

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

HÂMİD B. ALİ B. İBRAHİM EL-‘İMÂDÎ VE ŞİİRİ

Ahmed Said TUNÇPİNAR

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Muhammet TASA

KONYA-2015

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri** başlıklı bu çalışma 03/09/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet Tasa (Danışman)	
2	Prof. Dr.	Muhittin OKUMUŞLAR (Üye)	
3	Prof. Dr.	M. Mesut ERGİN (Üye)	
4	Yrd. Doç. Dr.	M. Vehbi DERELİ (Üye)	
5	Yrd. Doç. Dr.	C. Turgut KOÇ (Üye)	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdi ve Şiiri

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmed Said TUNÇPİNAR

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri

ÖZET

“Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri” isimli bu çalışmada Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden Hâmid el-İmâdî'nin (ö. 1173/1758) hayatı, muhteva ve şekil yönünden şiirleri incelenmiş ve divanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Şairin divanı da ek olarak sona eklenmiştir. Giriş bölümünde şairin yetiştiği şehir olan Dimaşk'ın XVIII. yüzyıldaki siyasal, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, ailesi, hocaları, talebeleri, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde şairin şiirleri muhteva, üçüncü bölümde ise şekil açısından incelenmiştir. Hâmid el-İmâdî, medih, Peygamber methiyeleri ve ihvâniyyat vb. konularda şiir söylemiştir. Kasidenin yanında muvaşşah türünde de şiir yazan şairin dili sadedir.

Sonuç olarak çalışmada Hâmid el-İmâdî'nin şiirlerinin muhteva, şekil ve edebî üslup bakımından Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatının temel özelliklerini taşıdığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Hâmid el-İmâdî, Osmanlı Dönemi Arap Şiiri, Dimaşk, Peygamber Methiyeleri, Medih, İhvaniyyât, Muvaşşah

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ahmed Said TUNÇPINAR
	Student Number	108106083001
	Department	Essential Islamic Sciences/Arabic Language and Rhetoric
	Study Programme	Doctoral Degree (Ph.D.)
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Title of the Thesis/Dissertation	Hamid b. Ali b. Ibrahim al-Imadi and His Poems

ABSTRACT

This thesis named “Hamid b. Ali b. Ibrahim el-Imadi and His Poems” attempts to analyze the life of Hâmid el-İmâdî and his poetries in terms of their contentual and formal properties.

This study consist of introduction and three chapters and appendix. The introduction gives general description about political, social and cultural life in Damascus in the 18th century, where el-Imadi lived. The first chapter approaches to poet's life, his family, his teachers, his students, his books and his literary identity. The second chapter deals with his poetry's content. The third chapter evaluates his poetries based on their stylistic properties. The appendix consist of his entire poems. al-Imadi wrote poems on praise, in praise of the Prophet and ikhwaneyat etc. He used an unsophisticated language with his poems. He wrote his poetries with eulogy and muwassah.

In conclusion, this study showed that the poetries of Hamid al-Imadi are valuable in point of content, language and style and that he is one of the distinguished poets in his day.

Key Words: Hamid al-Imadi, Arabic Poetry in the Ottoman Period, Damascus, Praise, in praise of the Prophet, Ikhwaneyat, Muwassah

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	I
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
TRANSKRİPSİYON	IX
KISALTMALAR	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	2
1. Konunun Önemi, Amaç ve Yöntem.....	2
2. Kaynaklar	5
3. Hâmid el-İmâdî'nin Yaşadığı Dönemde Dimeşk	8
3.1. Siyasî Durum.....	9
3.2. Sosyal Hayat.....	14
3.3. Kültürel Hayat	18
BİRİNCİ BÖLÜM	
HÂMİD EL-İMÂDÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	24
1. Hayatına Genel Bir Bakış	24
2. Ailesi	26
3. Eğitimi, Hocaları ve Talebeleri.....	30
3.1. Hocaları	32
3.1.1. Dimeşk'teki Hocaları.....	32
3.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları	36
3.2. Talebeleri	38
3.3. Hâmid el-İmâdî için Yazılan Şiirler	41
3.4. Eserleri.....	51
3.4.1. Arap Dili ve Belâgatına Ait Eserleri.....	51
3.4.2. Fıkha ait Eserleri.....	56
3.4.3. Tefsire ait Eserleri.....	60
3.4.4. Tarihe ait Eserleri	61
3.4.5. Diğer Eserleri.....	62

4. Edebi Şahsiyeti.....	62
5. Vefatı.....	64
İKİNCİ BÖLÜM	
HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ‘NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	67
1. Hâmid Efendi ‘nin Dîvanı.....	67
2. Muhteva Bakımından Şiirleri.....	67
2.1. Medih.....	68
2.1.1. Peygamber Medihleri.....	70
2.1.2. Diğer Medihleri.....	116
2.1.2.1. Hocası Ebu‘l-Mevâhib‘i Medhi.....	116
2.1.2.2. ŞeyhülislamYenişehirli Abdullah Efendi‘yi Medhi.....	122
2.1.2.3. Kadı Mustafa Medhi‘yi Medhi.....	127
2.1.2.4. Hocası Ahmed el-‘Aleml‘yi Medhi.....	131
2.1.2.5. Muhammed el-Kenci‘yi Medhi.....	133
2.2. Gazel.....	135
2.2.1. Hissî Gazel.....	136
2.2.2. Affî Gazel.....	137
2.2.2.1. Aşk ve İstiyak.....	137
2.2.2.2. Özlem.....	143
2.2.2.3. Ağlama ve Hüzün.....	144
2.2.2.4. Ayrılık ve Vuslat.....	146
2.2.2.5. Sevgiliye Sitem.....	155
2.2.2.6. Gülâmiyyât.....	157
2.3. İhvâniyyât.....	157
2.4. Hikem ve Zühhd.....	170
2.5. İlmî Şiirler.....	175
2.6. Diğer Konular.....	188
2.6.1. Mersiye.....	188
2.6.2. Hamriyyât.....	191
2.6.3. Fıskiye.....	192
2.6.4. Şam Bölbulü.....	193
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ‘NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	196
1. Şekil Özellikleri.....	196
1.1. Kaside‘nin Yapısı.....	197
1.1.1. Matla‘.....	197

1.1.2. Mukaddime.....	202
1.1.2.1. Gazel.....	203
1.1.2.2. Atlâl.....	205
1.1.3. Tehalluz.....	208
1.1.4. Hâtime.....	210
1.2. Muvaşşah'ın Yapısı.....	215
1.2.1. Matla'.....	215
1.2.2. Kufl.....	216
1.2.3. Beyit.....	217
1.2.4. Devir.....	218
1.2.5. Harce.....	218
1.2.6. Ğuşn.....	220
1.2.7. Simt.....	221
1.3. Taştîr'in Yapısı.....	222
1.4. Muvaşşahlarda Vezin ve Kâfiye.....	227
2. Edebî Üslup.....	230
2.1. Hâmid Efendi'nin Edebî Üslubu.....	231
2.1.1. Muârûza.....	231
2.1.2. Tazmîn.....	233
2.1.3. İktibas.....	235
2.1.4. Teşcîr.....	237
2.2. Bedî'î Sanatlar.....	240
2.2.1. İncicâm.....	263
2.2.2. Murâ'âtü'n-Nazîr.....	242
2.2.3. İrşâd.....	246
2.2.4. İrdâf.....	248
2.2.5. Tenkîf.....	249
2.2.6. Cinâs.....	250
2.2.7. Tıbâk.....	256
2.2.8. Mukâbele.....	258
2.2.9. Tasrî'.....	259
2.2.10. Tevriye.....	261
2.2.11. Te'rif.....	263
2.3. Beyân İlmî Üslupları.....	267
2.3.1. Teşbih.....	267
2.3.2. Mecûz.....	272

2.3.3. İstiâre	275
2.3.4. Kinâye	282
SONUÇ	284
Ek: Hâmid el-İmâdî'nin Divânı	289
KAYNAKÇA	377
ÖZ GEÇMİŞ	388

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada aşağıda verilen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler:

ا, آ, إ, ع, ا : â ; ي : î ; و : û ;

ة : e (kalın okunan harflerde: a) ; - : i ; ء : u,

Sessizler:

ه : h ; خ : h ; ح : c ; ج : c ; ث : t ; ت : t ; ب : b ; ء :

ص : s ; ش : s ; س : s ; ز : z ; ر : r ; ذ : d ; د :

ق : k ; ف : f ; غ : g ; ع : c ; ظ : z ; ط : t ; د :

ي : y ; ه : h ; و : v ; ن : n ; م : m ; ل : l ; ك : k

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

1. Harf-i ta'rifler, cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. Örneğin: el-Murâdî, el-Muhibbî, el-Îmâdî.

2. Harf-i ta'rif ile gelen kelimenin başındaki şemsi ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örneğin, et-Terzî, el-Kencî

3. İzâfet terkîbi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasıl gerektiren yerlerde muzâf ve muzâfun ileyhî i'râbı yazıda gösterilmiştir. Örneğin Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye

4. Türkçeye yerleşmiş kelime ve tabirlerde transkripsiyon uygulanmamıştır.

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agt.	: adı geçen tez
a.mlf.	: aynı müellif
a.s.	: aleyhisselâm
Bk./bk.	: Bakınız
byy.	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DKİ	: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri

ÖN SÖZ

Şiir, insana ait en önemli ifade özelliklerinden biridir. O bu özelliğiyle her zaman el üstünde tutulmuş ve bulunduğu toplumlarda ayrı bir yere sahip olmuştur. Şiir sadece bir edebiyat türü değil aynı zamanda şairin iç dünyası ve yaşadığı toplum hakkında da önemli veriler içeren bir yapıya sahiptir.

Edebiyat tarihi içerisinde Arap edebiyatı ve şiirinin önemli bir yeri vardır. Arap edebiyatı çok zengin şiir antolojisine sahiptir. Değişik dönemlere ayrılan bu zengin birikim içerisinde XVI-XIX. yüzyılları kapsayan Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı önyargılı bazı nedenlerden dolayı ihmale uğramış ve diğer dönemlere gösterilen ilgi ve alakayı görememiştir. XVIII. yüzyılda Dimeşk'te yaşamış ve şiir yönüyle de dikkatleri çeken Hâmid el-'İmâdi bu dönemin Arap edebiyatına ışık tutacak mahiyettedir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin şiirinin incelenmesi bu döneme ışık tutması ve onu aydınlatması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmamızın konusunun tespitinden son aşamasına kadar emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya, kıymetli görüşlerini esirgemeyen Prof. Dr. M. Mesut Ergin'e, farklı bakış açılarıyla katkıda bulunan Prof. Dr. Muhittin Okumuşlar'a, Yrd. Doç. Dr. M. Vehbi Dereli'ye, Yrd. Doç. Dr. C. Turgut Koç'a ve Murat Tala'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmed Said Tunçpınar

Konya-2015

GİRİŞ

**KONUNUN ÖNEMİ, AMAÇ VE YÖNTEM, KAYNAKLAR
HÂMİD EL-İMÂDÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE DİMAŞK**

1. Konunun Önemi Amaç ve Yöntem

Arap edebiyatı ve şiiri köklü bir tarihe sahiptir. Bu köklü birikim Arap edebiyatı tarihçileri tarafından değişik evrelere ayrılmış, genel hatlarıyla 'Câhiliyye', 'İslâmî' ve 'Yeni Dönem' olarak tasnif edilmiştir.¹ Bu evreler içerisinde İslâmî dönem 'Sadru'l-Islam', 'Emevîler', 'Abbasîler' ve 'İnhîât' dönemi olarak dört ayrı kısımda incelenmiştir. Özellikle Oryantalist Arap edebiyatı yazarları tarafından kasıtlı olarak eklendiği tahmin edilen inhitat dönemi içerisinde Arap topraklarına Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu yıllar da dahil edilmiştir.² Bu ön yargılı tasnif, sonraları Müslüman Arap ve Türk edebiyatçıları tarafından da hiçbir yoruma tabi tutulmadan nakledilmiştir.³ Fakat son zamanlarda bu döneme ait yapılan akademik çalışmalar göstermektedir ki Arap topraklarının Osmanlı hakimiyetine girdiği dönemde Arap edebiyatı herhangi bir çöküş yaşamamış, aksine kendini geliştirerek yenilemiştir.⁴ Ayrıca bu iddia o döneme ait teracim kitaplarında tek kelime ile bile zikredilmemektedir. Böyle bir şey olsaydı başta o dönemde bu edebî çöküş ifade edilirdi. Böyle bir çöküşün zikredilmediği, o döneme ait eserler incelendiğinde çok açık bir şekilde görülecektir.⁵

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012, s. 11-12; Osman Zeki Soyyiğit, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Sıyer Yayınları, İstanbul, ts., s. 7.

² Butrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Asri'l-İnbi'âg*, Dâru Nazîr 'Abbûd, bny., ts., s. 207; Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012, s. 215-216; Corci Zeydân, *Târîhu'l-'Adâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 2011, III, 307; Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Band*, E.J. Brill, 1949, II, 347.

³ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asri'd-Duveli ve'l-'İmârat eş-Şâm*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhira, ts., s. 5, 45, 93; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bûlisiyye, Lübnan, 1987, s. 862; Demirayak, *age.*, s. 11-12; Soyyiğit, *age.*, s. 7.

⁴ Bk. Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; Muhammet Tasa, *İbn Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; a.mlf, *Ahmed b. Şâhin el-Kibrîsî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2014; Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu'l-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, Fenomen Yay., Kayseri, 2015; Mücahit Küçükşarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2013; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnü'n-Nakîb ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2014.

⁵ Örneğin bk. Muhammed Halîl el-Murâdî, *Silku'd-Durur fi 'Ayâni'l-Şarnî'g- Şâniye 'Aşar*, Dâru Sâdır, Beyrut, 2012, I-IV; Muhammed Emîn b. Fadlullah el-Muhibbî el-Haneffî, *İfulâsatu'l-Eşer fi 'Ayâni'l-Şarnî'l-Hâdiye 'Aşar*, thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, D.K.İ., Beyrut, 2006, I-IV; a.mlf, *Nefbatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tılai'l-Hâne*, thk., Ahmed 'Inâye, D.K.İ., Beyrut, 2005, I-VI.

Bu döneme ışık tutacağı düşünülen Hâmid el-‘İmâdî (1171/1758) XIII. yüzyıl’da Osmanlı hakimiyetinde bulunan Dimeşk’te yaşamış önemli bir şairdir. Fakat Hâmid Efendi’nin edebî yönünün incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Hâmid Efendi hakkında Saffet Köse tarafından *DİA*’da hayatı ve eserlerinin anlatıldığı küçük bir madde yazılmıştır.⁶ Ayrıca Mürüvvet Süzgün tarafından *Hâmid el-‘İmâdî’nin Risalelerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans çalışması yapılmıştır.⁷ Hayatı ve eserleriyle alakalı en kayda değer incelemeyi Muhammet Tasa, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el-‘İmâdî’ye ait et-Tafşil fi’l-Farqı beyne’t-Tefsir ve’t-Te’vil Adlı Eserin Tahkiki* adlı çalışmasıyla yapmıştır.⁸ Bu çalışmalar dışında Hâmid Efendi’nin bazı eserleri farklı zamanlarda tahkik edilmiştir. Bunlar da eserleri incelenirken belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi’nin Osmanlı Dönemi Arap edebiyatına ışık tutacak edebî yönünde herhangi bir çalışma olmaması bu çalışmayı daha önemli kılmaktadır. Biyografi kitapları ittifakla önemli bir şair olan Hâmid Efendi’ye ait bir divandan bahsetmektedir.⁹ Fakat eski ve yeni araştırmalar sonucu bu divana ulaşılamamıştır. Dolayısıyla kendi eserlerinde ve teracim kitaplarındaki ona ait şiirler üzerinde yapılacak bir çalışma onun kayıp divanı oluşturma adına da önem arz etmektedir. Bu çalışmanın sonuna şaire ait oluşturulan divan da eklenmiştir.

Bu çalışmada, Hâmid el-‘İmâdî’nin edebî yönü incelenerek Osmanlı Dönemi Arap edebiyatına ışık tutmak, Hâmid Efendi’ye ait divanı oluşturmak, divanın hangi muhteviyatta şiirler içermekte olduğunu tesbit etmek, şairin hangi şiir şekillerinde daha çok şiir yazdığını ve bu divanın XVIII. yüzyıl Osmanlı topraklarında Dimeşk’a ait siyasi, sosyal ve edebî konularda neler ihtivâ ettiğini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

⁶ Saffet Köse, “İmâdî, Hâmid b. Ali b. İbrahim ed-Dimaşkî”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 171.

⁷ Mürüvvet Süzgün, *Hâmid el-‘İmâdî’nin Risalelerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya, 2006.

⁸ Muhammed Tasa, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el- ‘İmâdî’ye Ait et-Tafşil fi’l-Farq beyne’t-Tefsir ve’t-Te’vil Adlı Eserin Tahkiki*, Adal Ofset, Konya, 2005.

⁹ el-Murâdî, *age.*, II, 21; İsmail Paşa b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bübânî ve’l-Bağdâdî, *Hediyetu’l-‘Arifin ve Esmân’l-Mu’ellifin ve Asârü’l-Muallifin min Keşf’z-Zamân*, D.K.İ., Beyrut, 2008, I, 238.

Çalışmada veri toplama, sınıflandırma ve değerlendirme modeli uygulanmıştır. Buradan hareketle Hâmid Efendi'ye ait risalelerinin toplandığı yazma mecmûalar tedarik edilmiştir. Bunlardan biri Konya Yusufâğa El yazmalar Kütüphanesinde diğeri de Princeton Üniversitesinde mevcuttur.¹⁰ Konya'daki nüsha tam fakat Princeton'daki nüshada bazı risaleler eksiktir. Her iki nüsha elde edilmiştir. Bütün risaleleri tek tek gözden geçirilmiş ve kendisine ait şiirler tespit edilmiştir. Bu şiirlere ek olarak o döneme ait kaynaklar bölümünde zikredilecek biyografi kitapları da baştan sona taranmış, Hâmid Efendi'ye ait şiirler çıkarılmıştır. Toplam 511 beyit şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler ilk önce bilgisayar ortamına aktarılmış, tablolaştırılmış, tercüme edilmiş, tercümelerde metne sadık kalınmış, gerekli yerlerde parantez içi açıklamalar yapılmış ve vezinleri tespit edilerek kullanılır hale getirilmiştir. Daha sonra şiirler konularına ve şekillerine göre tasnif edilmiştir. Bu arada yazma eserlerde ve teracim kitaplarında şairin hayatıyla alakalı bilgiler de fişlenmiştir.

Bu tezde sonraki çalışmalara birer basamak olması için Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan ve Hâmid Efendi'nin kullandığı muvaşşah türü şiirlere hem konu açısından hem de şekil açısından bakılmaya çalışılmıştır.

Tez üç bölüm ve bir ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde Hâmid el-'İmâdî'nin kimliği, hayatı, ailesi, eğitimi, hocaları, talebeleri, eserleri ve edebî kişiliği incelenmiştir. Bu bölümde özellikle ailesinin ve hocalarının edebî yönü ortaya çıkarılarak şairin yetiştiği çevreye dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde önceki çalışmalarda ulaşılamayan talebeleri tespit edilmiş hayatları ve edebî yönleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde şairin şiirlerine muhteva yönünden bakılmıştır. Onun hangi konularda şiirler yazdığı tespit edilerek nasıl bir şiir ufku olduğu ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise şairin şiirleri şekil ve üslup açısından incelenmiştir. Bu başlık

¹⁰ Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Hâmidîyye el-'İmâdîyye*, Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Yazma no: 393; a.mlf. *Mecmû'u Resâ'ili 'Allâme Hâmid Efendi el-'İmâdî*, Princeton University Library, Yahuda Arabic Manuscript, No: 509. Bundan sonraki referanslarda Yusufâğa nüshası için "Y", Princeton nüshası için "P" harfleri kullanılacaktır.

altında onun yazdığı şiirlerde kullandığı şiir şekilleri ve edebi üslubuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ek bölümde ise şairin divanına yer verilmiştir.

2.Kaynaklar

Şüphesiz tezin en önemli ve ilk kaynağı Hâmid Efendi'nin kendi eserlerinden ve biyografi kitaplarından tespit edilen şiirlerinden oluşan divanıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu divan 511 beyitten oluşmaktadır.

Araştırma esnasında başta Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri* adlı eserleri, Mehmet Mesut Ergin'in *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri* isimli çalışmaları, Mücahit Küçükşarı'nın *Arap Şairlerinden es-Sefercelânî ve Şiiri* eseri ve son olarak İbrahim Fidan'ın *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri* adlı çalışması model alınan çalışmalar olmuştur.

Şairin hayatına dair en kapsamlı bilgi el-Murâdî'nin *Silku'd-Durar fi A'yâni'l-Şarnî's- Şâniye 'Aşar* ve *'Arfu'l-Beşâm fi men Veliye Fetvâ Dimeşka's-Şâm* adlı eserlerinde mevcuttur. Hatta Tasa'nın da ifade ettiği gibi el-Murâdî eserlerinde Hâmid Efendi'den bahsetmemiş olsaydı hayatına ait bir bilgi edinmek gerçekten zor olabilirdi.¹¹ Hâmid Efendi'nin dedesi, babası ve amcası gibi ailesinden önemli simalar hakkında başta el-Murâdî'nin *Silku'd-Durar*'ı olmak üzere Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tîlâi'l-hâne*, *Hulâsatu'l-Eşer fi 'Ayâni Şarnî'l-Hadiye 'Aşar* adlı eserleri, Mustafa b. Fethullah el-Hamevî'nin *Fevâidu'l-İrtihâl ve Netâici's-Sefer fi Ahbâri'l-Şarnî'l-Hadiye 'Aşar*,¹² Şihâbuddîn el-Hafâcî'nin *Reyhânetu'l-Elibbâ ve Zehrati'l-Hayâti'd-Dünya* adlı eseri, Abdurrahman b. Şâşû'nun *Terâcimu Ba'di 'Ayâni Dimeşk min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ adlı eseri*, Necmuddîn el-Ğazzî'nin *el-Kevâkibu's-Sâira bi 'Ayâni'l-Mieti'l-Âşira* ve Hasan el-Bûrîni'nin *Terâcimu'l-'Ayân*'ı, Muhammed Muţî' el-Hâfîz'in *'Ulemâ'u Dimeşk fi'l-Şarnî's- Şâniye 'Aşar el-Hicri* adlı eseri başvuru kaynakları olmuştur. Bunlara ek olarak Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin *Nefhu't-Ṭîb min Ğuşni'l-Endelusi'r-Raḫîb ve Zikri Vezirihâ Lisamidîn b.*

¹¹ Tasa, *age.*, s. 45.

el-Hatib adlı eserinde şairin ailesine ve şiirlerine dair bazı izlere rastlamak mümkün olmuştur.

Araştırma esnasında gerek genel Arap edebiyatı gerekse Arap edebiyatı evreleri hakkında ihtiyaç olan bilgileri başta Şevki Dayf'ın, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhili*, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmi*, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duveli* ve *'l-'İmârâti* ve *'ş-Şâm* adlı eserlerinden, Hanna el-Fâhûrî'nin, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, *el-Câmi fi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-İkdam*, Ömer Ferrûh'un, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* ve *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi 'Aşri'l-Hâdis* eserlerinden elde edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Şam'da Arap edebiyatı ile ilgili malumatı ise yukarıda zikredilen eserlerin yanında Ömer Musa Paşa'nın, *el-Edeb fi Bilâdi'sh-Şâm Uşûru'z-Zenkiyyîn* ve *'l-Eyyübiyyîn* ve *'l-Memâlik* ve *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Memlûki* adlı eserinden istifade ettim. Ayrıca Muhammed Seyyid Keylânî'nin *el-Edebu'l-Mişi'ri fi Zilli'l-Hukmi'l-'Uşmâni* adlı eseri ve Nuaym el-Himşî'nin *Naḥve Fehmin Cedîdin Munsifin li'Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'ati* ve *Târîhihi* eserinden de istifade edilmiştir. Çalışmada şairin muvaşşah türünde yazdığı şiirlerden ve Endülüslü şairlerden etkilenmesinden dolayı Endülüs Arap edebiyatı ile alakalı olarak Abdulaziz Atîk'in, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus* ve Mustafa Muhammed Ahmed Ali es-Suyûfî'nin, *Melâmiḥu't-Tecdid fi'n-Nesri'l-Endelusî Hilale'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicri* adlı eserleri başvuru kaynağı olmuştur. Bunların yanında bu konularda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden de istifade edilmiştir.

Tezde Arap edebiyatı tarihi hakkında eser vermiş Hristiyan yazarlardan Corci Zeydan'ın, *Târîhu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye* ve Carl Brockelmann'ın *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Buḥrus el-Bustâni'nin *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti* ve Şadri'l-İslâm ve *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus* ve *'Aşri'l-İnbi'âs*, Ignace Goldziher'in *Klasik Arap Literatürü* adlı eserlerine başvurulmuştur.

Çalışmada şiirlerin muhteva açısından incelenmesinde medih, gazel ve ihvaniyyat vb. gibi Arap şiirinin temel konularında Kudâme b. Ca'fer'in, *Naḥdu'sh-Şi'r*, Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîk el-Kayravâni'nin, *Kitâbu'l-'Umde fi Naḥdi'sh-Şi'r* ve

Tamhîsihi, İbnu'l-Eşîr'in, *Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâir*, el-Kalkaşendî'nin, *Şubhu'l 'Aşâ fi Şina'ati'l-İnşâ*, Mustafâ Sâdik er-Râfi'i'nin, *Târîhu 'Âdâbi'l-'Arab*, Siracuddin Muhammed'in, *el-Gazel fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, adlı eserleri çokça başvurulan kaynaklar arasındadır. Muvaşşahların konularını incelerken İbn Sinâ' Mulk'un, *Daru'l-Tiraz fi 'Ameli'l-Muvaşşahât*'ı, Vecih Uzunoğlu'nun, *Muvaşşah*'ı, Rafî' Muhammed Sellâme'nin, *Tavzîfu't-Türâs fi'l-Muvaşşahâti'l-Endelusiyye'si*, Ali b. Muhammed'in, *en-Negru'l-Edebiyyi'l-Endelusi fi'l-Ķarni'l-Hâmis Meğâminihi ve Eşķâlihi'si*, istifade edilen eserlerden başlıcalarıdır. Bunların yanında edebi bazı terimlerin açıklanmasında Cebbûr Abdunnûr'un, *el-Mu'cemu'l-Edebi'si* ve Emil Bedî' Yakûb'un, *Mevsiatu 'Ulûmi'l-LuĶati'l-'Arabiyye'si* sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır.

Tezde şiirlerin şekil açısından incelenmesinde el-Hafâci'nin, *Sirru'l-Fesâha'sı*, el-Ķartâcenni'nin, *Minhâcu'l-BuleĶâ*' ve *Sirâcu'l-Udebâ'sı* ve Yusuf Hüseyin Bekkâr'ın, *Binâu'l-Ķasîde'si* yukarıda zikredilen eserlere ek olarak istifade ettiĶim eserler arasındadır. Ayrıca muvvaşşahları şekil açısından incelerken ek olarak Mecid el-Efendî'nin, *el-Muvaşşahâtu'l-Meşrikiyyetu* ve *Eşeru'l-Endelusi fihâ'sundan* da istifade edilmiştir.

Hâmid Efendî'nin şiirlerine üslup ve belaĶat açısından bakarken es-Sekkâki'nin, *Miftâhu'l-'Ulûm'u*, el-Ķazvîni'nin, *Telhîs fi 'Ulûmi'l-BelaĶa'sı* ve Sa'dettin et-Taftazânî'nin, *Şerhu'l-Muhtaşar*'ı klasik başvuru kaynakları arasındadır. Bu konuda çağdaş yazarlardan Abdulazîz 'Atîk'in, *İlmu'l-Meânî-el-Beyân-el-Bedî'si*, Ahmed el-Hâşimi'nin, *Cevâhiru'l-BelaĶa'sı*, Ahmed Şu'ayb'in, *Buhûsun Menhecîyyetun fi 'Ulûmi'l-BelaĶati'l-'Arabiyye'si* ve el-MerâĶî'nin, *'Ulumu'l-BelaĶa'sı* sıkça başvurulan kaynaklardır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti ve Şam tarihi hakkında ise İbn Kennân'ın *Yevmiyyât Şâmiyye'si* ve el-Budeyrî el-Hallâk'ın *Havâdisu Dimeşķa'l-Yevmiyye* eserleri başta olmak üzere İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*, Yılmaz Öztuna'nın *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ekmeleddin İhsanoĶlu Editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Devleti Tarihi* ve *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* Türkçe istifade edilen kaynaklar arasındadır. Bu

konularda Arapça olarak İbn Tûlûn'un *Târîhu 'ş-Şâm fi Maṭla'i'l-'Ahdi'l-'Uşmâni* adlı eserinden, Fâdil Beyât'ın *Dirâsât fi Târîhi'l-'Arab fi'l-'Ahdi'l-'Uşmâni* adlı eserinden, IRCICA tarafından hazırlanan *Bilâdu 'ş-Şâm fi'l-'Ahdi'l-'Uşmâni* adlı çalışmadan da istifade edilmiştir. Bunlara ek olarak Şâm'ın siyasi hayatıyla alakalı batıda yazılmış Karl K. Barbir'in *Ottoman Rule in Damascus*'u, Abdul-Karem Rafeq'in *The Province of Damascus 1723-1783* adlı eseri ve James Grehan'ın XVIII. yüzyıl Dimeşk'ında sosyal hayatını detaylı inceleyen *Everyday Life and Concumer Culture in 18th Century Damascus* adlı eserinden de istifade edilmiştir.

Araştırma esnasında ihtiyaç duyulan kelimelerin kök ve manalarına ulaşmada Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn*, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezher el-Ezherî el-Herevî'nin, *Tehzîbu'l-Luġa*, Ahmed b. Fâris b. ez-Zekerıyyâ er-Râzi'nin, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa*, Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî'nin, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîtu'l-'Azam*, İbn Manzur'un *Lisânu'l-'Arab*, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî'nin, *Misbâhu'l-Munîr fi Ğaribi'ş-Şerhi'l-Kebîr ve ez-Zebidî* nin, *Tâcu'l-'Arûs* adlı eserlerden yararlanılmıştır. Karşılaşılan şehir ve mekan isimleri için ise Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldkân* adlı eserinden istifa edilmiştir.

3.Hâmid el-'İmâdî'nin Yaşadığı Dönemde Dimeşk

Eski bir tarihe sahip Dimeşk şehri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.¹² 15/636 yılında Müslüman Arapların hakimiyetine geçen Dimeşk şehrine daha sonra sırasıyla Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyübîler ve Memlûkler hakim olmuştur.¹³ 1516 yılında da Osmanlı hakimiyetine geçen şehir bağımsızlığını ilan edene kadar 400 yıl Osmanlı topraklarında kalmıştır.¹⁴

¹² Abdulazîz 'Azme, *Mir'âtu 'ş-Şâm Târîhu Dimeşk ve Ehlühâ*, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk, 2002, s. 27; Ömer İshakoġlu, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

¹³ İshakoġlu, *age.*, s. 54-56.

¹⁴ İshakoġlu, *age.*, s. 64; Fâdil Beyât, *Dirâsât fi Târîhi'l-'Arab fi'l-'Ahdi'l-'Uşmâni Ru'ye Cedîde fi Dav'i'l-Vesâiki ve'l-Meşâdiri'l-'Uşmâniyye*, Dâru'l-Medâri'l-İslâmi, Beyrut, 2003, s. 25.

Köklü bir tarihe sahip Dimeşk şehrinde yaşamış Hâmid el'Îmâdî'nin şiir hayatını daha iyi anlayabilmek için bu şehrin XVIII. asırda siyasi, sosyal ve kültürel hayatına bakmak faydalı olacaktır.

3.1.Siyasî Durum

Osmanlı devletinin Arap topraklarındaki 400 yıllık hakimiyetine tarihçiler tarafından günümüze kadar sübjektif bakılmıştır.¹⁵ Osmanlı Devletinin XVII-XVIII. yüzyıllarına tarih kitaplarında genel olarak "Altın Çağ"ın bozulması olarak bakılır.¹⁶ Oysaki bu döneme "Klasik Çağ"ın değişim ve dönümü olarak da bakmak mümkündür.¹⁷ Bu dönüşümün Dimeşk'a yansımaları da olmuştur. Mesela bu dönemde merkezden atanan valilerin yerine yerel yöneticilerin ağırlığı görülür.¹⁸

XVIII. yüzyılda sancak tevcihâtındaki değişikliklere göre Şam Eyâleti yedi sancaktan mürekkepti ve Paşa sancağı ise Dimeşk'ti.¹⁹ Bu asırda hac sorumluluğu da idari sistem içine konmuştur. Yani Şam valisi aynı zamanda hac emirliğini de üstlenmiştir. Bu vazifenin başında hac yollarının emniyeti ve Osmanlı devlet erkanından gelen misafirlerin ağırlanması gelmekteydi.²⁰ Dimeşk valisinin en önemli vazifesi ise hacıların emniyetini sağlamaktır.²¹ Vali bu emniyeti sağlamak için her yıl rutin *devra* denilen çevre kontrolüne çıkardı.²² Bu yolculuk tam dört ay sürerdi.²³ Dimeşk valisine aynı zamanda hakim ve kâfil de denmekteydi.²⁴

¹⁵ Karl K. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus 1708-1758*, Princeton University Press, New Jersey, 1980, s. 5.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, IV, 365; Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editor: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999, I, 62.

¹⁷ James Grehan, *Everyday Life and Consumer Culture in 18th Century Damascus*, University of Washington Press, Seattle and London, 2007, s. 223; Selda Güner, "On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII, (1), 131.

¹⁸ Güner, *agm.*, s. 131.

¹⁹ Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*; İstanbul, 2010, XXXVIII, 311.

²⁰ Güner, *agm.*, s. 136.

²¹ Abdülkerim Rafeq, *The Province of Damascus 1723-1783*, Acls Humanitises E-Book, Khayats, Beirut, 1966, s. 8.

²² Rafeq, *age.*, s. 21.

²³ Rafeq, *age.*, s. 52.

²⁴ Rafeq, *age.*, s. 11.

Ortaçağ Arap şehirlerinin tipik özelliklerini taşıyan Dimeşk diğer şehirler gibi Osmanlı Devleti başkentinden yönetilmekte idi. Dimeşk'ı diğer şehirlerden ayrı kılan husus ise hac güzergâhının önemli bir noktasında olmasıydı. Bütün bu özellikler hem Osmanlı devleti tarafından kentin yönetimi hem de Dimeşk'lilerin hayat tarzına etki eden faktörler arasındaydı.²⁵

Şam eyaletinin başkenti olan Dimeşk'te Eyâlet Dîvanı'nda eyaletin ileri gelenleri olarak yeniçeri ağası, defterdar, kadı, müftü ve nakîbu'l-eşraf bulunurdu.²⁶ Zamanla buraya sipahiler ve toprak sahibi eşraf da dahil edilmiştir.²⁷

Osmanlılar Dimeşk'a hakim olduktan sonra her mezhep için bir müftü kuralını getirdiler.²⁸ Müftü, şehir yönetiminde dördüncü önemli resmi vazife sayılmaktaydı.²⁹ Müftü, kadıların şer'î konularda kendisine danışabileceği ve Meclis-i idarenin tabi üyesi niteliğine sahip bir yardımcısıydı. Halktan gelen şer'î sorulara açıklık getirmek de müftülerin görevleri arasındaydı. Beldenin ulemasına başkanlık ederek medreselerde görev yapan müderrislerin görevlerinin en iyi şekilde yapması için kendilerine öncülük ederdi.³⁰ Her mezhebin kendine ait bir müftüsü bulunmakla beraber özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı hanedanının Hanefî olmasından dolayı Hanefî müftüsünün diğer müftülere göre ağırlığı daha hissedilir hale geldi.³¹ Özellikle XVIII. yüzyılda müftülerin tamamının yerli ulemadan olduğu görülür.³² Müftüler, kadılar gibi yaptığı işten herhangi bir maaş almaz verdikleri fetva başına ücret alırlardı.³³ Osmanlılar buna bir düzenleme getirmiş ve müftülerin de bu önemli vazifeden dolayı bir ücret almaları için müftülerin

²⁵ Güner, *agm.*, s. 131.

²⁶ Rafeq, *age.*, s. 24.

²⁷ Güner, *agm.*, s. 137.

²⁸ Muhammed Halîl el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşân fîmen Veliye Fervâ Dimeşka 'ş-Şâm*, Tahk., Muhammed Muflî el-Hâfîz, Riyâd 'Abdulhamîd Murâd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1988, s. 2.

²⁹ Rafeq, *age.*, s. 48.

³⁰ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI, (10), 85.

³¹ Steve Tamari, "The Mufti, the Muhaddith and the Sufi: Three Endowed Teaching Positions and the Institutionalisation of Imperial and Local Loyalties within Ottoman Damascus", *IRCICA, Proceedings of the International Symposium on Bilad Al-Sham During The Ottoman Era*, İstanbul, 2009, s. 48; Barbir, *age.*, s. 81.

³² Rafeq, *age.*, s. 49.

³³ Tamari, *agm.*, s. 50.

Süleymaniye, Emevî ve Bîrûnî gibi önemli camilerde eğitim faaliyetlerini yürütmelerini hayata geçirmiştir.³⁴

İbn Kennân eserinde müftü'nün medreselere ve talebelere olan görevlerini şöyle anlatır, "Bil ki müftünün kesinlikle dikkat etmesi gerekenler şunlardır: Hocaların medreselerine sahip çıkmaları, talebelerin derslere katılması, medreselerin masraflarının karşılanması, medrese hocalarının haklarını ödemesi, onlara ikramda bulunması, onlara saygı göstermesi ve hallerini sorması, onların meselelerini ihmal etmemesi ve bu meselede gevşeklik göstermemesi, onların işlerini başkalarına havale etmemesi. Eğer bir (müftü) bunlara dikkat etse bize Anadolu'dan yönetici gelmesine gerek kalmazdı. Yazıklar olsun bu konuda gevşeklik gösterene."³⁵

XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Dimeşk'te Hanefî müftülüğünü önemli bazı aileler üstlenmiştir. Bunların başında el-İmâdî ve el-Murâdî aileleri gelmektedir. Özellikle 1120-1171/1708-1757 yılları arasında el-İmâdî ve el-Murâdî ailesinden dokuz müftünün vazife yaptığını görmekteyiz. Bunlardan dördü el-İmâdî ailesinden beşi de el-Murâdî ailesindedir. Bu konuda iki aile arasında bir çekişme olduğu da nakledilmektedir.³⁶ Bu iki ailenin Osmanlı başkenti İstanbul'daki devlet adamlarıyla irtibatlı olmalarından veya doğrudan Osmanlı sultanlarıyla olan ilişkilerinden dolayı Dimeşk'te önemli bir nüfuzları vardı. Bu konuları vesilesiyle Dimeşk'te vakıf ve eğitimde idarecilik ve bazı medreselerin yönetiminde bulunma gibi çeşitli dini vazife ve makamlarda bulunmuşlardır. Buldukları makam münasebetiyle de Osmanlı Sultanlarından birçok gayri menkulu hibe olarak almışlardır. Böylece bu makamları kendilerinden sonra çocuklarına bırakabilmişlerdir.³⁷

³⁴ Tamari, *agm.*, s. 51.

³⁵ İbn Kennân, *Yevmiyyât Şâmiyye*, bsy., ts., s. 183-184.

³⁶ Muhenned Mubeyyidîn, "Ġayru'l-Muslimîn fî Nuşûsi'l-Fetâva'd-Dimeşkiyye ibbâne'l-Karni'-Sâmine 'Aşaru'l-Milâdî", IRCICA, *Bilâdu'ş-Şâm fî'l-'Ahdi'l-'Ugmâni Buhûgu'n-Nedveti'd-Devliyyeti'l-Mun'akideti fî Dimeşk*, İstanbul, 2009, s. 67.

³⁷ Mubeyyidîn, *agm.*, s. 67.

Hanefilerin dışındaki mezheplerin müftülerinde de aile geleneği görülmüştür. Mesela Şafi müftüler genellikle Ğazzî ailesinden gelmiştir.³⁸

XVIII. yüzyılda Dimeşk'te Müftülerin fetva eminlerinin de önemli bir konumu vardı.³⁹ Fetvâ eminlerine Kuttâbu'l-Es' ile de denmektedir. Fetvâ Eminleri müftüye gelen soruları yazma ve sorulan soruların tasnifi işini yapmaktaydılar. el-'İmâdî ailesinin fetvâ eminliğini Ahmed el-Harastî ve oğlu Es'ad el-Harastî yapmıştır.⁴⁰

Dimeşk'te uzun yıllar Hanefî müftüsü olarak görev yapan Hâmid Efendi'nin yaşadığı 1103-1171/1692-1758 yıllarında Osmanlı Devletine sırasıyla II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa padişahlık yapmıştır.⁴¹ Bunların içinde en uzun tahta kalanları da III. Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754) olmuştur. Bu dönem içerisinde en uzun şeyhülislamlık makamında kalan Yenişehirli Abdullah Efendi (1718-1730) ve Feyzullahzâde Mustafa Efendi (1736-1745) olmuşlardır. Bunların dışındaki şeyhülislamlar birer ikişer yıl bazen birkaç ay makamlarında kalmışlardır. Bu dönemde vezirlerde çok sık değişim gözlemlenmektedir.⁴² Dimeşk'la alakalı yazılan günlüklerde Anadolu'daki her bir değişiklik ve olayın haberi ve yansımaları görülmektedir. Mesela 1133/1720 yılında Anadolu'da bir fitnenin çıktığını, Vezirin ve Yeniçeri Ağa'sının öldürüldüğünü, Padişahın ise fitneden korunmak için Edirne'ye gittiği zikredilir.⁴³

XVIII. yüzyılda Osmanlılar da genel temâyül olarak barış siyasetine sarılmışlar ve eski gaza anlayışını terketmişlerdir. Ancak mecburiyetler savaşı gerektirince bundan da çekinmemişlerdir.⁴⁴ Rusya, Avusturya ve İran'la bu dönemde savaşlar yapılmış, bazı toprak kayıpları da olmuştur.⁴⁵ 1708/1120 yılından sonra Dimeşk yönetimi Osmanlı

³⁸ Rafeq, *age.*, s. 50.

³⁹ Rafeq, *age.*, s. 50.

⁴⁰ Mubeyyidîn, *agn.*, s. 70; el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, I, 95, 254.

⁴¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1994, VIII, 511.

⁴² Öztuna, *age.*, VIII, 58.

⁴³ İbn Kennân, *age.*, s. 196.

⁴⁴ Emecen, *age.*, I, 62.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *age.*, IV, 365, 455, 527.

Devleti savaşlarına katılmamıştır.⁴⁶ Fakat Dimeşk tarihi ile alakalı eserlerde bu savaşların Dimeşk'a yansımalarını görmekteyiz. Osmanlı'nın çıktığı her savaşın haberi Dimeşk'a ulaşmış ve bu konuda dualar edilmiştir.⁴⁷ Mesela 1122/1710 yılında Ruslarla yapılan savaş ve galibiyeti⁴⁸, 1127/1715 yılında Kıbrıs Muhasarası ve galibiyeti⁴⁹, 1128/1715 yılında Osmanlı Padişahı III. Ahmed'in sefere çıkacağını bunun için camilerde her namaz sonrası dua istediği⁵⁰, 1129/1716 yılında Belgrad'ın düştüğü haberi⁵¹, 1136/1723 yılında İran'a yapılan seferi⁵² ve 1138/1725 yılında İran'a karşı zafer elde edilmesi⁵³, 1143/1730 yılında İran'a yapılan seferi⁵⁴, 1152/1739 yılında Osmanlıların Hristiyanlara olan galibiyeti⁵⁵ bu kaynaklarda yer almaktadır.

Bu dönemde diğer önemli bir gelişme Mısır, Suriye ve Bağdat gibi uzak toprakların merkezle irtibatı gittikçe zayıflamıştır. Güçlü valilerin diledikleri gibi idarî tasarrufta buldukları bir devir başlamıştır.⁵⁶ Buna en güzel örnek XVIII. yüzyılda Dimeşk'te 'Azım ailesinden birçok valinin yöneticilik yapmasıdır. Özellikle Hâmid Efendi'nin yaşadığı yıllarda Süleyman Paşa el-'Azım ve Esad Paşa el-'Azım uzun yıllar valilik yapmışlardır.⁵⁷ Bu dönemlerde Hâmid Efendi'nin iki valiyle alakalı olumsuz bir şey yaşadığı kaynaklarda zikredilmez. Aksine Süleyman Paşa'nın Hâmid Efendi'den muta nikahı ile alakalı bir eser yazmasını istemesi Paşa'nın ona güveni olarak anlaşılabilir.⁵⁸

⁴⁶ Barbir, *age.*, s. 13.

⁴⁷ İbn Kennân, *age.*, s. 91.

⁴⁸ İbn Kennân, *age.*, s. 96, 103, 107.

⁴⁹ İbn Kennân, *age.*, s. 134, 142.

⁵⁰ İbn Kennân, *age.*, s. 150.

⁵¹ İbn Kennân, *age.*, s. 165.

⁵² İbn Kennân, *age.*, s. 215.

⁵³ İbn Kennân, *age.*, s. 223.

⁵⁴ İbn Kennân, *age.*, s. 249.

⁵⁵ İbn Kennân, *age.*, s. 316.

⁵⁶ Emecen, *agm.*, s. 62.

⁵⁷ Ahmed el-Budeyrî el-Hallâk, *Havâdîsu Dimeşk el-Yevmiyye*, tahk., Ahmed İzzet Abdulkerim, Dâru Sa'du'd-Dîn, Dimeşk, 1997, s. 81, 117.

⁵⁸ Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî, *el-Lum'a fi Tahriiri'l-Mut'a*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 1425, s. 27.

XVII. yüzyıla göre nisbeten daha rahat bir dönem sayılabilen XVIII. yüzyılda Dimeşk'te da siyasi bu istikrarın eserleri görülmüş ve önceki dönemlere göre daha az idareci değişikliği olmuştur.⁵⁹ Hayatını istikrarlı iki padişahın zamanında geçiren Hâmid Efendi'nin şiirlerinde siyasi idareyle alakalı bir şikayete rastlanmaz. Aksine bazı devlet adamlarına yazdığı medih kasideleri mevcuttur. Yukarıda ismi geçen şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi ve Dimeşk'te kadılık yapmış olan Mustafa el-Medhî için ayrı ayrı medih şiirleri yazmıştır. Ekonomik durumu iyi olduğu kaynaklarda zikredilen Hâmid Efendi'nin bir ücret elde etmek için bu şiirleri yazmadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.⁶⁰ Bunun haricinde üst idareyle arayış iyi tutma maksadına bağlı olarak bu şiirleri yazmıştır denebilir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin Dimeşk'te Hanefilerin müftüsü olması Osmanlı devletiyle ilişkilerini iyi tutmasına ortam hazırlamıştır. Hâmid Efendi'nin hayatı boyu İstanbul'a gittiğine dair bir bilgi bulunamamıştır.

Sonuç olarak Hâmid el-'İmâdî Dimeşk'te önemli bir aileden gelmekteydi. Hanefilerin uzun yıllar müftüsü olarak vazife yapmıştı. Bütün bunlar ona yaşadığı şehirde önemli bir konum vermektedir. Dimeşk'in idari yapısının içinde bulunması onun bu önemini daha da artırmıştır. Osmanlı Devleti idaresiyle de sıkı ilişki içinde olduğunu Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi ve kadı Mustafa el-Medhî'ye yazdığı şiirlerden anlaşılmaktadır.

3.2.Sosyal Hayat

XVIII. yüzyılda Dimeşk, sosyal açıdan Arapların, Türklerin, Kürtlerin, Türkmenlerin, İranlıların, Kuzey Afrikalıların, Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin ortak yaşadığı kozmopolit bir yapı arz etmekteydi. Şehirde halkın yapısı, yöneticiler, ulema, zanaatkarlar ve çiftçilerden oluşmaktaydı. Bu dönemde şehirde nüfusun 90.000 kişi olduğu nakledilmektedir.⁶¹ Şehrin hac yolu üzerinde bulunması, Kızıldenize ve Osmanlı Devletine yakınlığı jeopolitik önemini artıran faktörlerden olmuştur.⁶² Başta

⁵⁹ Rafeq, *age.*, s. 4.

⁶⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 17.

⁶¹ Güner, *agm.*, s. 133.

⁶² Güner, *agm.*, s. 133.

Emevî Camii ve diğer camilerle beraber çarşılar şehrin karakteristik İslam şehri özelliğini aksettiriyordu. Bu yıllarda Dimeşk canlı bir dokumacılık sektörüne sahipti.⁶³ Jeopolitik konumu itibarıyla ekonomik açıdan iyi olması beklenirken asayiş eksikliği ve stokçuluk sebebiyle eski dönemlere nazaran şehir halkının kısmen yoksullaştığı nakledilir.⁶⁴

Dimeşk şehri XVIII. yüzyılda Musul ve Bağdat'tan farklı olarak harici bir düşmanla yüzyüze gelmeden uzaktı. Fakat onun için çölle çevrili olmasından kaynaklanan bedevî saldırıları ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı.⁶⁵

Hâmid Efendi'nin eser, şiir ve hayatıyla alakalı yazılan o döneme ait biyografi kitaplarında sosyal hayata ait bazı bulgular elde etmek mümkün olmuştur. XVIII. yüzyıl Dimeşk'te birçok terör saldırısı, faili meçhul cinayetler, soygunculuk ve hac kabilelerine saldırılar meydana gelmiştir.⁶⁶ Bunun dışında bu yüzyılda Dimeşk'te ishal⁶⁷, verem⁶⁸, veba⁶⁹, su çiçeği⁷⁰ ve kızamık⁷¹ gibi binlerce insanın öldüğü salgın hastalıklara da rastlanmaktadır. Ayrıca kasırgaların⁷², sellerin⁷³ ve birçok depremin⁷⁴ de meydana geldiği görülmektedir. Hâmid Efendi, şiirinde Dimeşk'te 1148/1736 yılında meydana gelen bir depremden şöyle bahseder: [Munserih]

1	أَتَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا	مِنَ الْمَعَاصِي قَلُوبُهُمْ مَرَضًا
2	قَدْ حَاءَ أَبْقَاظًا يُخَوِّفُهُمْ	أَرْحَةُ هَوْلًا زُلْزَلِ الْأَرْضَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

⁶³ Güner, *agm.*, s. 133.

⁶⁴ Güner, *agm.*, s. 134.

⁶⁵ Rafeq, *age.*, s. 7.

⁶⁶ el-Hallâk, *age.*, s. 154, 199-200, 218, 219, 222, 241.

⁶⁷ İbn Kennân, *age.*, s. 102, 185.

⁶⁸ İbn Kennân, *age.*, s. 69, 100.

⁶⁹ el-Hallâk, *age.*, s. 126; İbn Kennân, *age.*, s. 36, 111.

⁷⁰ el-Hallâk, *age.*, s. 230.

⁷¹ el-Hallâk, *age.*, s. 236.

⁷² el-Hallâk, *age.*, s. 264; İbn Kennân, *age.*, 12.

⁷³ el-Hallâk, *age.*, s. 203; İbn Kennân, *age.*, 93.

⁷⁴ el-Hallâk, *age.*, s. 244, 262, 269; İbn Kennân, *age.*, s. 61, 214.

2. *Uyanırken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.*⁷⁵

Bu şiirinde o, hüsnü talil sanatıyla, aynı zamanda bulunduğu zamanda sosyal hayatta insanların dini açıdan günahlara düştüğüne ve bu depremin bununla alakalı olarak başa geldiğine işaret eder.

XVIII. yüzyıl Dimeşk'te sosyal hayatta kahvenin ve kahvehanelerin önemli bir yere sahip olduğu görülür.⁷⁶ XVI. yüzyılda İslam dünyasına girdiği söylenen kahvenin haram olduğu konusunda birçok şahsın risalesi mevcutken⁷⁷ XVIII. yüzyıl Dimeşk'te durum farklılaşmış helal olduğuna dair risaleler ve şiirler yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi de Hâmid el-İmâdî'ye aittir. O, bu şiirinde Dimeşk'te yol üstünde bir bina yaptığından, burada kahve ikram ettiğinden ve kahvenin helal olduğundan bahseder. [Hafif]

1	يَا عِمَادَ الْأَنْامِ رَبِّي إِنِّي	حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْ لِي
2	فَبِنَايَ مِنْ قُرْبَى فَضْلِكَ حَقًّا	بِمَكَانٍ سَمَاءٍ بِأَوْضَحِ سَبِيلِي
3	فِيهِ أَرَحْتُ قَهْرَةَ حُسْتَى	سَوَّدْتُهَا عَلَى الْحَرَامِ بِحَلِّ

1. *Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamededen ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırına benim için (yardımcı) ol.*

2. *Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfündendir.*

⁷⁵ Tasa, *age.*, s. 33.

⁷⁶ el-Hallâk, *age.*, s. 158; İbn Kennân, *age.*, s. 262; Grehan, *age.*, s. 223.

⁷⁷ Nurettin Ceviz, Kahvenin İslam Dünyasına Girişi ve Arap edebiyatında Ele Alınışı, *Ekev Akademi Dergisi*, VIII, (18), 343; M. Mesut Ergin, X/XVI.-XII/XVIII. Yüzyıllar Arası Arap Şiirinde Kahve, *Marife Dergisi*, VI, 197-209.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.⁷⁸

Hâmid Efendi'nin yaşadığı dönemde Dimeşk'te sosyal hayat içerisinde hac kabilelerinin giriş⁷⁹ ve çıkışları, düğünlerin⁸⁰, sünnet düğünlerinin⁸¹, medreselerde ders başlangıç ve bitişlerinin⁸², âlimlerin müzakereli kitap bitirmelerinin⁸³, zikir meclislerinin⁸⁴, ramazanın girişi⁸⁵ ve bayramların⁸⁶ önem arzettiği görülmektedir.

Aynı dönemde sosyal hayat içerisinde sigaranın yaygınlaştığı⁸⁷, dönem dönem valilerin çarşılarda sigara içmeyi yasakladığı görülmektedir.⁸⁸ İbn Kennân'ın ifadesine göre o dönemde şarkı meclisleri ve satranç oynama da Dimeşk'lilerin alışkanlıkları arasındaydı.⁸⁹

Bu dönemde İbn Kennân'ın günlüğünden anlaşılan bir diğer önemli mesele Dimeşk'in bağ ve bahçelik bir yer olması ve Ulemâ'nın sık sık gezintiye çıkmasıdır. O bu gezintilerde detaylara varana kadar bilgiler aktarır. Mesela Dimeşk'te elma, incir, kayısı ve dut meyvelerinin çok yetiştiğinden bahseder.⁹⁰ Hâmid Efendi'nin şiirleri de bunu desteklemekte, onun şiirlerinden Dimeşk'in bahçelik, bülbüllerin öttüğü ve değişik yerlerde fiskiyelerin aktığı bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.

Dimeşk'te kaynaklarda zikredilen dört büyük mezarlıktan bahsedilir. Sırasıyla Meracu'd-Dahdâh⁹¹, el-Bâbu's-Sağîr⁹², Şeyh Arslan⁹³ ve Babu'l-Ferâdis⁹⁴

⁷⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 64b.

⁷⁹ İbn Kennân, *age.*, s. 10, 20.

⁸⁰ İbn Kennân, *age.*, s. 13.

⁸¹ İbn Kennân, *age.*, s. 77, 139.

⁸² İbn Kennân, *age.*, s. 70, 143.

⁸³ İbn Kennân, *age.*, s. 79.

⁸⁴ İbn Kennân, *age.*, s. 141.

⁸⁵ İbn Kennân, *age.*, s. 171.

⁸⁶ İbn Kennân, *age.*, s. 94.

⁸⁷ Grehan, *age.*, s. 224.

⁸⁸ İbn Kennân, *age.*, s. 12, 13, 116.

⁸⁹ İbn Kennân, *age.*, s. 290.

⁹⁰ İbn Kennân, *age.*, s. 160, 193, 198, 266.

⁹¹ el-Hallâk, *age.*, s. 214, 221; İbn Kennân, *age.*, s. 22.

⁹² el-Hallâk, *age.*, s. 222, 223; İbn Kennân, *age.*, s. 22.

⁹³ el-Hallâk, *age.*, s. 222; İbn Kennân, *age.*, s. 20.

mezarlıklardır. Hâmid Efendi ve aile büyükleri de el-Bâbu's-Sağîr'deki aile mezarlığında medfundur.⁹⁵

3.3.Kültürel Hayat

XVIII. yüzyıl Dimeşk'inin kültürel açıdan fotoğrafı çekilseydi şüphesiz şehrin genel görünüşüne hakim olan İslâm mimarî unsurların öne çıktığı, konuşulan dilin Türkçe değil Arapça olduğu görülürdü. Âlimlerin Dimeşk'te Türkçe öğrenmesi konusunda gizli açık herhangi bir zorlamaya maruz kaldığı kaydedilmemiştir.⁹⁶ Bunun yanında Osmanlı-Türk beyleri lisanlarından başka konak, silah, kıyafet gibi özellikleriyle ayırt edilebilecekti. Bunlara ek olarak şehrin gündelik hayatta ihtiyaç duyduğu cami, medrese, han, hamam, ve kervansaray gibi birçok eserin yapımcısının da Osmanlı'lar olduğuna şahit olunacaktı.⁹⁷ Bütün bu mimarîde Osmanlı devleti'nin vakıf sisteminin çok büyük bir payı vardır.⁹⁸ Şehrin bu dönemde fotoğrafına daha dikkatli bakılsaydı camilerin içinde ders yapan ulemanın farklı coğrafyalardan eğitim için gelen öğrencilerine verdiği derslere, cuma namazlarından sonra Peygamber methiyeleri okuyan şairlere, kahvehanelerde veya güzel bahçelerde oturan edebiyatçıların fiskıye, şambülbülü ve daha birçok konuda şiirlerine rastlamak mümkün olacaktı. Bu fotoğrafa şairin hayatından örneklerle daha yakından bakılabilir. Hâmid Efendi, hocalarından derslerini Dimeşk'teki önemli camilerde almıştır. Buna güzel örneklerden birisi şairin belağata dair iki önemli kitap olan Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *Delâilü'l-I'câz'm* ve Sa'du'd-dîn et-Teftazânî'nin *Muṭavvel'ini* hocası Ebu'l-Mevâhib'den okuduğuna ona yazdığı bir şiiri şöyle tanımlar eder: [Tavil]

25 دَلَائِلُ إِعْجَازِ حَوْتِ أَيِّ فَضْلِهِ فَأَحْمَمُ عَنْ بَيَانِهَا كُلِّ فَاصِلِ
26 مُطَوَّلٌ فِكْرِي فِيهِ مُخْتَصَرُ الْخَطَا إِذَا مَا اتَّحَى إِعْجَازَ بِلْكَ الدَّلَائِلِ

⁹⁴ İbn Kennân, *age.*, s. 16.

⁹⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁹⁶ Barbir, *age.*, s. 76.

⁹⁷ Güner, *age.*, s. 131.

⁹⁸ Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam Vakıflar ve Şehir*, çev., H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.

25. *Delâilu 'icâz ki bütûn faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.*

26. *Bu Delâilu 'icâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.*⁹⁹

Hâmid Efendi, talebelerine de derslerini bu camilerde vermiştir. Onun kuşluk vaktinde yaptığı fıkıh derslerine ve şehir dışından da birçok talebenin katıldığını arkadaşı Ahmed el-Menîni bir şiirinde şöyle anlatıyor: [Tavil]

لَعْمَرِي إِنَّ قَرْمَنَ الْفِقْهِ أَحْسَنَتْ بِهَ الْأَيَّامُ تُفْتَحِرُ زَوْهَاءَ
تُشَدُّ إِلَى اسْتِفَادَتِهِ وَحَالَ بِهَا تَسْتَعْدِبُ الْحَبِ النَّجَاءَ

Ömriime yemin olsun ki (kuşluk vaktindeki) o fıkıh dersleriyle günler gururlandı.

*O dersler için yolculuklar düzenlenirdi ve onunla şerefli kimse kurtuluşu tadardı.*¹⁰⁰

Bunlara ek olarak XVIII. yüzyılda Dimeşk'te aklı ve nakli ilimlerde okutulmuştur.¹⁰¹ el-Murâdî eserinde Hâmid Efendi'nin biyografisini anlattığı yerde onun nakli ilimlerin yanında aklı ilimlerden de icazet aldığını vurgulamaktadır.¹⁰²

Edebî hayatın canlılığına bir delil de ilim erbabının kendi aralarında mektuplaşmalarında şiire çokça yer vermeleridir. Müftülük makamında iken Hâmid Efendi'ye şiir olarak sorulan sorular mevcuttur.¹⁰³ Bunların dışında şairin hayatında tatlı-acı hadiselerde hep şiir diliyle duygularını ifade ettiği görülür. Çocuklarından biri öldüğünde Peygamber methiyeleri ve mersiyeler yazmıştır. Kahve içilmesi için

⁹⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 105a; Pv. 165a.

¹⁰⁰ el-Murâdî, *age.*, I, 307-308.

¹⁰¹ İbn Kennân, *age.*, s. 33.

¹⁰² el-Murâdî, *age.*, II, 15-16.

¹⁰³ Bu şiirler muhteva bölümünde incelenecektir.

yaptırıldığı bir bina için şiirinde tarih düşürme sanatını kullanmıştır. Etrafındaki fiskiyeleri, bülbülleri ve dolaylı olarak da olsa güzel bahçeleri tasvir etmiştir. Hâmid Efendi'nin yaşadığı dönemde Dimeşk'a bu açıdan baktığımızda edebî hayatın çok canlı olduğu görülür. Bu konuda Hâmid Efendi yalnız değildir. el-Murâdî'nin eseri çok canlı örneklerle doludur.¹⁰⁴ Durum XVII. yüzyılda da çok farklı değildir. el-Muhibbî *Hulâşatu'l-Eşer ve Neşhatu'r-Reyhane* adlı kitaplarında biyografilerine yer verdiği şahısların daha çok edebî yönlerini ortaya koymuştur. XVI. yüzyıl içinde aynı şey çok rahatlıkla söylenebilir. Hatta bir tarihçi ve aynı zamanda şair olan İbn Kennân'ın eserine bakıldığında ilim meclislerinde, kahvehanelerde, bahçelerde ve çeşitli ortamlarda şiir inşâd ettiği veya başka şairlerden şiirler naklettiği görülür.¹⁰⁵ el-Budeyrî isimli bir berberin günlüğüne bile bakıldığında bazı şiirler söylediğine ve naklettiğine şahit olunur.¹⁰⁶ Hatta o bu eserinde Şam'ın şâir ve edibî Abdurrahman el-Behlül'ün şiirlerinden ve vefatından bahseder.¹⁰⁷ Dolayısıyla Arap topraklarının Osmanlı Devleti hakimiyetine girdiği yıllardan çıkacağı zamana kadar Arap edebiyatı canlılığını korumuş hatta bazı açılardan kendini yenilemiştir hükmüne kolaylıkla varılabilir. Bu hüküm aynı zamanda Leyla es-Şabbâğ ve Ömer Musa Paşa gibi Arap edebiyat tarihçileri tarafından da tasdiklenmiştir.¹⁰⁸ Günümüzde bu dönemin Arap edebiyatına ışık tutmak amacıyla yapılan akademik çalışmalar ve yazılan kitaplar da hükmümüzü destekler mahiyettedir.¹⁰⁹ Bu çalışmalar Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı açısından önem arzetmekte ve dönemin edebî yönüne ait değerli bilgiler vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Tasa'nın çalıştığı el-Kıbrisi, Ergin'in çalıştığı şair el-Keyvânî ve Küçüksarı'nın çalıştığı es-Sefercelâni birer gazel şairi sayılabilirler. İbnu's-Semmân'ın medih şairi ve İbnu'n-Nakîb'in dönemin önemli bir ihvaniyat şairi olduğu rahatlıkla

¹⁰⁴ Örneğin bk., el-Murâdî, *age.*, I-IV.

¹⁰⁵ İbn Kennân, *age.*, s. 15, 34, 39, 50, 90, 226, 296.

¹⁰⁶ el-Hallâk, *age.*, s. 89-92, 113, 180, 194, 195.

¹⁰⁷ el-Hallâk, *age.*, s. 180, 195; el-Murâdî, *age.*, II, 355.

¹⁰⁸ Bk., Leylâ es-Şabbâğ, *Min 'Alâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâni'l-Evvel Muhammed el-Emin el-Muhibbî el-Mu'errif ve Kitâbuhi Hulâşatu'l-Eşer fi 'Ayâm'l-'Karni'l-'Hadîye 'Aşar, eş-Şeriketu'l-Muttehidetu li'tevzî'*, Suriye, 1986; Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asri'l-'Uşmâni*, Dîru'l-Fikr, Dimeşk, 1999.

¹⁰⁹ Tasa, İbn Semmân ve Şiirleri, a.mlf., Ahmed b. Şâhin el-Kıbrisi ve Şiirleri; Ergin, *age.*; Küçüksarı, *age.*; Fidan, *age.*

söylenebilir. Hatta bu şairlerden İbnu's-Semmân'ın bazı şiirlerinin İslâmî dönemin muallakası olacak kıvamda olduğu Tasa tarafından ifade edilmiştir.¹¹⁰ Yapılan ve yapılmakta olan bu çalışmalar göstermektedir ki, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı eski gücünü devam ettiren bir yapıda olmuştur. Günümüzün akademik çalışmalarıyla detaylı incelenerek ortaya konan bu tespit, özellikle oryantalizm düşüncesinin tesiriyle bazı yazarlar tarafından delilsiz ve mesnetsiz olarak tam tersi bir yargı olarak nakledilmeye çalışılmış, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatının çöküş dönemi olarak isimlendirilmesine kadar gidilmiştir.¹¹¹ Bu kasıtlı ve mesnetsiz ifadelerin temsilcileri Ignace Goldziher, Corci Zeydan, Carl Brockelman ve Buṭrus el-Bustânî'dir.¹¹² Bu müelliflerin tesiriyle Arap Edebiyatçılarından Şevki Dayf ve Hanna el-Fâhûrî gibi yazarların da aynı düşüncede olduğu görülür.¹¹³ Fakat herhangi bir analitik çalışmaya dayanmayan bu fikirlerin doğruluktan ne kadar uzak olduğu açıktır. Bu çalışmanın odaklandığı bir kaç örnekle incelenen Hâmid el-'İmâdi'nin şiirleri bile bu fikrin yanlış olduğunu göstermek için yeter bir delil sayılabilir. Bu şairi görünce Osmanlı Döneminde bırakın Arap edebiyatının söndüğünü bilakis parladığını ve gelişme gösterdiğini çok rahatlıkla söylenebilir. Bu kabil iddialar Tasa'nın da ifade ettiği gibi isnattan yoksun, bilimsellikten uzak siyasi söylemlerden öteye gidemeyen birer kuruntudan ibarettir.¹¹⁴

¹¹⁰ Tasa, *age.*, s. 151.

¹¹¹ Seda Güner, "Oryantalizmin Ortaçağ Avrupasındaki Düşünsel Kökenleri: Batı'nın 'Ötekileştirdiği' Müslüman Doğu", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2008), 57.

¹¹² el-Bustânî, *age.*, s. 211; Goldziher, *age.*, s. 215-216; Zeydân, *age.*, III, 307; Brockelman, *age.*, II, 347.

¹¹³ Dayf, *age.*, s. 5, 45, 93; el-Fâhûrî, *age.*, s. 862.

¹¹⁴ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 45.

BİRİNCİ BÖLÜM
HÂMİD EL-‘İMÂDÎ’NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

HÂMİD EL-‘İMÂDÎ’NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatına Genel Bir Bakış

Hâmid Efendi'nin hayatı hakkında kaynakların azlığından dolayı sınırlı bilgiler mevcuttur. Döneme ait yazılan iki günlük Hâmid Efendi'nin hayatı hakkında biraz daha detaylı bilgi elde etme imkanı sunmuştur. Terâcim kitaplarında Hâmid Efendi'nin nesebi, dedesi İbrâhim'e kadar Hâmid b. Ali b. İbrâhim¹¹⁵ olarak ittifakla doğru yazılır. el-Murâdî, dedesinin babasını Abdurrahîm, el-Muhibbî ise bunu Abdurrahmân olarak nakleder.¹¹⁶ Tasa'nın da belirttiği gibi ailenin diğer üyelerine aynı terâcim kitaplarında bakıldığında Abdurrahmân isminin daha doğru olduğu anlaşılır.¹¹⁷ el-Muhibbî'nin tesbitlerine göre Hâmid Efendi'nin dedesinden sonra nesebi şöyledir, Abdurrahman b. Muhammed b. ‘Îmâduddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. ‘Îmâduddîn b. Muhibbuddîn b. Kemâluddîn b. Nasıruddîn b. ‘Îmâduddîn ed-Dimeşkî el-Hanefî el-‘Îmâdî'dir.¹¹⁸

Saîd es-Semmân ve el-Murâdî, Hâmid Efendi'nin Türk asıllı olduğunu eserlerinde vurgulamışlardır.¹¹⁹ Hâmid el-‘Îmâdî, Hanefî mezhebine mensub, Dimeşk'li ve ailesinden her fert de olduğu gibi el-‘Îmâdî şeklinde meşhur olmuştur. Hicrî 10 Cumâdiye's- Şâniye 1103 (28 Şubat 1692) yılında doğmuştur.¹²⁰

Hâmid el-‘Îmâdî, büyük dedesi, dedesi ve babasının da vazife yaptığı Dimeşk'ta Hanefîlerin uzun yıllar müftülüğünü yapmıştır. Babası gibi Dimeşk'in önde gelenlerinden olmuştur. Önemli hocalardan ders almış ve birçok insanın da hocalığını

¹¹⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 15; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age.*, I, 238; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, II, 434; Muhammed Mutî' el-Hafiz, Nizâr Ebûza, 'Ulemâu' Dimeşk ve 'Ayânühâ fi'l-Karni's-Şâniye 'Aşar, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2000, III, 29-44; Hâyrüddîn ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 1990, II, 162.

¹¹⁶ el-Muhibbî, *age.*, I, 35.

¹¹⁷ Tasa, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el-‘Îmâdî'ye ait et-Tafsîl fi'l-Farqî beyne't-Tefsîr ve't-Te'vil Adli Eserin Tahkiki*, s. 19.

¹¹⁸ el-Muhibbî, *age.*, I, 35.

¹¹⁹ el-Murâdî, *age.*, II, 25.

¹²⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 15; Tasa, *age.*, s.19.

yapmıştır. Bu hususlarla yaşadığı bölgede herkes tarafından tanınan önemli bir sima olmuştur.¹²¹

Döneme ait günlüklerde aşağıdaki bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Hâmid Efendi, 1126/1714 yılının Recep/Temmuz ayınının 14/26 Cuma günü 23 yaşında Takiyyuddin el-Hişni'nin¹²² kızıyla evlenmiştir.¹²³ Hicri 1128/1716 yılında, 25 yaşında iken hacca gitmiş ve orada da önemli simalarla görüşmüştür.¹²⁴ Hâmid Efendi'nin hacca gittiği sene haccın güzel geçtiği senelerden biri olmuştur. Hac heyetinin Dimeşk'a dönüşü tam yüz gün sürmüştür.¹²⁵ 1130/1718 yılında Rebiulahir ayında dönemin Şam valisi Recep Paşa medreseleri tefiş etmiştir. Bu tefiş sırasında Hâmid Efendi el-İmâdinin Hicaziye Medresesinde yönetici olduğu görülür.¹²⁶ Bir ay sonra Hâmid Efendi, babası Ali el-İmâdi'nin de içinde bulunduğu bir âlimler heyetiyle beraber Kur'ân hatmi merasimine katılmıştır.¹²⁷

Bu bilgilere ek olarak Hâmid Efendi, 1137/1725 yılının Ramazan ayınının ortalarında Dimeşk Hanefi müftüsü olmuş ve 34 yıl bu vazifede kalmıştır. Dimeşk ve çevresinden birçok insanın övgüsüne mazhar olmuş, hakkında önemli kasideler yazılmıştır.¹²⁸ İbn Kennân günlüğünde, amcası Muhammed el-İmâdi'den sonra Hanefilerin müftüsü olan Hâmid Efendi'yi bu işe fazlasıyla ehil görür bunu da onun sürekli ders vermesine ve ilmi gönülden isteyerek ve ciddiyet içinde yaptığını bağlar.¹²⁹ Bir yıl sonra Süleymaniye Medresesinin yönetimi de Hâmid Efendi'ye geçmiştir.¹³⁰

¹²¹ el-Murâdî, *age.*, II, 15.

¹²² el-Murâdî, *age.*, II, 8.

¹²³ İbn Kennân, *age.*, 130.

¹²⁴ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹²⁵ İbn Kennân, *age.*, 146.

¹²⁶ İbn Kennân, *age.*, 169.

¹²⁷ İbn Kennân, *age.*, 169.

¹²⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹²⁹ İbn Kennân, *age.*, 221.

¹³⁰ İbn Kennân, *age.*, 225.

Hâmid Efendi, 1139/1727 yılında 13 yıllık eşini kaybetmiştir.¹³¹ Kaynaklarda bu eşinden kaç çocuğu olduğu ve eşi öldükten sonra başka bir kadınla evlendiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Hâmid Efendi'nin evi Dimeşk'te önemli kişilerin ağırlandığı evlerden biridir. Mesela 1143/1730 yılında Mekke'den ayrılan Hilmi Efendi, Hâmid Efendi'nin evinde misafir edilmiştir.¹³²

Onun kişiliğiyle alakalı olarak arkadaşlarından el-'Abbî onu devamlı tebessüm eden birisi olarak anlatır.¹³³ O, insanların nezdinde ölene kadar gerçekten çok saygı değer ve muhterem birisi olarak kalmıştır.¹³⁴ Bununla beraber kardeşi Abdurrahman'ın oğlu Muhammed el-'Îmâdî, Hâmid Efendi'yi çekememiş ve müftülük makamından azledilmesi için İstanbul'a kadar gitmiş ve on ay bu makamdan Hâmid Efendi'yi aldırması fakat sonra tekrar iade edilmiştir.¹³⁵

Hâmid Efendi'nin bulunduğu makamlar vesilesiyle ekonomik durumunun iyi olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.¹³⁶

2. Ailesi

el-Muhibbî *Nefhatu'r-Reyhâne* adlı kitabında ve 'Abdurrahmân b. Şâşû *Terâcimu Ba'đi 'Ayâni Dimeşk* adlı eserinde 'Îmâd ailesi için hususi bir yer ayırmış ve Dimeşk şehrinin bu aile ile fazilet ve kıymet elde ettiğini söylemişlerdir. el-Muhibbî 'Îmâd ailesinden bahsettiği yerde Hâmid el-'Îmâdî'nin dedesi İbrahim'in kardeşi Şihâbuddin, dedesi İbrahim ve babası Ali el-'Îmâdî hakkında övgü dolu ifade ve şüirlerine yer verir.¹³⁷ el-Muhibbî, 'Îmâd ailesinden özellikle Hâmid Efendi'nin babası ve dedesinin hayatlarıyla alakalı bilgileri ise *Hulâşatu'l-Eşer* adlı kitabına almıştır.¹³⁸

¹³¹ Ibn Kennân, *age.*, 231.

¹³² Ibn Kennân, *age.*, 250.

¹³³ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 349a.

¹³⁴ el-Murâdî, *age.*, II, 24.

¹³⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

¹³⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 17.

¹³⁷ el-Muhibbî, *age.*, II, 49.

¹³⁸ el-Muhibbî, *age.*, II, 49.

Hâmid Efendi'yi daha yakından tanıma adına babasının ve dedesinin hayatlarına bakmak faydalı olacaktır.

Dedesi İbrâhim el-'Îmâdî (ö. 1078/1667): 1012/1603 yılında doğan İbrâhim el-'Îmâdî başta babası olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Özellikle babası ve Hasan el-Bûrîni'den edebiyatta icazet aldı. Hasan el-Bûrîni 1024/1615 yılında vefat ettiğine göre İbrahim el-'Îmâdî'nin çok erken yaşlarda edebiyattan icazet aldığı anlaşılmaktadır. O dönemde hadis ilminde ileri olan Ahmed el-'Îsârî eş-Şâfi'i, Ahmed el-Vefâi el-Hanbelî ve Ahmed el-Muqrî el-Mâlikî'den icazet aldı. Babasına ez-Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı tefsiri baştan sona ezbere okuduğu rivayetler arasındadır.¹³⁹ el-Medrasetu'n-Nûriyyetu'l-Kubrâ adlı medresede önemli bir rütbeyle ders verdi. Birisi hac kabile başkanı olarak iki defa hacca gitti. Babasının vefatı üzerine bir defa da Anadolu'ya yolculuk yaptı. Mustafa el-Hamevî de *Fevâidu'l-İrtihâl* adlı eserinde İbrahim el-'Îmâdî'den övgüyle bahseder. Onun 'Îmâd ailesinin direği olduğunu söyler. Onu Dimeşk'de gördüğünü ve edebiyatta ileri olduğunu vurgular.¹⁴⁰ Özellikle dil ve edebiyatının kuvvetli olduğu vurgulanan İbrahim el-'Îmâdî'nin kıymetli fakat az şiirleri vardır. Kaynaklarda farklı konularda 41 beyit kadar şiiri tesbit edilmiştir.¹⁴¹ Kendine söylediği iki beyiti, şiirlerine örnek olarak verilebilir. [Munserih]

لَا تَحْسَبْ مِنْ شِدَّةِ وَلَا تَصَبِ
وَأَنْتَ بِفَضْلِ الْإِلَهِ وَالْتِهَجِ
وَأَرْجُ إِذَا اشْتَدَّ هَمُّ تَارِكَةٍ
فَأَجِرْ أَلْهَمُ أَوْلُ الْقَرْجِ

Ne bir sıkıntı ve ne de yorgunluktan kork. Allah'ın lütfuna güven ve sevin.

¹³⁹ el-Muhibbî, *age.*, I, 36; Muhammed Mu'tî el-Hafız, Nizâr Ebâza, 'Ulemâu' Dimeşk ve 'Ayâmuhâ fi'l-Şarnî'l-Hâdiye 'Aşar, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2000, II, 328.

¹⁴⁰ el-Hamevî, *age.*, III, 44.

¹⁴¹ el-Muhibbî, *age.*, I, 36-38; a.mlf., *Nefhu'r-Reyhâne*, II, 58-61; el-Hamevî, *age.*, III, 44; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî et-Tilimsânî, *Nefhu'r-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Raif*, D.K.I., Beyrut, 2012, III, 183.

*Bir belanın sıkıntısı şiddetlendiğinde ümitvar ol. Zira sıkıntının sonu kurtuluşun başıdır.*¹⁴²

Hâmid Efendi, eserlerinden bir tanesinde dedesine ait bu iki beyti zikrettikten sonra kendisine ait şu iki beyti nazmeder. [Tavil]

1 إِذَا مَا عَرَكَ الدَّهْرُ يَوْمًا يَكْرِبُهُ وَعَلَّقْتَ الْأَبْوَابَ دُونَكَ بِالْقَهْرِ
2 فَصَبْرًا حَمِيلًا إِنَّ رَبَّكَ كَاشِفٌ يَكْرِبُكَ عَنْ قُرْبٍ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ

1. Bir gün zaman senin karşına bir sıkıntı çıkarır ve kahurla üstüne kapılar kapanırsa.

2. Güzelce sabret çünkü Rabbin yakın bir zamanda senin sıkıntını giderecektir. Zira zorlukla beraber (kolaylık) vardır.¹⁴³

Ömrünün sonuna doğru felç olan İbrahim el-‘İmâdî, bir buçuk sene sonra 1078/1667 yılında vefat etmiş ve aile kabristanına defnedilmiştir.¹⁴⁴ Hâmid el-‘İmâdî, dedesini görememiştir.

Babası Ali el-‘İmâdî (ö. 1117/1705): 1048/1638 yılının Şaban ayında Dimeşk'te doğan Ali el-‘İmâdî başta babası ve amcaları olmak üzere birçok âlimden ders alarak yetişti.¹⁴⁵ Dimeşk'te yeşil meydanda Süleymaniye medresesinde ders vermeye başladı. Kısa bir süre sonra Hanefilerin müftüsü oldu. Fakat sonra bu vazifeden alındı. Dimeşk'in önde gelen simalarından olan Ali el-‘İmâdî, saygı duyulan vakur bir âlimdi. Özellikle fıkıh ve edebiyatta çok ileri bir kişiydi.¹⁴⁶ el-Murâdî ve İbn Şâşû, Ali el-‘İmâdî için farklı konularda muhammes, teşcir ve tazminden oluşan 60 beyit şiiri

¹⁴² el-Muhibbî, *İfûlâsatu'l-Eğır*, I, 36.

¹⁴³ el-‘İmâdî, *age.*, s.37.

¹⁴⁴ el-Muhibbî, *age.*, I, 38.

¹⁴⁵ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 93.

¹⁴⁶ ez-Zirikli, *age.*, IV, 252.

naklede. ¹⁴⁷ Bir lambayı tasvir ettiği aşğıdaki maktû'ası, şiirine bir örnek olarak verilebilir. [Kâmil]

كَأَنَّهَا الْمِصْبَاحُ وَسَطَ حَدِيقَةٍ مَحْفُوفَةٍ بِالْوَرْدِ وَالشَّرِيرِ
بَدْرٌ بَدَا تَحْتَ السَّحَابِ أَحَاطَهُ فَوْحٌ بِقَوْسٍ مُحَكَّمٍ التَّوْبِينِ
أَوْ غَدَاةٌ قَدْ أَلْبَسَتْ لِيَهَايَا خَلَّ الْحَسَالِ بَدِيعَةَ الثَّلَوِينِ
أَوْ شَادِنٌ قَدْ حَطَّ تَحْتَ حَبِيبِهِ بِالطَّرِيقِ الدَّعَاءِ شَكْلُ السَّيْنِ

O lamba sanki gül ve fulya ile çevrelenmiş bir bahçenin ortasındadır.

Nun harfinin (şekli gibi) sağlam bir gökkuşağının kuşattığı bulutun altında ortaya çıkan bir dolunay gibidir.

Veya (o lamba sanki), parlaklığına rengarenk harika bir güzelliğin elbisesinin giydirildiği bir sabah gibidir.)

Veya (o lamba sanki), siyah gözünün kenarıyla alınun altına sin şekli çizilmiş bir ceylan yavrusu gibidir.) ¹⁴⁸

1117/1705 yılında 69 yaşında vefat eden Ali el-‘İmâdî aile kabristanlığına defnedilmiştir. ¹⁴⁹ Şairimiz Hâmid el-‘İmâdî, 14 yaşındayken babasını kaybetmiştir.

Ailesinden bazı simalar hakkında bu bilgiler değerlendirildiğinde Hâmid Efendi'nin şair bir aileden geldiği görülür. Başta incelenen büyük dedesi Abdurrahman el-‘İmâdî olmak üzere hem dedesi hem babası yaşadıkları dönemde önemli şairlerdendir. Divanları olduğu kaynaklarda bahsedilmemekte fakat şiirde maharet sahibi oldukları zikredilmektedir. ¹⁵⁰ Her birinin şiirde belli bir dereceye sahip olduğu yukarıdaki

¹⁴⁷ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, II, 66-70; İbn Şâşû, *age.*, s. 57; el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, III, 207-212.

¹⁴⁸ el-Muhibbî, *age.*, II, 68; el-Murâdî, *age.*, III, 210.

¹⁴⁹ el-Murâdî, *age.*, III, 212.

¹⁵⁰ Şihâbuddîn el-Hafâcî, *age.*, I, 130; el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eğzer*, II, 369; el-Hamevî, *age.*, V, 5; el-Murâdî, *age.*, III, 207-212; el-Makkârî, *age.*, III, 183.

örneklerle daha iyi anlaşılacaktır. Çevresindeki şair aile büyüklerinin bulunması Hâmid Efendi'nin edebî yönüne etki ettiği rahatlıkla söylenebilir.

3. Eğitimi, Hocaları ve Talebeleri

Hâmid el-İmâdî küçük yaştan itibaren başta Kur'ân olmak üzere bütün ilim dallarıyla iştiğal etti. Birçok hocadan ders aldı.¹⁵¹ Bütün ilim sahalarında çok iyi bir bilgiye sahip olan Hâmid Efendi özellikle zor bir ilim olan feraiz (miras payları) ilmini çok iyi bilmekteydi.¹⁵² Ders aldığı hocalarına bakıldığında, Hanefî, Hanbelî, Şafîî ve farklı memleketlerden geniş bir silsile görülür. İlk hocası olarak Şam'da Hanbelî'lerin müftüsü olan Ebu'l-Mevâhib zikredilmektedir. Bu hocasından bütün ilim dallarında icazet aldığı yine kaynaklarda mevcuttur.¹⁵³

Hâmid Efendi için başka bir ayrıcalık da Şam'a Mısır ve Hindistan gibi farklı ülkelerden gelmiş âlimlerden de ders almasıdır.¹⁵⁴

Yeri geldiğinde incelenegi üzere Hâmid Efendi'nin hocaları arasında en önemli simalardan biri de o dönemde herkes tarafından bilinen çok önemli tasavvuf âlimi Abdulğani en-Nablûsî'dir. Hâmid Efendi'nin en-Nablûsî'den İbn -i Arabî'nin Futûhât-ı Mekkiye'sini okumuş olması tasavvufta da ne kadar ileri olduğunu göstermektedir.¹⁵⁵

Hâmid Efendi, el-Murâdî'nin kaydettiğine göre sadece din ilimleriyle yetinmemiş daha değişik dallarda da eğitim almıştır. Bu da onun çok yönlü olduğunu göstermektedir.¹⁵⁶

Başta ilk hocası Şam'da Hanbelîlerin müftüsü Ebu'l-Mevâhib ve onun oğlu Abdulcelil, Şafîilerin müftüsü Ahmed el-Ğazzî, Muhammed b. Ali el-Kâmilî, Hicazdaki hocalarından Abdullah b. Sâlim el-Basrî el-Mekki, Ahmed en-Nahlî el-Mekki ve Muhammed el-İskenderî el-Mekki'nin bütün ilimlerde Hâmid Efendi'ye icazet vermeleri

¹⁵¹ el-Murâdî, *age.*, II, 15.

¹⁵² el-Murâdî, *age.*, III, 212.

¹⁵³ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁵⁴ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁵⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁵⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

onun ilmi yönünün ne kadar ileri olduğuna en büyük delillerden biridir.¹⁵⁷ Buna bir işaret de Mekke'deki hocalarından Muhammed el-İskenderî el-Mekki'nin nazmen Kur'ân'a yazdığı on ciltlik tefsiri Hâmid Efendi'ye hediye etmesidir.¹⁵⁸ Ayrıca Hâmid Efendi'nin yine Mekke'deki hocalarından Tâcuddîn el-Çal'î el-Mekki'den muselsel bi'l-evveliyye¹⁵⁹ yoluyla hadis almıştır.¹⁶⁰

Hâmid Efendi geniş hoca silsilesine Osmanlı âlimlerinden Kazasker Ahmed b. İsmail el-'Alemî'yi de eklemiş kendisinden ders almıştır.¹⁶¹ Türk hocası Ahmed el-'Alemî Hâmid Efendi'ye Şam'da Emevî camiinde ders verme yetkisi vermiştir. Bu geniş ilimle Hâmid Efendi çok geçmeden 1137/1724 yılı ramazanın ortasında müftü olmuştur.¹⁶² İlimdeki üstün seviyesinden dolayı Süleymaniye rütbesi kendisine verilmiştir.¹⁶³ Sonra da Şam'da yeşil meydandaki Süleymaniye camiinde ders vermeye başlamıştır. Bu derslerin her birinin başında irticali olarak verdiği ayrı ayrı mukaddimeleri daha sonra büyük bir kitap haline getirmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁵⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁵⁹ Muselsel bi'l-evveliyye ilklerin müselseli manasına gelmektedir. İstilahî olarak ise bir hadisin senedinde yer alan bütün ravilerin, hocalarından rivayet ettikleri ilk hadisi "haddegeni fulânun ve have evvelu hadîşin semî-tuhu minhu (Fulan kişi bana hadis rivayet etti. Bu hadis ondan duyduğum ilk hadistir.)" lafzıyla rivayet etmesidir. Mehmed Efendioğlu, "Müselsel", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 85.

¹⁶⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

¹⁶¹ el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 112.

¹⁶² el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 16.

¹⁶³ Osmanlı medreselerinde müderrisler için en yüksek derece Musıla-i Süleymaniye ile başlar, Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye ve Darü'l-hadis'te son bulurdu. Bir medresede öğrenimini tamamlayarak mülazemet derecesini alan öğrenci, ülkedeki hariç ve dahil medreselerinde görev alabilirdi. İptidai altmışlı derecesi mülazımlık dönemini tamamlayan, tezini verdikten sonra Süleymaniye'den mezun olmuş, genç müderrise verilen bir rütbe idi ki, bundan sonra yapacağı çalışmalarla bu müderris en son Darü'l-hadis derecesini alır ve oradan eğitim ve öğretim sınıfından ayrılarak hakimlik sınıfına geçer, yine kendi arasında derecelenen kadılıklardan birine tayin edilirdi. İhsanoğlu, *age.*, II, 241; Uzunçarşılı, *age.*, II, 588; Öztuna, *age.*, VIII, 92; Madeline C. Zılfi, "Osmanlı Uleması", *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Editör, Suraiya Faroqhi, çev., Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 263; Tolga Uslubaş, *Geçmişten Günümüze Osmanlı*, Venedik Yay., Ankara, ts., s. 414.

¹⁶⁴ el-Murâdî, *age.*, II, 16.

Hâmid Efendi'nin fıkıh, tefsir, hadis, kelim, Arap dili ve belâğatı, tasavvuf, tarih-tabakat ve bazı güncel meseleler hakkında birçok eseri vardır. Bu eserleri ilgili başlık altında incelenecektir.¹⁶⁵

3.1. Hocaları

3.1.1. Dimeşk'teki Hocaları

Ebu'l-Mevâhib el-Ĥanbelî (ö. 1126/1714): 1044/1634 yılında Şam'da doğmuştur.¹⁶⁶ Dimeşk, Mısır ve Mekke-Medine'de birçok âlimden ders almıştır. İlk eğitiminde babasının rolü büyüktür. Başta Kıraat olmak üzere bütün ilim dallarında hocalarından icazet almıştır. Çok geçmeden Dimeşk'ta ders vermeye başlamış ve birçok insan ondan ilim almıştır. Özellikle Arap edebiyatı'nda önemli bir yere sahip Meâni ve Beyân ilmi üzerine verdiği derslerle çok talebe yetişmiştir.¹⁶⁷ Bunlardan biri de Hâmid el-İmâdî'dir. Onun belâğatla alakalı Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâ'ilü'l-İcâz'mı* ve Sa'du'd-dîn et-Taftazânî'nin *Muḥavvel'ini* hocasından okuduğuna dair yazdığı bir şiire yukarıda işaret edilmişti.

Ebu'l-Mevâhib 1126/1714 yılında Dimeşk'te vefat etmiştir.¹⁶⁸ el-Murâdî eserinde ona ait herhangi bir şiir zikretmemiş ve bir divanının olup olmadığını da söylememiştir.¹⁶⁹ Araştırmalarım sonucu kaynaklarda Ebu'l-Mevâhib'e ait herhangi bir şiire rastlayamadım.

Abdulcelil b. Ebi'l-Mevâhib b. Abdilbaķî el-Ĥanbelî (ö. 1119/1707): Ebu'l-Mevâhib el-Ĥanbelî'nin oğludur.¹⁷⁰ 1079/1668 senesinde doğmuştur. Babasının özel ihtimamı altında büyümüştür. Başta babası birçok âlimden ders almıştır. Babasından fıkıh ve hadis dersleri, Abdulkadir b. Abdulhadî'den sarf, nahiv, meânî ve beyân dersleri okumuştur. Özellikle Edebiyat konusunda ilerlemiştir. Başta Hâmid Efendi olmak üzere

¹⁶⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 16-17.

¹⁶⁶ ez-Zirikli, *age.*, VI, 184.

¹⁶⁷ el-Murâdî, *age.*, I, 79.

¹⁶⁸ el-Murâdî, *age.*, I, 79.

¹⁶⁹ el-Murâdî, *age.*, I, 79.

¹⁷⁰ ez-Zirikli, *age.*, III, 276.

birçok talebe kendisinden ders almıştır. 'Elfiyetu İbn Mâlik'e nazmen bir şerh yazmıştır. 1119/1707 yılında erken yaşta vefat etmesi başta babası herkesi üzmüştür. el-Murâdî eserinde ona ait farklı konularda 52 beyit şiir kaydeder.¹⁷¹

Abdulğani en-Nablûsî (ö. 1143/1730): 1050/1640 yılında Dimeşk'te doğmuştur. 12 yaşındayken babasını kaybetmiştir. Birçok âlimden ilim aldı. Özellikle tasavvuf üzerine yoğunlaştı. Zamanının tasavvuf büyüklerinden biri haline geldi. Hemen hemen her alanda birçok eseri mevcuttur. Şiir yeteneğinin de zirvede olduğu söylenen Abdulğani en-Nablûsî'nin gazel ve medih konulu birçok şiir kitabı ve divanı vardır.¹⁷² 1143/1730 yılında doğduğu yerde vefat etmiştir.¹⁷³ Hâmid el-'Îmâdî, bu hocasından İbn Arabî'nin *Futûhâtı Mekkiyye*'sini okumuştur.¹⁷⁴

Zamanının büyük tasavvuf âlimi olan Abdulğani en-Nablûsî'den ders alan şairin bazı şiirlerinde tasavvufun tesiri görülmektedir. Aşağıda bir kasidesinin ilk iki beyitinde Hâmid el-'Îmâdî, uğradığı ruhânî makamları ve o makamlarda kendi durumunu şöyle vasfetmektedir; [Tavîl]

فَبِأَيِّ تَطَلُّتُ الْآنَ فِيهَا لَكُمْ نَحْوَى قُبُرًا فَانظُرُوا شَخْصِي وَحَالَتِي الْقُصْوَى 1
مَقَالَةَ شَخْصٍ شَاهَدَ الْعُمُرَ فِي الْبُلْوَى قُصَارَى مَقَالِي مَا بَنَيْتُ حَقِيقَةَ 2

1. (Ey seyr-i sulûkte arkadaşlarım) Durun ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu komuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı, imtihan gören bir kişinin sözüdür.¹⁷⁵

¹⁷¹ el-Murâdî, *age.*, II, 269-273.

¹⁷² el-Murâdî, *age.*, III, 40.

¹⁷³ ez-Ziriklî, *age.*, IV, 32.

¹⁷⁴ el-Murâdî, *age.*, III, 40.

¹⁷⁵ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 178b.

el-Murâdî, Abdulğani en-Nablusi'nin biyografisini verdiği yerde şiirlerinden herhangi bir beyit zikretmezken¹⁷⁶ el-Muhibbî Nefha'sında farklı konularda 79 beyit şiirine yer verir.¹⁷⁷

Muhammed el-İmâdî (ö. 1135/1722): Hâmid Efendi'nin amcası ve hocası olan Muhammed el-İmâdî 1075/1664 tarihinde Dimeşk'te doğmuştur.¹⁷⁸ Dört yaşında babasını kaybetmiştir. Abisi Ali el-İmâdî tarafından büyütülmüştür.¹⁷⁹ Çok önemli âlimlerden ders alan Muhammed el-İmâdî, abisinin vefatı üzerine yeşil meydandaki Süleymaniye medresesinde ders işini yüklenmiş, 1121/1709 yılında da Dimeşk'te Hanefîlerin müftüsü olmuştur.¹⁸⁰ Herkes tarafından kabul gören, saygın ve sevilen bir insan olan Muhammed el-İmâdî'nin önemli bir şair olduğu da yine kaynaklarda zikredilir. el-Murâdî, eserinde ona ait medih, ve gazel olarak 125 beyit kaydeder.¹⁸¹ el-Muhibbî ise Nefha'sında Muhammed el-İmâdî'ye ait el-Murâdî'nin kaydettiklerinden farklı 62 beyit zikreder. el-Muhibbî eserinde ayrıca 1128/1715 yılında hacda olan Hâmid Efendi'ye amcası ve hocası olan Muhammed el-İmâdî'nin bir mektup gönderdiğinden bahseder. Bu mektupta talebesi ve yeğeni olan Hâmid el-İmâdî'den, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı 19 beyitlik bir şiiri Hz. Peygamber'in (sav) kabrinde okumasını eğer bu mümkün olmazsa oraya bırakmasını ister. Şiirin ilk iki beyti şöyledir: [Hafif]

يَا رَسُولَ الْإِلَهِ يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ يَا رَحْمَةً لِكُلِّ الْعِبَادِ
خُذْ لِعَبْدِكَ قَدْ ضَيَّعَ الْعُمْرَ فِي الْخُرُوفِ مَعَا وَالرُّحَاءِ وَالْقُرْدَادِ

Ey Allah'ın Resulü, Ey yaratılmışların en hayırlısı, Ey bütün kullar için rahmet kapısı.

¹⁷⁶ el-Murâdî, *age.*, III, 36-40.

¹⁷⁷ el-Muhibbî, *Nefhamu'r-Reyhâne*, II, 72-85.

¹⁷⁸ el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 101; ez-Zirikli, *age.*, V, 304.

¹⁷⁹ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, IV, 24.

¹⁸⁰ el-Murâdî, *age.*, IV, 24.

¹⁸¹ el-Murâdî, *age.*, IV, 24-30.

*Ömrünü havf ve reca arasında gelip gitmekte zayı eden bu kula cömert ol!*¹⁸²

1135/1722 yılında vefat eden Muhammed el-‘İmâdî aile kabristanlığına defnedilmiştir.¹⁸³

Muhammed b. Ali el-Kâmilî (ö. 1131/1718): 1044/1634 yılında Dimeşk’te doğdu. Dini ve alet ilimlerini başta babası olmak üzere birçok ilim adamından tahsil etti. Özellikle kullandığı fasih Arapça avam ve havas birçok insanın derslerine katılmasını sağladı. Hâmid el-‘İmâdî hocası el-Kâmilî’nin Emeviye camiindeki vaazlarına katılmış, Buhari derslerini takip edip icazet almıştır. el-Kâmilî 1131/1718’de vefat etmiştir.¹⁸⁴

Yunus b. Ahmed el-Mısrî (ö. 1120/1708): 1028/1618’de Mısır’da doğmuştur. Tefsir, Hadis ve Fıkıh alanlarında birçok hocadan ders aldı. 1070/1659 yılında Dimeşk’e geldi. Önde gelen birçok âlimin derslerine katıldı. Muhammed b. Ali el-Kâmilî’nin yokluğunda derslerine girerdi. 1120/1708 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁵

İlyâs b. İbrahim b. Dâvud b. Hağr el-Kurdî (ö. 1138/1725): Hâmid el-‘İmâdî’nin sufi yönü ağır basan hocalarından biridir. Aslen Irak’lı olup sonradan Dimeşk’a yerleşmiştir. Doğum tarihi 1047/1637’dir. Hem Irak’ta hem de 1070/1659 yılından sonra geldiği Dimeşk’te birçok hocadan eğitim almıştır. Arapça gramer, Kelam, Mantık ve Tasavvufla alakalı birçok esere şerh yazmıştır. 1138/1725’de vefat etmiştir.¹⁸⁶

Abdurrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Kâbilî el-Hindî (ö. 1135/1722): Aslen Hindistanlı olan Abdurrahim el-Kâbilî, 1080/1669 yılından sonra Dimeşk’a gelmiştir. Birçok önde gelen âlimden ders almıştır. 1121/709 yılında bazı medreselerde ders vermeye başlamıştır. 1135/1722 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸² el-Muhibbî, *age.*, VI, 16.

¹⁸³ el-Murâdî, *age.*, IV, 30.

¹⁸⁴ el-Murâdî, *age.*, IV, 81; ez-Ziriklî, *age.*, VI, 295.

¹⁸⁵ el-Murâdî, *age.*, IV, 306.

¹⁸⁶ el-Murâdî, *age.*, I, 310.

¹⁸⁷ el-Murâdî, *age.*, III, 13.

Ahmed b. Abdulkerim el-Ġazzî (ö. 1143/1730): Dimeşk'te önemli ailelerden Ġazzilerden olan Ahmed el-Ġazzî, 1078/1667'de doğmuştur. Babasının teşvikiyle ilme yöneldi. Birçok önemli âlimden ders aldı. Babasının vefatından sonra hem babasının derslerini devam ettirdi hem de Dimeşk'te Şafilere müftüsü oldu. 1143/1730 senesinde vefat etti.¹⁸⁸

Muhammed b. Muhammed b. Şerafeddin el-Halîlî (ö. 1147/1734): Hz. İbrahim'in (a.s.) memleketinde doğduğu için kendisine el-Halîlî denmiştir. Birçok farklı ilim dalında icazet almıştır. 1147/1734'de vefat etmiştir.¹⁸⁹

Ali b. Ahmed et-Tedmûrî (ö. 1131/1718): Dimeşk'te doğmuş ve önemli âlimlerden ders almıştır. Fıkıh, Sarf, Nahiv, Usul-u Fıkıh, Miras taksimi ve Aruz alanında icazete sahipti. Aruz hakkında bir risalesi vardır. 1131/1718'de vefat etmiştir.¹⁹⁰

3.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları

Hâmid el-İmâdî 1128/1715 yılında hacca gittiğinde Mekke ve Medine'de bir müddet kalmış, önemli âlimlerden ders almış ve bazı ilim dallarında icazetini tamamlamıştır.¹⁹¹

Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ali en-Nahîlî el-Mekkî (ö. 1130/1717): 1044/1634 yılında Mekke'de doğdu ve burada yetişti. Mekke'li ve Dimeşk'li önemli âlimlerden ders aldı. Hadis ve Fıkıh alanında öne çıktı. Sufî yönü de olan el-Mekkî Nakşibendî tarikatına mensub önemli bir insandı. Mescid-i Haram'da birçok talebe kendisinden ders almıştır. 1130/1717 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹⁹²

Muhammed b. Selâme b. İbrahim eđ-Đarîr el-İskenderî (ö. 1149/1736): Mısır İskenderiye'li olan Muhammed el-İskenderî sonradan Mekke'ye yerleşmiştir.

¹⁸⁸ el-Murâdî, *age.*, I, 136.

¹⁸⁹ el-Murâdî, *age.*, IV, 112; ez-Ziriklî, *age.*, VII, 66.

¹⁹⁰ el-Murâdî, *age.*, III, 214.

¹⁹¹ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

¹⁹² el-Murâdî, *age.*, I, 196; ez-Ziriklî, *age.*, I, 241.

Malikî mezhebine bağlı müfessir ve şair olarak tanınır. Birçok âlimden ders almıştır. Onu ayrıcalıklı kılan en önemli husus Kur'ân'ı nazmen 10 cilt olarak tefsir etmesidir. *Tuhfetu'l-Fakîr fi ba'di mâ Cae fi't-Tefsîr* adlı bu tefsirini talebesi Hâmid el-'Îmâdî'ye hediye etmiştir.¹⁹³ 1149/1736'da Mekke'de vefat etmiştir.¹⁹⁴

Muhammed b. Sultan el-Velîdî el-Mekkî (ö. 1134/1721): Şâfi mezhebine mensub el-Velîdî Mekke'de doğmuş orada yetişmiş ve birçok önemli âlimden ders almıştır. *Fevâidu'İrtihâl* sahibi Mustafa b. Fethillah el-Hamevî bunlardan biridir. el-Murâdî, eserinde Hâmid el-'Îmâdî'nin el-Velîdî'den ders aldığını kaydeder. 1134/1721 yılında şehit olmuştur.¹⁹⁵

Muhammed b. Ahmed b. Saîd 'Aşîle el-Mekkî (ö. 1150/1737): Mekke'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Birçok önemli âlimden ders almıştır. Şam, Anadolu ve Irak'a yolculuklar yapmıştır. Birçok talebe onun ilminden istifade etmiştir. Şam'da bulunmuş ve Çakmakıyye medresesinde ders vermiştir. Mekke'de 1150/1737 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁶

Abdulkerim b. Abdillâh el-Halîfetî el-Abbâsî el-Medenî (ö. 1133/1720): Medine'de Hanefîlerin müftüsü, şair ve fakih olan Abdulkerim el-Halîfetî, 1070/1659 yılında Medine'de doğdu ve burada büyüdü. Birçok âlimden ders aldı. Nazım ve nesir halinde eserleri olan el-Halîfetî 1133/1720 yılında vefat etti.¹⁹⁷

Muhammed Ebu Tâhir el-Kûrânî el-Medenî (ö. 1145/1732): 1081/1670 yılında Medine'de doğan Muhammed el-Kûrânî, ilk eğitimini babasından aldı. Medine'nin önemli âlimlerinden ders okudu. Medine'de Şafîilerin müftüsü oldu. Çok ders verdiğinden birçok talebe kendisinden istifade etmiştir. Değişik alanlarda eseri olan Muhammed el-Kûrânî 1145/1732 yılında Medine'de vefat etmiştir.

¹⁹³ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

¹⁹⁴ el-Murâdî, *age.*, IV, 144; ez-Ziriklî, *age.*, VI, 146.

¹⁹⁵ el-Murâdî, *age.*, IV, 130.

¹⁹⁶ el-Murâdî, *age.*, VI, 39; ez-Ziriklî, *age.*, VI, 13.

¹⁹⁷ el-Murâdî, *age.*, III, 74.

Hâmid Efendi ayrıca Abdullah b. Sâlim el-Basri el-Mekkî, Abdülkerim el-Hindî, Mekke Müftüsü Tacuddin el-Kal'î ve Anadolu'dan hocası olarak kaynaklarda zikredilen Ahmed b. İsmail el-'Alemî'den de ders almıştır.¹⁹⁸

Hâmid el-'İmâdî'nin ders aldığı hocalarından bazılarının ünlü şairler olması onun şairliğine bazı katkılar sağlamıştır denebilir.

3.2. Talebeleri

Ahmed b. Abdullatîf el-Ömerî (ö. 1173/1759): Soyuy Hz. Ömer'e (r.a.) dayandığı için el-Ömerî denilen Ahmed b. Abdullatîf 1130/1717 yılında Dimeşk'te doğmuş ve ilimle meşgul olmuştur. Birçok önemli âlimden ders alan Ahmed el-Ömerî, Hâmid el-'İmâdî'nin talebelerinden biridir.¹⁹⁹ el-Murâdî, şiir yönü kuvvetli olan Ahmed el-Ömerî'ye ait eserinde 54 beyit şiir kaydeder.²⁰⁰ Ayrıca hocasının bir eserine yazdığı bir takrizde de 17 beyitlik şiiri²⁰¹ vardır. Ahmed el-Ömerî, hocasının eserine yazdığı takrizde onu şöyle över: "İbn Nubâte ve İbn Raşîk onun yazdıklarını görselerdi kendi yazdıklarından vazgeçerlerdi"²⁰². O bir kasidesinde hocası Hâmid el-'İmâdî'yi şöyle methetmiştir; [Basît]

وَمِنْ سَمَاءِ الْعُلَا لَاحَتْ زَوَاهِرُهُ	بُشْرَى بِهَا الدُّنَى قَدْ قَرَّتْ نَوَاطِرُهُ
يُهْدِي إِلَى الْبَعْرِ مَنْ قَلَتْ نَوَاصِرُهُ	وَكَوَّرَتْكَ التَّصَرُّ حَيَاتَنَا بِطَلْمَعِيهِ
عُصْنِ الْمَسْرَاتِ يَحْبُو مَنْ يُذَاكِرُهُ	وَتَلْبُلُّ الْبَشَرِ يَشْدُو فِي الرِّيَاضِ عَلَى
نَفْحَاتِهِ حَيْثَمَا فَاحَتْ أَزَاهِرُهُ	وَعَرَفَ طِيبَ رَبَّنَا الْأَمَالِ قَدْ نَشَقَتْ
بُرَيْلُ حَيْثُ الدُّحَى عَنَا عَسَاكِرُهُ	وَالْفَحْرُ لَاحَ عَلَى الْأَفَاقِ مُعْتَرِضًا
قَدْ شَاقَهَا لِمَرَاةِ السَّعْدِ فَاخِرُهُ	وَاللَّمْنَى امْتَدَّ مِنْ أَهْلِ الثَّقَى مَقَلَّ
وَالدَّهْرُ عَنْ أَهْلِهَا عَفَتْ نَوَاطِرُهُ	وَأَعْيُنُ الشَّامِ قَرَّتْ عِبَّ مَا تَيْسَتْ

¹⁹⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 16; a.mf., 'Arfu 'l-Beşâm, s. 111-112.

¹⁹⁹ el-Murâdî, *Silku 'd-Durar*, I, 137.

²⁰⁰ el-Murâdî, *age.*, I, 142.

²⁰¹ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 346a.

²⁰² el-'İmâdî, *age.*, Yv. 345b.

وَقَدْ أُغِيثَتْ بِمُنْبِيهَا الَّذِي اتَّهَجَتْ بِهِ النُّورَى وَزَكَتْ فِينَا عَنَّا صِرَةٌ

O (risale) ile dine müjdelers olsun. Omun akranlarının gözü aydın oldu. Yücelerin semasından omun çiçekleri ortaya çıktı.

Zafer yıldızı doğuşuyla bizi selamladı. Yardımcısı azalanlara izzet yolunu gösteriyor.

İnsanlığın bülbülü sevinç dalı üzerinde bahçede kendisini hatırlayanlara ödül vererek şakıyor.

(O bülbül) emellerin tepesinde güzelliğın kokusu üzerinde (şakıyor.) Omun çiçekleri her koku saldığında esintileri omu koklıyor.

Fecr yatay olarak ufukların üzerinde ortaya çıktı. Karanlığın ordusunu bizden omun askerleri izale ediyor.

Takva ehlinden gözler arzular için uzadı. (O gözleri) talihin merdivenleri için omunla övünme memnun etti.

Şam'ın gözleri tümitsizlikten sonra aydın oldu. Zaman ise Şam'ın akranlarından çekinir oldu.

Yaratılmışların kendisiyle yüzünün parladığı ve içimizde soyu büyüyük gelişen Şam'ın o müftüsüyle (Şam) rahmete uğradı.

el-Ömerî, aynı şiirin başka bir bölümünde övgüsüne şöyle devam eder, [Basit]

شَمْسُ الْمَعَارِفِ زَاكِي الرِّصْفِ عَاطِرَةٌ صَدْرُ الْمَوَالِي عِمَادُ الدِّينِ حَامِدُهُ
وَمَنْ سَمَتْ أَنْحَمُ الْحَوَزَا مَعَاوِرَةٌ مَنْ أَمْسَحَ الدُّخْرُ مُحْتَالًا يَطْلَعِيهِ
شُمُوسُهُ فَاهْتَدَتْ فِيهَا مَعَاوِرَةٌ لِلْمَاجِدِ الْجِهْدُ الْمَوَالِي الَّذِي تَزَعَتْ
لُوحُ الْهُدَى لَمْ تَرِغْ عَنْهُ حَمَائِرَةٌ مُجْرِي تَوَاعِ الْقَضَايَا بِالسَّدَاوِ عَلِي

مَا زَلَّ عَنْ مَوْجِبِ الثَّقْوَى لَه قَدَمٌ
مَوْلَايَ يَا مَنْ غَدَتُ أَفْلَامُهُ شَهْبًا
أَعْرُ بَيْبَعَةَ فِكْرٍ نَظَرْتِي كَرَمٌ
وَلَا أَلَسْتُ لِجَهْوَى يَوْمًا سَرَابِرَةٌ
نَرْمِي بِهَا كُلَّ شَيْطَانٍ يُتَافِرَةٌ
وَأَعْيُرُ قُصُورَ مَعْنَى كُلِّ حَاطِرَةٌ

Efendilerin önderi, dinin direği ve onu öven, marifet güneşi, temiz vasıflı hoş kokulu olan,

Zamanın onun ortaya çıkışıyla gurur duyduğu ve onun onuruyla ikizler burcu yıldızlarının yükseldiği kimsedir.

Yıldızı parlayan şerefli, büyük âlim, efendi, çağdaşları onunla doğru yolu buldu.

(O), doğrulukla adalet kalemini hidayet levhası üzerinde icra eden vicdanı da hiç kaymamış birisidir.

Takva durağından ayağı hiç kaymamış içi de hevasına bir gün bile boyun eğmemiştir.

Ey kalemi kor ateş haline gelip kaçan her bir şeytana atan efendim!

Fikir yetimi (şu talebenize) bir kerem bakışı lütfedin ve gönü bitâb düşmüş şu yorgunun kusurlarını bağışlayın.²⁰³

Abdulkerim ed-Dağüstani (ö. 1198/1783): Aslen Dağistan'lı olan Abdulkerim ed-Dağüstânî 1125/1713 yılında doğdu. Kendi memleketinde Kur'ân, Sarf, Nahiv ve Mantık dersleri aldı. 1147/1734 yılında ülkesindeki siyasi sıkıntılar sebebiyle önce Diyarbakır'a geçti. Bir müddet burada kaldıktan sonra 1148/1735 yılının sonlarında Dimeşk'a geldi ve burada kaldı. Dimeşk'te birçok önemli simadan ders aldı. Hâmid el-

²⁰³ el-Murâdî, *age.*, I, 141.

'İmâdî'den Tirmizî'nin *eş-Şemâil* isimli serine okumuş ve yine onun fıkıh derslerine katılmıştır. 1198/1783'de vefat etmiştir.²⁰⁴

Bedruddîn el-Kudsi (ö. 1187/1773): Kudüs doğumlu olan Bedruddîn 6 yaşında babasını kaybetmiş ve kendini ilme vermiştir. Kudus, Mısır ve Dimeşk'te önemli âlimlerden ders almıştır. Bunlardan biri de Hâmid el-'İmâdî'dir. 1178/1764 senesinde Kudüs'te Hanefilerin müftüsü olmuş ve ölene kadar bu vazifede kalmıştır. 1187/1773 yılında vefat etmiştir.²⁰⁵

Derviş el-Muleyhî (ö. 1174/1760): 1125/1713 yılında Dimeşk'te doğmuştur. Babasının gözetiminde yetişmiştir. Dönemin önemli şimalarından ders almıştır. Şafî mezhebine mensub iken sonra Hanefî mezhebini tercih etmiştir. Hâmid el-'İmâdî'den akşam ile yatısı arasında fıkıh ve usulü fıkıh dersleri okumuştur. Fıkıh ve Arapça'da ileri bir seviyeye sahip el-Muleyhî, 1174/1760 yılında vefat etmiştir.²⁰⁶

3.3. Hâmid el-'İmâdî için Yazılan Şiirler

Yaşadığı dönemde Hâmid Efendi'ye tesbit edilebildiği kadarıyla yaklaşık 500 beyit şiir yazılmıştır. Bu şiirlerin büyük çoğunluğu medihten ibarettir. Aşağıda bu şiirlerden Hâmid Efendi'nin hayatıyla alakalı önemli bilgileri içeren kısımları verilecektir.

Hâmid el-'İmâdî'ye medih şiiri yazan önemli bir sima Mustafa et-Terzî (ö. 1160/1747) dir. Edebiyat ve Tıp alanında öne çıkan et-Terzî, Dimeşk doğumludur. Edib lakabıyla meşhur olmuştur. Hâmid Efendi'ye yazdığı şiirlerin bir kısmı ihvaniyyat türü şiirlerin içinde incelenecektir. Hâmid Efendi için değişik zamanlarda çeşitli şiirler yazan önemli birisidir. Hâmid Efendi'ye yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu medih içerikli olduğu için et-Terzî'nin aşağıdaki şiiri buna örnek olarak verilebilir. [Tavîl]

فَرَايِدُ دُرٍّ فِي صَحَائِفِ أَلْسَانِ وَتَوَرُّ رِيَاضِ فِي مَهَارِقِ قِرْطَاسِ

²⁰⁴ el-Murâdî, *age.*, III, 74.

²⁰⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 5-6.

²⁰⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 121.

وَإِلَّا ذَرَارِي الْأَفْوَى حَيْثُ سَفِيَّةٌ
 إِذَا كَانَ قَامُوسًا لَهَا عِلْمٌ مَاجِدٌ
 فَكَيْفَ وَرَبَائِبُهَا فِي مَسِيرِهَا
 هُمَامٌ حَوَى وَصَفَ الْكِرَامِ وَفَعَلَهَا
 سَلِيلُ أَسَاطِينِ فُحُولِ صَرَاعِمِ
 تُكَلِّفُ فِكْرِي وَصَفَ بَعْضِ صِفَائِهِ
 وَكَيْفَ وَتَبِيلُ النُّحْمِ أَقْرَبُ مَارْتَا
 فَشُكْرِي فِي آلِ الْعِمَادِ لِحَامِدِ
 فَلَا زَالَ تَادِيهِمْ لِيَتْلَى مَلْحَأَ
 وَدَامُوا لِيَكْشِفَ الْكُؤُوسِ فِي كُلِّ حَادِثِ
 تَسِيرٌ بِلُجٍّ مِنْ زَخَارِفِ أَنْفَاسِ
 فَحَرٌّ حِضْمٌ لَا يُقَاسُ بِبِقِيَاسِ
 تَهْ فَلَمْ تَحْرِي كَسَابِي أُنْفَاسِ
 وَفَاقَ الْعُلَى بِالْفَضْلِ كَالْعَلَمِ الرَّاسِ
 هُمْ فِي ذُرَا الْعُنْيَاءِ فِي قُنَى الرَّاسِ
 فَتَاةٌ بِمَوَازِيعِ وَعَامٌ بِبِعْثَاسِ
 لِيَفْكُرِي أَوْ أَحْصِي عِلَاةَ بِنَافِاسِ
 وَمَدْحُهُمْ قَرُصٌ يَتَطَهَّرُ أَدْنَاسِ
 إِذَا الدُّهْرُ لَأَقَابِي بِصَوْنَةِ عَمَّاسِ
 شُمُوسًا تَلَاوَسِي عِنْدَهَا كُلُّ نِيرَاسِ

Elmas sayfalar içinde eşsiz inciler, beyaz kağıtlar içinde bahçenin çiçeği.

Enfes süslerden oluşan bir denizde yüzen bir geminin içinde ufku incileri.

O şerefli bayraktar bu gemi için bir deniz olduğu zaman, herhangi bir ölçüyle ölçülemeyen büyük bir okyanus olur.

Bu gemiyi yürüten kaptan o (Hâmid Efendi) iken nasıl olmasın ki? Omun önde giden at gibi koşan kalemi vardır.

O kıymetli vasıfları ve davranışları havi cesur bir âlimdir. O yükseklere dikilmiş bir bayrak gibi faziletiyle üstün gelmiştir.

O hikmetli kimselerin, büyük üstadların, aslanların torumudur. Onlar bulutların üstünde en yüce zirvelerdedirler.

Aklım onun bazı vasıflarının anlatmakta zorlandı, büyük bir sahrada şaşı kaldı ve boğuldu.

(Onu vasfetmem) nasıl mümkün olsun ki! Zihnim için yıldızla ulaşmak veya nefesleri saymak (onu vasfetmekten) daha kolay bir hedeftir.

Benim teşekkürüm 'İmâd ailesinde Hâmid içindir. Onları övmek kirleri temizlemek için farzdır.

Felek beni sert hamlesiyle karşıladığı zaman onların aile grubu benim gibiler için her zaman sığınak olmaya devam edecektir.

Her hadisede sıkıntıyı gidermek için kandilleri söndüren güneş olmaya devam ettiler.²⁰⁷

Mustafa et-Terzî, Hâmid Efendi'nin "Delâilu'l-Ḥayrât" adlı esere yazdığı haşiyeden dolayı aşağıdaki şiiri yazmıştır. Bu şiirde Hâmid Efendi'yi, ailesini ve bu eserini şöyle methetmektedir, [Tavîl]

أَمَوَّلَائِي زَادَ اللَّهُ فَذَرَكْ رِفْعَةً
قَالَتْ عَلَى تَقْوَى الْإِلَهِ مُوَاطِبَةً
وَمَنْ بَكَتْ ذِكْرُ الْمُصْطَفَى دَيْهَانًا لَهُ
دَلَالِيلُ حَيْرَاتِي إِذَا مَا تَلَوْتَهَا
فَهَذَا دَلِيلُ الْحَيِّ وَالرُّشْدِ وَالْهُدَى
فَهَذِهِ سِفْرًا بِتَحْرِيرِ مَتْنِهِ
وَرَصَعَتْ مِنْ كَثْرِ الْعُلُومِ حَوَائِثِيَا
لَقَدْ طَارَتْ شَهَبَ السَّنَاءِ بِمَا حَوَتْ
فَطَوَّيْتُ لَكُمْ آلَ الْعِمَادِ فَسَعَيْكُمْ
وَعَظَمَتَهَا مَوَلَائِي حَامِدٌ نُسخَةٌ
فَدُمْ مَا تَلَا ذِكْرَ الشَّيْءِ أَخُو هُدَى
صَلَاةٌ يُضِيءُ الْكَوْنُ مِنْ نُورِ ذِكْرِهَا

بِحَاوِ رَسُولِ اللَّهِ خَيْرِ الْحَلَائِقِ
نَسَبُ عَلَى نَهْجِ الْهُدَى وَالْحَقَائِقِ
لَقَدْ حَازَ فِي الدَّارَيْنِ عِزَّ الْمُسَابِقِ
أَفْتَتَ بِهَا أَحْرًا لَكُمْ لَمْ يُفَارِقِ
تَشِيدُ بِهِ ذِكْرًا كَمِيسِكِ لِنَاصِقِ
وَحَامَتُ حَوَائِيبِي رِفَاقَ الدُّعَائِقِ
كَتْرُصِيْعِ ذُرٍّ فِي نُضَارِ الْمَتَابِقِ
بِهَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ أَفْضَحِ نَاطِقِ
دَوَامًا عَلَى نَهْجِ الْهُدَى فِي الطَّرَائِقِ
تُخَلِّدُ فِيهَا الصَّدَقِ ضَمِنَ الْمَهَارِقِ
وَصَلَّى عَلَيْهِ غَائِقُ إِزْرَ غَائِقِ
تُفْرَخُ كَمِيسِكِ فِي الْعَلَائِقِ وَتَبَارِقِ

²⁰⁷ el-Muhibbî, age., VI, 128-129.

وَمَذُّكُمْ ذَاكَ السَّفَرُ قُلْتُ مُؤَرَّخًا وَشَائِعٌ حُسْنٌ لِحَنٍّ مِنْ نُورٍ صَادِقٍ

Ey Efendim, yaratılmışların en hayırlısı olan Allah'ın elçisinin makamıyla Allah senin değerini artırsın.

Sen Allah'ın takvası üzerine devam etmekteisin. Hidayet ve hakikat yolu üzerine yürüyorsun.

Mustafa'nun (s.a.s) hatırlanması kimin için adet haline gelirse, dünyada ve ahirette yarışanın izzetini kazanır.

Delâilu'l-Hayrâtı okuduğun zaman ayrılmaz bir mükafatı elde edersin.

Çünkü bu (kitap) hayır, rüşt ve hidayet rehberidir. Onu koklayana misk gibi bir hatırayı övmüş olursun.

Onun metnini yazmakla sen onu bir kitap gibi süsledin. Onun haşiyesi inceliklerin inceliğiyle geldi.

En temiz bölgelerde incinin süslenmesi gibi sen ilimlerin hazinesinden bir haşiyeyi süsledin.

(Bu risale) Arapça'yı en fasih konuşan Allah Resulu'nün hidayetine ait şeyleri içerdiği için sen bunlarla gökteki yıldızlara uzandın.

Ne mutlu size 'İmâd ailesi. Gayretiniz yollar içerisinde hep hidayet yolu üzerinde devamlı olmuştur.

O sayfalar içerisinde doğruluğun ebedileştirildiği bir nüshayı da efendim Hâmid yüceltmıştır.

Hidayet kardeşi Hz. Peygamber'in (sav) hatırasını her okuduğunda ve aşıklar peşpeşe ona salatü selam getirdiğinde sen var olasan.

Öyle bir salât ki onun zikredilmesinin nurundan bütün varlık aydınlanır. O (salâtü selam) tadında ve parlamasında kokan misk gibidir.

Bu kitap tamamlandığından itibaren tarih dışıyarak dedim ki, "sadık bir mürdan parlayan güzel izler".²⁰⁸

Hâmid Efendi'ye şiir yazanlardan biri de aslen 'Aclûn'lu olan İsmail el-'Aclûnî'dir. O, 1100/1688 yılının ortalarında Dimeşk'a ilim için gelmiştir. Hâmid el-'İmâdî ile aynı hocalardan ders almıştır. Özellikle Hadis ve Arapça alanında öne çıkmıştır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserin sahibidir. Aynı zamanda şair olan İsmail el-'Aclûnî'nin, Hâmid Efendi'ye yazdığı şiirleri mevcuttur. Muhteva bölümünde ihvaniyyat başlığı altında bu şiirlerin bir kısmı incelenecektir. el-'Aclûnî, Hâmid Efendi'nin bir eserine²⁰⁹ yazdığı takrizdeki şiirinin son kısmında Hâmid Efendi'yi şöyle methetmektedir. [Basît]

بِالْعِلْمِ وَالْحِلْمِ يَا نَحْلَ الْأَسَاطِينِ يَا أَوْحَدَ الدَّهْرِ يَا مَنْ طَابَ مَعْرَسُهُ
لَمْ يُخْصِبَهَا الْعَدُوُّ فِي نَشْرِ التَّوَلُّوبِينَ هُمْ الرِّحَالُ وَمَنْ كَانَتْ مَائِرُهُمْ
هُوَ حَامِدٌ صَانِعُهُ رَشِي يَسِيرِينَ وَخَاءَ مِنْهُمْ قَتَى أَحْيَا مَحَامِلَهُمْ
وَلَوْرَ صُنْحٍ نَدَا فِي عُرْوَةِ الدِّينِ فَاللَّهُ يُقِيهِ بَدْرًا يُسْتَضَاءُ بِهِ

Ey akranı olmayan kişi, ey eğitimi ilim ve hilimle olan, ey hikmetli kimselerin oğlu.

Onlar ve onların yadigarı olanlar, kitaplarda anlatmakla bitmez.

Onların içinden bir delikanlı geldi ve onların övgülerini diriltti. O Hâmid'dir, Rabb'im onu Yâsinle korusun.

²⁰⁸ el-Muhibbî, *age.*, VI, 129. et-Terzî son beyitte şiiri yazdığı tarihe 1125 işaret etmiştir.

²⁰⁹ 'Akiletu'l-Meğâni fi Te'addudi'l-Ğavâni.

*Allah onu kendisiyle aydınlatılan bir dolunay ve dinin sabahında ortaya çıkan sabahın ilk ışıkları gibi baki kılsın.*²¹⁰

Hâmid Efendi'nin yukarıda zikredilen eserine nazmen ve nesren takriz yazanlardan biri de Muhammed el-Ğazzî (ö.1167/1753)'dir. Hâmid Efendi bu takrizin başında el-Ğazzî'yi 'kardeşimiz, arkadaşımız, sevgilimiz, âlimlerin gururu, müderrislerin izzeti ve Dimeşk'te Şafilere müftüsü' gibi vasıflarla över. el-Ğazzî ise Hâmid Efendi'nin bu eserindeki şiirleri överek şöyle der: "Bu eser içindeki şiirler eğer yayılsa nakışlı elbiseler olur, eğer hava gibi teneffüs edilebilseydi misk ve anber kokardı."²¹¹ el-Ğazzî, 20 beyitlik takrizin²¹² içinde Hâmid Efendi'nin dedelerini, Dimeşk'te önemli bir âlim ve anne tarafından Türk olduğu söylenen İbn Tolun es-Sâlihi'nin²¹³ Hanefî ulemasıyla alakalı bir esere yazdığı zeyilde²¹⁴ zikrettiğini şiirinde şöyle kaydeder: [Basit]

وَلَمْ يَزَلْ مَتَّعِبُ الْإِفْتَاءِ يُلَوِّدُ بِهِمْ	نَأَلُوا بِذَلِكَ أَحْرًا عَيْرَ مَشُونِ
أَضَحَتْ فَنَارَاهُ فِي حَيْدِ الزَّمَانِ حُلَى	وَقَفَّاحَ عَتَبَرُهَا فِي الْهَيْدِ وَالصَّبِينِ
تُرْوَى مَتَّعِبُ أَحْنَادِ لَهُ سَلَفُوا	عَنْ حَافِظِ النَّامِ يُدْعَى بِإِنِّ طُولُونِ
فَأِنَّ بَثَّ فِي ذِكْرِ الطَّبَاقِ لَهُمْ	تَرَاجِمًا شَرَحَتْ صَدْرَ الدُّوَابِينِ

Fetva makamı hala onlara sığınmaktadır. Onlar bununla kesintisiz bir mükafata ulaşılar.

Onun fetvaları zamanın boynunda süs oldu. O fetvaların amber kokusu Hindistan ve Çin'de yayıldı.

²¹⁰ el-Murâdî, *age.*, I, 300.

²¹¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 339b.

²¹² el-İmâdî, *age.*, Yv. 339b-340a.

²¹³ Necmuddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira fî 'Ayâni'l-Mi'ti'l-'Âşira*, D.K.L., Beyrut, 1997, III, 51; Ahmet Kavas, 'İbn Tolun', *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 415.

²¹⁴ "Kitâbu'l-Ğurafi'l-'Aliyye fî Terâcimi Muteahhiri'l-Hanefiyye". Abdülkâdir el-Kuruşî el-Hanefî'nin el-Cevâhiri'l-Muğiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye'sine zeyil olarak kaleme alınmıştır. Kavas, *agm.*, XX, 416.

Şam'ın hafızı olarak tanınan İbn Tolun zamanında yaşamış onun (Hâmid Efendi'nin) dedelerinin menkıbeleri anlatılır.

O (İbn Tolun), önemli simaların biyografilerini şerhettiği eserinin zeylinde onlara genişçe yer vermiştir.²¹⁵

Hâmid el-İmâdî'nin “sadık dostumuz” diye nitelediği²¹⁶ Muhammed Kencî'nin ise ayrı ayrı 5²¹⁷ ve 29 beyit medih şiiri²¹⁸ ve yukarıda ismi geçen risaleye 51 beyit takrizi²¹⁹ vardır. Takrizinde Hâmid Efendi'ye “Belağatın bedî” kısmından tarsî sanatını, enfes cinâsları, tıbakı, hakikatı, ince manalı lafızları, derin kolay ve orjinal manaları, güzel kafiyeleri ve revileri ve bütün vezinleri iyi kullanan âlim” diyerek övgüde bulunur.²²⁰ Ayrıca onun belağat yönüne şiirin gücüyle de şöyle işaret eder: [Basît]

يَا وَجِيدًا بَعُوضُ بَحْرَ الْمَعَانِي بِتَرَارِي الْأَلْفَاظِ مِنْ كُلِّ وَادِي
يَا لَكَ اللَّهُ مِنْ فَصِيحٍ بَلِيغٍ مَا هِيَ بِأَهْرٍ تَاهِرٍ أَوْلَى الْأَعْيَادِ

Her vadideki söz incileri için meânî denizine dalan ey eşsiz insan!

Güvenilmeye en layık maharetli belağat ve fesahatına maşallah!²²¹

Hâmid el-İmâdî'ye şiir yazarlardan biri de Ahmed el-Menîni (ö. 1148/1735) dir. Hâmid Efendi onun için aynı takrizin girişinde “saygın kardeşimiz ve arkadaşımız” ifadesini kullanır. Risalede geçen şiirler basît vezninde iken Ahmed el-Menîni'nin takrizde yazdığı şiirleri tavîl olarak yazdığına dikkat çeker. Bunun tekrardan kurtulmak için güzel bir üslup olduğunu söyler.²²² Ahmed el-Menîni ise bu takrizin nesir kısmında Hâmid Efendi'yi şöyle över: “Allah için sen, sihirli beyan sahibi, inci dizen şair, inci ve

²¹⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 340a.

²¹⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 341b.

²¹⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 281b.

²¹⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 328a.

²¹⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 342b- 343a.

²²⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 342a.

²²¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 343a.

²²² el-İmâdî, *age.*, Yv. 340a.

mercan saçan bir nâsirsin.”²²³ Bu takrizde Ahmed el-Menîni’ye ait 21 beyit şiir vardır.²²⁴ el-Murâdî’nin eserinde zikrettiği bir başka şiirinde ise Hâmid Efendi’nin fıkıh derslerine vurguda bulunur. O, bu derslerin kuşluk vaktinde olduğunu ve şehir dışından da birçok insanın takip için geldiğini söyler. [Vâfir]

أَنَا بَدَّرَ الْمَعَارِفِ وَالْمَعَالِي	وَمَنْ فِي أُنْفِ حَلَقٍ فَذُ أَضَاءَ
بِمَحَدِكَ هَلِوِ الْأَيَّامِ تَزْهُو	وَبِكُتُبِ الْكُتُبِ وَاللُّبِّي خِيَاءَ
رَعَاكَ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ هَمَامِ	بِ بِلْنَا الْأَمَانِي وَالْهِنَاءَ
لَقَدْ أَوْشَعْنَا حِلْمًا وَعِلْمًا	وَأَفْضَالَ عَدَا يَغْفُرُ الْحَيَاءَ
نَعْمَرِي إِنْ دَرَسَ أَلْفَهُ أَحْسَنَ	بِ الْأَيَّامِ تَفْتَحِرُ زِدْهَاءَ
تُسَدُّ إِلَى اسْتِفَادَتِهِ رِحَالُ	بِهَا تُسْتَعَارِبُ الشَّجْبُ الشَّهَاءَ

Ey yücelik ve marifet dolunayı! Ey Dimeşk'in ufku aydınlatan!

Senin şerefle bugünler övünüyor ve varlık ve dünyaya ışık elbisesi giydiriliyor.

Allah senin gibi bir cesur âlimi korusun. Biz onunla isteklerimize ve berekete nail olduk.

(Allah'a yemin olsun ki) sen bize hayacı takip eden ilim, yumuşak huyluluk ve faziletler verdin.

Ömrüme yemin olsun ki (kuşluk vaktindeki) o fıkıh dersleriyle günler gururlandı.

*O dersler için yolculuklar düzenlenirdi ve onunla şerefli kimse kurtuluşun tadına varırdı.*²²⁵

Hâmid Efendi’ye şiir yazan bir diğer şair Abdullah et-Tarablusî’(ö. 1154/1741)’dir. Hâmid Efendi’nin faziletli bir genç dediği et-Tarablusî’nin toplam 78

²²³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 340b.

²²⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 340ab.

²²⁵ el-Murâdî, *age.*, I, 307-308.

beyit iki ayrı takrizi²²⁶ vardır. O, Hâmid Efendi'nin edebî yönünü şiir diliyle şöyle resmeder, [Tavîl]

حَدِيثَةٌ فَضْلٍ بِالْفَصَاحَةِ أَزْهَرَتْ فَرَوْضٌ رَبَاهَا بِالزُّهُورِ نَبِيحٌ
تَضْرَعُ مِنْ طَيْبِ الْبَلَاغَةِ نَشْرُهَا فَمِنْ عَرَفَهَا دَوْخُ الْبَيْعِ لَرِيحٌ

Bir fazilet bahçesi ki fesahatle çiçek açıyor. O fesahatin yüksek tepedeki bahçesi çiçeklerle şenlenmiştir.

*Belağatının güzel kokusu her yana yayılıyor. Omun tatlı kokusundan bedi'in büyük ağacı güzel kokuyor.*²²⁷

Hâmid el-İmâdî'ye şiir yazanlardan biri de kendisinin faziletli bir genç olarak nitelediği Muhamed b. Sa'duddin el-'Abbî'dir. (ö.?) el-'Abbî Hâmid Efendi'ye 21 beyit takriz²²⁸ yazmış onu değişik şekillerde övmüştür. O, Hâmid Efendi'yi şöyle methetmektedir, [Basît]

بَحْرُ الْأَفَاضِلِ عَمَّرَ أَنْ وُرُودَهُ غَلَبْنَا وَ مَحْمَعٌ كُلُّ فَضْلٍ سَامِي
أَسْبَاهُهُ فَمَا أَيْسَتْ مِنْ دَرَكِيهِ دُرِّ الْبِحَارِ سِرَاجِ أَهْلِ الشَّامِ
مُخْتَارُ قُتَابِهَا وَ نُخْفَةُ أَهْلِهَا عُرُزُ الْبَدَائِعِ قِتَّةُ الْأَحْكَامِ
تَلْحِيصُ كُلِّ فَصَاحَةٍ وَ بَلَاغَةٍ مَلِكُ الْبَيَانَ بِفِكْرِهِ الصَّمْعَامِ

O faziletler denizidir. Şu kadar varki onun kaynağı tatlı ve her yüce lütfun toplandığı yerdir.

Onun akranları denizlerin incisi ve Şam ehlinin lambası olan onu anlamaktan ümitlerini kestiler.

²²⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 347ab- 348ab.

²²⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 348b.

²²⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 348b-349a.

O Şam'ın fetvalarının seçilmişisi o Şam ehlinin hediyesidir. Harika sanatların başıdır. Hükümlerin kazancıdır.

*O, bütün fesahat ve belağatın özetidir. Keskin fikriyle beyana sahip olmuştur.*²²⁹

el-İmâdî'ye şiir yazarlardan biri de Ahmed el-Mağribî el-Ezherî (ö.?) dir. el-Ezherî, Hâmid Efendi için 49 beyit medih şiiri²³⁰ yazmıştır. O bu şiirinde hem Osmanlı Döneminde Şam'da şiirin ne kadar yaygın kullanıldığını hem de Hâmid Efendi'nin bu konudaki üstünlüğünü şöyle açıklar: [Tavil]

شُعُورٌ بِهِ فَالشَّعْرُ عُنْدِي لَهُ قَدْرٌ	وَأَسْتُ أَقْوَلُ الشَّعْرُ لِنِي لَهُ
فَصَعَةُ أَشْعَارِ لَكُمْ وَلَهُمْ عَشْرُ	إِذَا تَطَمَّنَا لِلْمُلُوكِ قَصَائِدًا
تَقُولُ وَمَوْلَانَا هُوَ الْبَحْرُ وَالنَّهْرُ	إِذَا هَبَلَ إِنْ الْعَيْرَ نَهَرَ فَإِنَّمَا
مُقَدَّمَةٌ فِي كُلِّ أُمَّلَةٍ نَحْرُ	نَعْمَ فِي كَفِّهِ عَشْرُ أُنَامِلٍ

Ben şiir hissedene aittir demiyorum. Bana göre şiirinde bir kadri kıymeti vardır.

Biz krallara kasideler dizdiğimizde onda dokuzu sizin onda biri onlarıdır.

Başkaları (şiir konusunda) nehirdir denildiğinde biz deriz ki bizim efendimiz (Hâmid el-İmâdî) hem deniz hem nehirdir.

*Evet onun her iki elinde on parmak vardır. Fakat her bir parmağın ucunda bir deniz vardır.*²³¹

Hâmid Efendi'ye şiir yazarlardan biri de Muhammed Said es-Semmân'dır.²³² (ö. 1172/1758) es-Semmân, yukarıda ismi geçen esere 50 beyit takriz²³³ yazmıştır. Hâmid

²²⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 349a.

²³⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 467ab.

²³¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 467b.

²³² Muhammed Tasa tarafından çalışılan İbnu's-Semmân'la irtibatı olma ihtimali yüksektir. Çünkü dedeleri aynıdır: İbnu's-Semmân olarak meşhur olan Abdülbâki b. Ahmed b. Muhammed, Said es-Semmân ise Said b. Muhammed b. Ahmed olarak zikredilir. el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 161; el-Muhibbî, *Ifulâsa*, II, 260.

Efendi, es-Semmân'ı 'eski dostumuz ve 'Îmâd ailesine bağlı birisi' diye tavsif eder.²³⁴ es-Semmân ise bu takrizin nesir bölümünde Hâmid Efendi'yi şöyle över: "O fesahatın tercümanı, belağatın lisanıdır. Onun nesir ve nazmı hakkını vermek gerekirse özgün manalardan oluşur."²³⁵

Bunların dışında Mustafa el-'Ulvânî tarafından yazılmış 34 beyit²³⁶, Muhammed el-Huseynî eş-Şevkî tarafından yazılmış 36 beyit²³⁷, Hüseyin es-Serminî'nin 5 beyit²³⁸ ve Hâmid Efendi'nin eserini yazan ve ismi bilinmeyen bir müstensihin 15 beyitlik medih şiiri²³⁹ daha vardır.

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin çevresinde kendisine şiirle duygu ve düşüncelerini ifade edebilen birçok insan bulunmaktadır. Bunlardan bazıları doğrudan kendisine medih yazmış, bazıları ise bir eser münasebetiyle takrizler yazmışlardır. Bu takrizlerin içerisinde yazılan şiirlerin toplamı 460 beyit yapmaktadır. Bunların dışında basılı teracim kitaplarında 40 beyit şiir daha tesbit edilmiştir. Bu şiirlerin hemen hepsinde Hâmid Efendi'yi ve ailesini övgüler vardır. Bunlarla beraber onun ilmî ve edebî yönüne ait bilgiler de zikredilmiştir.

3.4. Eserleri

3.4.1. Arap Dili ve Belağatına Ait Eserleri

Divân'u Şî'r: Hâmid Efendiye ait kaynaklarda bir divandan bahsedilmektedir.²⁴⁰ Fakat daha önce yapılan çalışma ve incelemelerde²⁴¹ de ifade edildiği gibi bu esere ulaşılamamıştır. Bu tezin bir amacı da Hâmid el-'Îmâdî'nin eserlerinde ve biyografi kaynaklarında zikredilen şiirlerini toplayarak divanını oluşturmaktır. Çalışmanın son

²³³ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 344a-345b.

²³⁴ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 343b.

²³⁵ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 343b.

²³⁶ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 346ab.

²³⁷ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 468ab.

²³⁸ el-Murâdî, *age.*, I, 308.

²³⁹ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 469ab.

²⁴⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 17; a.m.f., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age.*, I, 238.

²⁴¹ Tasa, Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'Îmâdî'ye Ait et-Tafşîl fi'l-Farâk beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki, s. 34; Sâzğün, a.g.t., s. 9.

bölümünde elde edilen şiirler, onun divanı olarak zikredilecektir. Elde edilen şiirlerden kayıp divanı içerisinde medih, gazel, ihvaniyyat, zühd, hikem ve ilmi konularda ve kaside, muvaşşah, mukatta'ât, nutfe ve yetim şeklinde şiirler olduğunu tahmin etmek zor değildir.

ed-Durru'l-Mustefâb fî Muvâfâkâti 'Umara'bnî'l-Haţţâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aşhâb: Hâmid Efendi'nin basılmış eserlerinden biri olan bu eser es-Suyûtî'nin manzum bir eserine yine manzum olarak yazılmış bir şerhtir.²⁴² Hâmid Efendi bu eserinde ilk önce es-Suyûtî'nin manzum beyitlerini açıklar. Daha sonra bu beyitlere 34 beyitlik bir şerh yazar. Bu açıklamayla o es-Suyûtî'nin Hz. Ömer (r.a.) hakkında bulduğu muvâfakâtlara bazı eklemeler yapmıştır. Ayrıca bu meselenin sadece Hz. Ömer (r.a.) ile sınırlı kalmadığını göstermek için sırasıyla Hz. Ebûbekir , Hz. Ali ve bazı sahabelerin de muvâfakâtlarını zikreder. Hâmid Efendi bu eserin te'lifinde ez-Zemahşerî, el-Beyzavî ve es-Suyûtînin tefsirlerinden, el-Vâhidî'nin Esbâb-ı Nuzûl'ünden ve temel hadis kitaplarından istifade ettiğini belirtir. Açıklamalarına önce beytin irabını yaparak başlayan Hâmid Efendi daha sonraki açıklamalarını zikri geçen kitaplardan nakleder. Şairin her beyti açıklarken irabını detaylı olarak vermesi dikkat çekicidir. Bu da Hâmid Efendi'nin dile vukûfiyetini gösterme adına önemli bir işaret sayılabilir. Eser doğrudan değil dolaylı olarak Arap Dili ve Belağatıyla alakalı bir eserdir. Bu esere ait şiirler tezin ikinci bölümünde incelenmiştir.

el-Laţîfu'r-Ruĥâniyye fî Şerĥi'l-Ebyâti'l-İlhâmiyye: Hâmid Efendi'ye ait 7 beyitlik bir kasidenin Muhammed b. Murad en-Nakşebendî tarafından yapılmış şerhi ihtiva eden bir eserdir. Elyazması olarak mevcut olan eserin başında şu bilgiler yer almaktadır. 1154/1741 yılında (o zaman 49 yaşında olan) Hâmid Efendi, bir Cuma namazından sonra Hz. Peygamber (sav) hakkında şiir söylemeye başlamıştır. Bu şiir bittikten sonra kibleye doğru sağ tarafına yaslanmış ve herhangi bir ön hazırlık olmadan

²⁴² Hâmid b. 'Ali b. İbrahim b. 'İmâdu'd-dîn b. Muĥibbi'd-dîn ed-Dimeşki el-Hanefî el-'İmâdî, ed-Durru'l-Mustefâb fî Muvâfâkâti 'Umara'bnî'l-Haţţâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aşhâb, thk. Mustafa Osman Hâmidî. D.K.L., Beyrut, 1996.

dilinden 7 beyitlik bir şiir dökülmüştür. Bu şiirler hızlıca kaydedilmiştir. Cumartesi günü Muhammed Efendi habersiz bir şekilde Hâmid el-‘İmâdî’yi ziyarete gelmiş. Hâmid Efendi bu şiiri ona nakledince çok beğenmiş, bu beyitlerin içinde irfan sahibi birisinin olduğunu söylemiş, bu şiirlere bir şerh yazmış, o şerhi de Hâmid Efendi’ye göndermiştir.²⁴³ Bu şerhte Muhammed Efendi kasidedeki bütün beyitleri kelime kelime açıklamıştır. Kelimelerin ve beyitlerin Arap Dili ve Belağatına göre bir izahı yapılmamış, daha çok tasavvufî açıdan ele alınmıştır. Kasidenin kelimeleri teker teker açıklandığı için bu eseri bu bölümde zikretmeyi uygun gördük. Bu kısa kaside tezin muhteva bölümünde incelenmiştir.

İttiḥâdu’l-Ḳamerayn bi Beyteyni’r-Raḳmeteyn: Değerli bir dostunun, İbnu’l-Mustevfî veya ez-Zemahşerî’ye ait olduğu söylenen iki beytin açıklamasını sorması üzerine şairin kaleme aldığı bir eserdir. İki beyit şöyledir: [Vâfir]

رَأَيْتُ قَمَرَ السَّمَاءِ فَأَذْكَرْتَنِي لَيْلِي وَصَلَّيْنَا بِالرُّقْمَتَيْنِ
 كَيْلَانَا نَاطِرٌ قَمَرًا وَلَكِنْ رَأَيْتُ بَعَيْنَهَا وَرَأَيْتُ بَعْيِي

Gökyüzündeki ayı gördü ve bana Rukmeteyn’e²⁴⁴ ulaştığımız geceleri hatırlattı.

İkimiz de aya bakıyoruz. Ama ben onun gözüyle gördüm, o benim gözümle gördü.²⁴⁵

Hâmid Efendi, bu beytin izahında dedesi Abdurrahman el-‘İmâdî’nin açıklamalarından çok istifade eder. Açıklamada fiillerin faillerini, zamirlerin mercilerini, hakikat veya mecâz olan manaları detaylıca açıklar. İbn Hacer’in bu konudaki açıklamalarından istifade eder. Yeri geldiğinde el-Mutenebbî’den örnekler verir. Kelime ve kavramların açıklanmasında dilcilerin görüşlerine başvurur. Mesela et-Ṭîbî’nin

²⁴³ el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 178b.

²⁴⁴ “Basra’da Esed bölgesinde Cebel ve Ğûz civarında iki köy veya vadide akşam olması ve vadinin yan tarafı demektir.” el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 150a.

²⁴⁵ el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 148b; Tasa, *age.*, s. 34.

(743/1343) *et-Tibyân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân* adlı eserine es-Subkî'nin yazdığı şerhden ve el-Kisâî, ez-Zeccâcî gibi dil âlimlerinden alıntılar yapar. Çağdaşı Emin el-Muhibbî'nin dil konusundaki *el-Muşemmâ* adlı kitabından da nakiller yaparak bu iki beytin açıklamasını bitirir.²⁴⁶ Bu risale Hâmid Efendi'nin dil konusunda ne kadar başarılı olduğunu gösteren eserlerden birisidir. Eser el yazması olarak mevcuttur.

en-Nefḥatu'l-Ġaybiyye fi't-Tesliyyeti'l-İllâhiyye: Hâmid Efendi'nin kendisine ait en fazla şiirinin geçtiği eserdir. El yazması olarak mevcut olan bu eser çocuklarından birinin vefatı üzerine teselli için kaleme alınmıştır. Çocuğunun acısını unutmak için ilk önce hadislerden sonra âlimlerin sözlerinden istifade etmiştir. Eserin sonunda da bu acıyı dindirmek için Peygamber aşkı tetiklemiş ve ona şiir yazarak teselli aramıştır. Hz. Peygamber (sav) için yazılmış iki kaside ve iki muvaşşah mevcuttur. Kasideler sırasıyla 55 ve 64 beyit, muvaşşahlar ise 44 ve 96 beyit olarak yazılmıştır. Muvaşşahlardan biri diğere taşîr olarak nazmedilmiştir. Ayrıca ayrı ayrı toplam 10 beyit mersiye vardır.²⁴⁷ Bu eser şairin acı tatlı her hadisede şiirin gücünden istifade ettiğine bir işarettir.

Mişbâhu'l-Felâḥ fi Du'âi'l-İstiftâḥ: Subhâneke duasıyla alakalı kaleme alınmış el yazması olarak mevcut bir eserdir. Hâmid Efendi bu eserinde bu duanın 53 ayrı ilme göre izahını yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. İlk olarak bu ilimler hakkında kısa malumat vermiş sonra varsa duanın bu ilme göre açıklamasını yapmıştır. İsmi verilen ilimde bu duayla alakalı söylenecek bir şey yoksa bunu ifade etmiştir. Arap Dili ve Belağatıyla alakalı olarak sarf ve nahiv alanlarını zikretmiş, kısaca bu ilim dallarını açıklamıştır. Aynı işlemi belağatın dalları meânî, beyan ve bedî için de gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak aruz ve kafiye ile alakalı da özet bilgiler vererek duayı bu ilimlere göre açıklamıştır. Kitabın sonunda bedî ilmine ayrı bir yer vermiştir. Bedî ilmini tarif ettikten sonra bu ilmi 53 ayrı bölümde incelemiştir. Bu bölümler içerisinde şu sanatlara yer vermiş ve subhâneke duasına göre izah etmiştir; ḥusnu'l-

²⁴⁶ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 148b-150a.

²⁴⁷ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 246b-251a.

matla', berâ'atu'l-istihlâl, et-tevşîh, et-tezyîl, es-secâ', ittifâku'r-revî, luzûmu mâ lem yelzem, cinâsu'l-iştikâk, cinâsu'l-muleffak, husnu'l-beyân, insicâm, es-suhûle, el-ihtirâ', el-iğrâb, berâ'atu'l-matla', el-idmâc, el-'itilâf, el-musâvât, el-'icâz, el-bast (el-itnâb), el-istidrâd, el-mecâz, el-istiâre, el-intikâl, et-tayy ve'n-neşr, irsâlu'l-mesel, et-tekmîl, el-ihtirâş, el-ke'lâmu'l-câmi'î, et-tetmîm, ri'âyetu'n-nazîr, husnu't-tehalluş, el-mezhebu'l-ke'lâmî, el-munâsebe, et-tevşî', el-'imâ, el-cem', el-mumâsele, ilhâku'l-cuz'î bi'l-kullî, el-'unvân, et-tatrîz, et-tenkît, el-iktibâs, husnu'l-ittibâ', en-nesak, et-ta'dîd, el-istitbâ', el-ittişâl, et-tağrîf, et-tefrîd, et-tersî', el-iştirâku'l-ma'nevî.²⁴⁸

Eserin bedî ilmine ait son bölümüne Muhammed el-Kencî tarafından *Kitâbu Minhâti'l-Mumah bi Şerhi Bedî'i Fethi'l-Fettâh fi Du'ai'l-Istiftâh* adlı bir de şerh yazılmıştır.²⁴⁹

Teşnîfu'l-Esmâ' fi İfâdeti "lev" li'l-İmtinâ': Arapça bir edat olan "lev" hakkında ulemâ arasında cereyan eden bir tartışma üzerine yazılmış bir risaledir. Bu edat hakkındaki görüşler nakledilmiş, bazı önemli dilcilerin tercihleri zikredilmiştir. Sibeveyh, İbnu'Hâcib ve et-Taftazânî'nin görüşleri içinde et-Taftazânî'nin yorumu desteklenmiştir. Ayrıca Hâmid Efendi bu konuda dedesi Abdurrahman el-'İmâdî ve amcasının oğlu Fazlullah el-'İmâdî'nin de risaleleri olduğunu söyler. Risalenin sonunda da büyük dedesinin makalesini aynıyla naklederek eseri bitirir. Eser Muhammed Tasa tarafından tahkik edilmiştir.²⁵⁰

er-Risâletu'l-Hâmidîyye fi'l-Farğı beyne'l-Haşşa ve'l-Haşşiyye: Şam kadısı Muhammed Efendi el-Hâşimî'nin el-Haşşa ve'l-Haşşiyye kelimelerinin farkını sorması üzerine Hâmid Efendi'nin verdiği cevabı ihtiva eden bir risaledir. Hâmid Efendi, bu iki kelimenin farklarını açıklarken er-Râğîb el-İsfehânî'nin el-Mufredât'ından, Abdurrahman el-Câmi'nin Şerhu'l-Kifâye'sinden ve el-Curcânî'nin Şerhu'l-Miftâh adlı eserlerinden nakiller yapar. Bu iki kelimenin birbirinden farkı olduğunu sekiz ayrı mana

²⁴⁸ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 146b-148a.

²⁴⁹ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 276-328.

²⁵⁰ Muhammed Tasa, "Teşnîfu'l-Esmâ' fi İfâdeti lev li'l-İmtinâ' li Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî, *SÜİFD.*, Konya, 2006, XXII, 19.

ile açıklar. Hâmid Efendi'nin dil kaynaklarına ve kullanımlarına vukufiyetini gösterme açısından önemli bir risaledir. Eser el yazması olarak mevcuttur.²⁵¹

Mukâtebât ve Resâil: Hâmid el-İmâdinin mektup ve yazışmalarını içerdiğini tahmin edilen bu esere imkanlar ölçüsünde ulaşılamamıştır.²⁵²

3.4.2. Fıkha ait Eserleri

el-Fetâvâ el-Ĥamidiyye (Muğni'l-Mustefî an Suâli'l-Mufî): Hâmid Efendi'nin müftülük yaptığı dönem içerisinde verdiği fetvaları içeren bir eserdir. Eser İbn Âbidin tarafından gözden geçirilerek *el-'Ukûdu'd-Durriyye fî Tenķihi'l-Fetâvâ el-Ĥamidiyye* olarak neşredilmiştir.²⁵³

Lum'a fî Tahrimi'l-Mut'a: Hâmid Efendi'nin mut'a nikahının haram olduğunu delilleriyle isbat ettiği eserdir.²⁵⁴ Eser basılı olarak mevcuttur. 1150/1738 yılında bu eseri yazdıktan sonra aşağıdaki şiirleri nazmetmiştir. [Meczû'u'r-Recez]

بِسْرَعَةٍ	حَرَرْتُهَا	لَأَسْطُرَ	نَاطِرًا	هَا	1
الْمُنْعَةِ	فِي نِكَاحِ	أُرْحَتَهَا		رِسَالَةَ	2
السَّيْلِ	سَبِيلِ	مُنْعَبِ	بِعَيْتِي	أُنْظُرُ	3
الْمُنْعَةِ	فِي	بَدِيعَةَ	رِسَالَةَ	قَارِنًا	4
حُمَعَةٍ	فِي	الْفَتْهَا	تَارِيحَهَا	أُنْظُرُ	5

1. Ey bu satırlara bakan, onları hızlıca yazdım.

2. Bana ait mut'a nikahıyla alakalı bu risalenin tarihini düşürdüm.

3. İnsaflı gözlerle bakarsan sünnet yoluna varırsın.

²⁵¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 245-246.

²⁵² el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114.

²⁵³ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz eş-Şehir bi'bni 'Âbidin, *el-'Ukûdu'd-Durriyye fî Tenķihi'l-Fetâvâ el-Ĥamidiyye*, D.K.L., Beyrut, 2008.

²⁵⁴ Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî el-Hanefî, *el-Lum'a fî Tahrimi'l-Mut'a*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 2003.

4. Ey mut'a hakkında bu harika risaleyi okuyan.

5. Onun tarihine bak omı cuma günü yazdım.²⁵⁵

[Kâmil]

1 هَذَا رَقِيمٌ رَائِقٌ مُتَاهِي فِي حُسْنِ مَقْصِدِهِ الْبَدِيعِ الرَّاهِي
2 فِي مُنْعَةٍ حَرَمْتُ فَأَرْخُ حَامِدًا الْفَتْهَا بِجَمْعَةٍ لِلَّهِ

1. Bu harika parlak güzel amacına ulaşmış üstün bir kitaptır.

2. Allah için Cuma günü yazdığım haram olan mut'a (nikahı hakkındaki bu risalenin) tarihini hamdederek yaz.²⁵⁶

[Recez]

1 فِي جُمَادَى الْفَتْهَا هَدَى الدُّرَى رَاجِيَاتٍ مِنْكُمْ أَرْخُ نَظْرُ

1. Bu incileri Cumade'l-ülâ ayında yazdım. Sizden tarihini yazıp bakmanızı istiyorum.²⁵⁷

Şalâhu'l-Âlem bi İftâi'l-Âlim: Edebu'l-Müftî konusunda Hâmid Efendi'nin yazdığı bir eserdir. Basılı olarak mevcuttur.²⁵⁸

er-Rac'a li Beyâni'q-Đac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîğa: Hâmid Efendi'nin sabah namazının sünneti ile farzı arasında uyumanın hükmünü izah ettiği eseridir. Eser basılı olarak mevcuttur.²⁵⁹

²⁵⁵ el-İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

²⁵⁶ el-İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

²⁵⁷ el-İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

²⁵⁸ Hâmid b. Ali el-İmâdî, *Şalâhu'l-Âlem bi İftâi'l-Âlim*, tahk., Ali Hasan Ali Abdulhâmid, Dâru 'Ammâr, 'Amman, 1988.

Risâletu Nuḫulî'l-Ḳavmi fî Cevâzi Nikahî'l-Uḫtî ba'de Mevtî Uḫtîhâ bi Yevmin: Hâmid Efendi'ye, bir kişinin hanımı öldükten sonra, ölen eşinin kız kardeşiyle evlenmesinin caiz olup olmadığı hakkında sorduğu soruya cevap olarak kaleme aldığı risaledir. El yazması olarak mevcuttur.²⁶⁰

Risâletun fî'l-'Afyân: Afyonun helal olup olmadığı üzerine sorulan bir soru üzerine Hâmid Efendi'nin yazdığı bu risale el yazması olarak mevcuttur.²⁶¹

er-Risâletu's-Sunniyye fî'l-Ḳahvetî'l-Bunniyye: Hâmid Efendi'nin kahvenin helal olduğunu ispatladığı ve el yazması olarak mevcut olan bir eseridir.²⁶²

el-Ḳavlu'l-Aḳvâ fî ta'rîfi'd-Da'vâ: Dava'nın tarifinin sorulması üzerine Hâmid Efendi'nin kaleme aldığı eseridir. El yazması olarak mevcuttur.²⁶³

Zehru'r-Rabî' fî Musâ'adetî's-Şefî: Fıkıh konularından Şuf'a hakkında yazılmış bir eserdir. El yazması olarak mevcuttur.²⁶⁴

Risâletun fî Beyâni İhtilâfi Ârâi'l-Muḫaḳḳikîn fî Mes'eleti Rucû'in-Nâzir 'ale'l-Mustaḫḳikîn: Vakıf mütevellisinin yetkileri konusunda kaleme alınmış bir eserdir. El yazması olarak mevcuttur.²⁶⁵

Risâletun 'alâ Baḫsin min Ebḫâsi'l-Lum'a fî Milki'l-Mut'a li Şeyhi'l-İslâm Pîrîzâde el-İmâm es-Sultânî: Hâmid Efendi'nin mut'a nikahının haram oluşu hakkında

²⁵⁹ Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî el-Hanefî, *er-Rac'a li Beyâni'd-Dac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîda*, Dâru'l-Uḡmâniyye, Amman, 2005.

²⁶⁰ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 44-47.

²⁶¹ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Pv. 85-86.

²⁶² el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 54-65.

²⁶³ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 66-68., Pv. 131-133.

²⁶⁴ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 68-72., Pv. 133-138.

²⁶⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 72-76., Pv. 139-144.

yazdığı risale hakkında bir soru soran Pîrîzâde'nin yazdığı risaleyi ve Hâmid Efendi'nin yazdığı cevabı ihtiva eden bir risaledir. Eser basılı olarak mevcuttur.²⁶⁶

Teş'âku'uş-Şenn fî Nikahi'l-Cinn: Cinlerle evlenilip evlenilemeyeceği konusunu tartıştığı risaledir. Bu risale tahkik edilmiştir.²⁶⁷

el-Halâs min Damâni'l-Ecîri'l-Mufterak ve'l-Hass: Ecîr-i mufterak ve ecîr-i hass'ın sorumluluğu hakkında yazılmış bir risaledir. Bu risale el yazması olarak mevcuttur.²⁶⁸

el-İzhâr li Yemîni'l-İstîzhâr: Müddeî konumunda bir adama yemin gerekip gerekmediği konusunun tartışıldığı bir risaledir. Eser el yazması olarak mevcuttur.²⁶⁹

el-Meşâlibu's-Seniyye li'l-Fetâvâ el-'Aliyye: Osmanlı Şeyhülislamı Ali Efendi'nin (1103/1692) aslı Türkçe olan fetvalarının Arapça olarak tasnif ve açıklamasından oluşan bir eserdir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁷⁰

el-Kavlu'l-Muğhir li Hukmi men Halefe 'alâ l'îai İmraetihi ve Hiye Tunkir: Kendisine yöneltilen şartlı talakla alakalı soruya verdiği cevabı içeren bir risaledir. Risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁷¹

'Aķiletu'l-Meġâni fî Te'addudi'l-Ġavâni: Mustafa et-Terzî'nin nazmen üçüncü hanımla evlenmenin caiz olup olmadığını sorması üzerine yazılmış nazım ve nesri içeren bir risaledir.²⁷² El yazması olarak günümüze ulaşmıştır. Risalenin sonunda bu esere nazmen 460 beyit takriz yazılmıştır. Bu eserdeki şiirler tezin birinci ve ikinci

²⁶⁶ Saffet Köse, "Şeyhülislam Pîrî Zâde Mehmed Sahib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-İmâdi'nin (1103-1171/1692-1758) el-Lum'a fî Ahvâli'l-Mut'a Adh Risalesine Yazdığı Tekmile", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V, 2005, 421-432.

²⁶⁷ Saffet Köse, "Cinlerle Evlilik Konusunda Hanefî Fakihî Hâmid el-İmâdi'nin (1103-1171/1692-1758) Teku'ku'u-Şenn fî Nikahi'l-Cinn Adh Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XV, 2005, 453-464.

²⁶⁸ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-İmâdi, *age.*, Yv. 181-182.

²⁶⁹ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-İmâdi, *age.*, Yv. 182-184.

²⁷⁰ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-İmâdi, *age.*, Yv. 184-245.

²⁷¹ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdi, *age.*, Yv. 333-336.

²⁷² el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-İmâdi, *age.*, Yv. 336-349.

bölümlerinde incelenmiştir. Şiirlerin yazılış sebebi fikhî bir soru olduğu için bu eser fıkıhla alakalı eserler içinde zikredilmiştir.

Beyânu ma'-ştemelet 'aleyhi Hazîhi'r-Risâletu'l-Laîfetu mine'l-Âyâti's-Şerife ve'l-Ehâdîsi'l-'Azîme: Fikhî birer terîm olan emânet, borç ve akit kavramlarını izah ettiği bir risaledir. Bu risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁷³

Şerhu'l-İdâh fi'l-Furû': Fıkıhla alakalı bir eserdir. Bu eser günümüze ulaşmamıştır.²⁷⁴

Misbâhu'l-Felâh Şerhu Nûri'l-İdâh: Şurûnbulâlî'nin Nuru'l-İdâh adlı eserine yazdığı şerhtir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁷⁵

er-Radd 'alâ Mustafa Bek et-Terzî: Mustafa et-Terzî'ye verdiği fikhî bir cevabı içeren risaledir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁷⁶

3.4.3. Tefsire ait Eserleri

et-Tafsîl fi'l-Farkı beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl: Tefsîr ve te'vîl kelimelerinin incelendiği bir risaledir. Eser Muhammet Tasa tarafından tahkik ve tercüme edilmiştir.²⁷⁷

el-İthâf bi Şerhi Huṭbeti'l-Keşşâf: Tefsir Usulu açısından önemli kabul edilen Zemahşerî'nin tefsirinin mukkaddimesinin şerhidir. Hâmid Efendi bu şerhi Zemahşerî'nin mukaddimesinde gördüğü edebiyat, belağat ve dil incelikleri üzerine kaleme aldığını belirtir. Bu eser el yazması olarak mevcuttur.²⁷⁸

²⁷³ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 76-78.

²⁷⁴ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 112; İsmail Paşa el-Bağdadî, *age.*, I, 238.

²⁷⁵ "Şam Zahirîyye Kütüphanesi Fıkhı'l-Hanefî bölümü, Nu: 6160; İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, Nu: 1485." Süzgin, *agt.*, s. 9.

²⁷⁶ Berlin Kütüphanesi, Nu: 89741.

²⁷⁷ Tasa, Hâmid b. Ali b. İbrahim el- 'İmâdî'ye Ait et-Tafsîl fi'l-Farkı beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki.

²⁷⁸ el-Murâdî, *Silku'd-Durur*, II, 16; el-'İmâdî, *age.*, Yv. 1-28., Pv. 145-150.

Risâletun fi Kavlihi "Biyedihi'l-Hayr": "Biyedihi'l-Hayr" ayetinin incelendiği bir risaledir.²⁷⁹ On bölümde incelenen risalenin ilk iki bölümünde lafızların hakikî ve mecâz manaları ikinci bölümde ise irabî incelenmiştir. Eser tahkik edilmiş ve basılmıştır.

3.4.4. Tarihe ait Eserleri

Risâletu Dav'is-Sabâh fi Tercemeti Seyyidine Ebî 'Ubeyde b. el-Cerrâh: Sahabeden Hz. Ebu 'Ubeyde b. el-Cerrâh'ın (r.a.) biyografisinin anlatıldığı bir risaledir. Son tarafında Ebu 'Ubeyde b. el-Cerrâh'ın (r.a.) taundan ölmesi münasebetiyle bu hastalıktan kurtulmak için yapılması gerekenlerden bahseder. Bu risale el yazması olarak mevcuttur.²⁸⁰

Cemâlus-Sûra ve'l-Lihye fi Tercemeti Seyyidinâ Dihye: Sahabeden Hz. Dihye'nin (r.a.) biyografisinin anlatıldığı bir risaledir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁸¹

el-'İkdu's-Semîn fi Tercemeti Sâhibi'l-Hidâye Burhâniddîn: Hanefî fikhında önemli bir kitap olarak kabul edilen el-Hidâye adlı eserin sahibi Burhaneddin el-Mergînânî'nin biyografisinin anlatıldığı eserdir. Bu eser, el-Mergînânî için yazılmış bazı medih şiirlerini de ihtiva eder. Eser el yazması olarak mevcuttur.²⁸²

Ûurratu Ehli'l-Hazzi'l-Evfer fi Tercemeti's-Şeyh Muhyiddîni'l-Ekber: Muhyiddîn b. el-'Arabî'nin biyografisini ve ona ait bazı kapalı ifadelerin açıklamasının yer aldığı eserdir. Bu risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁸³

el-Havkale fi'z-Zelzele: Şam'da 1148/1735 yılında meydana gelen bir deprem münasebetiyle depremde okunacak dualarla alakalı yazılmış bir eserdir. Risale el yazması olarak mevcuttur.²⁸⁴

²⁷⁹ Bu eser Ali Abdulaziz Seyûr tarafından tahkik edilmiştir. Ali Abdulaziz Seyûr, Tahkîku Risâletin 'alâ kavlihi te'âlâ "biyedike'l-hayr li'l-'Allâme Hâmid b. İbrâhim el-'İmâdî", *Mecelletu's-Şerî'a ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 85-147.

²⁸⁰ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age.*, Yv. 85-103; Pv. 152-161

²⁸¹ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age.*, Yv. 360-362.

²⁸² el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age.*, Yv. 362-366.

²⁸³ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age.*, Yv. 251-276.

3.4.5. Diğer Eserleri

es-Şalavâtu'l-Fâhira bi'l-Ehâdîsi'l-Mutevâtira: Hâmid Efendi'nin bir âlimle arasında geçen mütevatir hadisle alakalı ihtilaf üzerine kaleme alınmış bir eserdir. Mütevatir hadisin çok az olduğunu iddia eden bu zata karşı Hâmid Efendi birçok âlimden nakil yaparak cevap vermiştir. Kendisi de buna kaynaklarıyla mütevatir salatu selamları örnek olarak vermiştir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁸⁵

Hâşiyetu'l-İmâdi 'alâ Şerhi's-Şemsiyye: Hâmid Efendi'nin mantık üzerine haşiye olarak kaleme aldığı bir eserdir. Bu eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.²⁸⁶

4. Edebî Şahsiyeti

Hâmid Efendi'nin edebiyatla irtibatının çok erken yaşlarda başladığı rahatlıkla söylenebilir. Bunun işareti neşet ettiği evde şiiri iyi kullananların olmasıdır. Başta babası ve amcası buna örnek gösterilebilir. Diğer bir delil erken yaşlarda önemli şahsiyetlerden aldığı edebiyat dersleridir. 1126/1714 yılında vefat eden hocası Ebu'l-Mevâhib'ten belağatla alakalı Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâilu'l-İcâz'mı* ve Sadu'd-dîn et-Taftazânî'nin *Muṭavvel'ini* okuduğu daha önce zikredilmişti. Hâmid Efendi'nin bu kitapları 23 yaşından evvel okuduğu anlaşılmaktadır. İlk şiirini ne zaman yazdığı hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmasa da yazdığı en erken tarihli şiir Kadı Mustafa Medhî'ye yazdığı kasidesinde düşürdüğü tarih 1135/1722 olarak ortaya çıkmaktadır.²⁸⁷ Buna göre bize ulaşan şiirler içerisinde en erken şiirini 32 yaşında yazdığı anlaşılmaktadır.

Hâmid Efendi, şiirle dolu bir hayat yaşamıştır. Buna güzel bir örnek 1154/1741 yılında 49 yaşında iken bir cuma namazından sonra Hz. Peygamber'e (sav) şiir

²⁸⁴ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-İmâdî, *age.*, Yv. 28-30; Pv. 129-130.

²⁸⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 171-178; el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, s. 114.

²⁸⁶ Süleymaniye Küt. Kılıç Ali Paşa Böl. Nu: 49861-8/637.

²⁸⁷ el-Murâdî, *age.*, s. 114.

söylemesini verebiliriz. Bu şiirden sonra 7 beyitlik ayrı bir kaside daha söylediği kaynaklarda zikredilmektedir.²⁸⁸

Muhammed el-Kencî, Hâmid Efendi'nin kısa bir kasidesine şerh yazdığı eserinde onun bir Peygamber aşığı olduğunu ve Hz. Peygamber'e (sav) birçok şiirler yazdığını söylemiştir.²⁸⁹ Bundan onun bizim ulaştığımız Peygamber methiyelerinden daha fazla şiiri olduğu anlaşılmaktadır.

Hâmid Efendi, etrafı tarafından da edebiyat konusunda otorite kabul edilirdi. Bir dostunun, İbnu'l-Mustevfi veya ez-Zemahşerî'ye ait olduğu söylenen ve eserleri bölümünde zikredilen iki beytin açıklamasını sorması üzerine o, bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde önemli dilcilerin eserlerinden istifade ederek bu iki beytin çözümlemesini yapmıştır.²⁹⁰

Ayrıca Arap Dili ve Belağatıyla alakalı eserlerinde önemli dilcilerden alıntılar yapması ve doğrudan edebiyatla alakalı olmayan eserler içerisinde de yeri geldiğinde edebî açıdan yorumları onun bu konudaki gücünü göstermektedir. Buna verilecek örneklerden bir tanesi 'Subhâneke' duasını açıkladığı eseridir. O bu eserinde 'Subhâneke' duasını sarf, nahiv, beyan, bedî', meânî, aruz ve kafiye açısından izah ederek edebî gücünü göstermiştir.

Hâmid Efendi, hayatın içinde her zaman ve mekanda şiir yazmıştır. Çocuklarından birini kaybettiğinde, bir deprem sonrasında, kahve hakkında, bir fiskiye karşısında duygularını hep şiirle ifade etmiştir.

Onun edebî gücü sadece şiirle sınırlı değildir. O aynı zamanda kuvvetli bir nesre sahiptir. Eserleri incelendiğinde bu çok rahat bir şekilde görülmektedir. Nesir içinde sıkça kullandığı secili ifadeler onun nesrinin de kuvvetli olduğunu göstermektedir.²⁹¹

²⁸⁸ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 178b.

²⁸⁹ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 178b.

²⁹⁰ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 148b-150a.

²⁹¹ Örneğin bk., el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 28; a.mlf., *Salâhu'l-Âlem*, s. 19.

Hemen hemen bütün eserlerinin baş veya sonlarında bu ifade tarzını kullanmış okuyucuya çok zevkli anlar yaşatmıştır.

5. Vefatı

Hâmid Efendî, geride birçok eser ve rahlesinde yetmiş bilim adamı bırakarak 1171/1758 yılında 6 Şevvâl/13 Haziran Çarşamba günü 68 yaşında vefat etmiştir. Kaynakların zikrettiği fakat bugün izine rastlanamayan el-Bâbu's-Sağîr mezarlığında 'İmâdi ailesine mensub yere defnedilmiştir.²⁹² İki oğlu Hasan ve Abdulhâmid ise kendisinden kısa bir süre sonra vefat etmişlerdir.²⁹³

²⁹² el-Murâdî, *age.*, II, 23.

²⁹³ el-Murâdî, *age.*, II, 17.

İKİNCİ BÖLÜM

HÂMİD EL-İMÂDÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ‘NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Edebiyat türleri içinde sözün manasını en fazla gözeten yazı türü şiidir. Bu da şiirin muhtevasıyla doğrudan irtibata geçmeyi gerektirir. Muhtevaya ulaşmak ancak şiirin dilini iyi kavramakla mümkün olur. Şiirin muhtevası tabiat gibidir. Ancak kendisine özel sualler sorana sırlarını açar.²⁹⁴

1. Hâmid Efendi'nin Dîvanı

Kaynaklar Hâmid Efendi'ye ait bir dîvandan bahsetmektedir.²⁹⁵ Yapılan araştırmalar sonucu Hâmid Efendi'nin dîvanına ulaşılammıştır. Tespit edildiği kadıyla eserlerinde ve o döneme ait terâcim ve tabakât kitaplarında 511 beyit şiiri vardır. Bunlardan 14'ü kaside²⁹⁶, 2'si muvaşşah, 13'ü maktû'a, 8'i nutfе ve 2'si de yetimdir. Muhteva olarak büyük çoğunluğu, medih şiirlerinden meydana gelir. Bunun yanında gazel, ihvâniyyât, zühd ve hikem, mersiye, hamriyyât, gulâmiyyât, fıskıye ve ilmi metinler gibi farklı konularda da şiirleri mevcuttur. Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakıldığında eski Arap edebiyatının konularında, geleneğe uyarak şiirlerini yazdığı görülür.

2. Muhteva Bakımından Şiirleri

Arap edebiyatı tarihine dair kaynaklar incelendiğinde Arap şiirinin başlangıcının m.ö. VI. asra kadar uzandığı görülür. Fakat vezinli kafiyeli şekildeki şiir, Mustafa Sâdik er-Rafî'i'nin tesbitine göre hicretten en fazla 200 yıl öncesine dayanmaktadır.²⁹⁷ Sonraları belli bir şekle giren şiir, vezinli ve kafiyeli aynı zamanda da bir manaya delalet eden söze denmektedir. Şiiri çevreleyen dört ana unsur vardır. Bunlar lafiz, mana, vezin

²⁹⁴ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlipleri-1 Tanzimattan Cumhuriyete*, Dergâh Yay., İstanbul, 2012, s. 6.

²⁹⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 21; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age.*, I, 238.

²⁹⁶ Genel kabule göre 7 ve üzeri beyit sayısına sahip şiirler kaside, üç ile altı beyit arası maktû'a, iki beyit nutfе, tek beyit ise yetim olarak adlandırılır. Emîl Bedî' Yakûb, *Mevsûatü 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, D.K.İ., Beyrut, 2006, VII, 297; IX, 64; IX, 268; IV, 212.

²⁹⁷ Mustafa Sâdik er-Râfî'i, *Târîhu 'Âdâbi'l-'Arab*, Duru İbn Hâzım, Beyrut, 2008, s. 377.

ve kafiyedir.²⁹⁸ Mana şiirin muhtevasını ifade eder. Şiirin muhtevası demek onun ilk kelimesinden son kelimesine kadar hangi duygu ve düşünce üzerinde yoğunlaştığı, şiirde hangi meselenin ele alındığı ve okuyucuya söylendiğidir.²⁹⁹ Arap şiirinin belli başlı konuları medih, hiciv, gazel, tasvir, fahr ve mersiyedir.³⁰⁰ Doğal olarak şiir bu konularla sınırlanamaz, zira insanın karşılaşılabileceği her konu şiirin de konusunu oluşturabilir.

Şair bir aileden gelen ve uzun yıllar Şam müftülüğü yapmış olan Hâmid Efendi'nin dini kimliğinin ön planda olduğu görülür. Bu yönü şiirlerine de aksetmiştir. Şiirleri incelendiğinde Peygamber methiyeleri büyük bir bölümü oluşturur. Bu bölümde onun şiirleri yukanda sayılan konulara göre ele alınacaktır. Hâmid Efendi'nin şiirlerini muhteva açısından bir bütün olarak görmek için aşağıdaki tablo incelenebilir.

Konu	Kaside	Muvaşşah	Maktû'a	Nutfe	Yetim	Toplam
Medih	7	2				9
Gazel	2		3	1		6
İhvâniyyât	3		2			5
Zühd ve Hikem	1		4	2		7
Diğer Konular	1		4	5	2	11
Toplam	14	2	13	8	2	39

2.1. Medih

Medih kelime manası itibariyle yermenin zıddıdır.³⁰¹ Güzel şeylerle vasfetme³⁰² ve övgünün güzel olanı³⁰³ manalarına da gelir. Başka bir ifadeyle medih, bir kişiye ister

²⁹⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Naşidü'ş-Şi'r*, thk., Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, D.K.I., Beyrut, ts., s. 64; Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîk el-Kayravânî, *Kitâbu'l-'Umde fî Naşidi'ş-Şi'r ve Tambisihî*, Dâru Sûdur, Beyrut, 2012, s. 107.

²⁹⁹ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Akçağ Yay, Ankara, 2010, s. 41.42.

³⁰⁰ el-Kayravânî, *age.*, s. 108; Zeydân, *age.*, I, 53; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur: Zweiter Supplementband*, II, 434; er-Râfi'î, *age.*, s. 407; Nihad M.Çetim, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay., İstanbul, 2011, s. 67; Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi-I*, s. 129.

³⁰¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk., Abdülhâmid el-Hindâvî, D.K.I., Beyrut, 2003, IV, 126.

³⁰² Murtağâ ez-Zebidi, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, D.K.I., Beyrut, 2012, VII, 62.

yaratılıştan ister sonradan edinilmiş bazı güzel vasıflara binaen övgüde bulunmak demektir.³⁰⁴ Şevki Dayf, Arap edebiyatının konularını Ebu Temmâm'ın dîvanında on olarak belirlediğini nakleder. Medih şiirinin doğuşunu da Cahiliye döneminde Arapların, cömertliğiyle, izzetiyle, misafirperverliğiyle, cesaretleriyle ve düşmanlarını bozguna uğratmalarıyla meşhur olmuş bir kabileyi övmeleri olarak gösterir. Hatta diğer konuların az, konusu medih olan şiirlerin daha fazla olduğunu söyler. Başlangıçta da medih şiirlerinin herhangi bir maddi menfaat beklentisi olmadan söylendiğinin altını çizer.³⁰⁵ Kudâme b. Ca'fer ise Arap şiirinin konularını altı olarak zikreder. Sonra da bunları medih ve hiciv olarak ikiye sınırlandırır.³⁰⁶ Bütün taksimlere baktığımızda yerini koruyan ana konulardan biri medihtir. Yani medih, Arap edebiyatının ana unsurlarından biridir.³⁰⁷ el-Kayravânî medih şiirlerinde aranması gereken dört esasın (akıl, iffet, adalet ve şecaat) olması gerektiğini vurgular. O şiirde bu özelliklerin övülmesinde ne kadar isabetli olunursa medih şiirinin de o kadar yerli yerinde olduğuna işaret eder.³⁰⁸

Arap edebiyatının bu geleneksel türü Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında da hız kesmeden varlığını sürdürmüştür. Birçok şair Osmanlı sultanları başta olmak üzere idarecilere medih şiirleri yazmışlardır.³⁰⁹

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde en çok yer kaplayan medih şiirleridir. Medih şiirleri içinde de büyük kısmını Peygamber medihleri oluşturur. Hocalarından ilk sırada yer alan Dimeşk'te Hanbelî müftüsü Ebu'l-Mevâhib'e, şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye, Dimeşk kadılarında biri olan Mustafa Medhî'ye, hocası Ahmed el-'Alemlî'ye, ve Muhammed el-Kenci'ye medih şiirleri yazmıştır. Sırasıyla bunlar incelenecektir.

³⁰³ Cemâluddîn Ebu'l-Fağl Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk., Âmir Ahmed Haydar, D.K.I., Beyrut, 2009, II, 698.

³⁰⁴ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *Mişbâhu'l-Munîr fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, Dâru'r-Risâletu'l-'Alemlîyye, Beyrut, 2010, s. 440.

³⁰⁵ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhili*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1961, s. 195.

³⁰⁶ Kudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 91.

³⁰⁷ Tasa, *age.*, s. 86.

³⁰⁸ el-Kayravânî, *age.*, s. 411.

³⁰⁹ Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, s. 101.

2.1.1.Peygamber Medihleri

Peygamber methiyeleri, Eyyûbilerin son zamanlarından ve Memlûklerin ilk yıllarından yani hicrî dördüncü asırdan beri gelişmiş ve Arap şiirinin önemli konularından biri haline gelmiştir. Peygamber methiyelerinin gelişmesinde bazı amillerin etkili olduğu görülmektedir. Siyasilerin arasındaki çekişmelerden dolayı meydana gelen sosyal ve iktisadî hayatın zorlaşması bunlardan bir tanesidir. Batı ve doğudan İslam ülkelerine yapılan savaşlar bir diğer sebep olarak zikredilebilir. Özellikle yukarıda zikredilen zaman dilimleri tarihte Haçlıların ve Moğolların saldırı zamanları olarak bilinir. Bu asırlarda şairlerin diğer dinlerin sahiplerine karşı İslamı savunmayı durdurduklarını ve buna karşılık Hz. Peygamber'i (sav) övdüklerini görmekteyiz. Hatta devlet başkanlarından tasavvufa yönelmeyi, hacca gidilmesini ve Hz. Peygamber'e (sav) şiirlerin yazılmasını teşvik edenler de olmuştur. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da Peygamber methiyelerinin yayılmasında tasavvufun etkisidir. Bütün bu amiller Peygamber methiyelerinin yazılmasında önemli rol oynamıştır. İçten gelen sevgiden dolayı yazılan Peygamber methiyelerinin yanı sıra başına bir sıkıntı geldiğinde Peygamber methiyelerini vesile kılarak bu durumdan kurtulmayı arzu edenler de olmuştur. Bunun ilk ve en güzel örneğini de İmam Bûsirî vermiştir.³¹⁰

Hicrî dördüncü asırda başlayan Peygamber methiyeleri Ergin ve Demirayak'ın tespitiyle Osmanlı Dönemi Arap şiirinde yaygınlık kazanmıştır.³¹¹

Osmanlı Dönemi ve öncesi Peygamber methiyelerinde, Hz. Peygamber'in (sav) doğumuna, nesebine, şirkin onunla ortadan kalkıp karanlığın yok olduğuna, güzel ahlakına, mucizelerine, şefaatine, ondan yardım talep edilmesine, ona duyulan özleme, kutsal mekanlara, dünyanın Onun (sav) sayesinde yaratıldığına ve Ehl-i Beyte ve ashabına övgü gibi birçok konuya yer verilmiştir.³¹²

³¹⁰ Ömer Musa Paşa, el-Edeb fî Bilâdi's-Şâm 'Uşûru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik, Dîru'l-Fıkr, Dimeşk, 1989, s. 466.

³¹¹ Mehmet Mesut Ergin, Osmanlı Döneminin Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri, *Marife*, V, I, 119.

³¹² Ergin, *ogm.*, s. 120; Demirayak, *oge.*, s. 229.

Hâmid Efendi'nin Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı methiyelerde bu dönemdeki bütün özellikleri görmek mümkündür. Hatta Hâmid Efendi, Peygamber methiyelerinin ilk çıkış özelliğine tamamen uymuş, oğlunu kaybetmesi üzerine teselli için Hz. Peygamber'e (sav) iki kaside ve iki muvaşşah kaleme almıştır. Ayrıca İbn Hacer'in bir şiirine taşîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi olan 7 beyitlik bir kasidesi daha vardır. Kasideler sırasıyla 55 ve 64 beyitten; muvaşşahlar ise sırasıyla 44 ve 96 beyitten oluşur.

Kaynaklarda Abdulhamid ve Hasan adında iki oğlunun olduğu söylenir. Bu ikisinin de Hâmid Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra öldükleri bilinmektedir. Ancak vefatı üzerine risale kaleme aldığı çocuğu hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır. İlk kasidenin matla'ında kullandığı "hamden" kelimesi muhtemelen kaybettiği evladının ismine işaret olabilir. Zira kendi ismini mutlaka şiirin sonuna doğru kullandığından burada oğlunun ismini kastetmiş olabilir. Hâmid Efendi'nin böyle bir durumda yazdığı kaside ve muvaşşahlara bakıldığında Hz. Peygamber (sav) için yanan bir kalbi görmek çok zor olmamaktadır.

Hâmid Efendi'nin Arap şiirinde geleneksel yapıyı koruyan bir şair olduğu sırasıyla bu kaside ve muvaşşahlar incelenerek görülebilir.

Ayrıca o, ilk kasideyi yerinde ineleneceği üzere Lisânu'd-dîn İbnu'l-Haîb'in (ö. 776) bir kasidesine muâraza yaparak yazmıştır. İbnu'l-Haîb, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı kasidesini o zamanın sultanına hediye etmiş, Hâmid Efendi ise bu şiiri çocuklarından birini kaybettiğinde Hz. Peygamber'den (sav) medet için yazmıştır.³¹³ İki kasidenin de mazmûnu, vezni, bahiri ve kafiyesi aynı ancak yazılış maksadı farklıdır.

Hâmid Efendi 55 beyitten oluşan ilk kasidesinin matla'ında afif gazelle başlamış devamındaki sekiz beyitte sevgili için çekilen özlem ve aşk acılarından bahsederek kasidesine klasik bir giriş yapmıştır. Bu bölüm gazel bölümünde

³¹³ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

inceleneceği için burada ele alınmayacaktır. Şair gazel bölümünden sonra atlala geçer. Bu bölümde yine kasidenin yapısı bölümünde incelenecektir. Kasidenin bir bütün halinde görülebilmesi için bu mukaddime aşağıda verilmiştir. [Tavil]

1	لَطِيفُ نَسِيمِ الرُّوحِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا	2	وَفَوْحُ عَمِيرِ الشُّوْبِ هَجْنِي وَحَدًا
2	عَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرَ	3	يَقِي كُلَّ عَطْفٍ مِنْ مَعَاظِيهِ نَدًا
3	أَقَامَتْ حَطِيبَ الدُّوْحِ بِالشُّوْبِ حَادِيًا	4	لِقَلْبِ كَثِيرِ الوَحْدِ انْتِضَاؤُهُ نُحْدِي
4	فَحَفَقَ وَهَيْضِ مِنْهُ غَادِرَ مُهْجَتِي	5	حَلِيفَ حَوِي صَارَتْ حُشَاشَتِهَا عِمْدًا
5	سَحَابَ هُمُومٍ مَعَ غُومٍ تَرَكَمَتْ	6	يَقْلِي وَأَنْدَتْ مِنْ حَوَائِجِهِ رَغْدًا
6	وَأَخْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشُّوْبِ أَنْحُرًا	7	دَرَارِيهِ مِنْ حَفْنِي تَطَمَّتِ الْخَدَا
7	كَأَنَّ السِّكَاةَ الدَّمْعَ مِنْ غَرْبِ نَاطِرِي	8	رُكَامُ عَمَامٍ قَارَتْ شَهْبًا رَصْدًا
8	يُؤَجِّحُ نَارًا وَهُوَ مَاءٌ مُصْعَدٌ	9	تَقَاطِرٌ فَالَطُرُّ كَيْفَ مَازَحُهُ ضَيْدًا
9	عَسَى يَنْحَلِي مِنْ فَخْرِهَا قَرَجُ الرُّجَا	10	فَيَسُخُّ مِنْ وَشِي الرِّضَا لَهُ بُرْدًا
10	فَتَشْتَقُ عَرَفَ الطَّيْبِ مِنْ نَحْرِ رَامَةٍ	11	وَنَحْيِي بِوَادِي المُنْحَى الشَّيْخِ وَالرُّنْدَا
11	وَتَسْعَى عَلَى الأَقْدَامِ وَالرُّوحِ وَالْحَسَا	12	وَتَذْرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمٌ بِهِ وَحَدَا
12	نُدَاوِي كَلُومًا مِنْ نَرَى ذَلِكَ النِّمَى	13	وَقَلْبًا كَثِيرَ الوَحْدِ وَالْأَعْيُنِ الرُّمْدَا
13	أَسِيمٌ بِهِ وَادِي العُصْبِي وَطَيْبَةٌ	14	وَطَيْبًا لِدَاتِ السِّتْرِ أَذْكَرَنِي العَهْدَا
14	بِهِ حَسْرٌ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدٌ	15	لِمُسْتَلِيمِي مَا أَنَاخُوا لَهُ وَقْدَا
15	صَفَا لِي صَفَاهَا بِالمَقَامِ وَزَمَزَمٌ		لِزَمْرِمِ اللِّدَاعِي سُرُورًا لِمَا أَدَى

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına buhur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkımdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. *Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcı) kımına çevirdi.*

5. *Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve omun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.*

6. *(O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.*

7. *Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarının dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarının eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.*

8. *(Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zat olanı mezcediyor.*

9. *Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.*

10. *Râme³¹⁴ tarafından güzel bir koku alıyor ve Munhenâ vadisinde³¹⁵ Rend³¹⁶ (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şilr³¹⁷ bitkilerini deriyoruz.*

11. *Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarını saçıyoruz.*

12. *Bu korumun toprağında yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.*

³¹⁴ "Hicaz çölünde bir yer ismi." İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sîbah*, Dâru'l-lhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2009, IV, 1160.

³¹⁵ "Munhenâ vadisi, Medine'nin güneybatısındaki Musallâ Mescidi tarafında bulunan Buḥûn vadisinin doğu tarafına verilen isimdir." Abdulkuddûs el-Ensârî, *Âşâru'l-Medîneti'l-Mumevvera*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1973, s. 172.

³¹⁶ "Çöl ağaçlarından güzel bir ağaç. Mersin ağacı da denmektedir." Ahmed b. Fâris b. ez-Zakeriyyâ er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, D.K.İ., Beyrut, 1999, I, 489.

³¹⁷ "Güzel kokulu bir bitki." Şihâbu'ddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, D.K.İ., Beyrut, 2011, III, 430.

13. Bu vadinin korusunda Taybe 'yi³¹⁸ (Medine 'yi), Akik vadisini ve ahdi³¹⁹ hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe 'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe 'nin sevgisi makâm-ı İbrahim 'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).³²⁰

Hâmid Efendi, bu mukaddimeden sonraki beyitlerde Hz. Peygamber 'in (sav) ismini zikrederek övgüsüne başlar. Onun, şeriat direğini diktiğini, şeriate heybet elbisesi giydirdiğini, sıkıntılarda ona sığınmak gerektiğini, onun yaratılmışların en hayırlısı, faziletlisi ve en fazla övgüye layık olduğunu vurgular. Son beyitte de ondan daha iyi kim doğru yola çağırabilir şeklinde bir soru sorar. Bu soru istifhâm-ı inkârî sorusudur. Senden daha iyi hidayete götürecek hiç kimse yoktur manasına gelmektedir. Bu bölümde şair, Hz. Peygamber 'in (sav) Ahmed ismini, bu kelimenin hususiyetini vurgulamak için iki defa zikretmiştir. [Tavil]

رَسُولُ الرُّضَا حَقًّا تَبَوَّأَهَا مَهْدًا	16	تَعَاهَدُ فِيهَا الدِّينُ وَالنُّورُ وَالْهُدَى
وَأَلَسَّهَا مِنْ نُورِ هَيْبَتِهِ بُرْدًا	17	أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ قَرِيبَ مَنَارِهَا
شَحَانَا إِلَيْهِ إِذْ وَحَدَّثَنَا بِهِ رِفْدًا	18	إِذَا مَا عَرَّانَا فِي الْمُلْجَمَاتِ حَادِتًا
وَأَحْمَدُ دَاعٍ لِلرُّشَادِ وَمَنْ أَهْدَى	19	فَأَحْمَدُ حَيْرُ الْخَلْقِ أَفْضَلُ كَائِنٍ

16. Oradaki yerlerde (bolca) din nur hidayet vardır. Razi olunmuş elçi gerçekten buraları beşik edinmiştir.

³¹⁸ "Hz. Peygamber 'in (sav) Medine için kullandığı başka bir isim." Ali b. İsmail b. Side el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam*, D.K.I., Beyrut, 2000, IX, 227.

³¹⁹ Bakara sûresi 125. ayette geçen "İbrahim ve İsmail'den de, Tavaf edenler, ibadete kapananlar, devamlı rükû ve secdede bulunanlar için evimi tertemiz tutun, diye söz almıştık." ifadesine telmih vardır.

³²⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin mirundan ona bir elbise giydirdi.

18. Felaketler içinde bir olay başımıza geldiği zaman, ona sığınırız zira onda destek bulurduk.

19. Ahmed mahlukatın en hayırlısı, varlığın en faziletlisi ve Ahmed doğru yola davet edendir ve ondan daha iyi hidayete kim götürebilir.³²¹

Hâmid Efendi daha sonra *iltifât*³²² sanatıyla diğer bölüme geçiş yaparak kendi durumundan bahsetmiş, kendisinin günahlarla dolu ağır bir yük altında olduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber'den (sav) kendisine acımasını istemiştir. Burada şair kendisini çok ağır yük altındaki bir hayvana günahlarını da hayvanın üzerindeki yüke *istiâre* yoluyla benzetmiştir. Şair kullandığı *Kemikleri zayıflattı*³²³, *Suvâ*³²⁴ ve *keyf*³²⁵ kelimeleri Kur'ân'da geçmektedir. *'Bilmeden günah kasesini çaldım'* ifadesiyle kendi günahlarını *istiâre* yoluyla gizlice yapılan hırsızlığa benzetmiştir. Bu iki beyitte şair, memduhu karşısında mütevazi bir şekilde durmayı başarmıştır. [Tavîl]

20 حَتَائِكَ إِنِّي بِالدُّكُوبِ لَمُوتِقٌ بظَهْرِي جَمَلٌ أَوْهَرَ الْعَظْمِ وَالْحِنْدَا
21 سَرَفْتُ صَوَاعِ الدُّبِّ خَهْلًا وَأَرْحَبِي أَقَابِلُ بَغْفَرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدَا

20. Bana acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtımda kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.

³²¹ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

³²² "İltifât, bir şeyi çevirmek, yüzünü çevirmek, yönelmek, döndürmek, dürtmek, katlamak" gibi anlamlara gelir. İbn Manzûr, *age.*, V, 4051. Terim olarak ise iltifât; Konuşanın muhâtapın gürbe, gâibten de muhâtap sığasına geçmesi veya bunun benzeri bir şekilde bir sığadan diğerine intikâl etmesidir. Abdulazîz 'Atîk, *'İlmü'l-bedî'*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabîyye, Beyrut, 1985, s. 142.

³²³ Meryem, 19/4.

³²⁴ Nûh, 71/23.

³²⁵ Yûsuf, 12/65.

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçüğünden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.³²⁶

Aşağıdaki beyitlerde Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'i (sav), Kur'an ve hadiste geçen bazı kavramları kullanarak övmüştür. Yûsuf suresinde geçen 'Azîz kelimesini alarak Hz. Peygamber'i (sav), *Peygamberlerin azîz'i* şeklinde, Hadiste geçen, *Hz. Yusuf'a (a.s.) güzelliğın yarısı verildi*³²⁷ ifadesini alarak, "Hz. Peygamber'i (sav) bütün güzellik size hastır" ifadesiyle övmüştür. Hadis olarak rivayet edilen başka bir ifadede geçen, "Hz. Âdem daha yaratılmamışken ben Peygamberdim"³²⁸ cümlesini kullanarak Hz. Peygamber'e (sav) övgüde bulunmuştur. [Tavîl]

22 قَالَتْ عَزِيزُ الْأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفُ 22
لَهُ السَّطْرُ وَالْحُسْنُ الْحَمِيمُ لَكُمْ قَرْدَا
23 وَكُنْتَ نَبِيًّا وَالْخَلِيقُ لَمْ تَكُنْ
وَأَدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ لَا تَيْدَا

22. Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf'a (a.s.) yarısın. Mükemmel güzellik ise size hastır.

23. Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.³²⁹

Aşağıdaki beyitlerde ise şair *husnu't-ta'îl* yapmıştır. Yani ifadelerine letafet vermek için bazı hakikî sebepleri olan durumlara manevî sebepler bulmuştur.³³⁰ Hâmid Efendi, Hz. Nuh'un (a.s.) gemisinin yürümesini, Tûr dağının Hz. Musa (a.s.) için yıkılmasını, Hz. İbrahim'in (a.s.) ateşinin sönmelerini, ayın ve yıldızların görünmesini, kınına girmiş olarak tasvir ettiği kainatın sırrını ve yine bu mevcudatın neticesini manevî

³²⁶ el-İmâdî, *Resâ'îlu'l-Hâmidiyye el-İmâdiyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.

³²⁷ Muslim b. Haccâc, *Saîhihu Muslim*, Dâru'l-Feyhâ', Dimeşk, 2010, I, 236.

³²⁸ Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Neysûbûrî, *el-Mustedrak 'ale's-Sahîhayn*, D.K.I., Beyrut, 2009, II, 665.

³²⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

³³⁰ el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İqdâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2009, s. 361; Abdurrahman Hasan Habermek el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2010, II, 387; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 56; Hikmet Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 100.

bir vesile olan Hz. Peygamber'in (sav) varlığına bağlayarak memduhunu övmüştür.[Tavîl]

وَلَوْلَاكَ مَا سَارَتْ بَنُو حِمْيَرَ سَفِينَةً	24
وَلَوْلَاكَ مَا نَارُ الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ	25
وَلَوْلَاكَ مَا الْأَفْلَاكُ وَالْحُجُبُ أُطْلِعَتْ	26
وَأَنْتَ لَسِرُ الْكُرُونِ إِذْ هُوَ مُغْمَدٌ	27
تَبِيحُهُ هَذَا الْكُرُونِ أَنْتَ وَكَلَّمْنَا	28
وَنُقْطَةُ هَابِي الدَّارِ أَنْتَ ضَبَابُهَا	29
وَأَنْتَى عَلَيَّكَ اللَّهُ فِي الذَّمِّ مَادِحًا	30
وَلَوْلَاكَ مُوسَى مَا لَهُ الْعَلَمُ الْهَذَا	
سَلَامًا وَمِنْ بَعْدِ الضَّرَامِ فَيَا بَرَدًا	
عَلَى الْأَرْضِ مِنْ آفَاقِهَا الْقَمَرُ السُّعْدَا	
لَهُ أَظْهَرَ الرَّحْمَنُ مِنْ أَحْلَاكُمْ قَصْدًا	
أَعَادَ فَأَلَّتْ الْفَقْصُ مِنْهُ وَمَا أَبَدَا	
وَقَطَّبَ رَحَاَهَا أَنْتَ أَلْبَسْتَهُ مَحْدَا	
وَلَمْ يُنَقِ جَبْرِيْلُ لَنَا مِدْحَةَ الْهَذَا	

24. Sen olmasaydın Nuh (nebi) için gemi yürümezdi. Sen olmasaydın Musa için dağ (tur) yıkılmazdı.

25. Sen olmasaydın Halil İbrahim'in ateşi selamete dönüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Şiddetli ateşten sonra ne de güzel serinlik oldu.

26. Sen olmasaydın ne mevcudat ne de gayb perdeleri ufukların ardından yeryüzüne mutluluk ayını (yıldızı olan seni) çıkarmazdı.

27. Sır kınma girmişken (gizlenmişken) sen varlığın gizemisin Rahman murâdını sizden dolayı açığa çıkardı.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılıştı her yenilediğinde ve yarattığımda bundan maksadı sensin.

29. Bu (dünya) yurdunun noktası ve muru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.

30. Allah seni överek Kur'an'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.³³¹

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) yukarıdaki bölümde *sen olmasaydın*, (لَوْلَاكَ) şeklinde üç defa hitap etmiştir. Aynı ifadelerde İbn Hacer'in bir şiirine taşîr olarak yazdığı başka bir şiiri de vardır. Onu da burada zikretmek uygun olacaktır. İbn Hacer'in *el-Mevâhibu'l-İedünniyye* adlı kitabında zikrettiği şiirine bakacak olursak; [Vâfir]

نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيْبُ وَلَا حَاتَتْ لَهُ الْقَلَوَاتِ نُوقُ
نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى حُفُونِ ثَدَانِ الْحَيِّ أَمْ بَعْدَ الطَّرِيْقِ
إِذَا كَانَتْ نَحْنُ لَكَ الْمَطَابَا فَمَاذَا تَفْعَلُ الصَّبَّ الْمَشْوِقُ

1. Evet (Ey nebi) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (akik) için develer sahraları geçerdi.

2. Evet (mübarek) mahalle (Medine) ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. Gözyaşlarım üzerinden sana koşup geliyorum.

3. Binekler (bile) sana gelmek için özlem çekiyorlarsa kara sevdalı âşîğm ne yapısın.³³²

Hâmid Efendi'nin İbn Hacer'in şiirine taşîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi ise: [Vâfir]

1 نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيْبُ وَلَا أُسْرَى بِهِ الطَّيْفُ الطَّرُوْقِ
2 نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا فَخَرَ الْمُصَلِّي وَلَا حَاتَتْ لَهُ الْقَلَوَاتِ نُوقُ

³³¹ el-İmâdî, a.g.e., Yv. 249b; Pv. 247b.

³³² Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-İedünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, thk., Salih Ahmed eş-Şâmi, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut, 2004, IV, 504.

كَأَنَّ شُرُوبَ أَذْمَعِيهَا شَقِيقٌ	نَعَمْ أَسْمَى إِلَيْكَ عَلَى حُفْرِي	3
تَدَانِ الْحَيُّ أُمُّ تَعْدِ الطَّرِيقِ	نَعَمْ ذِكْرُكَ ذَائِبِي فِي الدَّبَاحِي	4
وَمِنْ أَلَمِ الْحَوَى لَا تُسْتَقِينُ	إِذَا كَانَتْ نَحْرُكَ لَكَ الْمَطَايَا	5
فَمَادَا يَفْعَلُ الضُّبُّ الْمَشُوقُ	وَأَبْدَى الْجِدْعُ مِنْ جِرْعِ أَيْنَا	6
عَلَى مَثْوَاكَ أَوْ سَالِ الْعَقِيقِ	وَصَلَّى اللهُ مَا نُشِيرَتْ نَحَايَا	7

1. Evet (Ey nebi) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebi) sen olmasaydın ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesilenle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem duyuyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiğin) kütük, senin ayrılığından inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşışım ne yapısın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebi).³³³

Hâmid Efendi sözü yine kendisine getirerek sıkıntılı anında yardımcı olarak gördüğü Hz. Peygamber'e (sav) sığınmış, ondan şefaât talebinde bulunmuştur. Hz. Peygamber'den (sav) yardım diledikten sonra ondan gelecek en küçük bir hidayet

³³³ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 51.

nurunun esintisinin bile kıyamet günü kendisini kevserin başına götürebileceğini ve ondan gelecek bir bakış, bir esinti ve küçük bir yardımın onu ilahî vecde getirebileceğini ifade etmiştir. Bu bölümün son beytinde de Hz. Peygamber (sav) hakkında “kim bir aşk şiiri söylese oturur onu dinleriz” diyerek alçak gönüllülük sergilemiştir. Bu sözleriyle Hz. Peygamber’e (sav) kendisinden daha iyi şiir yazan olabileceğini ifade etmiştir. Kendisini yardıma çok muhtaç olarak gördüğü için yardım eden manasına (مُعِيْتٌ) kelimesini iki defa tekrar etmiştir. Kısaca söylenecek olursa şair, Peygamber methiyelerinde ele alınan genel konulara riayet etmiş ve bu bölümde de şefaata talebini işlemiştir. [Tavil]

وَحَلُّ رَحَاتِنَا بِالْأَمَانِي قَدِ امْتَدَّا	أَيُّ اللَّهِ أَنْ الْفَاكُ إِلَّا مُتَعَمَّا	31
مُعِينًا إِذَا مَا أَلْهَمُ فِينَا قَدِ اشْتَدَّا	إِلَيْكَ التُّحَاتْنَا يَا مُعِيْتُ فَكُنْ لَنَا	32
بِهَا كَوْتَرًا يَوْمَ الرَّحَامِ عَمَّا وَرَدَّا	عَسَى لَمْحَةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ تَسْتَقِي	33
تُهَيِّجُ بِالشُّرْفِ الْإِلَهِيِّ لَنَا الْوَحْدَا	عَسَى لَمْحَةٌ أَوْ نَفْحَةٌ أَوْ عِنَابَةٌ	34
لَدَيْهَا بَدِ الْأَمَالِ قَدْ قَدَحَتْ زَلْدَا	عَسَى الْأَنْ عَمَّا قَدْ عَثَرْتُ إِنَابَةٌ	35
حَدِيثَ الْهَوَى إِلَّا عَقَدْنَا لَهُ بِنْدَا	فَتَحْطَى بِسِرِّ السَّرِّ وَالْأَنْسِ لَا تَرَى	36

31. Allah seninle karşılaşmamı ancak gözümlerim aydın olarak istedi, ümitlerimizin ipi temennilerimizle uzadı.

32. Ey yardım eden! Sana sığındık, bizdeki sıkıntı şiddetlendiği zaman bize yardımcı ol.

33. Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.³³⁴

34. Umulur ki bir parıltı, bir esinti veya bir yardım, ilahi aşkla bizi vecde getirip coşturur.

³³⁴ el-Murâdî, age., II, 19.

35. Umulur ki şimdi günahlara düştüğüm şeylerden tevbeye nail olurum. Bunun yanında emellerin eli çakmağı tutuşturur.

36. Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözü ona bırakır ve dinleriz).³³⁵

Birinci bölümde Hâmid Efendi'nin tasavvufî yönünün ileri olduğundan bahsedilmişti. Bu beyitlerden de bu çok rahat bir şekilde anlaşılacaktır. Zira *su*³³⁶ ve *üns*³³⁷ tasavvufta önemli kavramlardandır.

Buraya kadar incelenen beyitlerde Hâmid Efendi Hz. Peygamber'i (sav) değişik şekillerde övmüştür. Fakat 37 ile 40. beyitler arasına bakıldığında medih konusu bırakılmış irtibatlı ama farklı bir konu işlenmeye başlanmıştır. Buna bedi' ilminde *istihrâd* denmektedir.³³⁸ Yani şair bu beyitlere kadar Hz. Peygamber'e (sav) önemli medihlerde bulunmuştur. Bütün bu övgüler insan zihnine bu kadar da övgü olur mu şeklinde bir soru getirebilir. Hâmid Efendi de adeta bu sorunun cevabı mahiyetinde *istihrâd* sanatını kullanarak cevap vermiştir. Ona göre Hz. Peygamber'e (sav) her türlü övgüde bulunulabilir. Fakat tevhid inancından vazgeçilemez. Tevhid inancını vurguladığı aşağıdaki beyitlerde ilk olarak her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu ve Ondan başka ilah kabul edilemeyeceğini vurgular. Şair bu konuya Kur'an'dan bir örnek verir. Hz. Nuh zamanında zamanla putlaştırılmış Suvâ' ve Vedd isimli iki salih kişi vardır. Bu insanların heykelleri dikilmiş sonra da bunlara tapılmaya başlanmıştır. Hâmid Efendi bu türlü yanlışlıklardan uzak durulması gerektiğini bu beyitlerde işlemiştir.

³³⁵ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

³³⁶ Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Hatimi el-Ma'rûf bi'b-ni 'Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkîyye*, D.K.I., Beyrut, 2011, IV, 161.

³³⁷ İbnu'Arabî, *age.*, IV, 254.

³³⁸ "İstihrâd, aralarındaki münasebetten dolayı bir manadan diğer bir manaya geçtikten sonra tekrar ilk manayı tamamlamaya dönmektir. Bu durumda kelamın sekinde asıl olan ilk manadır." el-Kazvîni, *age.*, s. 345; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut, th., s. 18; Akdemir, *age.*, s. 187.

Şair bu hatırlatmayı yaptıktan sonra tevhid inancının esaslarını zikretmiş, Allah'ın Ferd, Azîz ve Rahîm olduğuna ve Hz. Peygamber'in (sav) Onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet edilmesi gerektiğini söylemiştir. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in (sav) bu yüce konumuna rağmen onun hakkında haddi aşan söz söylenemeyeceği hakikatini de vurgulamıştır. [Tavil]

وَتَطْرَحُ ذَاتَ الْعَمَلِ مِنَّا وَمَا أُنَدَا	37	وَتَنْظُرُ لِلْفَعَالِ حَلَالَهُ
مِيرَاهُ إِلَهًا لَأَسْوَأًا وَلَا وَدَا	38	نَقُومُ بِوَكَايِ الذَّلِّ إِلَهُ لَا تَرَى
وَكُلُّ لَهْ يَوْمَ الرَّحَامِ أُنَى عِنْدَا	39	وَتَشْهَدُهُ فَرْدًا غَرِيْبًا وَرَاحِمًا
رَسُولٌ وَعَبْدٌ لَمْ نُحَاوِزْ بِهِ حَدَا	40	وَتَشْهَدُ أَنْ أَلْهَامِيْنَ مُحَمَّدَا

37. Fa'âl olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.³³⁹

38. Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Suva' ne de Vedd'i tanırız.

39. Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhîm olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.

40. Ve şahadet ederiz ki Hâşimî Hz. Muhammed (sav) Resuldur ve kuldur. Onun için haddimizi aşkın söz söylemeyiz.³⁴⁰

Hâmid Efendi aşağıdaki iki beyitte Hz. Peygamber'i (sav) övmeye devam etmiştir. Onun mahlûkatın en faziletlisi, ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel kısmı, kalplerimizi ihya eden bir Peygamber olduğunu ve kıyamet günü ümmetinden kebair işleyenlere şefa'at edeceğini vurgulayarak bölümü bitirmiştir. [Tavil]

وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَرْسَطُهُمْ عِقْدًا	41	رَسُولٌ إِلَهِيْ أَفْضَلُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ
---	----	---

³³⁹ el-İmâdî, age., Yv. 249b; Pv. 247b.

³⁴⁰ el-İmâdî, age., Yv. 249b; Pv. 247b.

42 أَنَا الْهُدَىٰ مِنْهُ وَأَحْيَا قُلُوبَنَا وَيَشْفَعُ فِي يَوْمِ الرَّحَامِ لِمَنْ صَدَّ

41. *Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel noktası (yani en kıymetlisi).*

42. *Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan ayrı) düşenlere şefaatt edecektir.*³⁴¹

Peygamber methiyelerinde alışlagelen methiyeyi dua ve salâtu selam ile bitirmektedir. Hâmid Efendi de bu geleneğe uyarak aşağıda Hz. Peygamber'e (sav) üç beyitle salâtu selam getirmiş, salâtu selâmın içinde Hz. Peygamber'i (sav) ayrı vasıflarla övmüştür. Daha sonra Hulefâ-i Râşidinden Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali'yi (r.a.) de öne çıkan vasıflarıyla hem zikretmiş hem de duasının içine almıştır. Ayrıca İmam-ı A'zam Ebû Hanife'yi, İmam Şâfi'yi, İmam Mâlik'i, İmam Ahmed b. Hanbel'i, Abdulkadir Geylânî'yi ve bütün evliyayı da bu dua içine alarak şiiri tamamlamıştır. Kendisi Şam'da Hanefî'lerin müftüsü olduğu için İmam-ı A'zam Ebu Hanife'yi zikrederken "hazinem" diyerek onun yanında yerinin ayrı olduğunu küçük bir işaretle göstermiştir. Abdulkadir Geylânî hazretlerini de "güzide" olarak tavsif etmiş, "onun Bağdat'a yerleştiğini ve kabrinin de orada bulunduğunu" söyleyerek zikretmiştir. Bütün şiirlerinde olduğu gibi burada da kendi ismine telmih yapmayı ihmal etmemiştir. Son beyitte sır ifadesiyle oğlunun vefatını kastetmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu şiirleri yazış sebebi çocuğunu kaybetmesidir.³⁴² [Tavil]

43 عَنَّا صَلَاةَ اللَّهِ يَا كَاتِبَ الرَّدَىٰ إِذَا مَا عَظِيمَ الذَّنْبِ أَحْبَدْنَا حَبَدًا
44 عَنَّا صَلَاةَ اللَّهِ يَا دَافِعَ الْبَلَاءِ إِذَا مَا شَتَاةَ الْكُتَابِ قَدْ أَصَدْنَا
45 عَنَّا صَلَاةَ اللَّهِ يَا مَنْ بِهِ كُنَّا حَيَاءً إِذَا مَا اللَّيْلُ لِيْلَهُمْ قَدْ مَدَا
46 كَذَلِكَ عَلَىٰ أَصْحَابِكَ الْغَمَّ قَلْبِي فَضَائِلُهُمْ لَا تَقْتُلُ الْحَضَرَ وَ الْعَدَا

³⁴¹ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 250a.

³⁴² el-'Imâdî, *age.*, Yv. 246b, Pv. 244a.

حَتَّىٰ بِمَا تَحْرِي وَبِالنَّفْسِ قَدْ فَدَىٰ	خُصُوصًا أَبَا بَكْرٍ خَلِيفَتَكَ الَّذِي	47
مِنَ الْإِلْسِ ثَابِي النَّيْبِ لِمِي الْغَارِ قَدْ عُذَا	فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللَّهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ	48
وَمَثَلِ حُسَامِ الْحَقِّ بِالْحَقِّ فَاثْتَدَا	كَذَا عُمَرُ الْفَارُوقُ مِنْ فَرَقِ الْعِدَا	49
عَلِيٌّ أَوْ السُّطَّيْنِ مَنْ تَدَلَّ الْجَهْدَا	كَذَلِكَ ذُو الثَّوَرَيْنِ عُثْمَانُ بَعْدَهُ	50
فَكَمْ أَوْضَحُوا الْآيَاتِ وَالشَّرْعَ وَالرُّشْدَا	وَأَلَّتْ أَصْحَابُ الْمَعَارِفِ وَالْهُدَىٰ	51
وَأَحْمَدُ بَلَوِ الشَّافِعِيِّ لَهُ نُهْدَىٰ	كَذَلِكَ عَلَى الثُّغَمَانِ ذُخْرِي وَمَالِكِ	52
تَوَطَّنَ نَعْدَاذَا وَشَرَفَهَا كُنْهَا	وَأَبْنَاءُ يُعْبَدُ الْقَادِرِ الْعَلَمِ الَّذِي	53
عِمَادِي وَإِنِّي حَامِدٌ لَهُمْ حُنْهَا	كَذَلِكَ خَبِيعُ الْأَوْلِيَاءِ لِأَنَّهُمْ	54
تَأَلَّقَ نَحْدِيهَا فَأَذْكَرَنِي نَحْدَا	وَمِيرَيَّ أَسْرَىٰ بِالسَّرُورِ لِأَنَّهُ	55

43. Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.

44. Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.

45. Sıkıntılı geceler uzadığında ey bizim için ışık olan! Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.

46. Aynı şekilde faziletleri, sınır kabul etmeyen seçkin ashabının üzerine de Allahın salâtı olsun.

47. Özellikle herşeyini sana veren ve nefsimi sana feda eden halifen Hz. Ebûbekir'e (r.a.) .

48. O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.

49. Aynı şekilde düşmanları dağıtan ve hakkın kılıcını hakla çekip yayan Hz. Ömer (r.a.) Faruk'a.³⁴³

50. Aynı şekilde ondan sonra iki nur sahibi Hz. Osman'a (r.a.) ve bütün gayretini ortaya koyan iki torunun babası Hz. Ali'ye (r.a.) .

51. Nice ayetleri, şeriati ve rüşdü açıklayan senin marifet ve hidayet ashabı olan ailene.

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a İmam Malik'e Şafii'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.

53. Ve yine Bağdad'ı vatan edip orayı kabriyle şereflendiren güzide Abdulkadir Geylânî'ye de (selam olsun).

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı.³⁴⁴

Hâmid Efendi'nin Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı bu kasideye bakıldığında, bu alanda yazılmış kasidelerde kural haline gelen bütün öğelerin kullanıldığı görülür. O bu kasidesine bir bahçenin güzel kokusundan hareketle afif gazelle başlamış ve gazelde bahçe ve öğelerindeki kelimeleri kullanarak aşkı ifade etmiştir. Atlâl'da da bu tür şiirlerde kullanıma gelen *Akik* ve *Munhanâ vadisi*, *Râme*, *Çaybe* ve Hicaz bölgesinde yaygın iki ot olan *Şih* ve *Rend* kavramlarına yer vermiştir. Daha sonra uzun bir bölümde değişik yönleriyle Hz. Peygamber'i (sav) övmüştür. Bu övgüleri de bazen hadislerdeki ifadelerden seçmiş ve genişletmiş, övgüsünde ileri gittiği zannını yıkmak için inanca ait temel düşüncelere *istitrâd* yoluyla yer vermiştir. Sonunda yine bu tür şiirlerin genel özelliği olan salât-u selamla kasideyi tamamlamıştır. Sonuç olarak denebilir ki şair

³⁴³ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

³⁴⁴ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

Hâmid Efendi, Arap Edebiyatında Peygamber methiyelerinde takip edilen genel kıstaslara göre şiirini yazmıştır.

Hâmid Efendi'nin Peygamber methiyesi konusunda bir kasidesi daha vardır. Bu kasidesine de afif gazelle başlamış ve atlâlla devam etmiştir. Birinci kaside de sevgilisine aşkı bir bahçe üzerinden işlerken burada sevgilisine olan aşkı dolunay üzerinden örgülemiş ve aşkı dolunayla alakalı kavramlarla ifade etmiştir. Atlâl da hemen hemen aynı kelimelerle konu işlenmiştir. Diğer kaside de olmayan bir mekân ismi olarak *Livâ'*ya yer verilmiştir. Bu kaside de diğerinden oldukça farklı konulara değinilmiştir. Yirminci beyte kadar afif gazel ve atlâl bitirilmiş, yirminci beyitle *Mustafa* ismiyle beraber Hz. Peygamber'i (sav) övmeye başlamıştır.

Şair bu kasidesinde birinciden farklı olarak Hz. Peygamber'i (sav) methederken ayrı noktalara dikkat çekmiştir. Osmanlı Dönemi Peygamber methiyelerinin genel karakteristik özelliği olan Hz. Peygamber'in (sav) küfrün belini kırması ve şirki tamamen dağıtmasına Hâmid el-İmâdî bu kasidesinde yer vermiştir. Yirmi sekizinci beyte kadar bu konu üzerinde durmuştur.

Şair ikinci beytin ikinci şatırında Hz. Peygamber'in (sav) sıfatlarından Allah'ın sıfatlarına geçerek istitrâd sanatını kullanmıştır. Bir ince mana da son beyitte gece yol alma demek olan (يَسْرِي) kelimesinde vardır. Bu kelimeyle el-İmâdî, Hz. Peygamber'in (sav) ilk önce davetini gizli yaptığına, (مُسْتَعِيرًا) kelimesiyle de açıktan davetine işaret etmiştir. [Kâmil]

ذُخِرَ الْعَبَادُ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى	20
هَادِي الْأَنْامِ إِلَى عِبَادَةِ رَبِّهِمْ	21
أَحْيَا بِسُنِّيهِ شَرِيعَةَ رَبِّهِ	22
وَأَنَالَ سَائِلُهُ مَوَاجِبَ لُطْفِهِ	23
فَأَحَلَّ بِالْإِسْلَامِ كُلَّ سَلَامَةٍ	24
ذِي الْعَرْسِ وَهَوَّ الْمُصْطَفَىٰ بِحَبِيبِهِ	
ذِي الْعَصْرِ عَنْ كُلِّ الذُّنُوبِ وَهُوبِهِ	
وَأَمَاتَ حَيْثُ الْكُفْرِ مَعَ تَعْسُوبِهِ	
وَأَنَادَ كُفْرَ عَدُوِّهِ بِحُرُوبِهِ	
حَتَّى رَوُّوا مِنْ شَهْدِيهِ وَغُلُوبِهِ	

25	الْكَافِرُ الْبَاطِلُ بِرِزْقِ	وَمَحَا شُعْرَبَ عُدَاتِهِ بِشُعْرِبِهِ
26	هُوَ قَائِمٌ بِاللَّهِ يَنْصُرُ دِينَهُ	بِالْحَقِّ يَسْرِي فِي الْهَدَىٰ وَذُرُوبِهِ
27	مُسْتَنْصِرًا بِاللَّهِ لَيْسَ يَعُوقُهُ	لِلشَّرِكِ كَسْرٌ يَعُوقُهُ وَصَلِيهِ

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaât dileyen kulların hazinesi, (Omun) sevgilisi olan Mustafa'dır.

21. İnsanları, bütün günahlarından, affın sahibi Rab'lerine ibadete ve Omun yoluna çağırır odur.

22. Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.

23. Ondan isteyene çokça lütufta bulundu, onun düşmanın küfrünü onlarla savaşarak yok etti.

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslam'la bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.

26. O Allah ile kaimdir. Omun yolunda tam hakkıyla yürüyen onun dinine yardım edendir.

27. O Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûk'u³⁴⁵ ve haçı kurması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.³⁴⁶

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber'i (sav) farklı özellikleriyle övmeye devam etmiştir. Mesela onun mağfur olmasına rağmen geceleri teheccüd kılmasına dikkat çekmiş daha sonra Peygamber methiyelerinde gelenek haline gelmiş

³⁴⁵ Nuh/23 de geçen patlaştırılmış bir şahıs ismi.

³⁴⁶ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 116.

hitap şekillerine yer vermiştir; “Ey kıymetli elçilerin efendisi”, “Ey havz’ın sahibi”, “Ey geniş şefaât makamının sahibi”, “Ey haşırde sıkıntıları açan”, “Ey miskinlerin sığınağı”, “Ey sıkıntıda kalanın yardımcısı”, “Ey hidayet eden”, “Ey kurtarıcı” gibi. 37. beyite kadar bu hitapların devam ettiği görülür. O yukarıdaki beyitleri bitirirken Hz. Peygamber’in (sav) davasını yaymak için maddi cihaddan bahsetmiştir. Aşağıdaki beyitlerde ise nefsi cihada yer vermiştir. Ayrıca aşağıdaki beyitlerde daha çok Hz. Peygamber’in (sav) ibadet ve şefaattaki hususiyetlerini zikretmektedir. Bu özellikleri zikrederek Hz. Peygamber’in (sav) medhine devam etmekte ve bütün bunlardan maksadının da ondan şefaât talebinde bulunmak olduğu anlaşılmaktadır.

30. beyitte geçen ve *kazanmak için* manasına gelen (يَفُوزُ) kelimesinde bedî’ ilminde herhangi bir mana için sevk edilen kelamın başka bir gaye ihtiva etmesi manasına gelen idmâc³⁴⁷ sanatı kullanılarak insanlar arasında bir yarışma olduğuna işaret edilmiştir. Bu manaya karine de (مِلًّا ذُنُوبِهِ) kelimesidir. Ayrıca bu fiili her ferdin nasibinin, çalışması nisbetinde olduğuna işaret etmek için çoğul kullanmamıştır. [Kâmil]

شُكْرًا وَ تَعْلِيمًا لِمَنْ تَدْرِي بِهِ	أُرِّمَ الْهَيُودَ وَكَانَ مَعْمُورًا لَهُ	28
مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُوبِهِ	وَاللَّهُ بَشْرَةٌ بَعْفَرَانٍ لَهُ	29
يَفُوزُ بِالْأَلطَابِ مِلًّا ذُنُوبِهِ	وَدَعَا الْأَنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ	30
مُعْنَى الْمَطِيحِ بِفَضْلِهِ وَمُنِيْبِهِ	أَكْرَمُ بِهِ مِنْ مُسْبِغِ الْإِعْمَانِ	31
يَا صَاحِبَ الْخَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُرْبِهِ	يَا سَيِّدَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ	32
يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلِّ كُرْبِهِ	يَا صَاحِبَ الْحَاوِ الْعَرِيضِ شَفَاعَةَ	33
يَا مُسْتَعِثَّ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوبِهِ	يَا مُلْحَأَ الْمَسْكِينِ فِي أَرْزَابِهِ	34
يَا مُنْجِيًا فِي الْهَوْلِ وَقَمْتِ رُكُوبِهِ	يَا هَادِيًا وَفِي بَارُوضِ مَنَهْجِ	35
لِمُؤْتَقٍ قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيْبِهِ	يَا رَاحِمَ الضَّعْفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ	36
لِمُكْتَلِبٍ مُضْتَمِي الْقَوَادِ كَحِيْبِهِ	يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةَ	37

³⁴⁷ el-Kazvîni, *age.*, s. 368; el-Meydâni, *age.*, II, 427; Akdemir, *age.*, s. 112.

28. (Geçmiş ve gelecek) günahları bağışlanmasına rağmen şükürünü eda etmek ve kıymetini anlayana öğretmek için teheccüde ısrarla devam etti.

29. Allah omu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi.

30. İnsanları küpler dolusu lütf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.³⁴⁸

31. İtaatkârı lütfuyla zenginleştiren ve mükafatlandıran (Allah) sonsuz nimetleriyle ona ne güzel de ikramda bulundu

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser 'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefaât yönünden en geniş makam sahibi, ey haşır vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşırın) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (omu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).³⁴⁹

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaât sahibi.³⁵⁰

³⁴⁸ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 116-117.

³⁴⁹ el-'İmâdî, a.g.e., Yv. 250b.

³⁵⁰ el-'İmâdî, a.g.e., Yv. 250b; Pv. 248a.

Şair bu hitaplardan sonra aşkın dayanılmaz hale geldiğinden ve ayrılık sıkıntılarında şöyle bahsetmektedir. [Kâmil]

38 هَاخْتُ لَهْ الْأَشْرَافُ حَمْرَةٌ لَوْعَةٍ لَمْ تُبْنِ كُبًّا فِي الْمَوَادِّ نَجِيٍّ
39 أَضَحَتْ مَرَاتِنَهَا تَهِيحُ صَبَابَةٍ فِي قَلْبِهِ قَفْصَتْ بِطُولِ لُغْرِيهِ

38. Özlemler aşık için aşkın korumu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.

39. Özlemlerin acılığı aşğın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.³⁵¹

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) duyduğu aşk ve ayrılık acılarından bahsettikten sonra 40-46. beyitler arasında genel olarak Hz. Peygamber'den (sav) şefaata talebinde bulunmaktadır. Onun mübarek kabrini ziyaretin büyük şeyler elde etmeye vesile olacağından bahsederek hitabı yine Hz. Peygamber'e (sav) yöneltip kendi günahlarının büyüklüğüne rağmen ondan yardım, af ve bağışlanma talep etmektedir. 44. beyitte ilk önce *günahım en büyüğü* manasına gelen (الدُّبِّ الْعَظِيمِ) diyerek icmal yapmış sonra bunu *değersiz, yakını ve uzağıyla* manalarına gelen (حَقِيرِهِ وَتَجَرِيهِ وَفَرِيدِهِ) kelimeleriyle tafsil ederek manaya ayrı bir derinlik kazandırmıştır. [Kâmil]

40 فَاشْتَعُ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيَامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسْبِيهِ
41 وَزِيَارَةِ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ تَفَضُّلاً يَلْفُوزُ مِنْ ذَلِكَ النَّاسِ بِنَصِيهِهِ
42 يَا عَوْنَنَا وَعِيَانَنَا بَلْ غَشَيْنَا مِنْ فَتْكَ دَهْرٍ يَوْمَ قَرَعِ خَطْبُورِهِ
43 أَنْتَ الْمُؤْمَلُ لِلشَّدَائِدِ كَلَّمَا إِنْ عَمَّ مَحَلُّ مَحَلَّنَا بِحُدُورِهِ
44 أَرْحُوكَ لِلدُّبِّ الْعَظِيمِ شَفَاعَةً لِحَقِيرِهِ وَتَجَرِيهِ وَفَرِيدِهِ
45 إِذْ لَيْسَ ظَنِّي أَنْ تُحَيِّبَ قَاصِدًا وَيُرَى لِمَنْ يَدْعُوكَ غَيْرَ مُجِيبِهِ

³⁵¹ el-İmâdî, oge., Yv. 250b; Pv. 248a.

46 كَلَّا وَتَوَدَّ ذَلِي تَعَاظَمَ كِبْرُهُ قَبِيْهِ قَدْ هَانَ صَعْبُ عَصِيْبِهِ

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluma şefaati et.

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lutfia bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün, zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz, bilakis rahmet yağmurumuz.

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaati diliyorum.

45. Zira zannım sana yönelene hayal kırıklığı yaşatmamandır ve sana yalvarana icabet etmediğinin de görülmesi mümkün değildir.

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebairden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır.³⁵²

Hâmid Efendi birinci kasideden farklı bu kasidede methiyelerdeki genel kullanıma uygun olarak Hz. Peygamber'in (sav) doğumuna ve mucizelerine yer vermiştir. [Kâmil]

47 حَيَّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مَبَشَّرَا كَثِيْرٍ يُوسَفَ فِي هَذَا تَعْقُوْبِهِ

48 فِي لَيْلَةِ نَشْرَفَ الْوَحُوْدُ بِمَنْ أَلَى فِيهَا وَحَيَّاهُ بِفَضْلِ نَحِيْبِهِ

49 لِّلَّهِ مِنْهُ لَيْلَةٌ بَرَكَاتُهَا حَمَعَتْ مِنَ الْأَنْبَارِ كُلِّ غَرِيْبِهِ

³⁵² el-İmâdî, öge., Yv. 251a, Pv. 249a.

50 لَمْ يُحْصَرَ عَدُوُّ قَضَائِلٍ حُيِّعَتْ بِهَا
 مَا نُورَهَا قَدْ صَحَّ فِي تَجْرِيهِ

51 تُرْوَى الْعَوَالِي فِي الْمَعَالِي قَدَّرَ مَا
 أُنزِلَ الْهُدَى الْمَشْهُورُ فِي مَكْرِهِ

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdecî gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesî) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.

49. Omin doğduğu gece ne müthiş bir gecedir ki o gecenin bereketleri rivayet edilen çok acâib şeyleri toplamıştır.

50. Omin doğduğu gece tecrübeyle sahih olduğu netleşmiş faziletleri saymakla bitmez.

51. (Omin doğduğu o gecede meydana gelen) büyük hadiseler (küçük şeyler hakkında değil) büyük meseleler hakkında rivayet edilir. Bunların miktarı da (Ona indirilen Kur'an'da ve Hadis kitaplarında) yazılı olan (omun sireti hakkındaki rivayet edilen) hadisler kadar çoktur.³⁵³

Şair Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla meydana gelen mucizelerine aşağıdaki beyitlerde yer vermiştir. O doğduğunda Kisra saraylarının eyvanları yıkılmış, katedeki putlar devrilmiş, hiç sönmeyen Fars ateşi sönmüş ve Save gölünün suyu çekilmiştir.

Hâmid Efendi bazı kelimeleri kullanarak ince manaların anlaşılmasını burada da sürdürmüştür. 53. Beyitte geçen (تَوْبِيهِ) kelimesinin iki manası vardır. Bunlardan biri müezzinin sabah ezanı içinde "essalâtu hayrun mine'n-nevm" demesi, ikincisi ise müezzinin ezanla farz arası farz başlamadan önce insanlara tekrar "hayye 'ale's-salah" 'haydi haydi namaz' demesidir.³⁵⁴ Bu durumda putlar Hz. Peygamber'in (sav) gelişinde tıpkı müezzinin insanları farz namaza çağırdığında icabetleri gibi Hz. Peygamber'in

³⁵³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

³⁵⁴ İbn Manzûr, *age.*, I, 292.

(sav) davetine hemen icabet etmiş ve yere yıkılmışlardır. Bir tarafta insanları namaza çağıran bir müezzin ve insanların hemen icabeti diğer tarafta putları yıkılmaya çağıran Hz. Peygamber (sav) ve putların hemen icabeti yer almaktadır.

Ayrıca 55. beyitte siyer kitaplarında Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla alakalı anlatılan şu hadiseye işaret etmektedir. Bir Yahudi âlimi bir gün yeni doğan bir yıldız görmüştür. Yanında bulunanlara "bugün sizin içinizde bir çocuk doğdu mu?" diye sormuş ve "bu ümmetin Peygamberi geldi" demiştir. Bunun üzerine orada bulunanlardan bir kısmı bu haberi duyup sevinmiş, bir kısmı da âlimi kınamıştır.³⁵⁵ Bu beytiyle Hâmid el-İmâdî, sevinenlerin sevinmeleriyle kınayanlara üstün geldiklerine işaret etmektedir. [Kâmil]

52	بُعِثَتْ عَلَى بَيْرَانَ كَيْسَرَى زَهَبَةً	فَالْبَارِ مُنْعَكِبًا إِلَى تَغْلِيْبِهِ
53	عَرُتْ لَهُ الْأَوْتَانُ عِنْدَ قُدُومِهِ	كَإِحَابَةِ الدَّاعِي إِلَى تَنْبِيْهِ
54	بَيْرَانُ فَارِسٍ أَخِيذَتْ فِي وَجْهِهِ	وَالشَّاءُ لَا تَخْشَى اغْتِنًا مِنْ ذُنْبِهِ
55	وَالْمَاءُ غَاضَ لَهُ وَتَشَرَّ حَرُّهُمْ	مَنْ غَاضَ مِنْ عَدْلٍ وَمِنْ تَأْنِيْبِهِ
56	فَرِحَ الْوُجُودُ بِهِ تَبَسُّمَ ضَاحِكَا	مَنْ نَعَدَ عَمَّ مَطْنَةً بِقَطْرِهِ

52. Kisra eyvanlarına bir korku gönderildi, o da ters yüz olarak yıkıldı.

53. Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, onun gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.

³⁵⁵ Hz. Peygamber'in (sav) hayatıyla alakalı kaynaklarda şöyle bir hadis rivayet edilir. Kureyş kadınlarının toplandıkları bir bayram günü vardı. Böyle toplandıkları bir bayram gününde bir Yahudi geldi ve şöyle dedi: Ey Kureyş kadınları! Aranızdan bir Peygamberin çıkma vakti yaklaşmıştır. İçinizden kimin gücü yeterse onun için bir yatak hazırlasın. Bunun üzerine kadınlardan bazıları ona kızdı, ağır laflar etti ve ona taş attılar. İçlerinde Hatice'nin de bulunduğu bazıları ise hiç sesini çıkarmadı. Şair yukarıda bu hadiseye işaret ediyor olabilir. Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabuddin b. ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî 'ale'l-Mevâhibi'l-Laduniye*, D.K.I., Beyrut, 1996, I, 375.

54. Pers'lerin (meşhur) ateşi (omun gelişi) anında hemen söndürüldü. Omun gelişiyle koyun kurdun düşmanlığından korkmaz oldu.

55. Su (Save gölü) ise omun doğumuyla çekildi. (Yahudilerin) âlimi insanlardan kendisini ayıplayıp kınayanları müjdeledi.

56. Varlık, yüzü ekşiten bir acıdan sonra omunla tebessüm ederek sevindi.³⁵⁶

Şairimiz bundan sonra Hz. Peygamber'den (sav) şefaata talebine geçmiştir.

[Kâmil]

57 قَلْبُهُنَّ مَنْ يَخْطَى بِحَيْلٍ رَحَابِهِ مَا شَاءَ فِي الدَّارَيْنِ مِنْ مَطْلُوبِهِ
58 وَبِفَضْلِكَ السَّامِي بُسْهَلُ أَمْرُهُ مَتْرَحًا لِكِتَابِهِ وَنَحْبِهِ

57. O (Peygamberin)' nun ümidimin ipiyle dünya ve ahiret beklentilerinden istediği kadar elde eden mutlu olsun.

58. (Ey Allah'ın Resulü) Ağlama ve inlemesine merhamet (etsen), o (senin rahmetine muhtaç olan kişinin)' nun işi yüce lütfunla kolaylaşır.³⁵⁷

Hâmid Efendi, bu methiyelerini de yaygın uygulamaya göre Hz. Peygamber'e (sav), ailesine ve ashabına salât ve selamla tamamlar. Önceki kasidesinde olduğu gibi tafsile girmez genel bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (sav) ailesini ve ashabını zikreder. Bu şiirinde de kendi ismine telmih yapmıştır. [Kâmil]

59 وَعَلَيْكَ صَلَّى اللَّهُ مَا رَكِبَ سَرِي مَشْتَوْقًا لِنَدَا حِمَاكَ وَطَبِيهِ
60 وَالْأَلِ وَالْأَصْحَابِ أَرْتَابِ الْعُلَى مِرُّ الْوُجُودِ وَحَزْبِهِ وَتَسْبِيهِ
61 وَأَنْتَ الْعِمَادِي حَامِدٌ لَكَ شَاكِرٌ يُرْخُو قَوْلًا غِبَّ مَتْرٍ عَثْرِهِ
62 رَاحَ بِنَسْبِ أَنْ تَقَالَ تُكْرِمًا مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْغُوبِهِ

³⁵⁶ el-'lmâdî, oge., Yv. 251a.

³⁵⁷ el-'lmâdî, oge., Yv. 251a.

63 وَبِحَامِدٍ كُنْتَ دَامَ حَالُ مُبَشِّرٍ
64 يُهْدِي إِلَيْكَ مَعَ التَّسِيمِ نَحِيَّةً
حَصَلَ الْقَبُولُ نَهْ يَمْدَحُ حَبِيْبِهِ
مَشْحُوْنَةٌ بِالْمِسْكَ عِنْدَ هَوْبِهِ

59. Herhangi bir kafilâ geceleyin senin mekânının güzel kokusuna ve miskine özlem duyarak her yürüyüşünde Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.

60. Yüce makamların erbabı varlığın sırrı, taraftarı ve yakını olan ailen ve arkadaşlarının üzerine de (salât olsun).

61. el-İmâdî'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbî– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medhetmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.³⁵⁸

Hâmid Efendi bu kasidesinde hem yaygın uygulamaya göre kasidenin bütün özelliklerini korumuş hem de Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında Peygamber methiyelerindeki genel uygulamaya göre şiirlerini yazmıştır.

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisini bir de genel görüşe göre Endülüs kaynaklı³⁵⁹ ve Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında da sıkça kullanılan muvaşşah türüyle ifade etmiştir. Muvaşşahlar ilk olarak hicri üçüncü asrın sonlarında ortaya çıkmış ve şarkılar için kullanılmış bir şiir türüdür.³⁶⁰ Zamanla diğer şiir konuları

³⁵⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251r; Pv. 249b.

³⁵⁹ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 601.

³⁶⁰ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 601.

gazel, medih, mersiye ve zühd için de kullanılmıştır.³⁶¹ Endülüs muvaşşahları üzerine yapılan çalışmalarda görülmektedir ki, muvaşşahlar vatana aşk, özlem, sabahleyin içki içerken söylenen subûhiyyât denilen içki âlemleri, kutlama, özür, af, şefkat talebi, saray ve bunun gibi yerleri tavsif, gençlik ve genç, mevlidiyyât ya da Peygamber methiyeleri üzerine yazılmıştır.³⁶² Mevlidiyyât türü daha çok mevlid kandili zamanında görülürken Peygamber methiyelerinin herhangi bir zamanı yoktur. Fakat diğer türlerde yazılan muvaşşahlara nazaran mevlidiyyât ve Peygamber methiyeleri daha az sayıdadır. Buna rağmen Peygamber methiyelerinin daha ilk dönemde muvaşşah türünün içine girmiş olduğu görülür.³⁶³

Hicri VI. ve VII. asırlarda Şam şehri muvaşşahlarda en parlak dönemini yaşamıştır. Endülüs muvaşşahlarından farklı olarak Şam muvaşşahlarının daha çok tasavvufî konularda yazılmıştır.³⁶⁴ Muvaşşahlar Osmanlı Dönemine gelindiğinde ise daha önce benzeri görülmemiş bir rağbete nail olmuştur.³⁶⁵ Daha önceki dönemlerde muvaşşah türünde yaygın olan konu gazel iken, Osmanlı Döneminde, tasavvuf, Peygamber methiyeleri, Allah'a yakarış ve dualar, Allah'a hamd ve şükür, vaaz ve irşad, kahve, şarap, aşk, tasvir vb. gibi geleneksel bütün konuları saymak mümkündür.³⁶⁶

Hâmid Efendi'nin kendi zamanına kadar canlı bir şekilde kullanılan muvaşşah türünde yazdığı şiirleri çocuklarından birinin ölmesi üzerine kaleme aldığı risalesinde geçer. O, bu şekilde iki muvaşşah yazmış bunlardan biri diğerine taştır³⁶⁷ yapılarak nazmedilmiştir. Bu iki şiirde de kasidelerden farklı olarak daha çok aşk, iştihak, özlem ve ağlama hâkimdir. Zira Şam muvaşşahlarında genellikle Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgi ve iştihak dile getirilmekte yardımı, rızası ve şefaati talep edilmekte, mekânın

³⁶¹ es-Sa'îd Ebi'l-Kâsım Hibetu'llâh b. Ca'fer İbn Senâ' el-Mulk, *Daru'l-İttirâz ft. 'Ameli'l-Muvaşşahât*, Dûru'l-Fikr, Beyrut, 1977, s. 39.

³⁶² İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 39.

³⁶³ Vecih Uzunoğlu, *Arap edebiyatında Mûveşşah*, Tıbyan Yay., İzmir, 2010, s. 112.

³⁶⁴ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 605.

³⁶⁵ Uzunoğlu, *age.*, s. 113.

³⁶⁶ Demirayak, *age.*, s. 332.

³⁶⁷ "Taştîr: Şairin başkasına üit bir beyti alıp bu beytin baş tarafına ve son tarafına manaya ve lafza uygun ekler yapmasıdır. Taştîr'de dolgu ve külfet olmamasına dikkat edilmelidir." Cebbûr, *age.*, s. 68.

uzaklığından, cismin zayıflığından ve azığın azlığından şikayet edilmektedir. Ayrıca Onun yaratılmışların efendisi ve yetimlerin incisi olduğundan bahsedilmektedir.³⁶⁸

Hâmid Efendi de bu geleneğe uymuş Hz. Peygamber'e (sav) olan aşk ve sevgisini renkli ifadelerle dile getirmiştir. Bu bölüm büyük çoğunlukla afif gazel bölümünde incelenecek fakat burada bütün şiire yer verilecektir. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا رَسُولَ اللَّهِ طَرَفِي	بِدَمِ الْأَحْشَاءِ هَامٌ
2	نَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِئِي	حَرَّ قَلْبِي فِيكَ هَامٌ
3	مَا حَرَى لِلصَّبِّ يَكْفِي	صَبَّ دَمْعًا مِنْ دِمَاءِ
4	آءُ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثْرَتِي مَا قُلْتُ آءُ

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanımı akıtıyor.
2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.
3. Aşk için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.
4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁶⁹

Hâmid Efendi Hz. Peygamber'i (sav) aşağıdaki dörtlükte sevgilisi olarak medhede ve mübarek ismiyle ona seslenerek başlar. [Meczû'u'r-Remel]

5	يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدُ	كَيْفَ قَلْبِي عَنكَ سَأَلُ
6	وَدَمْعِي مَهْمَا نَحَمَدُ	مِنْ حُفُونِي فِيكَ سَأَلُ
7	فَهَوَّ نَهْمِي لَيْسَ يَنْقُدُ	مَا بَقِيَ مَاءُ الْحَيَاةِ
8	آءُ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثْرَتِي مَا قُلْتُ آءُ

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.
6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

³⁶⁸ Uzunoğlu, *age.*, s. 113.

³⁶⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁰

Muvaşşahlarda da klasik kasidede olduğu gibi atıl kullanılmıştır.³⁷¹ Hâmid Efendi'nin de bu geleneğe uyarak muvaşşahlarında atıl'ı kullanmıştır. Şair, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisinin, Onun yaşadığı yerleri de içine aldığını söylüyor. *Taybe*'ye ve *Akik* vadisine olan iştiyakından ağlayarak bahsediyor. Hatta bu ağlamasının *Akik* taşı gibi kan renginde olduğunu ifade ediyor. [Meczû'u'r-Remel]

9	آء	وَ	شَوْفِي	بَطْبِيَّةُ	وَجِسِي	وَأَدِي	الْعَقِيْبُ
10	فَارِقُ	الطَّرْفُ	حَيَّةُ	فَكَى	شَيْءُ	الْعَقِيْبُ	
11	ذِكْرُ	الْأَنْسِ	وَطْبِيَّةُ	وَمِنِي	أَفْصَى	مِنَاءُ	
12	آء	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى	مَا	قُلْتُ آء	

9. Ah! Omm kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Omm dostluğunu, kokusunu ve Mina'ı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷² [Meczû'u'r-Remel]

13	إِنْبُدُ	الْعَيْنَيْنِ	مِنِي	تُرْبُ	ذَبَابُ	الْحَمِي
14	أَرْضِي	اللَّحْظَيْنِ	عَلِي	أَرْضُهُ	أَنْ	بَلَسْنَا
15	يَا	أَكْحَلُ	حَضِي	يَعْبَارُ	مِنْ	تَرَادُ
16	آء	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى	مَا	قُلْتُ آء

³⁷⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

³⁷¹ Râfî Muhammed Sellâme, *Tavzîfu 'l-Turûğ fi 'l-Muvaşşahât 'l-Endelûsiyye*, Mute Üniversitesi, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 167.

³⁷² el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷³ [Meczû'u'r-

Remel]

زَادَ	شَوْهِي	لِرَزْوَدِ	وَجِسِي	وَادِي	الثَّقَا	17		
يَا	لِيَالِي	الرَّوَصِلِ	عُرْدِي	بُعْدِي	بِالْبَلْقَا	18		
حَارَ	مِنْ	حَفْنِي	هَجْوَدِي	فِي	قَلْبِي	حَوَاةَ	19	
أَوْ	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَجْرِي	عَشْرَتِي	مَا	فُلْتُ	أَوْ	20

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁴

Şair, aşağıdaki bölümde Hz. Peygamber'e (sav) emniyet, güven ve esenlik kapısı manasına gelen (يَا نَابَةَ السَّلَامِ) diye medhederek seslenir. Sonra da onu ziyaretinin son olmasından korktuğunu, Hz. Peygamber'in (sav) mübarek makamında ikinci defa bulunma arzusunu dile getirir. Bu gerçekleşirse çok mutlu olacağını ifade eder. [Meczû'u'r-Remel]

يَا	نُرِي	بُعْثِي	عُورِي	بِثَا	يَا	نَابَةَ	السَّلَامِ	21
أَوْ	بُنِي	لِي	حُضُورِي	سَاعَةَ	عِنْدَ	الْمَقَامِ		22

³⁷³ el-İlmâdî, age., Yv. 247b; Pv. 246a.

³⁷⁴ el-İlmâdî, age., Yv. 247b; Pv. 246a.

23 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي إِنَّ تَنَاهِي مُتَبَاهَا
24 آهَ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى عَسْرَتِي مَا قُلْتُ آهَ

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁵ [Meczû'u'r-

Remel]

25 يَا رَسُولَ اللَّهِ عَطْفًا فَدَى حَفَا حَنِينِي الْمَنَامُ
26 شَرُوحَ حَالِي كَيْسَ يَحْفَى مِنْ دُمُوعِ أَوْ سِقَامُ
27 يَا تُرَى الْمُشْتَاوِ يُشْفَى بِاللِّقَا مِنْكُمْ طَمَاهُ
28 آهَ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى عَسْرَتِي مَا قُلْتُ آهَ

25. Ya Resulallah , merhamet et, gözüm uykumu kovdu.

26. Hâlimin durumu, gözyaşları ve hastalıktan dolayı gizli değildir.

27. Hasret ile yanmış bir (gönül) size kavuşarak susuzluğuna deva bulabilir mi?

28. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁶ [Meczû'u'r-

Remel]

29 صَارَ قَلْبِي مَذْحَقَةً فُرْبِكُمْ جِلْفَ السَّهَادِ

³⁷⁵ el-İlmâdî, oge., Yv. 247b; Pv. 246a

³⁷⁶ el-İlmâdî, oge., Yv. 247b; Pv. 246a

30	تَرُمُّ عَيْنِي	فَدُ كَفَاةُ	سَادَتِي	طُولُ	الْبِعَادِ
31	وَالْهَوَى	أَنْذَى	خَفَاةُ	حَفْنِي	إِلْمِيَاةُ
32	أَهْ لَوْلَا	الشُّرُقُ	أَحْرَى	مَا	قُلْتُ

29. Kalbim yakınlığınızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.

30. Efendim, gözümmün uykusunu uzaklıklar kaçırdı,

31. Gizli aşkıma gözyaşlarımın dökülmesi açığa çıkarmıştır.

32. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁷

Hâmid Efendi bu kıtada Hz. Peygamber'e (sav) "şefaatchim" diyerek nidada bulunur ve ondan şefaati ister. [Meczû'u'r-Remel]

33	يَا شَفِيعِي	يَا مُحَمَّدُ	شَفْنِي	طُولُ	السَّقَمِ
34	حَفْنُ	عَيْنِي	صَارَ	أَرْمَدُ	كَالدَّيْمِ
35	كَلَمًا	شَوْفِي	تَأْكُدُ	زَادَ	جِسْمِي
36	أَهْ لَوْلَا	الشُّرُقُ	أَحْرَى	مَا	قُلْتُ

33. Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığım uzunluğu beni zayıf düşürdü.

34. Gözümmün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönmüştü.

35. Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.

36. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁸

37	تَوْبُ	عَبْرِي	فَدُ	شُرُقُ	مَا
					نَفِي
					عَنْكَ
					اِحْتِبَارُ

³⁷⁷ el-İlmâdî, oge., Yv. 248a; Pv. 246a.

³⁷⁸ el-İlmâdî, oge., Yv. 248a; Pv. 246a.

38	فِي الدُّخَى حَفِي تَأْرُقُ	مِنْ دُمُوحِ كَالْبَحَارِ
39	فِيهِ إِنْسَانِي تُعْرِقُ	تُرْتَحِي مِنْكَ الشَّحَاةُ
40	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثْرَتِي مَا قُلْتُ أَهْ

37. Sabrımın elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.

38. Denizler gibi akan gözyaşlarından gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.

39. O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.

40. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.³⁷⁹

Hâmid Efendi son bölümde teşekkür, övgü ve şefaath dilemeyle muvaşşahına son verir. Her şiirinde olduğu gibi yine ismini kullanır. Allah'a hamdederek ondan kabul umduğunu, Hz. Peygamber'i (s.a.s) yâd etmekle ve övmekle kalbinin hoş olduğunu ve dayanağının onun sevgisi olduğunu söyleyerek muvaşşahını sonlandırır. [Meczû'u'r-Remel]

41	حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّ	رَاحِيًا مِنْهُ الْقَبُولُ
42	طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي	مَا وَحَا ذَلِكَ الرَّسُولُ
43	وَعِمَادِي فِيهِ حَمِي	سَامِيًا مِنْهُ الْقَبُولُ
44	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثْرَتِي مَا قُلْتُ أَهْ

41. Rabb'im Allaha hamd ederek, ondan kabul umarak.

42. Şu (mübarek) Resulü methederek yâd eden kalbim bir hoş oldu.

43. Ona olan yüce sevgim benim onun yanında dayanağımdır. Ondan kabul istiyorum.

³⁷⁹ el-'İmâdî, öge., Yv. 248a, Pv. 246a.

44. *Ah! Ona hasretim gözyaşını akıtmıyacaydı, "ah!" demezdim.*³⁸⁰

Bu muvaşşaha bakıldığında Hâmid Efendi'nin Endülüs Arap edebiyatında çıkmış ve Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında kullanılan muvaşşahda kendisinden önce uygulanan usullere uyduğu görülür. Muvaşşahlarda önemli bir konu olan Peygamber methiyesi konulu bir muvaşşah yazmış ve ona olan aşkı, iştiyakı, ayrılık hasret ve acısını, gözyaşlarını özlemine işlemeyi başarmıştır.

Hâmid Efendi yukarıdaki muvaşşaha bir de taştîr yaparak başka bir muvaşşah daha meydana getirmiştir. Taştîr, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılmıştır.³⁸¹

Daha önce de geçtiği gibi muvaşşahlar şarkı için ortaya çıkmış bir şiir türüdür. Fakat zamanla diğer şiir türleri olan gazel, medih, mersiye vs. için de kullanılmıştır. Konusu sadece medih olan muvaşşahlar olduğu gibi konusu yalnız gazel olan muvaşşahlar da mevcuttur. Bunun yanında kasidede olduğu gibi medih için yazılsa da içinde gazelin ve atlâlin bulunduğu muvaşşahlar da bulunmaktadır. Hatta tam bir kaside şeklinde olan veya ona benzeyen muvaşşahlar da yazılmıştır.³⁸² Hâmid Efendi'nin iki muvaşşahında da bu son şekil görülür. O muvaşşah da Hz. Peygamber'i (sav) övmeyi hedeflemiştir. Fakat kaside de olduğu gibi afif gazeli, atlâli da kullanmayı ihmal etmemiştir. Bütün bu kullanımlar şairin geleneksel çizgide muvaşşahlarının konusunu belirlediğini açıkça göstermektedir. Bir bütün halinde görülmesi için bu muvaşşah da burada zikredilecektir. Medihle alakalı yerlerde açıklama yapıp gazel ve atlâlin izahları ilgili bölüme bırakılacaktır. [Meczû'u'r-Remel]

³⁸⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.

³⁸¹ Uzunoğlu, *age.*, 113.

³⁸² er-Râfi'i, *age.*, s. 450; Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 618, 619.

وَأَسِحَامٌ	بِالسِّكَابِ	يَا رَسُولَ اللَّهِ	طَرَفِي	1
هَامٌ	بِذَمِّ	وَعَرَامِي	حِينَ تُوْفِي	2
مُسْتَهَامٌ	نَارَ صَبِّ	بَحْرُ دَمْعِي	لَيْسَ يُطْفِئِي	3
هَامٌ	حَرَّ قَلْبِي	وَاصْطَبَارُ	لَيْسَ يَشْفِي	4
سِقَامٌ	مِنْ غَرَامِ	مَآخِرِي	بِالصَّبِّ	5
دِمَاءُ	صَبُّ دَمْعِي	وَبَرِي	قَلْبِي	6
سِرَاءُ	مِنْ فَوَائِدِي	أَهْ لَوْلَا	الشُّرْفُ	7
أَهْ	مُعَلَّنِي	أَدْمِي	وَأُخْرِي	8

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.
2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.
3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.
4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.
5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..
6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.
7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.
8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.³⁸³

Hâmid Efendî, aşağıdaki bölümün ilk beytinde ise Hz. Peygamber'e (sav) bazı hitaplarda bulunmuştur. Birincisi ey sevgilim, ikincisi ya Muhammed, üçüncüsü ey insanların ve cinlerin Peygamberi, dördüncüsü sen Ahmed ve Mahmûd'sun ifadeleridir. Şair, Hz. Peygamber'i (sav), Ahmed ve Mahmûd kelimelerin iştikakıyla övmüştür. Zira Ahmed ism-i tafdil kalıbıdır ve en çok övülen manasına gelmektedir. Mahmûd, ism-i mef'ûl kalıbıdır ve övülmüş manasına gelmektedir. [Meczû'u'r-Remel]

³⁸³ el-İmâdî, öge., Yv. 248a, Pv. 246b.

9	يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدَ	يَا رَسُولَ النَّبَلَيْنِ
10	أَنْتَ مُحَمَّدٌ وَأَحْمَدُ	كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَأَلُ
11	وَدَمِي مَهْمَا نَحْمَدُ	فِي شُرُوبِ الْمُقَلَّتَيْنِ
12	كَيْفَمَا غَارَ وَأَنْحَدُ	مِنْ حُفُونِي فِيكَ سَأَلُ
13	فَهَوَّ نَهَيْ نَيْسَ يَنْقَدُ	فِي حَوَالِي الشَّنَائَيْنِ
14	مَسَرَ الْإِنْسَانَ مَكْمَدُ	مَا نَهَى مَاءَ الْحَيَاةِ
15	أَهْ لَوْلَا الشُّرُفُ أُخْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سَرَاةِ
16	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ أَهْ

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her donuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim.³⁸⁴

Hâmid el-‘İmâdî, aşağıdaki bölümde ise atlâl’a geçiş yapmış ve sevgilinin mekânlarından bahsetmiştir. Taybe, Livâ, Abrak, Akik vadisi, kum tepeleri ve Mina

³⁸⁴ el-‘İmâdî, öge., Yv. 248a, Pv. 246b.

bütünüyle Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı yerlerdir.³⁸⁵ Şair de bu yer isimlerini zikrederek sevgilinin mekanları adı altında ona olan derin sevgisini ifade etmiştir.

[Meczû'u'r-Remel]

17	وَآةِ	وَ شَرْهِي	لِطَبَّةِ	وَاللَّوِي	وَالْأَبْرَفَا
18	قَدْ	عَنِي	الدَّاءُ	وَجَسِي	وَالْعَقِيقُ
19	فَارَقَ	الطَّرْفُ	حَبِيبَةَ	حِينَ	مَا حَلُّوا
20	فَالصَّنَا	لَيْسَ	بِحَبِيبَةَ	فَكَي	شَيْبَةَ
21	ذَكَرُ	الْأَنْسِ	وَطَبَّةِ	وَالْمَتَى	نَوْمَ
22	نَائِلًا	مِنْهُ	نَصِيبَةَ	وَمِنِي	أَفْصَى
23	أَهْ	لَوْلَا	الشُّرُفُ	مِنْ	فُوَادِي
24	عِنْدَمَا	أَدْمَى	وَأَحْرَى	مُعَلَّنِي	مَا قُلْتُ

17. Ah! Taybe'ye, Livá'ya³⁸⁶ ve Abrağ'a³⁸⁷ olan aşkı.

18. Hastalık, doktoru ve Akik vadisinin korusunu yordu.

19. Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığında göz sevgilisinden ayrıldı.

20. Yanık ona cevap vermedi de Akik (taşının kırmızı kan rengi) gibi ağladı.

21. Aşk onun ünsiyetini, Taybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.

22. (Bütün bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.

23. Ah, ona hasretim onun peşinde gönümden daha hızlı olmasaydı.

24. Gözlerimi kanatıp akıtıldığında "ah!" demezdim.³⁸⁸

25	إِنَّمَا	الْعَيْنِ	مِنِي	عَشِيرَةَ	مِنْهُ	تَبَّأُ
----	----------	-----------	-------	-----------	--------	---------

³⁸⁵ Abdulkuddûs el-Ensârî, *Âşârü'l-Medineti'l-Münevvera*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1973, s. 172.

³⁸⁶ "İnce kum ve kumlu yerler demektir." Ali b. İsmail b. Sîde el-Mürsî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîtu'l-Âzam*, D.K.I., Beyrut, 2000, X, 454.

³⁸⁷ "Siyah ve beyaz renkli dağ demektir." İbn Sîde, *age.*, VI, 400.

³⁸⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 248a, Pv. 246b.

تُرْبُ	ذِيكَ	الْحَمَى	26	وَهُوَ فِي الثَّخِيبِ	مَعَى
بَيْنَ	نَاءِ	عَيْنِي	27	ارْحَمِي	اللَّحْطَيْنِ
أَرْضُهُ	أَنْ	تَلْتَمَا	28	حَيْثُ كَانَ	التُّورُ
يُنْبِئُ	فِيهِ	تَرْدَى	29	يَا تُرَى	أَكْحَلِ
بِعَارٍ	مِنْ	زَرَاةٍ	30	تُحَلِي	أَمَاقُ
مِنْ	فُؤَادِي	فِي	31	أَهْ لَوْلَا	الشُّوقُ
مُقَلَّتِي	مَا	قُلْتُ	32	عِنْدَمَا	أَدْمَى
		أَهْ		وَأُخْرَى	

25. İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.

26. O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.

27. O gittikçe benden uzaklaşsa da, benden iki bakış bekledi.

28. Hangi yerde olursa olsun mevcut olan çiçek, iki bakışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.

29. Acaba gözümde düşen sürme mi benim gözümü sürmeledi?

30. Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.

31. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

32. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim³⁸⁹.

وَتَلَطَّأَ	فِي	الْقُلُوبِ	33	زَادَ	شَوْهِي
وَجَمَى	وَادِي	التَّقَا	34	بِرُكُوعِي	وَسُجُودِي
دُونَ	عِرَالِكِ	حُطُوبِ	35	يَا لَيْلَى	أَلْوَصَلِ
نَعْدُ	بُعْدِي	بِالْقَا	36	أَلْحَجْرِي	بَيْنَكَ
وَتَصَدَّى	بِالْحُرُوبِ		37	طَارَ	مِنْ
طَالَ	فِي	قَلْبِي	38	حِينَ	أَنْ
مِنْ	فُؤَادِي	فِي	39	أَهْ	لَوْلَا
		سَرَاةٍ		الشُّوقُ	أُخْرَى

³⁸⁹ el-İmâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 246b.

40 عِنْدَمَا أَذْمَى وَأُخْرَى مُغْلَتِي مَا قُلْتُ آه

33. *Aşkı (sevgilinin önünde) zincirli olmaya arttıkça arttı ve kalpler de tutuştu*

34. *(Bu aşkı) Rukularımla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).*

35. *Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dömin.*³⁰⁰

36. *(Ey vuslat geceleri) Bana kavuşmaya dair verdiğin sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.*

37. *Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.*

38. *Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.*

39. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*

40. *Gözlerimi kanatıp akıtıldığında "ah!" demezdim.*³⁰¹

41 يَا تُرَى مُغْضَى عَمُورِي مَلَّ نَرَقِي أَوْمَضَا
42 عِنْدَمَا حَيَّا مَسْرِي بِنْتُ يَا بَابَةَ السَّلَامِ
43 أَوْ تَنَى لِي حُضُورِي حَيْثُ أَتَيْتُم بِالرَّحْمَا
44 فَهَيَّ أَسْنَى فِي صَمِيرِي سَاعَةَ عِنْدَ الْمَقَامِ
45 ذَلِكَ غَايَاتُ سُورِي فِي زَمَانِي إِذْ تَقْضَى
46 فَهَوَّ عَوْنِي وَتَصْبِيرِي إِنْ تَنَاهَا مُتْنَهَاءُ
47 آه لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى مِنْ فَوَائِدِي فِي سِرَاةِ
48 عِنْدَمَا أَذْمَى وَأُخْرَى مُغْلَتِي مَا قُلْتُ آه

41. *Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?*

³⁰⁰ Y ve P nüshalarında bu kelime مِرَالِكْ şeklinde olsa da عِرَالِكْ olması anlamca daha doğrudur.

³⁰¹ el-İmâdî, age., Yv. 248b; Pv. 246b.

42. Ziyaretim seni selamladığımda Ey! Selam kapısı.

43. Veya huzurunuzda sizin hoşnut olacağımız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?

44. Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.

45. Bu benim (hayatımın) zamanımda sevinçlerimin en son gayelerindedir fakat (ömrümün) zamanı bitiyor.

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve musretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.³⁹²

وَكَتِيبٌ	بِحَزِينٍ	يَا رَسُولَ اللَّهِ عَطْفًا	49
فَدَا حَقًّا حَظِيئًا	فَلَمَّا	فَقَدْ الْآنَ إِنَّمَا	50
عَنْ تَعْدٍ وَ قَرِيبٌ	عَنْ دُمُوعِ أَوْ سِقَامٌ	شَرُوحِ حَالِي كَيْسَ تَخْفَى	51
مِنْ عَرَامٍ وَتَهِيْبٌ	بِالْقَاءِ مِنْكُمْ هَمَامٌ	وَحُفُوبِي مِنْهُ وَتَكْفَى	52
مِنْ فَوَائِدِي فِي سِرَاءِ	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ أَدَا	يَا كُرَى الْمُسْتَقَاءِ يُشْفَى	53
		لَمْ يَطِبْ إِنْ لَمْ يُوفَا	54
		أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	55
		عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	56

49. Ey Allah'ın Resulü hüzünlü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

³⁹² el-İmâdî, oge., Yv. 248b; Pv. 246b.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba aşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu aşık, sizinle karşılaşamazsa sızızlığı nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.³⁹³

57	صَارَ حَقِي	مُدَّ حَفَاةَ	مِنْكُمْ طَيْفُ	الْحَيَالُ
58	لَمْ يَرَمْ إِلَّا	مِنَاةَ	فَرَبُّكُمْ خَلَفَ	السُّهَادُ
59	نَوْمٌ عَيْبِي	مُدَّ نَفَاةَ	هَضْرَكُمْ	مِنَهُ بِنَالُ
60	طَارَ نَوْمِي	مُدَّ دَعَاةَ	سَادَتِي	طُولُ الْبِعَاةَ
61	وَالْمَرَى	أَبْدَا حَنَاةَ	دَمَعُ عَيْبِي	مِنَهُ سَالُ
62	وَ فُوَادِي	مُدَّ دَعَاةَ	سَكْبُ حَضِي	لِلْمِيَاةَ
63	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ	أَجْرَى	مِنْ فُوَادِي	فِي سِرَاةَ
64	عَلَّمَنَا أَدْمَى	وَأَجْرَى	مُقَلَّنِي	مَا قَلَّتْ أَهْ

57. Gözümlü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığımızı isterken uykusuzluğa dömiştü.

59. Gözümlün uykusumu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığımız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu onu çağırıldığından beri uykum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

³⁹³ el-İmâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 247a.

63. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

64. Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.³⁹⁴

Hâmid Efendi, aşağıdaki bölümde ise, Hz. Peygamber'i (sav) değişik vasıflarla övmeye devam etmiştir. Mesela ona "şefaattim" diye hitap etmiş, dayanağı olduğunu söylemiştir. [Meczû'u'r-Remel]

أَنْتَ وَاللَّهِ عِمَادِي	يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدُ	65
شَفِيعِي طَرُونُ السَّقْمِ	حَامِدُ أَلِي وَأَحْمَدُ	66
جِئْتُ أَنْ زَادَ بَعَادِي	حَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدُ	67
مِنْ دُمُوعِي كَالدَّيْمِ	صِرْتُ فِي الطُّوفَانِ أَوْخَدُ	68
جِئْتُ بَلَقَاكُمْ سَهَادِي	كَلِمَا شَوْهِي ثَاكُدُ	69
زَادَ جِسْمِي فِي ضَرَاءِ	وَإِذَا مَا زَالَ أَوْ حَادُ	70
مِنْ فُؤَادِي فِي سَرَاءِ	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	71
مُعَلِّي مَا قُلْتُ أَهْ	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	72

65. Ey şefaattim, Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki sen benim dayanağımsın.

66. Çünkü Ben Hâmid'im ve (sen) Ahmed. Hastalığım uzunluğu beni zayıf düşürdü.³⁹⁵

67. Sana olan uzaklığım arttığımda göz kapağım hastalandı.

68. Yağmurlar gibi akan yaşlarımdan dolayı tufan ortasında yapayalnız kalakaldım.

69. Uykusuzluğum sizi karşıladığı zaman, aşkım hep pekişir.

³⁹⁴ el-İlmâdî, oge., Yv. 248b; Pv. 247a.

³⁹⁵ el-İlmâdî, oge., Yv. 248b; Pv. 247a.

71. *Aşkım kaybolursa da yenilense de vücudumda zayıflık artar.*

72. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*

73. *Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.*³⁹⁶

Şair aşağıdaki bölümde ise sevgisinin kendisini kurtuluşa ulaştıracağına dair hüsn-ü zannı olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in (sav) dostluğunun bu sevgiden daha ileri olduğunu vurgulamıştır. [Meczû'u'r-Remel]

كثُرَةُ	إِلْبَتِّ	نُعْبِي	73	تَوْبُ	صَبْرِي	قَدْ	تَمَرَّقُ	
مَا	بَقِيَ	عَنْهُ	إِمْتِنَانُ	عِنْدَمَا	الْقُرْبُ	لِحَقِّقُ	74	
حَالُهُ	إِنْ	طَالَ	يُصْبِي	فِي	الدُّخَى	حَتَّى	تَأْرُقُ	75
مِنْ	ذُمُوعِ	كَالْبَحَارِ	76	صَارَ	فِي	الْأَمْوَاجِ	يُطْرَقُ	
أَلْبِي	أَحْسَنْتُ	طَلِي	77	فِيهِ	إِنْسَانِي	تَعْرِقُ	77	
يُرْتَحِي	بِنَهْ	الْحَاةِ	78	أَنْتَ	حَقًّا	بِنَهْ	أَرْفَعُ	78
مِنْ	فَوَائِدِي	فِي	سَرَاهِ	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أُحْرَى	79
مُقَلَّتِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ	عِنْدَمَا	أَذْمَى	وَأُحْرَى	80	

73. *Sabır elbisem paramparça oldu. Hüznümü yaymak için yüzümün asıklığı yeter de artar.*

74. *Yakınlık gerçekleştiği zaman bende (o sevgiliye ulaşmaya) ona karşı bir sabır kalmadı.*

75. *(Kalbinin durumu) gecenin sonunda (yorgunluktan) uykusuz kaldı. Hali böyle devam ederse (kalbim) sağır olur.*

76. *(Hâlim) Dalgaların arasında denizler gibi göz yaşlarıyla dövülene dönüştü.*

³⁹⁶ el-İlmâdî, age., Yv. 249a; Pv. 247a.

77. Ben o sevginin hakkında kurtuluş ondan diye hüsnüzan beslediğimden bu dalgaların arasında gözüm (yaşlarla) boğuldu.

78. Sen (Ey nebi) ona daha layıksın ve kurtuluş kendisinden umulansın.

79. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

80. Gözlerimi kanatıp akıtırdığımda "ah!" demezdim.³⁹⁷

Hâmid Efendi, bu muvaşşahının aşağıdaki bölümünde ise aşk ifadeleriyle memdûhunu övmüştür. O bu sevgisinde beklentisizdir ve ona göre esas samimiyet te burada yatmaktadır. [Meczû'ü'r-Remel]

81	حَامِدًا	لِلَّهِ	رَبِّي	شَاكِرًا	أَدْعُو	الْحُصُولُ	
82	فَهْوٍ	فِي	الْحَالَتَيْنِ	رَاحِيًا	بَيْنَهُ	الْقَبُولُ	
83	طَابَ	فِي	ذِكْرَاهُ	يَتَعْنَى	بَيْنَهُ	الْوُصُولُ	
84	فَقُصَّارِي	الْأَمْرِ	قُرْبِي	مَادِحًا	ذَلِكَ	الرَّسُولُ	
85	وَعِمَادِي	فِيهِ	حَسْبِي	فَهْوٍ	بِكَلْبِي	السُّؤْلُ	
86	إِنِّي	أَخْلَصْتُ	حَسْبِي	سَامِيًا	بَيْنَهُ	سَنَاءُ	
87	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	مِنْ	فُوَادِي	فِي	سَرَادِ
88	عِزْمَنَا	أُدْمِي	وَأُخْرَى	مُقَلَّنِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ

81. Rabb'im olan Allah'a hamd ederek, şükr ederek kazanmayı davet ediyorum.

82. O her iki durumda da kendisinden kabul umduğum benim kutbumdur.

83. Ona ulaşmayı isteyerek kalbim onu anmakla hoş oldu.

84. Sözün kısası yakınlığım bu Resulü övmektir.

³⁹⁷ el-İmâdî, öge., Yv. 249a. Pv. 247a.

85. Ona olan itimadım benim ona olan sevgimdir. Ondan da bana bir istek yeter.³⁹⁸

86. Ona olan sevgimde hiçbir başka maksat gütmekten ihlaslı oldum. O sevgimin miru onkandır.

87. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

88. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.³⁹⁹

Peygamber methiyesi konulu muvaşşahlarda olduğu gibi Hâmid Efendi de muvaşşahına dua, salât ve selam ile son vermiştir. Bu dua bölümünde o, geleneğe uyarak Hz. Peygamber'in (sav) ailesine ve sahabesine de yer vermiş hatta önemine binaen sahabeye iki defa dua etmiştir. Burada memduhunu "muhtâr" kelimesiyle övmüş ve ona Allah'ın rahmet ettiğini söylemiştir. Şair, Allah'ın rahmetini kuzey rüzgârının esmesine bağlamıştır. Bu rüzgârın Dimeşk için bir önemi vardır. Zira Dimeşk vahası dünyanın en latif yerlerinden biri olarak zikredilmektedir. Hatta buranın suyunun insana çok iyi geldiği de rivayet edilmektedir.⁴⁰⁰ Şam için kıymetli böyle bir rüzgâr Allah'ın rahmetiyle irtibatlandırılarak güzel bir bağ kurulmuştur [Meczû'u'r-Remel]

فَعَلَى	الْمُخْتَارِ	صَلَّى	كَلَّمَا	هَيْتَ	شَمَالَ	89		
رَبَّنَا	عَزَّ	وَحَلَا	وَعَلَى	الصُّحْبِ	الْكِرَامِ	90		
فَجَنَامِي	فِيهِ	أَحَلَا	نُمُّ	عَنْ	صُحْبِ	وَأَلْ	91	
وَرِحَاةَ	لَيْسَ	إِلَّا	أُرْتَحِي	عِنْدَ	الْحِنَامِ	92		
وَكَلَّمَا	صَبْرًا	تَحَلَا	أَوْ	تَحَلَا	بِإِحْلَالِ	93		
مُحْسِنًا	قَوْلًا	وَفِعْلًا	مَا	تَلَوْنَا	فِي	الْمَقَامِ	94	
آةَ	لَوْلَا	الشُّوقِ	أُخْرَى	مِنْ	فُؤَادِي	فِي	سِرَّاءِ	95

³⁹⁸ İki nüshada (حَسْبِي) olmasına rağmen (حَيِّ) olması daha uygundur.

³⁹⁹ el-İmâdî, age., Yv. 249a; Pv. 247a.

⁴⁰⁰ Ebu Bekir el-Harezmi Muhammed b. el-Abbâs, *Mufîdu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, 1418, s. 216.

89. Kuzey rüzgarı her estiğinde seçilmiş olan o zata salât olsun.

90. Onun kıymetli ashabına Azîz ve Celîl olan Rabb'imiz salât (rahmet) etsin.

91. Bu şiirde sahabe ve onun ailesine Allah merhamet etsin dediğim sonucum daha tatlı.

92. Onun rızasını ancak sonunda ümit ederim.

93. Aynı şekilde Rabb'inden süslenilmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.

94. Aynı şekilde bu şiirin makamlarında aşağıdaki sözü tekrar okuduğumuzda Rabb'inden sözümün ve hâlimin iyi olmasını istiyorum.

95. Ah, ona hasretim onun peşinde gönümden daha hızlı olmasaydı.

96. Gözlerimi kanatıp akıtıldığında "ah!" demezdim.⁴⁰¹

Hâmid Efendi'nin yazdığı bu iki muvaşşaha bakıldığında görülmektedir ki şairin muvaşşahları geleneksel muvaşşahın bütün özelliklerini taşımaktadır. Malum olduğu üzere muvaşşahlar başlangıçta şarkı için ortaya konmuş şiir türüdür. Sonraları medih, gazel, mersiye, zühd, tasavvuf ve medh-i nebi konuları ele alınır olmuştur. Tamamen medih için yazılan muvaşşahlar olduğu gibi tamamen gazel için yazılanlar da vardır. Bunun yanında kasidenin özelliğini taşıyan muvaşşahlar da mevcuttur. Hâmid Efendi'nin bu muvaşşahlarını muhteva açısından kasideye benzeyen kategoride ele almak daha uygun olacaktır. Zira o bu muvaşşahlarında Hz. Peygamber'i (sav) methetmeyi hedeflemiş hatta bizzat muvaşşahın başında 'midhâtin' ifadesini kullanarak konusunu belirlemiştir. Fakat muvaşşahın içine bakıldığında afif gazelin bütün

⁴⁰¹ el-İmâdî, öge., Yv. 249a; Pv. 247a.

muvaşşahı sardığı görülür. İlk muvaşşah dörtlü iken ikincisi sekizli yazılmış her muvaşşahda da tekrar edilen beyitler bulunmaktadır.

2.1.2. Diğer Medihleri

2.1.2.1. Hocası Ebu'l-Mevâhib'i Medhi

Hâmid Efendi aşağıdaki 31 beyitlik şiiri Subhâneke duasıyla alakalı kaleme aldığı *'Mişbâhu'l-Felâh fi Du'âi'l-İstiftâh'* adlı makalesinin başında Dimeşk'ta Hanbelî Müftüsü olan hocası Ebu'l-Mevâhib'e yazmıştır. Risalede doğrudan bu medih şiirini hocası için yazdığını belirtmiştir. Hocasının muhaddis olduğunu, kendisini ve özelliklerini tanıdığında bu şiiri yazdığını belirtmiştir.⁴⁰²

el-İmâdî, bu medih şiirine herhangi bir mukaddime ile başlamamış ve hocasının ismini şiirde zikretmemiştir. Burada hocasını, ilmi hususiyetlerini zikrederek övmeye başlamıştır. İlk beyitteki birinci الْمَسَائِل mesele'nin cemisi olan ve ilmi mesele manasına gelen kelimedir. İkinci الْمَسَائِل ise su yolu manasına gelen الْمَسِيل'in cemisidir. Şair, مَعَالِي الْمَسَائِل ifadesiyle hocasının konuları çözmede fikrinin, ilminin ve kaleminin deniz gibi aktığına işaret etmektedir.

Hâmid Efendi hocasının açıkladığı bu ilmi meselelerdeki durumunu aşağıdaki beyitlerde istiâre yoluyla yıldızlara, denizlere, güzel bir nakışa, fecre, inciye, içi dolu kaseye, güzel bir bahçeye ve verimli toprağa benzetmiştir. [Tavîl]

وَالْأَنْحَارُ مِنْ مَعَالِي الْمَسَائِلِ	سُعُودَ الْبَارْتِ مِنْ سَمَاءِ الْمَسَائِلِ	1
بَدَائِعِ حُسْنِ فَاحِشَاتِ التَّمَائِلِ	أَمْ الْوُحْيِ فِي لَوْحِ الْمَهَارِقِ حَمَمَةَ	2
إِلَى الْكَيْلِ فَاحْتَطَّتْ حَوَائِشِي الْغَلَائِلِ	أَمْ الْفَحْرُ أَبْدَى رَاحَةَ ذَهَبِيَّةِ	3
بِسِلْكِ كُنَائِهِنَّ أَرْوَى الْمَتَاهِلِ	أَمْ الْمَوْلُودُ الرُّطْبُ الْقَرِيدُ مُتَضَدِّ	4
بِمَيْلِهِ أَعْطَاهِ الْعَزَالِ الْمَغَارِلِ	أَمْ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ بِنِظَامِ حَبَابِهَا	5

⁴⁰² el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

تُرْوَى بِأَطْرَافِ الْعُصُونِ الْمَوَالِي	أُمُّ الرُّؤُوسِ قَدْ وَشَتْ خَلَاةَ أَرْزَاهِرِ	6
فَحَادَةَ لَهَا الْمَوْلَى بِأَكْرَمِ وَأَبْلِ	أُمُّ الْأَرْضِ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمَرْؤُ بِالْمَثَى	7
بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَرِيرِ بَحْرِ الْفَضَائِلِ	أُمُّ السِّنَمِ الْعُرُ اللَّوَالِي مَنَاطِهَا	8
تَضَاعَلَتْ عَنْهَا شَأُؤُ كُلِّ مُعَاتِلِ	تَرَاءَتْ فَأَبْدَتْ لِلنُّعُوسِ مَسْرَةَ	9
مُبَشَّرَةٌ مِنْهَا بِأَكْرَمِ فَاصِلِ	وَحَيْثُ فَاحَيْتُ كُلُّ رَاحٍ لِقُرْبِهَا	10

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.⁴⁰³

2. Yoksa (Ebu'l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştirdiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınumsu elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?⁴⁰⁴

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

⁴⁰³ Bu beyitin ikinci şatırında vezne ve manaya bağlı olarak bir fül düşmüştür. Bu fül (جرت) fülü olabilir.

⁴⁰⁴ el-İmâdî, a.g.e., Yv. 104b; Pv. 164b.

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?

9. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) göründü ve benzer herhangi bir âlimin derecesinin küçük kalacağı bir zirvede gönüllere mutluluk olarak belirdi.

10. Ve selam verdi ve o meselelere her yaklaşmak isteyen en faziletli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.⁴⁰⁵

Hâmid Efendi, hocasının ilmî yönünü tasvir ettikten sonra doğrudan onu övgüye başlamıştır. Şair, hocasını önde gelen bütün âlimlerin kabul ettiğini, âlimlerin akıllarının hocasında toplandığını, hocasının batıl şeyleri sildiğini, sağlam görüşlü olduğunu, ilim, din ve takva ocağını kurduğunu söyleyerek methetmiştir. [Tavil]

هُنَامٌ بِرِيِّ الْعَالِي تَفَاخَرَتْ	11
تَأَلَّفَ هَامٌ الْكَوْنُ زُرُقٌ حَبِيبِ	12
أَقَامَ مَنَارَ الْعِلْمِ وَالْدِينِ وَالنُّقَى	13
بِسُودِهِ أَسَى الْهُدَاةِ الْأَوَائِلِ	
فَأَسْفَرَ عَنْ سَهْمٍ لَدَى الْبَحْتِ حَائِلِ	
بَسْتَيْدِهِ آرَاءَ مَحْتِ كُلِّ بَاطِلِ	

11. O, ilk hidayete erenlerin en yücesinin (yani âlimlerin) yaptığı yüce şeylerden dolayı şerefiyle gurur duyduğu âli himmet sahibi bir kişidir.

12. (Nasıl böyle olmasın ki) Varlığın başı onun ilminin paklığından meydana gelmiştir ve şimşek çaktığında ilmî incelikleri bulmak için dolaşan bir oku ortaya çıkardı.

13. O, bütün batıl fikirleri silen görüşlerinin sağlamlığıyla ilim, din ve takva ocağını kurdu.

⁴⁰⁵ el-'lmâdî, age., Yv. 104b; Pv. 165a.

Hâmid Efendi büyük muhaddis olarak tavsif ettiği hocasının çok eser yazdığına ve onun önemli bir hadisçi olduğuna şöyle değinir: [Tavîl]

14 وَأَحْرَى بَرَاغِ الْحَقِّ فِي صُحُفِ الْهُدَى وَأَلَوْضَحَ لِلرَّاحِبِينَ نَهْجَ الْمَسَائِلِ
15 فَكَمْ عَتَعْتِ عَنْهُ الرُّوَادُ مَا نَزَا مُسْئَلَةً صَحَّتْ بِأَفْوَى الْمُرَائِلِ

14. O (ilim) sayfalarında hakkın kalemini kullandı; ve soranlara ilmi meselelerin yollarını açıkladı.

15. Ondan en kuvvetli kaynaklarla sahih olan müselsel nice sözleri, râvîler rivayet etmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde Hâmid Efendi, hocası Ebu'l-Mevâhib'i bazı özellikleriyle övmeye devam eder. Ona göre hocası, herkesin zor ulaşabileceği şereflere nail olan, dolunay gibi bir rehber, benzeri olmayacak rütbelere elde eden biridir. Şair, hocasını bir bahçeye kıyaslar. Önce güzel bu bahçeyi bütün süsüyle tasvir eder. Bu bahçede bahar mevsiminde bütün güzellikleriyle açmış çiçekler ve ağaçlar vardır. Bu bahçede en güzel rüzgârlar esmektedir. Bahçenin gülümsemesi genç bir kızın gülümsemesine benzemektedir. Çiğ damlaları bu bahçedeki çiçeklerin üzerinde harika bir görüntü meydana getirmektedir. Bu güzel bahçede bülbüllerin şâhı diğer bülbülleri tahrik ederek bahçeye nağmeleriyle ayrı bir güzellik katmaktadır. Güzel bir su kaynağı da bu enfes bahçenin güzelliğini ziyadeleştirmektedir. Rüzgârın esmesiyle bahçenin içinde akan küçük nehirde gümüş renkte parlaklar meydana gelmektedir. Hâmid Efendi bu enfes bahçeyi bütün özellikleriyle zikrettikten sonra hocasının özelliklerinin bahçenin güzelliklerinden daha güzel olduğuna yemin eder.

Son iki beyitte hocasının özelliklerine ve açıkladığı meselelerdeki üstünlüğüne iki önemli kitabı zikrederek işaret etmiştir. Bunlardan biri Abdulkâhir el-Curcânî'nin Kur'ân'ın i'cazının beyanı hakkında yazdığı *Delâilü'l-'câz*'i diğeri de Sa'du'd-dîn et-Teftazânî'nin kaleme aldığı belağat ilminde önemli bir kaynak olan *Mu'arref*'dir. Bu iki

kitabı zikretmesinin sebebi de muhtemelen hocasından bu iki kitabı okumuş olabileceğidir. Zira hocasının hayatına bakıldığında Dimeşk'te birçok talebeye belağat ilimlerini okuttuğu ve icazet verdiği görülür.⁴⁰⁶ [Tavil]

16	وَكَمْ حَارَ فِي طُرُقِ الْعَلَاءِ مَفَاحِرًا	تَفَاصِرَ عَنهَا عَزَمَ كُلُّ مُتَاصِلٍ
17	سَحَابَاهُ تُهْدِي السَّائِلِينَ لِفَضْلِهِ	هِدَايَةَ سَارٍ بِالنُّذُورِ الْكِرَامِلِ
18	حَوَى رُبَّمَا حَلَّتْ عَنِ الوَصْفِ إِثْمًا	رَفِيعَةً قَدَرٍ مَا لَهَا مِنْ مُسَائِلِ
19	فَأَقْسِمُ مَا لِلرُّوضِ الْأَرِيضِ إِذَا ارْتَدَى	وَرَتْحَهُ رِيحُ الصَّبَاحِ وَالشَّمَائِلِ
20	تَسْمَ زَهْرُ الشُّوْحِ فِيهِ وَقَدْ عَلَا	عَلَيْهِ سَكَبُ الطَّلِّ زَاكِي السَّمَائِلِ
21	وَقَامَ حَطْبِنَا فِي الْعُصُونِ هَرَارَةٌ	فَهَبِحَ بِالْأَلْحَانِ شَحْوُ التَّلَائِلِ
22	وَرَاخَ لِحَيْنِ الْمَاءِ يَفْرُسُ خَدَّهُ	يَطُوفُ بِالْكَتَافِ الرُّبَا كَالْحَدَائِلِ
23	تَفْعَلُ فِيهِ الرِّيحُ عِنْدَ هَوْبِهَا	مُبَلَّلَةَ الْأَذْيَالِ فِعْلَ الْغُرَائِلِ
24	بِأَحْسَنَ مِنْ أَخْلَاقِهِ الْغُرَرِ أَنِّي	أَدْفُ وَأَصْفَى مِنْ دُمُوعِ هَوَاطِلِ
25	دَلَائِلُ إِعْجَازِ حَرَّتْ أَيُّ فَضْلِهِ	فَأَحْسَمَ عَنِ بَيِّنَاتِهَا كُلِّ فَاضِلِ
26	مُطَوَّلٌ فِكْرِي فِيهِ مُخْتَصِرُ الْخَطَا	إِذَا مَا اتَّحَى إِعْجَازَ بِلْكَ الدَّلَائِلِ

16. O, yücelik yolunda, her mücadele edenin azminin iftihar ettiği nice gururları elde etti.

17. Omin meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.

18. O, kıymeti yüksek, benzeri olmayan, vasfedilemeyecek kadar çok büyük rütbeleri ihtiva etmiştir.

19. Yemin ederim ki yemyeşil güzel bahçe, (bahar mevsiminde bütün ağaç ve çiçekleriyle) parladığında ve (hayırla gelen) sabah ve (yağmurla gelen) kuzey rüzgârları onu (bir sarhoş gibi) sağa sola hareket ettirdiğinde,

⁴⁰⁶ el-Murâdî, age., I, 79.

20. O bahçedeki birbirine girmiş büyük ağaçların çiçekleri (genç bir kızın gülümsediğinde dişlerinin görünmesi gibi) tebessüm edip açtığında ve su ve yağmur kaynaklarının en temizinden hafif yağmur o çiçeklerin üzerine çığ olarak düştüğünde,

21. Bu güzel bahçenin içindeki birbirine girmiş ağaçların dalları arasında bülbül, bir hatip gibi ayağa kalkarak diğer bülbüllerin hüznünü ve heyecanını nağmeleriyle coşturduğunda,

22. Bu güzel bahçenin içinde gümüş gibi parlayan su, yere bir insan gibi yanağını koyarak tevazuyla akmaya ve yüksek mekânın gölgelerinde şelaleler şeklinde su kanalları gibi dolaşmaya başladığında,

23. Bu yüksek mekânın gölgelerinde su kanallarında rüzgâr estiğinde ve fırtınalı rüzgârlar gibi yağmurları da peşinden getirdiğinde,

24. (Bütün bu bahçe ve içinde anlatılan harika şeyler) onun (Ebu'l-Mevâhib'in) yağmur şeklinde dökülen saf gözyaşları gibi temiz bembeyaz ahlakından daha güzel değildir.

25. Delâilu 'İcâz ki bütün faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.

26. Bu Delâilu 'İcâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.⁴⁰⁷

Şair, bundan sonra hocasına doğrudan hitap eder ve yazdığı risaleyi yüce kapısına arzettiğini söyler. Ayrıca Hâmid Efendi memduhunu fazilet sahibi ve kadri yüce olarak tavsif ederek ondan bir lutuf beklediğini ve bu risalesinin kendisine ulaştığında bir kabul umduğunu veya mukabilen kendisine bir şiir yazma beklentisini ifade etmiştir. Şairin maddi bir beklenti için şiir yazmadığı daha önce zikredilmişti. Burada beklentiye girdiği mesele yazdığı risale ve şiirin hocası tarafından kabulü olabilir. Hâmid Efendi yazdığı risalenin memduhuna gönderilenler arasında atlar içinde

⁴⁰⁷ el-'İmâdî, a.g.e., Yv. 105a; Pv. 165a.

sekili olanlar gibi olmasını beklediğini de vurgular. Son beyitte yine kendi ismine telmihle medih şiirini bitirir. [Tavil]

نُؤْمَلُ مِنْكَ الْفَضْلَ يَا ذَا الْفَرَاضِلِ	27	إِلَى بَابِكَ الْعَالِي رَفَعْتُ رِسَالَةَ
يَسْتَوِدُّ سَامِي الْقَدْرِ رَبُّ الْفَضَائِلِ	28	وَتَرْحُو كَبْرًا مِنْهُ عِنْدَ وُزُودِهَا
مُحَلِّي حَيْرٍ فَعَرَّ بَيْنَ الرِّسَائِلِ	29	وَتَابِلَةَ مِنْهُ وَقَدْ فَازَ قِدْحُهَا
لَهُ الذَّرْوَةُ الْعُلْيَا خَيْرُ الْمَنَازِلِ	30	فَلَا زَالَ فِي أَوْجِ السِّيَادَةِ وَالْعَلَا
يَقْصُرُ عَنْ إِذْرَاقِهَا كُلُّ حَلَائِلِ	31	وَدَامَ عَسَادُ الدُّنْيَى مُبِيدِي مَحَامِيدَا

27. *Ey faziletler sahibi senden fazilet umarak bir mektubu yüce kapma yükselttim.*

28. *Faziletler babası kadri yüce birisinin kaynağın o risale vardığında ondan bir kabul,*

29. *Ve o risalenin sizin kapınıza ulaşan risalelerin arasından yarış yapan sekili atlardan kazananın yerine geçmesini (umarız.)*

30. *O yücelik ve efendilikte zirve olmaya devam etsin! Makamların en hayırlısı ve en yüksek zirveler omundur.*

31. *İmâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin!*⁴⁰⁸

2.1.2.2. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'yi Medhi

Hâmid Efendi aşağıdaki şiiri “*Risâletun fi kavlihî te ‘âlâ biyedike l-hayr*” adlı bir risalede yazmıştır. Bu şiiri cenab-ı şeyhülislam diye tavsif ettiği birisi için yazmış fakat herhangi bir isim zikretmemiştir. O, bu risaleyi ve medih şiirini 1136/1715 yılında yazmıştır. Bu yılda Osmanlı Devleti’nde şeyhülislam makamında Yenişehirli Abdullah Efendi vardır. Bu şahsın o dönemde en uzun şeyhülislam makamında kalan Yenişehirli

⁴⁰⁸ el-İmâdî, öge., Yv. 104b-105a, Pv. 163a, 164b, 165a.

Abdullah Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Abdullah Efendi şeyhülislamlık vazifesinden önce Halep'te de çalıştığı için Dimeşk ile bir tanışıklığı vardır.⁴⁰⁹ Bu da şairin kendisine şiir yazdığı kişi olmasını desteklemektedir. Bu medih şiiri 15 beyitten oluşan bir kasidedir.

el-İmâdî bu şiirine herhangi bir mukaddime ile giriş yapmamış doğrudan medhe başlamıştır. Kasidenin ilk iki beytinde Hâmid Efendi, Halep şehrini orada Abdullah Efendi vazife yaptığı için kutlamakta ve methetmektedir. O, Abdullah Efendi'ye hitaben "Bu Halep şehrinin imarı için seni kutluyorum" diyerek şiirine başlar. Bütün bunları da o anda taşıdığı makamın hürmetine söyler. Zira Hâmid Efendi bu şiiri yazdığı anda Abdullah Efendi Osmanlı devletinin şeyhülislamlık makamında oturmaktadır. Hâmid Efendi'ye göre Halep şehrinde izzet ve gurur vardır. Zira oraya talih yıldızı gelmiştir. O talih yıldızının yeri sabittir. O bu şehirde olduğu için gurur duymak gerekir. Yıldızların en yükseği ve reisi olan Abdullah Efendi bütün üstün özellikleriyle bu şehirde dolaşmaktadır. [Tavil]

1 تَقْبَلُ أَرْضًا زَانَتَهَا وَاجِدُ الدَّعْرِ
مُؤَسَّةَ الْأَرْحَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ
2 لَقَدْ حَلَّ فِيهَا كَوْكَبُ السُّعْدِ نَائِبًا
وَتَحْمُ الْمُتَعَالِي مِنْ مَحْرَبَتِهَا تَجْرِي

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etrafta izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.

2. (Niçin olmasın ki) bu yerde (Halep) talih yıldızı mekânı sabit olarak inmiştir. Yücelerin yıldızı da onun (Halep şehri) galaksisinde geziyor.⁴¹⁰

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde, Şeyhülislam Abdullah Efendiyi, İslam'a olan hizmetleri ve ilme olan gayretinden dolayı samimi bir şekilde övmektedir. O bir önceki medih şiirinde olduğu gibi onu övmeye âlim, cesur, yüksek himmet sahibi, tavsifte

⁴⁰⁹ Mehmet İpşirli, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 100.

⁴¹⁰ Seyûr, *agm.*, s. 93

zorlanılan kişi manasına gelen *humam* kelimesiyle başlamıştır. Abdullah Efendi'nin fıkıhta yetkin birisi olması ve bu alanda *Behcetü'l-fetâvâ* adlı bir eserinin de olması bu tavsifleri hak ettiğini göstermektedir.⁴¹¹ Şaire göre Abdullah Efendi, hidayetin parlak nurunu açığa çıkaran ve iyiliklere çağıran, şeriatın direğini yani hanif dinin bayrağını en yüksek zirveye diken, gizli ve açık dine yardımcı ve destekçi olan birisidir. Hâmid Efendi'ye göre Abdullah Efendi, dine ait meselelerden açıklanması gerekenlerin açıklanmasında ve gizlenmesi gerekenlerinde gizlenmesinde kimseden korkmayan birisidir. Hâmid Efendi sonraki beyitte Abdullah Efendi'nin yüksek ilim ve faziletinin, Halep'te bulunan ilim yerlerini şöhret bakımından en yükseğe çıkardığını ifade eder. Ayrıca o, Abdullah Efendi'nin yüce özelliklerini, kıymetini ve ilmi konulardaki açıklamalarını belağatçıların ve söz ustalarının anlamakta aciz kaldığından bahsederek ona övgüde bulunur. [Tavîl]

وَزُهْرُ الْأَمَانِي مِثَّةً تَدْفَعُوا إِلَى الْمِيرِ	3	هُنَامٌ بِه نُورُ الْهَيْدَاةِ سَاطِعٌ
وَقَامَ بِنَصْرِ الدِّينِ فِي السَّرِّ وَالْفَهْرِ	4	أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فِي ذُرْوَةِ الْعَلَا
رَفِيعِ نُبُوتِ الْعِلْمِ فِي أَرْفَعِ الدَّكْرِ	5	وَذَلِكَ أَلَدِي حُسْنِي أَمَادِيهِ صَبْرَتِ
وَقَدْ أَحْصَرَ النِّظَامَ مَنطِقَهُ الدُّرُ	6	مَعَايِيهِ قَدْ أَحْيَا النَّبِيْعَ تَبَاهَا

3. O âlicenap cesur âlimle hidayet nuru parlar, o muhteşem imamla beklentilerin güzelliği iyiliklerin bütümüne çağırır.

4. O dinin direğini en yüksek zirveye kaldırdı ve (bu imam) gizli ve açık o dinin yardımcısı oldu.

5. Bu imamın faziletlerinin güzelliği (Halep'te ki) ilim evlerinin kadrini şöhreti en fazla olana dönüştürdü.

⁴¹¹ İpşirli, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DLA*, I, 100.

6. O belağatçıların bedi'leri ibdâ'ları onun beyanı karşısında aciz kalmıştır. Bu imamın güzellikte ve kıymette inci gibi sözlerinin manalarını, şairler anlamada aciz kalmışlardır.⁴¹²

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Abdullah Efendi'den rica, iltimas ve gönderdiği bu mektubun kabulünü arzulamaktadır. Bu beyitlerde şair, Abdullah Efendi'ye nida edatıyla seslenir. Onun efendi olduğunu vurgular ve onun faziletlerinin, süsten yoksun bu zamanı süslediğini belirtir. Sonra ona bir mektup takdim ettiğini söyler ve ondan kendisine acımasını ister. Şaire göre kırık kalbinin iksiri yine Abdullah Efendi'dir. Şairin memdühuna büyük bir hüsn-ü zannı vardır. Bu mektubun kabul görmesine dair küçük bir emare bile onu çok sevindirecektir. [Tavîl]

7	فَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الْهُنَامُ الْيَدِي لَهْ	بَدَائِعُ فَضْلِ زَيْتِ عَاطِلِ الدُّغْرِ
8	رَفَعْتُ إِلَى رُحْمَاكَ مِنِّي رِسَالَةً	حَتَائِكَ وَالْأَفْكَارُ فِي رِنَقَةِ الْأَمْرِ
9	بِقَلْبٍ كَثِيرٍ أَنْتَ إِكْسِيرُ حَتْرِهِ	وَفِيكَ صَاحِبُ الظَّنِّ يُوزَنُ بِالْإِسْرِ
10	إِذَا مَسَّهَا دَلُّ الْقَبُولِ تَبَقَّتْ	تَطَامِعُ خَدَا الْعَبْدِ بِالثَّائِلِ الْعَمْرِ
11	وَكَيْفَ وَمِنْ حُدُوكَ تَبْلُ مَا رَبِّ	وَلَمْ آلُ فِي حَمْدِي لِعُغْمَاكَ وَالشُّكْرِ

7. Ey cevherler ve inciler gibi harika faziletlerinin süssüz ve zinetsiz bu asrı süsleyen âli himmet efendi.

8. Merhametli ve şefkatli huzuruna ben bir övgü mektubu koydum o mektuba karşı senden çok şefkat göstermeni istiyorum zira benim zihnimde bulunan manalar ve fikirler senin elinde esirdir.

9. İksirimin sen olduğun kırık bir kalple (sana bu mektubu gönderdim) ve senin hakkındaki hüsn-ü zannım kolaylıkla ölçülebilir.

⁴¹² Seyûr, agm., s. 94.

10. (O mektuba) kabulün küçük bir parçası dokunsa (nasib olsa), bu kulun beklentileri kucak dolusu kazançla kesinlik kazanır.

11. Nasıl olmasın ki senin faziletlerinle ben isteklerime ulaştım. Bana olan lütüflarına karşı teşekkür ve övgüde kusurda bulunmadım.⁴¹³

Aşağıdaki iki beyitte Abdullah Efendi için medihle beraber dua vardır. Ayrıca ondan bir şefkat beklentisi mevcuttur. [Tavil]

12 بَقِيَتْ بَقَاءَ الدَّهْرِ فِي مَرْتَعِ الْعَلَا عَلَى فُرْسِ الإِخْلَالِ فِي مَفْعَدِ الْبَشَرِ
13 لِيَبْلُغَ أَهْلُ الْمَحْدِ مِنْكَ مَرَامَهُمْ وَرَسَلَمَ أَهْلُ الْفَضْلِ مِنْ غَضَبِ الْقَهْرِ

12. Zaman aktığı müddetçe yüce makamlarda azamet tahtları ve sevinç kürsüleriyle yaşayasın!

13. Şeref ehli senden meramına ulaşsın ve fazilet ehli de kahırın acısından emin olsunlar diye.⁴¹⁴

Son iki beyitte ise Hâmid Efendi, Abdullah Efendi ve oğulları için hayır duada bulunmuş, gönderilen bu medih risalesinin kıymetini ifade etmiş ve kendi ismine de telmihte bulunmuştur. [Tavil]

14 وَلَا زِلَّتْ صَدْرًا مَعَ بَيْتِكَ مُؤَيَّدًا وَدُمَّتْ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ
15 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَهْدَى لِبَابِكَ حَامِدًا رِسَالَةَ مَدْحٍ فِيكَ سَامِيَةَ الْقَدْرِ

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allahtan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

⁴¹³ Seyûr, agm., s. 94.

⁴¹⁴ Seyûr, agm., s. 94.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubunu Hâmid senin kapına hediye etti.⁴¹⁵

2.1.2.3. Kadı Mustafa Medhî'yi Medhi

Hâmid Efendi, bu kasideyi 1134/1721 yılında Dimeşk'a kadı olan Mustafa Medhî için nazmetmiştir. İbn Kennân günlüğünde Mustafa Medhî'nin kadı olarak seçilmesine yer verir ve Dimeşk eşrafının eksiksiz olarak yeni kadıyı karşılamaya çıktığından bahseder.⁴¹⁶ el-‘İmâdî, şiirin içinde te'rîh sanatıyla bu tarihe de işaret etmiştir. Kasidenin matlamında Mustafa Medhî'nin kadılığında dolayı Şam'ı hatta bütün âlemi kutlama vardır. 2-7 arası beyitlerde Dimeşk valisine övgüler dizilir. O, adaletle hüküm vermesi, insanlar arasında verdiği hükümlerdeki engin ilmi ve Allah'ın dinine yardımı konularında memduhunu övmektedir. [Kâmil]

بِوَلَايَةِ الْحَوَالِي أَلْهَمَامِ الْعَالِمِ	1	بُشْرَى دِمَشَقَ الشَّامِ تَلُ وَالْعَالِمِ
فِي النَّاسِ أَمْضَى مِنْ شِفَارِ صَوَارِمِ	2	مَوْتَى غَدَتِ بِيَدِ الْقَضَا أَحْكَامُهُ
أَبَدًا عَلَى رَعْمِ الظُّلُومِ الْغَاشِمِ	3	نَهَجِ الصَّوَابِ عَلَى مُخَرَّدِ حُكْمِهِ
بِالْحَقِّ لَا يُصْعِقُ لِلرُّومَةِ لِأَيْمِ	4	مُتَخَرَّدِ إِلَهُ يَبْصُرُ دِينَهُ
تُرْخَرُهُ مِنْ خَانَوَاهِ أَوْلَ قَادِمِ	5	إِنْ سَارَ فِيهِ الظَّنُّ كَانَ بِكُلِّ مَا
بِمَقَامِهِ الْمَسْعُودِ فَرَقَ نَعَائِمِ	6	دُرِّ الْعِزِّ كَشَافِ الْعُلُومِ وَقَدْ عَلَا
بِنَدَى يَدَيْهِ مَا يُرَى حَاتِمِ	7	مَا فِيهِ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ أُغْفِلَتْ

1. Yüksek hîmmet ve ilim sahibi efendi'nin kadılığıyla Şam'ın Dimeşk (şehirine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.

2. O öyle bir efendidir ki insanlar hakkında yargı eliyle verdiği hükümler keskin kılıçtan daha geçerlidir.

3. Zorba ve zâlîme rağmen hükmü, keskin kılıç gibi hep doğruluk üzeredir.

⁴¹⁵ Seyûr, *agm.*, s. 94.

⁴¹⁶ İbn Kennân, *age.*, s. 200.

4. O, (kadı) yalnızca Allah'a adanmıştır. Onun dinine hak üzere yardım eder. Kınayanın kınamasına da aldırmaz.

5. Zan, (düşünce) onun hakkında yürüdüğü zaman, fayda olarak onun umduğu şeylerin hepsi birinci gelir.

6. (Bu büyük imam) izzet sahibi, ilimlerin keşfaftı ve bahtiyar makamıyla yıldızların mekanlarının daha da üstündedir.

7. Onun hakkında ancak şu vardır ki, onun elinin çiğ tanesiyle bile (cömertlikle bilinen) Hatem'in övgüleri umutulmuştur.⁴¹⁷

Aşağıdaki beyitlerde şair memduhunun ismindeki kelimeleri kullanarak ona işaret etmiştir. Ayrıca ilk beyitte *istihrât* sanatını kullanmıştır. Zira medihten, yazdığı şiirinin diğer şairlerin şiirlerinden üstün olmasına geçmiştir. 9. beyitte o, memduhunun güzel ahlaklı olmasını bir ayrıcalık olarak zikretmiştir. [Kâmil]

8 فِي مُصْطَفَىٰ مَدْحِي تَمَرَّقَىٰ بِالذُّعَا وَسَطُورُ نَظْمِي بِالنَّاءِ الدَّائِمِ
9 فَاقِ الْأَنَامَ فَضَائِلًا وَمَحَامِدًا لِمَ لَا وَقَدْ قُرِئَتْ بِحُسْنِ مَكَارِمِ

8. Mustafa'ya methim dua ve sürekli medihle üstün hale gelmiştir.

9. Bu (kadı) yaratılmışlara fazilet ve övgü olarak üstün geldi. Nasıl gelmesin ki (fazilet ve övgülerine) güzel ahlak da eşlik etmektedir.⁴¹⁸

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Dimeşk kadısı Mustafa Medhi'yi güzel bir bahçeye kıyaslayarak över. [Kâmil]

10 مَا رَوْحَةُ غُرَاءَ طَابَ شَمِيمُهَا بَعِيرِ أَرْهَارِ وَطِيبِ نَسَائِمِ
11 يَتَرَقَّى الْمَاءُ الشَّيْبُ بِرَبْعِهَا وَالزُّهْرُ يَتَسَمُّ فِي حِلَالِ كَمَائِمِ

⁴¹⁷ el-Muhibbî, age., VI, 13; el-Murâdî, age., s. 118.

⁴¹⁸ el-Muhibbî, age., VI, 13; el-Murâdî, age., s. 118.

12 يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ شَمَائِلِهِ أَلْبِي بِالْفَضْلِ قَدْ حَازَتْ صُوفَ كَرَالِمِ

10. İçindeki çiçeklerin güzel rayihasıyla ve latif esen rüzgarın hoş kokusuyla enfes bir hal alan harika bir bahçe.

11. Bu güzel bahçenin münbit toprağında faydalı su şakar şakar akmakta ve o bahçedeki çiçekler tomurcuk hallerinde tebessüm etmektedir.

12. (Bütün bu içindeki güzellikleriyle zikredilen bahçe) bir gün bile kıymetli kimselerin özelliklerine, faziletli vasıflarıyla üstün gelen bu kıymetli kadıdan daha güzel olamaz.⁴¹⁹

el-İmâdî, aşağıdaki beyitlerde Mustafa Medhî'nin cömert ve âlim olduğunu söylemiştir. Mustafa Medhî'nin kitaplarına, miras ilmini iyi bilmesine işaret etmiş, sağlam ve sarsılmaz fikirleriyle yüksek makamları elde ettiğini söylemiştir. [Kâmil]

13 قَسَمًا بِأَسْفَارِ مُلَيْنَ فَضَائِلًا مِنْ حُرُوكِ الْمُرِّي بِسَحِّ غَمَائِمِ

14 لَمْ يَأْتِ فِي ذَا الْعَصْرِ بِمِثْلِكَ عَالِمٌ بِقَضَا ذَوِي الْأَرْحَامِ أَعْدَلُ قَاسِمِ

15 يَا أَيُّهَا الْمَوْتَى أَلْبِي حَازَ الْعُلَى بِسَدِيدِ آرَاءِ وَفِكْرَةِ حَارِمِ

13. Sağnak sağnak yağmurları döken yağmur bulutundan daha cömert senin kereminden faziletlerle dolmuş kitaplara yemin ederim.

14. (Yine yemin ederim ki) Bu asırda (feraiz ilminde en zor taksim olan) yakın akrabamın miras paylarını senden daha adilce dağıtan başka bir âlim gelmemiştir.

15. Ey sağlam görüşleriyle ve muhkem fikirleriyle yücelere erişen büyük efendi.⁴²⁰

⁴¹⁹ el-Muhibbî, age., VI, 13; el-Murâdî, age., s. 118.

⁴²⁰ el-Muhibbî, age., VI, 13; el-Murâdî, age., s. 119.

Hâmid Efendi, aşağıda memduhuna ait sevgisinin çocukluktan beri kalbinde olduğuna şöyle işaret etmiştir: [Kâmil]

16 فِي الْقَلْبِ حُبُّ الْوَلَدِ مِنْ مَتْنِ مَا نَبَطْتُ عَلَيَّ تَمَائِي

16. Zât-ı Âlimize ait (Araplarda adet olan çocuk doğduğunda)⁴²¹ boynuma asılan nazar boncukları takılmadan önce kalbime size ait bir sevgi bahşedildi.⁴²²

Şair, aşağıdaki beyitte yazmış olduğu bu kasideyi kabul etmesi için memduhundan rica, iltimas ve merhamet talebinde bulunmuştur. [Kâmil]

17 وَالْعَيْدُ تَوْجُو فِي عُقُودِ نِظَامِي بِمَنْكَ الْقَوْلِ لَهَا وَتَهْرَةُ رَاجِمِ

17. Köleniz, (altından) gerdanlıklar gibi dizdiği şu beyitlerin tarafınızdan kabulünü ve merhametli bakışınızı istirham etmektedir.⁴²³

Hâmid Efendi, rica ve iltimas talebinden sonra kasidenin başında olduğu gibi memduhunun yaşadığı zamanı ve Şam şehrini şu şekilde kutlamaktadır: [Kâmil]

18 وَالذَّهْرُ هَذَا بِفَضْلِكَ أَرْجُوا وَدَمْسُوقَ تَسْرَهَا بِأَعْدَلِ حَاكِمِ

18. Zaman, senin faziletinle bize lütufta bulundu, tarihe geçirir ve Dimeşk şehrini en adil bir hâkimle müjdeledi.⁴²⁴

⁴²¹ "Araplarda çocuklar büyüyünceye kadar anneleri tarafından boyunlarına asılan nazarlık vardı. Çocuk büyüyünce kesilirdi." İbn Sîde, *age.*, IX, 470.

⁴²² el-Muhibbî, *age.*, VI, 13; el-Murâdî, *age.*, s. 119.

⁴²³ el-Muhibbî, *age.*, VI, 13; el-Murâdî, *age.*, s. 119.

⁴²⁴ el-Muhibbî, *age.*, VI, 14; el-Murâdî, *age.*, s. 119. Bu beytin ikinci şatırının hesabı 1134 tarihini göstermektedir.

el-İmâdî, kasidenin son üç beyitinde de bu kıymetli kadı ve ilim adamının faziletlerinin devamı, zirvelere selamette ulaşması ve izzetin onunla olması için dua etmiş son beyitte de kendi ismine telmihte bulunarak kasideyi bitirmiştir. [Kâmil]

19 فَاسْتَمَّ عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ مُؤَيَّدًا تَغْنَى ذُرَا الْعُلْيَا بِشَعْرِ بَاسِمِ
20 وَالسُّعْدُ فِي أَنْوَابِكُمْ طَرَعُ الْمُنَى وَفِعْرُ أَلَى كُنْتَ خَيْرَ مَلَامِ
21 مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ فَضْلِكَ حَامِدًا نُعْمَاكَ أَوْ نُشِيرَتُ قَلْبِي دُنَاظِمِ

19. (Ey kıymetli insan) ebedi olarak (Allah tarafından) desteklenmiş şekilde esenlikle yaşayasın ve tebessüm eden bir çehreyle yüce zirvelere yükselesin.

20. Allah'tan mutluluğun arzularınıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostumuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenen bütün bu övgüler) fazilet direğinzin etrafında lutfularınızı öven dolıştığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şiiir) gerdanlıkları döktürüldüğü sürece devam etsin.⁴²⁵

2.1.2.4. Hocası Ahmed el-'Alemî'yi Medhi

Hâmid el-İmâdî, aşağıdaki kasideyi Anadolu'dan hocası olan Ahmed el-'Alemî için yazmıştır.⁴²⁶ Ahmed el-'Alemî ilham hakkında bir risale yazmış ve Hâmid Efendi'nin bunu okumasını istemiştir. Hâmid Efendi bu risaleyi okumuş ve bir de şiiir yazmıştır. Malum olduğu üzere ilham ihtilafı konularından biridir. Yorumu açık, herkesin istediği şekilde tevilde bulunacağı böyle bir meselede Hâmid Efendi'nin duruşu çok önemlidir. O ilham hakkında hocasının yazdıklarını önemli nakiller olarak görmüş ve bu nakilleri kabulde ölçünün Kitap ve Sünnet olduğunu ısrarla vurgulamıştır. O, bu kasidede hocasının ismini zikretmiştir. Sonra hocasının ilminden, kitaplarından ve kaleme aldığı risalelerden övgüyle bahsetmiştir. 1-6 beyitler arası hocasının, diğer

⁴²⁵ el-Muhibbî, *age.*, VI, 14; el-Murâdî, *age.*, s. 119.

⁴²⁶ el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 21.

âlimlerle kıyaslanması ve onlara olan üstünlüğünden, onun sözünün üstüne söz ve açıklama olamayacağından bahseder. [Tavil]

صَحَائِفُ عِلْمٍ صَيَّمْنَهُنَّ نُقُولُ	1
بَسِيرٌ عَلَى نَهْجِ الشَّرِيعَةِ رَكْبَهَا	2
تَلَجَّ فِيهَا الْحَقُّ شَمْسَ مُبِيرَةٍ	3
إِلَى الْأَوْحَادِ الْعَلْمِيِّ يُعْزَى نِظَامُهَا	4
كَمَحِيٍّ عُلُومٍ فِي يَدَيْهِ حُسَامُهَا	5
فَلَيْلَهُ قَدْ أَهْدَى نِظَامَ بَيَانِهَا	6
فَمَنْ ذَا الَّذِي عَيَّرَ الشَّاءَ يَقُولُ	
إِلَى نَحْوِ عِرْفَانَ الْكِتَابِ نُزُولُ	
وَلَيْسَ لَهَا فِي الْخَائِفَتَيْنِ لُغُولُ	
لَهَا مِثَّةٌ فَحَرٌّ بِالشَّاءِ كَقِصَلُ	
يَصُولُ عَلَى الْأَطْطَالِ حَيْثُ يَصُولُ	
فَرَأَى بِهَا فَالَ يَقُولُ وَيَقِيلُ	

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.

2. (Bu ilim dolu sayfalar ilham hakkında) bütümüyle İslam şeriatı üzere gitmekte ve Kur'anın marifeti tarafına doğru dönmektedir.

3. O ilim sayfaları içinde (ilham hakkında) hakikat, güneş gibi ortaya çıktı ve o güneş ne doğuda ne de batıda batmaktadır.

4. (Bu sayfalardaki ilham hakkında) ilimlerin (bir gerdanlık gibi) dizilmesi zamanının eşsiz âlimi olan el-Alemî'ye aittir. (Bu dizilen ilimler) onun için bir gurur ve başkalarından gelecek övgülere de bir kefildir.

5. O elinde kılıcı olan bir ilim süvarisidir. (Savaş meydanında) kahramanların üzerine kılıcını sallamaktadır.

6. Allah için (ilham hakkında) o ilmi meselelerin beyanını (mücevherlerden oluşan bir gerdanlığın) dizilişi gibi açığa çıkarmış; böylece de (bu güne kadar) söylenen, söylenilecek olan ve söylenmiş olan kaybolmuştur.⁴²⁷

⁴²⁷ el-Murâdî, age., II, 21.

el-'İmâdî, son üç beyitte ise hocasına bu üstün meziyetleriyle kalması için dua ve medihte bulunmuştur. Son beyitte âdeti olduğu üzere ismine telmihte bulunmayı da ihmal etmemiştir. [Tavîl]

7 فَلَا زَانَ بَحَاتًا يُبِيدُ مَسَائِلًا لَهَا غُرْرٌ قَدْ أُوضِحَتْ وَحُجُولُ
8 يُطَوَّقُ أَعْنَاقَ الْأَكَامِ قَلْبِي لَهَا مِثَّةٌ دُرٌّ بِالنَّاءِ حَمِيلُ
9 مَدَى الدُّهْرِ مَا أَبْدَى بِسَدْحِكَ حَامِدُ بِنِظَامٍ مَعَانٍ لَيْسَ عَنْهُ عُدُولُ

7. *Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamam ve araştırmamı dilerim.*

8. *(Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözleriyle gerdanlıklar takmamı dilerim.*

9. *(Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim).⁴²⁸*

2.1.2.5. Muhammed el-Kencî'yi Medhi

Muhammed el-Kencî Hâmid Efendi'nin dostlarından biridir. el-'İmâdî'nin *Mişbâhu'l-Felâh fî Du'âi'l-İstiftâh* adlı eserinin bedî ilmine ait kısmına *Kitâbu Minḥati'l-Munah bi Şerhi Bedi'i Fetḥi'l-Fettâh fî Du'âi'l-İstiftâh* adlı bir şerh yazdığı eserleri bölümünde zikredilmişti. el-Kencî, Hâmid Efendi'nin *Aḳiletu'l-Meğânî fî Te'addudi'l-Ġavânî* adlı eserine yazdığı takrîzde onu övmüş bedî ilmine ait keşfettiği bir sanattan bahsetmiştir. el-Kencî, bu sanata el-Mûsil ile'l-maksûd ismini vermiştir. Edebî metnin içinde bir sorup sonra bu soruya cevap verme manasına gelen sanata Hâmid el-'İmâdî de güzel bulmuş ve aşağıdaki şiirde hem el-Kencî'yi methetmiş hem de bu yeni sanata bir örnek vermiştir. Bu kasidenin ilk iki beyti ve üçüncü beytin ilk yarısı bir sorudur. Sorunun içerisinde el-Kencî değişik vasıflarla methedilmiştir. Üçüncü

⁴²⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 21.

beytin ikinci yarısından altıncı beyte kadar sorunun cevabıdır. Altıncı beyitte yukarıda ismi geçen sanata işaret edilerek şiir bitirilmiştir. [Tavil]

صُدُورُ الْمَعَالِي وَهَوْرٌ فِيهَا مُجِيبٌ	وَحَيْلٌ يُتَابَعِي أَيُّ مَرُوءٍ دَتْتُ لَهُ	1
كَذَا اللَّطْفُ وَالْإِفْصَالُ يُنْتَى وَيُنْسَبُ	إِلَيْهِ ذُرَى الْأَقَابِ وَالْمَحَبَّةُ وَالْحِجَابُ	2
فَقُلْتُ لَهُ: ذَاكَ الْهُنَامُ الْمُهَلَّبُ	أَلَا عَرَفْتَنِي مَنْ أَرَدْتُ وَوَصَفْتَهُ	3
وَمَا قُلْتُ حَيْدَقٌ ظَاهِرٌ عَنْهُ يُعْرَبُ	لَمْ أَرِ نَدْبًا فِي الْمَعَانِي نَظِيرَهُ	4
نَظِيرٌ بِهَا فِي الْفَضْلِ عَنَاءٌ مُعْرَبُ	دِقَائِقُ الْمَعَانِي فِي تَلْبِيعِ تَبَاهِهِ	5
بِأَوْصَافِهِ فَهَوْرُ الصَّدِيقِ الْمُسْرَبُ	وَمَنْكُتٌ إِلَى الْمَقْصُورِ إِذْ كُنْتُ عَارِفًا	6
فَقَالَ أَتَيْتُمْ بِالَّذِي كُنْتُ أَطْلُبُ	وَمِنْهُ بَدَأَ هَذَا الْبَدِيعُ نَكْرُمًا	7

1. Bir dost soruyor; Yücelerin zirvesinin kendisine yaklaştığı ve oradan cevap veren efendi hangisidir?

2. Edebin, şerefın ve aklın zirvesinin aynı şekilde lütfun, inceliğın kendisine dayandığı ve nisbet edildiği (kişi kimdir?).

3. Bana tarif edin kimi ve özelliklerini kastedtim? Ona dedim ki; Bu donanımlı âlim,

4. Bu özelliklerde onun benzeri bir asil görmedim. Senin (sorunun içinde) (bütün bu özelliklere) sahip olan hakkında söylediklerin apaçık doğrudur.

5. Oun beyanının harikaliğındaki ince manaları Anka kuşu alıp götürmüş (bütün dünyaya yaymıştır).

6. Amaca ulaştım. Çünkü onun sıfatlarını biliyordum. O tecrübeli bir dosttur.

7. Onunla bu bedî' sanattı lütuf olarak ortaya çıktı. Dedi ki: İstediğimi getirdiniz.

429

Buraya kadar görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin şiirlerinin büyük çoğunluğu medih konuludur. Bu medihler içerisinde en büyük payı Peygamber methiyeleri almaktadır. Peygamber methiyelerinde, Osmanlı Döneminin hemen hemen bütün özellikleri bulunmaktadır. Özellikle kasidelerinde ve muvaşşahlarında bu daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

Peygamber methiyeleri dışında iki hocasına, bir kadıya, dönemin Osmanlı şeyhülislamına ve bir dostuna yazdığı medih şiirleri mevcuttur. Hâmid Efendi, medh-i nebi için yazdığı kasidelerinde klasik kaside yapısını kullanmışken diğer medih şiirlerinde klasik kaside yapısını kullanmamıştır. Bu kasidelerinin bazısına uzun istiârelerle, bazılarına memduhunun yaşadığı yer olan Şam beldesinin şeref kazanmasıyla, bir diğerine ise memduhunun yazdığı kitapların güzelliğinden bahsederek başlar.

Hâmid Efendi tespit edilebildiği kadıyla medih şiirlerini maddî bir menfaat karşılığında yazmamıştır. Kendisinin Şam müftüsü olması ve maddî durumunun iyi olması bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.⁴³⁰

2.2.Gazel

Kelime manası itibariyle genç erkeklerin kızlarla konuşması⁴³¹, kadınlarla eğlenceli vakit geçirme⁴³² ve sevgilinin fiziki azalarının övülmesi veya vuslat ve ayrılık günlerinin hatırlanması⁴³³ manalarına gelen gazel ıstılahi olarak ise şairin aşk, sevgili, şarap ve bahar gibi coşkulu haller arasındaki duygularını anlatan uzun ya da kısa şiirlere denir.⁴³⁴

⁴²⁹ el-'Imâdî, Resâ'ilu-l-Hâmidîyye el-'Imâdîyye, Yv. 343b.

⁴³⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 17.

⁴³¹ Halil b. Ahmed, *age.*, III, 279.

⁴³² İbn Sîde, *age.*, V, 444.

⁴³³ ez-Zebidî, *age.*, XXX, 53.

⁴³⁴ Haluk İpekten, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.

Gazel Arap şiirinin en eski ve en yaygın konularından biridir. Gazel, aşıkların kalplerinin sesini tabirde en doğru ve en ince şiir konusu olarak değerlendirilir.⁴³⁵ Şairlerin büyük çoğunluğu gazel şiirleri yazmışlardır.⁴³⁶ Çünkü gazel insan tabiatıyla ve özellikle onun bizzat yaşadığı tecrübelerle doğrudan ilişkilidir. Gazel kalbin derinliklerinde fişkırdıktan sonra dilden çıkar. Zira sevgi bütün kalpleri harekete geçirmektedir. Şairler bu sevgi ve aşkı sadık bir duyguyla geniş vicdanlarından ve kalplerinden dillerine dökülen o güzel manalarla tasvir etmişlerdir.

Arap edebiyatında önemli ve yaygın bir yere sahip olan gazel, hissi ve afif olmak üzere iki çeşittir. Cahiliye Arap edebiyatında gazelin hissi şekli hâkim iken İslamiyet'ten sonra İslamî öğretiler sebebiyle afif gazel türü ortaya çıkmış ve diğer türe nazaran daha fazla kullanılır hale gelmiştir.⁴³⁷

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında gazel konusu Emevî ve Abbasî dönemleriyle benzerlik arzeder. Şairler bu dönemde gazel konulu şiirlerini bazen kaside içerisinde, bazen müstakil ama az beyitli afif gazel türünde ve bazen de çok olmasa da hissi gazel olarak nazmetmişlerdir.⁴³⁸

Her dönemde ağırlıklı olarak kullanılan gazelden Hâmid Efendi de uzak kalmamış, daha çok adından da anlaşılacağı üzere sevgilisinin aşkıdan iffetle ve müstehcen öğelere yer vermeden bahsetme manasına gelen afif gazel çeşidinde şiirler yazmıştır.

2.2.1. Hissî Gazel

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde tek beyit olarak hissi gazel aşağıdaki şiirinde geçmektedir. Burada şair sevgilisinin ansızın ziyaretinden ve aşk korlarını öpücükle söndürmesinden şöyle bahseder: [Vâfir]

1 إِذَا زَارَ الْحَبِيبُ بَعِيرٍ وَعَدِيٍّ وَأَطْفَاءَ حَمْرَةَ الْأَشْرَافِ نَلَمْنَا
2 يُذَكِّرُنِي حَفَاهُ حِينَ وَافَى وَكَيْ أَدُنَّ عَنِ الْفَحْشَاءِ مَتَمَّا

⁴³⁵ 'Afif Nâyif Hâtûm, *el-Gazel fi'l-'Asri'l-'Umevi*, Dâru Şâdir, Beyrut, 2008, s. 5.

⁴³⁶ Siracuddin Muhammed, *el-Gazel fi 'ş-Şi'r'i'l-'Arabi*, Daru'r-Ratfibi'l-Câmi'iyye, Beyrut, ts., s. 6.

⁴³⁷ Siracuddin Muhammed, *age.*, s. 19.

⁴³⁸ Demiryak, *age.*, s. 152-158.

1. Sevgili ansızın ziyaret ettiği ve aşk ateşlerini öptükle söndürdüğü zaman.

2. Omun cefâsı bana geldiğinde (şair Ibn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) “ve benim kötülöklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır”, (sözünü hatırlatır).⁴³⁹

Göröldüğü üzere ikinci beyitte Hâmid Efendi *Ibn Nubâte*'den aldığı bir sözü nakleder. Adeta bu sözle o, hissi gazele karşı kulaklarının kapalı olduğuna işaret ediyor gibidir.

2.2.2.Afif Gazel

Şairin sevgilisinin fiziki özelliklerinden bahsetmeyip daha çok aşktan, iştiyaktan, sevgiliye ve ona kavuşma özleminden, ağlamalardan ve aşkın hüznlerinden, ayrılık acısından ve sevgiliye kavuşmadan bahsettiği şiirler afif gazel kategorisine girmektedir.⁴⁴⁰ Uzun yıllar Şam müftölüğü yapmış ve dini yönü ağır basan Hâmid Efendi, şiirlerinde daha çok afif gazeli kullanır. Özellikle kasidelerinin mukaddime bölümünde muvaşşahların ise bütününde çokça afif gazel mevcuttur. Müstakil kısa afif gazelleri de vardır.

el-İmâdî'nin yazdığı afif gazeller şu konuları içerir;

2.2.2.1. Aşk ve İштиyak

Bir kasidenin başında el-İmâdî, sevgilisine ait temiz aşkı bahçe ve bahçeye ait güzelliklerle ifade etmiştir. Bahçedeki esen latif rüzgarla aşkın güzel kokusunun yayılmasını beraber zikreden Hâmid Efendi'yi rüzgarın taşıdığı aşkın kokusu vecde getirmiştir. Şair, bahçeyi sulayan bereketli yağmurlar sebebiyle bahçede çok çeşitli çiçekler açtığını ve bu harika manzara karşısında bahçedeki güzel kuşların duramayıp sevgilisi için çarpan bir kalbi coşturduklarını söylemiştir. Sevgilisine karşı beslediği bu

⁴³⁹ el-Murâdî, *age.*, III, 52.

⁴⁴⁰ Abdunnûr, *age.*, s. 187; Siracuddin Muhammed, *age.*, s. 20.

temiz aşkın kılıç gibi bir parıltısının kanında kara sevda bıraktığını ve damarlarını da sevgilisinin aşkına ait kılıcın kını haline getirdiğini anlatır. [Tavil]

وَفَوْحٌ غَيْرِ الشَّرْقِ هَبْحَبِي وَحَدًا	تَطِيفُ نَسِيمِ الرُّوضِ أَدُكْرَنِي حَمْدًا	1
إِلَى كُلِّ عَطْفٍ مِنْ مَعَاظِفِهِ بَدًا	عَرَادِي رُبَاةٍ جِيءَ أَهْدَتْ أَزَاهِرًا	2
لِقَلْبٍ كَثِيرِ الرَّحْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى	أَقَامَتْ عَطِيبَ الدُّوْحِ بِالشَّرْقِ حَادِيًا	3
حَلِيدَ حَرَى صَارَتْ حُشَاشَتَهَا غَمْدًا	فَحَمَقُ وَمِيضٍ مِنْهُ غَادَرَ مُهَجَّتِي	4

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına bulur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkıdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcın) kınına çevirdi.⁴⁴¹

Aşağıdaki beyitlerde ise o, sevgilisine ait aşkıdan dolayı kederlerinin yağmur yüklü bulutlar gibi kalbinde yoğunlaştığını ve kalbinin etrafında gök gürültüsü gibi bir sarsıntı meydana getirdiğini belirtmiştir. Yağmur yüklü bulut olur da yağmur olmaz mı? Hâmid Efendi, sevgilisine aşkıdan dolayı döktüğü gözyaşlarının bulutlardan düşen yağmurlar kadar çok olduğunu hatta bu yağmurların denizler oluşturduğunu söylemiştir. Gözyaşlarından oluşan denizlerin içindeki incilerin gözyaşı tanelerine benzediğini ve yanaklarının tamamen bu incilerden meydana geldiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak sevgili için aşkın ateşiyle yanıp dökülen gözyaşlarını bir göktaşına eşlik eden yağmur bulutu kümesine benzetmiştir. Bunların da birbirini tetiklediğini söylemiş ve iki zıttın bir

⁴⁴¹ el-Murâdî, *age*, II, 18.

arada nasıl olduğuna da dikkat çekmiştir. Son olarak bu aşk için bir de kurtuluş beklemekte olduğunu söyleyerek afif gazelini sonlandırmıştır. [Tavil]

5	سَحَابٌ هُمُومٍ مَعَ غُمُومٍ تَرَكَمْتُ	بِقَلْبِي وَأَبَدْتُ مِنْ حَوَانِيهِ رَعْدًا
6	وَأَحْرَتٌ بِهِ مِنْ زَائِلِ الشَّرْقِيِّ أُنْحَرًا	دَرَارِيهِ مِنْ حَفْنِي تَطَبَّتِ الْخَدَا
7	كَأَنَّ السِّكَّابَ لِلثَّمْعِ مِنْ غَرْبِ نَاطِرِي	رُكَّامِ غَمَامٍ فَارَتَتْ شَهَبًا رَصْدًا
8	يُوحِّجُ نَارًا وَهَوَّ مَاءً مُصْعَدًا	تُفَاطِرُ فَاظْفَرُ كَيْفَ مَارَحَهُ خَيْدًا
9	عَسَى يَتَجَلَّى مِنْ فَحْرِهَا فَرَجُ الرِّيحَا	فَتَسْجُجُ مِنْ وَشِي الرِّضَا لَهْ بُرْدَا

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkım kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarımın eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.⁴⁴²

Hâmid Efendi başka bir afif gazelinde sevgilisini dolunaya benzetmektedir. Dolunayın kaybolması onu gerçekten çok üzmüş ve ağlatmıştır. Ağladığında dökülen gözyaşları onun dolunayı görmesine de mani olmaktadır. Bunlara rağmen sevgilisinin aşkıyla yanan kalbinin daha çok tutuşması için ona bakmayı sürdürmektedir. Daha sonra aklına sevgililerine kavuşanlar gelmiştir. Onların birbirine kavuşması şairin içinde aşk

⁴⁴² el-Murâdî, age., II, 18.

ateşini artırmıştır ve aşk ateşinin acısından da şikâyet eden kalbi sarhoş gibi dolaşmaktadır. Gözyaşları da tutuşmuş kor gibi aşk ateşinin üzerine dökülmekte ama o ateşi bir türlü söndürememektedir. [Kâmil]

أُرْوَى بِبَدْرِ شَفِي بِغُرُوبِهِ	1
كَيْ أَحْلَى الْأَنْظَارَ مِنْ مِرَاتِهِ	2
وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ بَيْنَ أَحْضَائِهِ	3
وَيَهِيمُ قَلْبِي شَاكِنًا أَلَمَ الْحَوَى	4
فَيُعَوُّ طَرْفِي عَنْهُ قَيْضُ غُرُوبِهِ	
وَالْقَلْبَ مِنْ وَلَمٍ بِمَا يُعْرَى بِهِ	
إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا لِعَرِيْبِهِ	
دَمَعٌ حَرَى فِي حَمْرِهِ وَتَهِيْبِهِ	

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdâyâ tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikâyet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin kuru ve alevleri üzerine akmaktadır.⁴⁴³

Hâmid Efendi başka bir gazelinde ise geceleyin ansızın geldiği için unutamadığı bir sevgilisinden bahseder. [Basit]

وَأَعْيِدْ قَدْ أَمَالَ السُّكْرُ قَامَتَهُ	1
لَمْ أَنْسَهُ إِذْ أَمَى مِنْ غَيْرِ مَوْجِدِهِ	2
ذِي مَنْطَلِقٍ قَدْ غَدَا يَفْتَرُ عَنْ دُرِّ	
وَاللُّلِّ مُحْتَبِكٌ بِالْأَنْحَمِ الزُّهْرِ	

1. Şarabın endamını eğdiği beyan sahibi nice sevgililer vardır ki komuştuklarında inciler dökülmeye başlar.

⁴⁴³ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 115.

2. Gece parlak yıldızlarla sarmaş dolaş iken vaktinden evvel geldiği için onu unutamadım.⁴⁴⁴

Gerçek âşık, sevgilisini övme niyetiyle yazmaya başladığı kaside veya muvaşşahında aşk acılarının ağır basmasıyla medhi bırakıp aşk acılarından bahsedebilir. Hâmid Efendi’de bunu yakından görmekteyiz. Hz. Peygamber’e (sav) medih ifadesini kullanarak başladığı muvaşşahında medihden ziyade aşk acıları, gözyaşları ve üzüntüler hâkimdir. Mesela birinci muvaşşahın başında Hâmid Efendi, Hz. Peygamber’e (sav) hitapla başlamış ve ona olan aşkı ve iştiyakını içinin kan ağlamasıyla, gözyaşlarının denize dönüşmesiyle, kalbinin ateşini denizlerin söndürmediğini anlatarak ifade etmiştir. Muvaşşahın her devrinin⁴⁴⁵ sonunda tekrar ettiği kûfl⁴⁴⁶ kısmında da aşkın gözyaşlarını akıtmasından yakınarak bütün ahlarını buna bağlamıştır. [Meczû’u’r-Remel]

بَدَمِ	الأَحْشَاءِ	هَامٌ	يَا	رَسُولَ	اللَّهِ	طَرَفِي	1	
حَرُّ	قَلْبِي	قَبِيكَ	هَامٌ	نَحْرِي	دَمْعِي	كَيْسِي	2	
صَبَّ	دَمْعًا	مِنْ	دَمَاءِ	مَا	حَرَى	إِلِّصَبًا	3	
عَمْرِي	مَا	قَلْتُ	أَدَ	أَدَ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أُحْرَى	4

1. Ey Allah’ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, “ah!” demezdim.⁴⁴⁷

Hâmid Efendi diğer muvaşşahının ilk kıtasında da Hz. Peygamber’in (sav) medhine geçmeden yine Hz. Peygamber’in (sav) aşkına dair içinde çektiği sıkıntılardan ve buna dayanmasından bahsetmektedir. Muvaşşahın başında Hz. Peygamber’e (sav)

⁴⁴⁴ el-Murîdî, *Silka’-d-Duvar*, III, 296.

⁴⁴⁵ Devr, Muvaşşahlarda beyit ve ardından gelen Kûfl’un meydana getirdiği yapıdır. Uzunoglu, *age.*, s. 54.

⁴⁴⁶ Kûfl, Muvaşşahlarda esas yapı taşı oluşturulan son kısımdır. Uzunoglu, *age.*, s. 44.

⁴⁴⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

hitap eder ve devamlı gözyaşı döküğünden, divane gibi dolaştığından bahseder. Hatta onun için akıttığı gözyaşının deniz gibi olduğunu söyleyerek mübalağa yapar. Bu aşka sabrın, artık kalbinin hararetini söndürmediğini buna mukabil sabır değil de kendisi için gözyaşı ve kanın yeterli olduğunu ifade eder. Bu olanların da kalbini zayıf düşürdüğünü söyler. [Meczû'u'r-Remel]

بِالسَّكَابِ	وَالسَّحَابِ	يَا رَسُولَ اللَّهِ	طَرَفِي	1
يَدُمُ	الْأَحْشَاءِ	وَعَرَامِي	حِينَ يُوفِي	2
تَارَ	صَبِي	بَحْرُ دَمْعِي	لَيْسَ يُطْفِئِي	3
حَرَّ	قَلْبِي	وَأَمْطِبَارَ	لَيْسَ يَشْفِي	4
مِنْ	عَرَامِ	مَآحِرِي	بِالضَّبِّ	5
صَبِي	دَمْعِي	وَبَرِي	قَلْبِي	6
مِنْ	فُؤَادِي	أَهْ	لَوْلَا الشُّوقُ	7
مُعَلَّتِي	مَا قُلْتُ	وَأَحْرِي	أَهْ	8

1. Ey Allah'ın Resülü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.
2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.
3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.
4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.
5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..
6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.
7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.
8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ el-İmâdî, öge., Yv. 248a; Pv. 246b.

2.2.2.2. Özlem

Şair, ayrıca sevgilisine olan özlem ve hüznünü, kalbinin ondan gafil olamayacağı, kanı donsa bile gözyaşının akmaya devam edeceği ve bu dīvane halin hayat suyu kalmayınca kadar devam edeceği şeklinde açıklar. [Meczû' u'r-Remel]

كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَأَلُ	يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدُ	5
مِنْ حُفُونِي فِيكَ سَأَلُ	وَدَمِي مَهْمَا نَحْمَدُ	6
مَا بَقِيَ مَاءَ الْحَيَاةِ	فَهَوَّ نَهْمِي لَيْسَ يَنْقَدُ	7
عَنْرِي مَا قُلْتُ آه	أَذْ لَوْلَا الشُّوقُ أَحْرَى	8

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.

6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁴⁹

Aşağıdaki beyitlerde ise Hâmid Efendi yine sevgilisine olan özlemini sevgilinin mekânı üzerinden ifade etmiştir. O kendi gözündeki sürmenin aslında onun yaşadığı yerlerin toprağı hatta tozundan olduğunu ve gözlerinin o toprağı öpmek için beklediğini söyler. [Meczû' u'r-Remel]

رُبُّ دِيَاكَ الْحِمَى	إِحْدُ الْعَيْنَيْنِ مِثِي	13
أَرْضُهُ أَنْ بَلَسْنَا	أَرْضِي اللَّحْظَيْنِ عَنِّي	14
بِعَارِ مِنْ نَرَاةِ	يَا نُرَى أَكْحُلُ حَفْنِي	15
عَنْرِي مَا قُلْتُ آه	أَذْ لَوْلَا الشُّوقُ أَحْرَى	16

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır.,

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

⁴⁴⁹ el-İmâdî, oge., Yv. 247b; Pv. 245b.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁵⁰

2.2.2.3. Ağlama ve Hüzün

Hâmid Efendi'nin Peygamber methiyesi için yazdığı kasidelerinde özellikle muvaşşahlarında sevgilisi ve onun sevgisi için gözyaşı döktüğünü görmekteyiz. Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisini onun yaşadığı yerler için de söz konusu olduğunu anlatırken *Ṭaybe*'ye ve *Akik* vadisine olan iştihakından ağlayarak bahseder. Hatta bu ağlamasını *Akik* taşı gibi kan renginde olduğunu söyler. [Meczû'u'r-Remel]

9	آء	وَ	شَوْفِي	إِطْبِيَّةُ	وَجَمِي	وَادِي	أَعْقَبِي
10	فَارَقِي	الطَّرْفُ	حَبِيَّةُ	فَيْكِي	شِبَّةُ	أَعْقَبِي	
11	ذِكْرُ	الْأَنْسِ	رُطْبِيَّةُ	وَمَنِي	أَقْصَى	مِنَا	
12	آء	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَخْرَى	عَثْرِي	مَا	قُلْتُ

9. Ah! Ounun kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Ounun dostluğumu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁵¹

Hâmid Efendi yukarıdaki duygularını başka bir muvaşşahında da şöyle işler:
[Meczû'u'r-Remel]

17	آء	وَ	شَوْفِي	إِطْبِيَّةُ	وَاللَّوِي	وَالْأَبْرَقَا	
18	قَدْ	عَنِي	الدَّاءُ	طَبِيَّةُ	وَجَمِي	وَادِي	أَعْقَبِي
19	فَارَقِي	الطَّرْفُ	حَبِيَّةُ	حِينَ	مَا	حَلُّوا	الْقَا
20	فَالصَّنَا	لَيْسَ	بِحَبِيَّةُ	فَيْكِي	شِبَّةُ	أَعْقَبِي	

⁴⁵⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

⁴⁵¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

21	ذِكْرُ	الْأَنْسِ	وَطَيْبَةُ	وَالْمَتَى	تَوْمَ	الْلَقَا
22	لَابِلًا	مِنَهُ	نَهْبِيَّةُ	وَمَتَى	أَفْطَى	مِنَاءُ
23	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أُخْرَى	مِنْ	فُؤَادِي
24	عَلَّمَنَا	أُدْمَى	وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي	مَا	قَلَّتْ

17. Ah! Taybe'ye, Livá'ya⁴⁵² ve Atrak'a⁴⁵³ olan aşkı.

18. Hastalık, doktoru ve Akik vadisinin korusunu yordu.

19. Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığında göz sevgilisinden ayrıldı.

20. Yanık ona cevap vermedi de Akik (taşınm kırmızı kan rengi) gibi ağladı.

21. Aşk onun ünsiyetini, Taybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.

22. (Bütün bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.

23. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

24. Gözlerimi kanatıp akattığında "ah!" demezdim.⁴⁵⁴

Şair, bir şiirinde sevgilisi için o kadar ağlamıştır ki göz pınarları tükenmiştir.

[Meczü'u'r-Remel]

9	مَا	حَبِيبِي	مَا	مُحَمَّدُ	مَا	رَسُولَ
10	أَنْتَ	مَخْمُومٌ	وَأَخْبَدُ	كَيْفَ	قَلْبِي	عَلَّكَ
11	وَأُدْمَى	مَهْمَا	نَحْمَدُ	فِي	شُؤْنِ	الْمُقَلَّتَيْنِ
12	كَيْفَمَا	عَارَ	وَ	أَلْحَدُ	مِنْ	حُفُونِي
13	فَهَوَ	نَهْمِي	لَيْسَ	يَنْقَدُ	فِي	خَوَافِي
14	صَرَ	الْإِنْسَانَ	مَكْنَدُ	مَا	بَكِي	مَاءَ
15	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أُخْرَى	مِنْ	فُؤَادِي
16	عَلَّمَنَا	أُدْمَى	وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي	مَا	قَلَّتْ

⁴⁵² "İnce kum ve kumlu yerler demektir." İbn Sîde, *age.*, X, 454.

⁴⁵³ "Siyah ve beyaz renkli dağ demektir." İbn Sîde, *age.*, VI, 400.

⁴⁵⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 248a, Pv. 246b.

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her dönüşünde .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âh-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.⁴⁵⁵

2.2.2.4. Ayrılık ve Vuslat

Aşağıdaki kasidesinde Hâmid Efendi afif, gazelin en yüksek örneklerinden birini göstermiştir. O, burada sevgilisi için yaşadığı ayrılık ve vuslat duygularını ifade etmiştir.

[Tavîl]

حَلِيْبِ حَوَى وَسَطَ الْمَوَادِ وَبَيْدُهُ	حَلِيْلِيَّ هَلْ مِنْ لُظْرَةٍ لِمَتِّمِ	1
فَدَيْتِكَ مَسْلُوبُ الرِّقَادِ قَبِيْدُهُ	لَكَ اللهُ مِنْ صَبِّ لِعَيْدِكَ طَرْفُهُ	2
ظُرَيْبِي الْكُرَى مِنْ مُغْلَقِي تَرْبِيْدُهُ	يُرْفَرِقُ دَمْعًا تَحْتَ حَاشِيَةِ الدُّسَى	3
هَوَايَ تَبَا نَأْسِي وَحَدُّ حَلِيْبُهُ	لِيَالِي اشْتِيَاقٍ كَلَّمَا نَهْتَهُ الرُّجَا	4
إِذَا زِلْمٌ صَبْرًا فَالْعَرَامُ تَرْبِيْدُهُ	يَحْتِثُ فُوَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَابِقَا	5
لَمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَيْبُهُ	يُلَاقِي تَلَاقِي الْهَجْرِ قَدْ صَارَ دَهْدَانَا	6
لَهُ الْفَعْلُ إِذْ كَلَّ الْجَسَانَ عَيْبُهُ	كَرِيْمٌ كَرِيْمٌ إِنْ حَفَا وَإِذَا وَفَى	7

⁴⁵⁵ el-İmâdî, öge., Yv. 248a; Pv. 246b.

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) yakıtı, kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) Ey aşık Allah senin yardımcın olsun, sana feda olayım, senin sevgiline olan uzaklığından dolayı aşığın gözünü uykusunu kaybetti.

3. (Bu aşık) gece boyu gözlerinden yaş akıtmaktadır, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.

4. (Yukarıda anlattığım geceler) arzu geceleridir. Bu gecelerde ümit aşkı her duraklattığında, ümitsizliğim ortaya çıkar ve yeniden başlar.

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönüm sana hep aşıkken kalbim sabrı istediği zaman kara sevdada hep onu artırmaktadır.

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni maşuk gören (bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara dönmüşen uzaklığın telafisiyle uğraşırken buluyor.

7. (Benim bu sevgilim) cefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda ise fazilet omundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.⁴⁵⁶

Hâmid Efendi ayrıca muvaşşahlarında aşk, ayrılık acısı ve sevgiliye kavuşma arzusundan bahseder. Mesela aşağıdaki şiirinde aşkın zincirleri içinde olmasına rağmen memnun olduğunu, vuslat gecesinin uzak olmasına rağmen tekrar kavuşma istediğini ve uykusunun kaçtığını ama aşkının arttığından bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

17	زَادَ	شَرِّهِ	بِرُزُودِ	وَجَمِّي	وَادِي	الْقَا
18	ارْتَحَى	الْلَّحْظَيْنِ	عَنِّي	يَا كَيْلِي	الْوَصْلِ	عُودِي
19	طَارَ	مِنْ	حَفْنِي	هُجُودِي	فِي	قَلْبِي
20	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أَجْرِي	مَا	قُلْتُ

⁴⁵⁶ el-Muhibbî, *age.*, VI, 51; el-Murâdî, *age.*, II, 19.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁵⁷

el-İmâdî, aşağıda da ayrılık acısı ve kavuşma arzusundan bahseder. [Meczü'u'r-Remel]

مِثْلَ	يَا	بَابَ	السَّلَامِ	يَا	رُبِّي	يُفْضِي	عُورِي	21
سَاعَةً	عِنْدَ	الْمَقَامِ	أَوْ	يُنِّي	لِي	حُضُورِي	22	
إِنْ	تَنَاهَى	مُنْتَهَاهُ	ذَلِكَ	غَايَاتُ	سُرُورِي	23		
عِزِّي	مَا	قَلْتُ	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أَحْرَى	24	

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁵⁸

Peygamber aşkıyla yanan şair, aşağıdaki bölümde de yine ona olan aşkını, ağlamalarını ve ayrılık özlemini yankı ifadelerle seslendirmektedir. Kalbi, Hz. Peygamber'e (sav) uzak kaldığı andan itibaren uykusuzlukla arkadaş olmuştur. Yakınlık

⁴⁵⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

⁴⁵⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

ifade eden *Efendim* nidasıyla Hz. Peygamber'e (sav) seslenmiş ve uykusunun, Hz. Peygamber'e (sav) olan uzaklığının artmasını kaldırıp attığını söyleyerek aşkına, ağlamalarına ve ayrılık özlemine tercümanlık etmiştir. [Meczû'u'r-Remel]

29	صَارَ قَلْبِي مُدًّا حَفَاةً	فُرْتُكُمْ حِلْفَ السُّهَادِ
30	تَرُمُّ عَيْنِي قَدْ نَفَاةً	سَادَتِي طُولُ الْبِعَادِ
31	وَالْهَوَىٰ أَبْدَى حَفَاةً	سَكْتُ حَفْنِي لِلْمِيَاةِ
32	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثَرْتِي مَا قُلْتُ أَهْ

29. *Kalbim yakınlığımızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.*

30. *Efendim, gözümün uykusunu uzaklıklar kaçırdı.*

31. *Gizli aşkı gözyaşlarının dökülmesi açığa çıkarmıştır.*

32. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmıyorsa, "ah!" demezdim.*⁴⁵⁹

Yanık ve hüznü muvaşşahlarının aşağıdaki kıtasında Hâmid Efendi'yi yine ayrılık ve aşk acıları arasında görürüz. Aşıktan düştüğü hastalığın uzun sürmesi kendisini zayıf düşürmüştür. Çok gözyaşı döktüğünden gözleri iltihaplanmıştır. Aşk iyice arttığından vücudu gitgide zayıflamıştır. Bütün bu aşk izlerinden dolayı da hep ağlayıp ah çekmektedir. [Meczû'u'r-Remel]

33	يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدَ	شَفْنِي طُولُ السَّقَمِ
34	حَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدًا	مِنْ دُمُوعِ كَالدَّيَمِ
35	كَلَّمَا شَوْفِي تَأَكَّدُ	زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاءِ
36	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُحْرَى	عَثَرْتِي مَا قُلْتُ أَهْ

33. *Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.*

⁴⁵⁹ el-İmâdî, oge., Yv. 248a, Pv. 246a.

34. Gözümün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönüştü.

35. Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.

36. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁶⁰

Hâmid Efendi aşağıda ise ayrılık acısı ve özleminin, sabır elbisesini paramparça ettiğinden bahseder. Sevgilisinden ayrılığına hiç bir tahammülü kalmamıştır. Denizler gibi akan gözyaşları gözlerini uykusuz bırakmış ve yine gözyaşlarından gözü boğulmuştur. Bütün bunlarla beraber sevgilisinden kurtuluş ummaktadır. [Meczû'u'r-Remel]

مَا نَفِي عَنْكَ اضْطِبَّارُ	تَوْبُ صَبْرِي فَذَا تَمَزَّقُ	37
مِنْ دُمُوعِ كَالْبَحَارُ	فِي الدُّخَى حَفْنِي نَأْرُقُ	38
تَرْجِي مِثْلَ الشَّحَاةِ	تَعْرِقُ إِنْسَانِي	39
عَرَّتِي مَا قُلْتُ آة	لَوْلَا الشُّوقُ أَحْرَى	40

37. Sabrımın elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.

38. Denizler gibi akan gözyaşlarından gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.

39. O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.

40. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁴⁶¹

Hâmid Efendi, aşağıda da ayrılık acılarından ve iştiyak arzularından bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

25 إِنْجِدُ الْعَيْنَيْنِ مِثِي عَجْرٌ مَلَّةٌ تَبْدَأُ

⁴⁶⁰ el-İmâdî, oge., Yv. 248a; Pv. 246a.

⁴⁶¹ el-İmâdî, oge., Yv. 248a; Pv. 246a.

تُرْبُ	ذِيكَ	الْحَسَى	وَهَوَّ فِي الثَّخِيبِ	مَعَى	26
إِنْ	نَاءَ	عَنِّي	أَرَحَى	اللَّحْطَيْنِ	عَنِّي
أَرْضُهُ	أَنْ	تَلَمَّأَ	حَيْثُ	كَانَ	التُّورُ
يُنْبِئُ	فِيهِ	تَرَدَّى	يَا	تُرَى	أَكْحَلَ
بِعَارٍ	مِنْ	زَرَاةٍ	تُحَلِي	أَمَاقُ	عَيْنِي
مِنْ	فُوَادِي	فِي	أَهْ	لَرَلَا	الشُّوقُ
مُقَلَّتِي	مَا	قَلْتُ	وَأُخْرَى	أَدْمَى	عِنْدَمَا

25. İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.

26. O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.

27. O gittikçe benden uzaklaşsada, benden iki bakış bekledi.

28. Hangi yerde olursa olsun mevcut olan çiçek, iki bakışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.

29. Acaba gözümde düşen sürme mi benim gözümü sürmeledi?

30. Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.

31. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

32. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim.⁴⁶²

Ayrılık acıları ve vasil olma arzuları da aşağıdaki beyitlerin ana temasını oluşturur. [Meczû'u'r-Remel]

مَنْ	تُرَى	أَوْمَعْنَا	يَا	تُرَى	يُقْضَى	عُورِي	41
بِئْسَ	يَا	يَابَ	عِنْدَمَا	حَيَّا	مَسْرِي		42
حَيْثُ	أَنْتُمْ	بِالرَّمَا	أَوْ	بُنَى	لِي	حُضُورِي	43
سَاعَةً	عِنْدَ	الْمَقَامِ	فَهَيَّ	أَسَى	فِي	صَمِيرِي	44
فِي	زَمَانِي	إِذْ	ذَلِكَ	غَايَاتُ	سُرُورِي		45

⁴⁶² el-'Imâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 246b.

46	فَهَوَّ عَوْنِي وَتَصْبِرِي	إِنْ تَنَاهَا مُتَّهَاهَا
47	آهَ لَوْلَا الشُّوقُ الْآخَرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهَا
48	عِنْدَمَا أَذْمَى وَأَحْرَى	مُقَلَّنِي مَا قُلْتُ آهَ

41. Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?

42. Ziyaretim seni selamladığımda Ey! Selam kapısı.

43. Veya huzurumuzda sizin hoşnut olacağımız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?

44. Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.

45. Bu benim (hayatımın) zamanımda sevinçlerimin en son gayelerindedir fakat (ömrümün) zamanı bitiyor.

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve musretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.⁴⁶³

Hâmid Efendi bu bölümde de sevgilisinden acınacak durumuna şefkat isteyerek afîf gazelini sürdürmüş ve ayrılık ile buluşma konusunda hastalık ve ilaçtan bahsetmiştir. [Meczû'u'r-Remel]

49	يَا رَسُولَ اللَّهِ عَطْفًا	لِحَزِينٍ وَكَيْبٍ
50	فَقَدْ الْآنَ الْفَا	قَدْ حَفَا حَفِييَ الْمَتَامُ
51	شَرُخَ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى	عَنْ تَعْبَادِي وَ قَرِيبِ
52	وَحُفْرِي مِنْهُ وَكَفَى	فِي دُمُوعِ أَوْ سِقَامِ

⁴⁶³ el-İmâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 246b.

53	يَا تُرَى الْمُنْتَأَى يُشْفَى	مِنْ غَرَامٍ وَتَهَيَّبُ
54	لَمْ يَطِيبْ إِنْ لَمْ يُوقَا	بِالْفَقَا مِنْكُمْ طَمَاهُ
55	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سِرَاهُ
56	عَلَّمْنَا أَدْمَى وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي مَا قَلَّتْ أَدْ

49. Ey Allah'ın Resulü hüzünlü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba aşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu aşık, sizinle karşılaşamazsa susuzluğu nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıtımda "ah!" demezdim.⁶⁴

Hâmid Efendi başka bir yerde ise sevgilisi için beslediği aşk ve ayrılıktan şöyle şikâyet etmektedir. [Meczû`u`r-Remel]

57	صَارَ حَظِي مُدَّ حَفَاةُ	مِنْكُمْ طَيْفُ الْحَيَالُ
58	لَمْ يَرَمْ إِلَّا مَنَاءُ	فَرَبُّكُمْ حَلْفَ السُّهَادِ
59	نَوْمٌ عَيْبِي مُدَّ نَفَاةُ	هَجْرُكُمْ مَيْتَهُ بِنَالُ
60	طَارَ نَوْمِي مُدَّ دَعَاةُ	سَادَتِي طَوْلُ الْبِعَادِ
61	وَالْحَوَى أَبْدَا حَسَاةُ	دَمَعُ عَيْبِي مَيْتَهُ سَالُ
62	وَإِ فُؤَادِي مُدَّ دَعَاةُ	سَكْبُ حَظِي لِلْيَبَاةِ

⁶⁴ el-İmâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 247a.

63	آه لولا الشوق أحرى	من فؤادي في سراء
64	عندما أذمت وأحرى	مقلتي ما قلت آه

57. Gözümü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığımı isterken uykusuzluğa dömişti.

59. Gözümün uykusunu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığımız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu omu çağırdığından beri uykuum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

63. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

64. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.⁴⁶⁵

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitlerde ise aşk ve vuslattan bahseder. [Meczü'u'r-Remel]

33	زَادَ شَوْهِي لِرُزُودِ	وَتَلَطَّأَ فِي الْقُلُوبِ
34	بِرُكُوعِي وَسُجُودِي	وَحَمِي وَادِي الثَّقَا
35	مَا لِيَالِي أَلْوَسَلِي عُودِي	ذُونَ عِرَالِكِ خَطُوبِ
36	أُنَجِّرِي مِنْكَ وَعُودِي	بَعْدَ بَعْدِي بِاللَّفَا
37	طَارَ مِنْ حَفْصِي هُجُودِي	وَوَصَلِي لِلْحُرُوبِ
38	حِينَ أَنْ لَأَحَ سُودِي	طَالَ فِي قَلْبِي حَرَاةُ
39	آه لَوْلَا الشَّوْقُ أَحْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سَرَاةُ
40	عِنْدَمَا أَدْمَى وَ أَحْرَى	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه

⁴⁶⁵ el-İmâdî, öge., Yv. 248b; Pv. 247a.

33. *Aşkım (sevgilinin önünde) zincirli olmaya arttıkça arttı ve kalpler de tutuştu.*

34. *(Bu aşkım) Rukularımla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).*

35. *Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dönün.*

36. *(Ey vuslat geceleri) Bana kavuşmaya dair verdiğin sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.*

37. *Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.*

38. *Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.*

39. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*

40. *Gözlerimi kanatıp akıtıldığında "ah!" demezdim.⁴⁶⁶*

2.2.2.5. Sevgiliye Sitem

Hâmid Efendi, bir kadına yazdığı anlaşılabilir afif gazellerinden birinde aşkına karşılık vermediği için sevgilisine sitem etmektedir. O bu maktû'atında sevgilisinin ve kendisinin durumunu vassetmektedir. Şair, sevgilisine aşkla bakıyor ama ona kavuşamıyor. Bu da onun için ciddi bir sıkıntı meydana getirmektedir. Sevgilisi onun sevgisine karşılık verme yerine onun kanını helal hatta ucuz görmektedir. Dahası şairin aşktan yüzü gözü kan içindedir. Ama bütün bunlar sevgiliye bir şey ifade etmez. Hâmid el-İmâdî, sevgilinin bu vurdumduymazlığını kibir olarak görür. [Tavil]

نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرِي	1
وَأَحْرَقَتْ دَمْعًا مِنْ جُفُونِي وَإِنَّهُ	2
بَسِيحٌ وَقَلْبِي بِالْعَرَامِ لَهَا صَبُ	3

⁴⁶⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

فَمَأَلَتْ إِلَى قَلْبِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا 4
رَحِيصًا فَمِنْ هُنَّيْنِ دَاخَلَهَا الْعُحْبُ

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanyken-gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüziime ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye)'na kibir girdi.⁴⁶⁷

Hâmid Efendi'nin gazellerine bir bütün olarak bakıldığında sevgilinin fiziki özelliklerinin zikredildiği hissi gazelin yerine daha çok sevgiliye ait aşkın ifade edildiği afif gazeli kullandığı görülür. Bunda onun yetişme ortamının ve Dimeşk'te Hanefî mezhebinin uzun yıllar müftülük yapmasının büyük tesiri olduğu düşünülebilir.

Şairin afif gazelleri incelendiğinde bir kaside veya muvaşşah içinde geçen gazeller olduğu gibi az da olsa müstakil afif gazelleri de vardır. Bu afif gazellerinin büyük çoğunluğunda Hâmid Efendi sevgili olarak Hz. Peygamber'i (sav) görmüştür. Bir kadına yazdığı tahmin edilen afif gazelleri de mevcuttur. Bu afif gazellerinde o sevgilisine olan aşk ve iştiyakından, özleminden, sevgilisi ve onun mekanları için ağlamalarından ve hüznünden, sevgilisinden ayrı kalmasından ve ona kavuşma arzusundan ve sevgilisine olan sitemlerinden bahseder.

⁴⁶⁷ el-Murâdî, age., II, 21.

2.2.2.6. Ğulâmiyyât

Arap Edebiyatı tarihinde Ebu Nuvâs'la başladığı belirtilen ğulâmiyyat türü şiirlere erkeklere söylenen gazel manasına “*el-ğazelu'l-muzekker*” de denilmektedir.⁴⁶⁸ Arap edebiyatında birçok şair ğulâmiyyât konulu şiiri olumsuz duygularla değil kendilerinden önceki şairleri takliden söylemişlerdir.⁴⁶⁹ Hâmid Efendi'nin genç çocuk ve erkekleri konu alan ğulâmiyyât türünden sadece bir şiiri vardır. Şair, güzel bir erkek çocuğunu vafsettiği bu şiirinde meçhul bir erkek çocuğu anlatmaktadır. Bu şekilde erkek bir çocuğu vafsetmek o zaman diliminde normal karşılanıyordu. Hâmid Efendi'nin, bu şiirinde olumsuz herhangi bir mana kastetmediği düşünülebilir. [Kâmil]

1 وَمُشْرِطِي مَلِكِ الْقُلُوبِ بِحُسْنِهِ
2 وَيُرْوِقُ مَاءَ الْحُسْنِ فِي وَجْهِهِ
يَقْتَرُ عَنْ شَبِّ الْحَيَاةِ رُضَائِي
فَكِرِكَ فِي مِرَائِيهَا أَخْدَائِي

1. Kalplere güzelliğiyle sahip olan ve güzelliğinden dışlerinin arasından tükürükleri parlayan nice takke giyen erkek çocuk vardır.

2. Yanaklarından güzellik sıyu saflaştırıyor. Sana da o yanakların güzellik aynasında kirpiklerini gösteriyor.⁴⁷⁰

2.3. İhvâniyyât

Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan ihvâniyyât türü şiirler, ihvâniyyât⁴⁷¹ ismi dışında resâil⁴⁷² ve teressül⁴⁷³ isimleriyle de kullanılmıştır. Ömer Ferrûh ihvâniyyâtın başlangıcını Emevilere dayandırsa⁴⁷⁴ da yayılma dönemi Endülüs

⁴⁶⁸ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 579.

⁴⁶⁹ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 583.

⁴⁷⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 20.

⁴⁷¹ Ömer Musa Paşa, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabi el-'Aşru'l-Memlûki*, s. 294; a.mlf., *el-Edeb fi Bilâdi'ş-Şam*, s. 793.

⁴⁷² Abdulaziz Atik, *el-Edebu'l-'Arabi fi'l-Endehis*, Daru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, Beyrut, ts., s. 447; Mustafa Muhammed Ahmed Ali es-Suyûfî, *Melânihu't-Teccid fi'n-Negri'l-Endehisi hilale'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicri*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1985, s. 181.

⁴⁷³ el-Fâhûrî, *age.*, s. 820, a.mlf., *el-Câmi' fi'l-Edebi'l-'Arabi el-Edebu'l-Kadim*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2005, s. 1000.

⁴⁷⁴ Ömer Ferrûh, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabi*, Dâru'l-'Ilmi'l-Melâyin, Beyrut, 2006, s. 375.

olduğu görülür. İhvaniyyat türü önce nesirde başlamış daha sonraları şiirde kullanılmıştır. İbnu'l-Esîr'e göre şiirde gazel ne ise nesirde de ihvâniyyât odur.⁴⁷⁵ İhvaniyyat, yazar ve şairlerin birbirlerine veya arkadaşlarına yazdıkları mektuplar ve şiirler için kullanılan genel bir isimdir. İhvaniyyat türü şiirler kutlama, taziye, hediyeleşme, şakalaşma, özür dileme, şefkat talebinde bulunma, hastanın halinden sorma, nişan, şikayet ve ilmi bir mesele sorma gibi konularda yazılmıştır.⁴⁷⁶ Önceki ve sonraki edebiyatçıların ihvâniyyâtı kullandığını ve mutlaka bu yazışmalarda şiire de yer verdikleri görülür. Bu şiirler bir-iki beyit veya daha fazla, bazen mektupların sonunda bazen de başında zikredilmiştir. Uzun kasideler şeklinde ihvâniyyât şiirleri de az değildir.⁴⁷⁷ İhvaniyyat türü şiirlerin özellikle kutlama ve taziye konularında edebi değeri çok yüksek örnekleri mevcuttur. Edib bu yazışmalarda kendi nesir ve şiir gücünü değişik sanat dallarını kullanarak göstermek istemiştir.⁴⁷⁸ Normal bir şekilde yazılan ihvâniyyâtların iki arkadaş veya yazarın birbirlerine olan sevgi, saygı ve alakalarına göre uzunluk ve kısalıklarının değiştiği görülür.⁴⁷⁹ Osmanlı Dönemi şairleri de bu türde yeteneklerini ortaya koymaya çalışmış, şiirlerini bazen nesirle karışık bir şekilde nazmetmişlerdir.⁴⁸⁰

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde ihvâniyyât türü şiirlere de yer vermiştir. O bazı arkadaş, dost ve hocalarıyla mektuplaşmıştır. Bu mektuplar bazen nesir bazen şiir şeklinde yazılmıştır. Onun medih ve gazel türü şiirleriyle ihvâniyyât türü şiirleri kıyaslandığında medih ve gazel türü şiirlerinin daha güzel olduğu görülür. Bunun sebebinin ihvâniyyât türünün kendi yapısında aramak gerekir. Zira ihvâniyyât türü şiirler genellikle yukarıda geçtiği üzere basit konular üzerinde cereyan eder. Hâmid Efendi'nin

⁴⁷⁵ Diyauddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Mezelu'ş-Şâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâir*, Daru Nahdati Mısr, Mısır, 1970, IV, 9.

⁴⁷⁶ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l 'Aşâ fî Şino'ati'l-İnşâ*, el-Muessesetu'l-Mısrıyye, Kahire, 1960, I, 51; Ali b. Muhammed, *en-Neşru'l-Edebiyyu'l-Endelusi fî'l-Şarni'l-Hâmis Medâmündu ve Eşkâhuh*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990, I, 334.

⁴⁷⁷ el-Kalkaşendî, *age.*, VI, 299.

⁴⁷⁸ el-Kalkaşendî, *age.*, VI, 299.

⁴⁷⁹ el-Kalkaşendî, *age.*, VI, 310.

⁴⁸⁰ Demiryak, *age.*, s. 185.

ihvâniyyât türü şiirleri bazı arkadaş ve hocalarıyla yaptığı ilmi yazışmalardan oluşmaktadır.

Hâmid Efendi'ye Mustafa Terzî⁴⁸¹, şiirle fikhî bir mesele sormuştur. Hâmid Efendi de arkadaşının şiir şeklinde sorduğu bu soruya şiirle cevap vermiştir. Mustafa Terzî bu şiirinde Hâmid Efendi'ye üçüncü evliliğini yapıp yapamayacağını sormuştur. Bu soruyu sorarken kendisinin ve ailesinin psikolojik durumunu çok iyi tasvir etmiştir. Normal şartlarda o dönemde bu tür basit soruların cevabı herkes tarafından bilinirken Mustafa Terzî, niçin Hâmid Efendi'ye bu soruyu hem de şiirle sorma ihtiyacı duymuştur? Muhtemelen Mustafa Terzî ile Hâmid Efendi arasında bir dostluk vardır. Buna binaen Mustafa Terzî, Hâmid Efendi'den mazeretine binaen bu yolu tercih etmiş olabilir. Mustafa Terzî'nin şiiri şöyledir: [Basît]

1	مَا قَوْلُ سَيِّدِنَا مُفْتِي الْأَنَامِ وَمَنْ	سَتَتْ قَضَائِلُهُ فَرُوقَ السَّمَاكِينِ
2	عَلَامَةِ الذَّهْرِ وَالْمَحْمُودِ سِيرَتُهُ	ابْنِ الْعِمَادِي كَثْرَ الْعِلْمِ وَالذِّينِ
3	الْعَالِمِ الْعَامِلِ الْفَرْدِ الَّذِي وَرِثَ	الْعُلُومَ وَالصَّحْدَ عَنْ عُرِّ مَيَامِينِ
4	مِنْ سَادَةِ كُلِّ شَهْمٍ قَامَ مُتَّصِرًا	بِنَهُمُ بِنَا الَّذِينَ مَعْلُومِ السَّلَاطِينِ
5	كَلَمَى دِمَشْقَ الْفِيحَارَا بَلْ وَمَتَّقَنَةً	بِحَامِدٍ دَامَ فِي عِزِّ وَتَمَكِينِ
6	فِي مَنْ لَهُ زَوْجَاتَا مُوَهَّ بِرَهُمَا	وَالْغَضِيَّاهُ بِأَدَا دَلْبِ وَالْأَمِينِ
7	وَطَالَ مُكْتَبُهَا دَهْرًا لَذِيهِ وَقَدْ	عَدَا مِنْ أَلْهَمٍ فِي أُسْرِ وَفِي هُرُوبِ
8	وَاللَّانَ يَبْحَى حَقَاةَ السَّنِّ نَاصِرَةً	تَحْلُو صَنَا قَلْبِهِ بِاللُّطْفِ وَاللَّيْنِ
9	بُرُومٍ تَرْوِيحُهَا بِالشَّرْعِ مَتْبَعًا	لِهَيْجِ الْهَدْيِ عَيْرَ مَالِئِومٍ وَمَالِغُومِ
10	وَالزُّوْحَتَانِ مَعَ الْأَوْلَادِ أَحْمَعِيهِمْ	قَامُوا عَلَيْهِ كَأَعْوَالِ الشَّيَاطِينِ
11	قَالُوا يَا لِي أَرْتَكَبْتُ الْآنَ مَعْصِيَةً	لَمْ يَرْتَكِبْهَا طَرِيدٌ فِي السَّلَاحِينِ
12	أَبِنْ لِعَبْدٍ هَلْ فِي ذَلِكَ مَثَلَةٌ	عَنْهَا نَهَى الشَّرْعُ أَمْ فِي ذَلِكَ مِنْ شَيْئِ
13	أَمْ هَلْ يُدَلُّ مُجِبًا أَنْتَ نَاصِرَةٌ	حَاشَاكَ حَاشَاكَ يَا دُخْرَ الْأَمْسَاكِينِ

⁴⁸¹ el-Murâdî, *age.*, IV, 193.

14	أَجِبْهُ مِنْ غَيْرِ أَمْرٍ ذُمْتَ تَوْضِحُ	مِنْ مَسَائِلِ الشَّرْعِ مَخْفِيًا بِمَكُونِ
15	لَا زِلْتَ تَرْفِي ذُرَى الْعَلْيَا مُتَّهِحًا	وَتُرْتَبِدُ الْخَلْقَ الثَّقَوِيَّ وَالذِّينِ
16	مَا عَرَدْتَ صَاحِبَاتِ الْوَرَفِ فِي فَنِي	فَاطَرْتِ بِشَحَاةَا كُلَّ مَشْحُونِ

1. Efendimizin, bütün insanların müftüsümün ve faziletleri kuzey ve güneydeki iki yıldızdan daha yüce olan zatın görüşü nedir?

2. (Hâmid Efendi) ahlakı (herkes tarafından övülmüş) zamanın allâmesi, el-İmâdi'nin oğlu ilim ve din hazinesidir.

3. (O) ilmiyle amel bir âlim, hayır ve bereket sahibi gözde kimselerden ilimleri ve izzeti miras almıştır.

4. (Senin hocaların) öyle efendilerki onlardan herbiri malum (bazı) sultanların kıymetini bildiği bu dine yardım için kıyam eden kimselerdir.

5. Ey Dimeşk sana -Allah izzet ve makamını devam ettirsin- Hâmid'in olması gurur ve temsil olarak yeter.

6. İki kötü hanımı olan ve hanımlarına iyilikte kusur etmeyen fakat o iki kadının kocalarını günahsız ve yalan yere kızdırdıkları bir adam hakkında (sizin fetvanız, görüşünüz nedir?)

7. O iki kadın o adamın nikahında uzun yıllar kaldılar. O (adamcağız) ise sıkıntılı bir şekilde esaret ve zillet içindedir.

8. Şimdi kalbinin ateşini letafet ve yumuşaklığıyla giderecek yaşı genç güzel bir kız arıyor.

9. Günahkar ve deli addedilmeden hikayet yoluna tabi olarak şeriatın emriyle o kızla evlenmeyi istiyor.

10. İki hanım ve çocukların hepsi onun aleyhine şeytanların ifritleri gibi ayaklandılar.

11. Onlar benim (Allah'ın) lanetine uğramış kovulmuşların işlediği bir masiyeti işlediğimi söylüyorlar.

12. (Kapıda cevap bekleyen bu) köle için şu (üçüncü hanımla evlilik komusu)'nda dinin nehyettiği bir kusur veya (adet ve gelenek olarak) ayıp olup olmadığı açıkla.

13. Yoksa senin yardımcısı olduğun bir aşık zillete mi düşer, haşa haşa (sen bundan uzaksın) ey fakirlerin azığı.

14. (Lütfen) cevap ver, emir olarak (anlamayın), (Allah'tan) senin gizli olan dini meselelere hep gizli (ilminle) açıklık getirmeni dilerim.

15. (Allah'tan) senin yüce zirvelere güler yüzle hep yükselmeni ve halkı takva ve dine irşad etmeni dilerim.

16. (Allah bu istediklerimi sana) ağaç dallarının uçlarında güzel sesli kuşlar ötüp hüzünlü (nağmleriyle) hüzünlü bir kimsenin tasasını coşturdukları müddetçe hep (versin).

Hâmid Efendi, Mustafa Terzi'nin bu şiirine cevaba geçmeden önce yazdığı şiiri saçılmış incilere benzetmiş bu şiirini aynı kafiye ve bahirle yazdığını söylemiştir. Hâmid Efendi ilk iki beyite Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e (sav) salâtu selam ile başlamıştır.

[Basit]

1 لِيْهِ حَمْدِيْ وَشُكْرِيْ دَائِمًا دِيْنِيْ
2 مُحَمَّدًا عَيْنَ إِسْنَانِ الْوُجُوْدِ وَمَنْ
نُفِّ الصَّلَاةُ عَلَيَّ مِنْ حَاءَ بِالذِّئِنِ
بِشُرْعِيْهِ تَابِعَ لِلْحَشْرِ وَالذِّئِنِ

1. Allah'a daima hamdim ve şükriim, sonra salat –benim dinimdir- dini getirene,

2. Varlığın göz bebeği Hz. Muhammed'e (sav) ve onun şeriatine din ve haşır gününe kadar tabi olanlara (olsun).⁴⁸²

el-İmâdî, 3 ile 7. beyitler arası Mustafa Terzî'nin gönderdiği kasideyi tavsif etmiştir. [Basît]

أَعْتَبْتُ الشَّحْرَ ذِي أُمِّ مِسْكٍ دَارِينَ	3
لَا أَعْرِفُ النَّاسَ بِالْأَدَابِ مُعْتَرِفًا	4
كَأَنَّ بِلْدَانَ الدَّرَارِيِّ الْعُرَى فِي يَدَيْكُمْ	5
تُعْرَضُ أَهْمَانُكُمْ فِيهِ فَتَبْرُهُ	6
لَقَدْ رَفَيْتَ مَرَايِي الْفَخْرِ مُنْفَرِدًا	7
وَأَفْتَى طَيْبِنَا بِاللُّطْفِ وَاللَّيْنِ	
مِنْ بَحْرِهِ رَشَقَاتُ مِثَّةٍ تُكْفِيَنِ	
دُرًّا تُنْظِمُهَا مِنْ غَيْرِ تَمِيمِينَ	
كَلُولُوا فِي حَشَا الْأَصْدَاقِ مَكُونِ	
قَالَتْ فِي أَلْفِهِ فَوْقَ السَّمَائِينَ	

3. (Bana gönderilen) bu (kaside) bizi lütuf ve yumuşaklığıyla rayihalandırmak için gelen Şihr⁴⁸³ anberi mi yoksa Dârîn⁴⁸⁴ miski midir?

4. Ey insanların içinde edebiyatı en iyi bilen kişi, sen o edebiyat denizine dalmışsın, bana ise o denizden az az dudaklarımla içtiklerim yeter.

5. Şöhret açısından sekili atlar gibi olan elinizdeki bu parlak manalar kıymeti bilinmeksizin dizdiğiniz inci gibidir.

6. (Göndermiş olduğumuz o kasidedeki manalar) denizine aklınız dalıp sadeplerinde gizli inci gibi onu açığa çıkarıyor.

7. Tek başına gurur basamaklarını çıktın, sen o yerlerde güney ve kuzey yıldızının üstünde bir ufuktasın.⁴⁸⁵

Şair, 8 ile 13. beyitler arasında Mustafa Terzî'nin yazdığı kasideyi teşbih ağırlıklı farklı vasıflarla övmeye devam etmiştir. [Basît]

⁴⁸² el-Murâdî, *age.*, I, 301.

⁴⁸³ "Yemende anber kokusuyla meşhur bir sahil." Yâkût el-Hamevî, *age.*, III, 371.

⁴⁸⁴ "Bahreyne Hindistan'dan gelen miskin toplandığı limanın adı." Yâkût el-Hamevî, *age.*, II, 492.

⁴⁸⁵ el-Murâdî, *age.*, I, 301.

8	نَظَّمْتَ عِفْدًا كَرَوِّضٍ فِيهِ صَادِحَةٌ	وَرَفَاءُ يُطْرِبُ مِنْهَا حُسْنٌ نَلْجِينِ
9	نُورٌ طَلَّعُهُ نُورٌ حَذَائِقُهُ	حُورٌ كَوَاعِيهُ تَرَهُو عَلَى الْعَيْنِ
10	مِنْكَ اسْتَفَدْنَا لِبَاقِي وَصَفِ رَوْتِقِهِ	لَمَّا حَسِبْنَا فِي أَكْوَابِ زَرْحُونِ
11	إِذَا سَرَى فِي دِيَارِ اللَّيْلِ لِحُسْنِهِ	فَحَرَّ الصَّاحِ تَبَدَّى غَيْرَ مَسْحُونِ
12	تَلَى الْهَيْلَالَ تَرَأَى فِي غَلَابِلِهِ	تَلَى الْعَرَالَةَ بِالْإِشْرَاقِ تُشْحِبِينِ
13	مَا مِثْلُهُ مِنْ حَتَايَا الْفِكْرِ رَابِعَةٌ	وَأَقْتُ تَلَى اشْتَهَرَتْ فِي الْهَيْدِ وَالصَّيْنِ

8. (Sen bu kasidenle sanki) içinde gri renkli bir kuşun en güzel nağmeleri seslendirerek içindekileri coşturduğu bir bahçe gibi güzel (altın) gerdanlık (şüri) dizdin.

9. (O bahçenin içindeki ağaçlardan ilk görünen) dallar (parlayan) ışık, (o bahçenin içindekiler sanki her biri bir) çiçek ve (o bahçenin meyveleri) göğüsleri yeni belirmiş hurilere üstünlük taslamaktadırlar.

10. (Senin dizdiğin o gerdanlığı) altından içki kadehlerinde gördüğümüzde o harika kasidenin geriye kalan güzel manalarını da yine sende istifade ederek elde ettik.

11. (Senin kasideni) gecenin zifiri karanlığında yürüdüğü zaman karanlık tarafından hapsedilmeyerek çıkan sabah aydınlığı zannedersin.

12. (O kaside) bilakis hafif elbiseleri içinde (bütün güzelliğiyle) ortaya çıkan bir hilal, bilakis (o kaside içindeki harika manalarla) sevgililere olan hüznümü artırıp doğan bir güneştir.

13. (Bu kasidenin) içerdiği gizli fikirler gibi harika olanı yoktur. Tam olarak, Hindistan ve Çinde (yani bütün dünyada) meşhur olmuştur.⁴⁸⁶

14 ve 15. beyitlerde ise Mustafa Terzî'nin kasidesinde hükmünü sorduğu meseleye yer vermiştir. [Basît]

⁴⁸⁶ el-Murâdî, age., I, 302.

- 14 قَدْ حَاءَ نِسْأَلِي عَنْ حُكْمِ مَسْأَلَةٍ هَالِكِ الْحَوَابِ بِإِيضَاحٍ وَتَبْيِينِ
15 تَرْوُمُ ثَالِثَةً حَتَّى تُعْرُدَ إِلَيَّ عَصْرِ الشَّبَابِ بُعِيدَ الشَّبَابِ وَالْحَجِينِ

14. (Bu kaside) bir meselenin hükmini sormak için bana geldi. İşte sana izah ve açıklamayla cevap.

15. İhtiyarluktan hemen sonrası gençliğe tekrar dönmek için üçüncü (hanımı) istiyorsun.⁴⁸⁷

16-21 arası beyitlerde Hâmid Efendi, Mustafa Terzi'nin eşlerinin ve çocuklarının onun hakkındaki düşüncelerini anlatmaktadır. [Basit]

- 16 وَالزُّوْحَانَ مَعَ الْأَوْلَادِ أَحْسَبِهِمْ قَامُوا عَلَيْكَ كَأَعْوَالِ الشَّيَاطِينِ
17 لَهُمْ زَلِيلٌ أَسْوَدُ الْعَابِ ضَارِبَةٌ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ مَعَ عَرْمٍ وَتَمَكِينِ
18 يَفْلَنْ مَعَهُدْنَا كَمْ قَدْ قَطَلْتَ بِهِ زَهْرَ الرِّيَاضِ وَكُنَّا كَالرَّيَاحِينِ
19 وَكَمْ رَفَلْتَ بِأَنْوَابِ السُّرُورِ عَلَى لُسْطِ وَتَسْطِ وَأَفْرَاحِ وَتَلْوِينِ
20 وَكَمْ رَكِبْتَ لِأَفْرَاسِ أَهْنَا مَرَحًا تَلْهُو بِصَفْرِ بَطِيْبِ الرَّفْعِ مَقْرُونِ
21 وَكَمْ سَتَرْنَا أُمُورًا بِئِكَ حَافِيَةً وَسَافَهُنَّ بَدَا وَانْكَشَفُ السَّيْنِ

16. İki hanım ve çocukların hepsi senin aleyhine şeytan gulyabanileri gibi (en kötü şekilde) ayaklandılar.

17. Onlar çok kararlı ve azimli bir şekilde saldırıya geçmiş orman aslanlarının kükremesine sahiptir.

18. Onlar (delillerini sıralayarak) dediler ki, biz (sürekli yağmurun düştüğü bir toprak gibiydik) etrafa güzel kokular salan çiçek buketleri iken sen bu bahçelerin çiçeklerini nice defa kopardın.

⁴⁸⁷ el-Murâdî, age., I, 302.

19. Sen nice defa (senin için hazırladığımız) halılar, rahatlık ve rengarenk hallerimiz üzerinde sevinç elbiseleriyle (çalımla) yürüdü'n/raks ettin.

20. Sen nice defa afiyet atlarına sevinçler içerisinde kedersiz rıfkın kokusu eşlik ederken eğlenerek bindin.

21. Biz senin nice gizli hallerini örttük. (Ama şimdi) onların ucu gözüktü yakında da her şey ortaya çıkacak.⁴⁸⁸

22-23 arası beyitlerde Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'ye bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. [Basit]

22 فَأَخْفِضْ لَهُنَّ حَتَاخَ الدَّلِّ مُحْتَسِبًا لِمَا أَمَاتَكَ مِنْ صَنَعٍ وَمِنْ هَوْنٍ
23 وَصُمْ أُذُنَكَ عَنْ قَوْلٍ تَفْهَمَ بِهِ عَمَسَنَّ مِنْ نَارِهِ الْخَرَى بِسِحْنٍ

22. Sana isabet eden (manevi) bir tokat ve tahkirden dolayı sevabını Allaha umarak o (kadınlara) karşı şefkat kanatlarını yere indir.

23. Onların ağızlarını açıp konuştukları bütün sözlere onlar bu sözleriyle cehenneme düşecek olsalar bile kulaklarını tika.⁴⁸⁹

24-25 arası beyitlerde ise Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'ye teselli edecek bazı şeyler söylemektedir. [Basit]

24 وَتِلْكَ شَيْنِيَّةٌ إِذْمَا لَهُنَّ حَرَّتْ عَلَى الْكُمَاتِ جَمِيعًا وَالسَّلَاطِينِ
25 وَأَقْدِمِ عَلَى كَلِمِ الصَّابِلَاتِ وَلَا نُحَجِّمِ لِقَوْلِ اللَّوَاتِي فَوْقَ سِتِّينِ

24. Bu (yukarıda bana hanımlarına ait anlattığım şeyler), kadınların melik ve sultanların hepsine icra ettikleri eski huylarıdır.

⁴⁸⁸ el-Murâdî, age., I, 302.

⁴⁸⁹ el-Murâdî, age., I, 302.

25. Hanımlarının söylediği sözlerin yaraları üzerinde çok durma ve yaşı atmış geçmiş kadınların sözünden dolayı da kararından vazgeçme.

Aşağıdaki üç beyitte ise Hâmid Efendi üçüncü hanımla evlenme meselenin fetvasının hulasasını söylemektedir. [Basit]

هَلْ أَحْذُ ثَالِثَةً ذُبْتُ فَأَقْتُونِ	26	هَذَا وَشَعْرُكُمْ الْمَرْضَى يَقُولُ لَنَا
أَنْ يَأْخُذَ الْمَرْءُ فِي عُرْفِ وَهِيَ فِيهِ	27	مَنْشَى ثُلَاثَ رُتَاعٍ لَيْسَ مَعْصِيَةً
وَلَيْسَ مَثَلَهُ فِيهِ لِمَتُونِ	28	فَمَا نَهَى الْمَرْءُ عَمَّا أَنْتَ طَالِبُهُ
إِيَّاكَ إِثَّاكَ مِنْ خُلْفِ الْمَلَامِينِ	29	لَكِنْ ذَا بِشُرُوطٍ أَنْتَ تَعْرِفُهَا

26. Bu ve razı olunmuş şiiriniz üçüncüyü almada bir günah var mıdır bana fetva ver diyor.

27. Kişinin ikişer üçer dörder (kadın) alması örfde ve dinde masiyet değildir.

28. Senin sorduğun meseleyi din nehyetmez, bir kadına tutulmuş kişi için bu konuda bir kusur yoktur.

29. Fakat bu senin de bildiğin bazı şartlarla olur. Seni lanetlilerin sözlerinden cayma ahlakından sakındırırım.⁴⁹⁰

Aşağıdaki iki beyitte ise Hâmid Efendi 3. kadınla evlenmeye teşvik etmektedir. [Basit]

حَسَنَاءُ كَامِلَةٌ فِي الْعَقْلِ وَالذِّهْنِ	30	وَخَيْرٌ مَأْوَى لِشَخْصٍ يَطْمَئِنُّ بِهِ
تَيْلِ الْحَمَى وَالْأَمَانِي غَيْرِ مَقْتُونِ	31	لِلَّهِ ذَرَكٌ مِنْ شَهْمٍ حَصَلَتْ عَلَى

30. Kişinin kendisiyle huzur bulacağı en hayırlı yer, akıl ve dinde kamil güzel kadındır.

⁴⁹⁰ el-Murâdî, age., I, 302.

31. (Ey Mustafa Terzi) sen ne büyük bir insansın! (kadınların) fitnelerine düşmeden arzularına ulaşmayı başardın.⁴⁹¹

Son iki beyitte Hâmid Efendi Mustafa Terzi ve kendisine dua ederek şiiri bitirmiştir. [Basit]

32 وَاللَّهُ يَنْصُرُكُمْ فِي كُلِّ مَعْصِيَةٍ وَدَامَ نُصْرًا مِنَ الرَّحْمَنِ يَا بَنِي

33 وَالنُّ الْعَمَادِي أَحَابَ السُّؤْلِ مُغْتِي دِمَشْقَ وَرَبِّي اللَّهُ نَهْدِي

32. Her problemde Allah sizin yardımcınızdır. Rahman'dan bana yardım gelmeye devam etsin.

33. Suale cevap veren Dimesşk müftüsü İmâdî'nin oğlu size teşekkür eder. Rabb'im beni hidayet etsin.⁴⁹²

Hâmid Efendi bir başka yazışmasını da Ali b. Kerâmê et-Tarâblusî ile yapmıştır. Ali et-Tarâblusî, Hâmid Efendi'ye, Yusuf el-Curcânî'ye ait Hanefî fihkına dair *Hizânetu'l-Ekme* adlı kitabın ilk cildini ödünç olarak vermiştir. Hâmid Efendi kitabı iade ederken bir de şiir yazmıştır. Hâmid Efendi bu şiirinde kendisine ödünç olarak kitap veren arkadaşını övmüş ve ona teşekkür etmiştir. [Kâmil]

1	إِنَّ الْمَحَبَّةَ فِي الْفَوَادِ وَإِنْ تَرَمَّ	تَنْظُرُ لِقَلْبِي فَهَوَ عِنْدَكَ شَاهِدُ
2	وَأَيْتِكَ مَا بَقِيَ الْأَنَامُ بِحَبِوِ	أَهْدَيْتَهَا بَنِي وَرَأَى حَامِدُ
3	أُرْسَلْتُ مَعَهَا مِنْ عِزَانَةِ فَضْلِكُمْ	حُرًّا لَكُمْ عِنْدِي وَأَلْتِ الْمَاجِدُ
4	فَلَأَتَنَّ أَكْمَلُ مَنْ تَفَرَّدَ بِالْوَفَا	دُمْ مَنَهْلًا بَارِي إِيَّتِكَ الْقَامِدُ
5	مَعَ مَنْ حَبِبُ وَمَنْ تَوَدُّ وَمَنْ يَكُنْ	بَارِي إِيَّيْ عَنَّاكَ يَا ذَا الرَّاجِدُ

⁴⁹¹ el-Murâdî, age., I, 302.

⁴⁹² el-Murâdî, age., I, 302.

1. Sevginin yeri gönüldür. İstersen kalbime bak. O (kalbim) senin yanında (sevgiye) benim şahidimdir.

2. Herkesin sevgisi uğrunda bitip tükendiği sevgiyi buyur al, onu sana bizzat ben hediye ediyorum. (Çünkü) ben Hâmid'im.

3. (Bu sevgiyle) beraber lütfunuzun hazinesinden yanımdaki size ait parçayı size gönderdim ey şeref sahibi.

4. Sen şüphesiz vefayla eşsiz olanların en ekmelisin, yönelenin kendisine sığındığı kaynak olmaya devam et.

5. (Bu şekilde sana sığınanlara kaynak olmanı Allah'tan) seni sevenle, senin sevdiğinle, senin yüce makamına sığınan kimseyle beraber olmanı dilerim, ey eşsiz kimse.⁴⁹³

Hâmid Efendi bir başka ihvaniyatını da İsmail el-'Aclûnî'ni ile yapmıştır. İsmail el-Aclûnî bir hadisi iktibas ederek Hâmid Efendi'ye bir şiir göndermiştir. İsmail el-'Aclûnî'nin şiiri şöyledir; [Vâfir]

1	أَيَا شَمْسَ الْمَعَالِي نِلْتَ خَطَا	1	مِنَ اللَّهِ الْمُهَيَّبِينَ وَالرِّضَاءَ
2	وَمَا نَحَلَّ الْعِمَادِي مَنْ تَبَاهَى	2	بِكَ الْإِسْلَامَ فَارْزُدْنَا الضِّيَاءَ
3	عِمَادِي أَشْمُ وَالشُّكْرُ ذَابِي	3	وَحَمْدِي قَدْ مَلَّتْ بِهِ الْقَضَاءَ
4	أُنَابِي مِنْكُمْ مَا بِلْتُ فَحْرًا	4	بِهِ بِالْمَدْحِ مِنْكُمْ قَدْ أَضَاءَ
5	وَحَلْبَتُمْ حَدِيثًا قَدْ عَقَدْتُمْ	5	حِيَارَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءَ

1. Ey, Muheymin olan Allah katından büyük bir bahtiyarlık ve hoşnutsuluğa nail olan yücelerin güneşi (Hâmid Efendi).

⁴⁹³ el-Murâdî, age., III, 248.

2. Ey İmâdî'nin oğlu İslam seninle gurur duyuyor bizim de bununla murumuz arttı.

3. Siz benim dayanağımsın, size teşekkürüm ve hamdîm benim her zamanki hâlim ve ben bunlarla gök yüzümü doldurdum.

4. Sizden bana beni fahre ulaştıran ve sizi övmekle beni aydınlatan şey geldi.

5. Bir hadisi süsleyip gerdanlık yaptınız, 'Sizin en iyiniz hüküm açısından en iyi olandır'.⁴⁹⁴

Hâmid Efendi bu şiire cevaben arkadaşı İsmail el-Aclûnî'ye aşağıdaki şiiri göndermiştir. Bu şiirinde o, arkadaşını övmüş onun hadisçiliğine vurguda bulunmuştur. Ona olan sevgisinin onun için bir dayanak olduğunu söyleyerek aralarındaki sevgiye işaret etmiştir. Son olarak da arkadaşından duyduğu hadisi bizzat uygulayarak hüsn-ü mukabele de bulunduğunu göstermiştir. [Vâfir]

1	أَنَا شَيْخًا لَنَا عِزٌّ وَقَمْرًا	وَمِنْكَ أَعْلَمُ فِي الدُّنْيَا أَصْنَاءًا
2	خَدَيْتُكُمْ الْعُصْحَى الثَّقَلِ أَحْيَا	وَمَشَقَّ الشَّامِ فَاتَسَنَّتَ حَيَاءًا
3	وَدَادِي نَابِتٌ فِيهِ عِمَادِي	وَرَأَى حَامِدٌ أَلْبِي نَمَاءًا
4	وَرَأَى قَدْ سَمِعْتُ الْآنَ مِنْكُمْ	حَيَارُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءًا

1. Ey bizim için izzet ve gurur olan şeyh efendi. Senin ilmin dünyayı aydınlattı.

2. Sahih olarak naklettiğiniz (yukarıdaki) hadis Şam'ı ihya etti. O (Şam) da ışık (saçarak) tebessüm etti.

3. Aramızdaki sevgi sabittir ve bu da benim dayanağımdır. Ben (seni) övüyor ve bu övgüyü de açığa çıkarıyorum.

⁴⁹⁴ el-Murâdî, age., I, 307.

4. Ben sizin (şairinizden) işittim ki insanların en hayırlısı hüküm olarak en güzeli ve en iyi olanıdır.⁴⁹⁵

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde sıkça rastlanılan ihvâniyyât türü şiirlere bakıldığında Arap Edebiyatındaki genel teâmule uygun kullanıldığı görülür. Şair, arkadaşlarıyla nazmen ve nesren mektuplaşmıştır. Hâmid Efendi'nin ihvaniyatında müftü olması itibariyle ilmi ihvâniyyâtın daha çok olduğu gözlenmektedir. Bu yazışmalarda ya kendisine bir soru sorulmuş veyahut ödünç aldığı bir kitabı iade ederken aldığı şahsa övgüler dizmiştir.

2.4. Hikem ve Zühd

"Hikmet" kelimesinin çoğulu olan "hikem" kelimesi hikmetler, hikmetli sözler manasına gelmektedir. Arap edebiyatı tarihine bakıldığında Câhiliyye Döneminden itibaren bu konuda yazılmış örnekler ve meşhur olmuş şairler görülmektedir.⁴⁹⁶ İslam geldikten sonra da bu konudaki şiirler İslama ait renklerle devam ettirilmiştir.⁴⁹⁷ Farklı kaynaklarda ta'limi⁴⁹⁸, ahlaki⁴⁹⁹ şiirler olarak isimlendirilen hikem konulu şiirlerin genel olarak aynı konu üzerinde yoğunlaştığı görülür. Sadık er-Râfi'î'ye göre ana hatları ile halis bir şiir olarak görülmeyen hikem konulu şiirler sadece şiirin konuları arasında yerini almıştır. Fakat Cebbûr Abdunnûr'a göre ise esas şiir hikmetli sözler söylenerek başlamış olduğundan hikem konulu şiirler şiirin kaynağını oluşturmaktadır. Osmanlı Döneminde de hikem ve zühd konulu şiirlerin devam ettiği görülür.⁵⁰⁰ Hangi açıdan bakılırsa bakılsın hikem şiirleri Arap edebiyatında belli bir yere sahiptir ve şiirin ilk çıktığı dönemden günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Hâmid Efendi'nin şiirleri içerisinde hikmetli sözler içeren şiirleri de mevcuttur. Mesela bu şiirlerinin bir tanesinde muhatabına gözünün zirvelerde olması gerektiğini

⁴⁹⁵ el-Murâdî, *age.*, I, 307.

⁴⁹⁶ er-Râfi'î, *age.*, s. 433.

⁴⁹⁷ er-Râfi'î, *age.*, s. 434.

⁴⁹⁸ Abdunnûr, *age.*, s. 150.

⁴⁹⁹ er-Râfi'î, *age.*, s. 434.

⁵⁰⁰ Demirayak, *age.*, s. 207.

tavsiye eder. Aşağılara tenezzül etmemesini salık verir. Ayrıca kişinin kendini koyduğu yerde olacağını vurgulayıp kendisini yıldızların üzerinde görmek istediğini ifade eder.

[Tavîl]

1	وَلَا تَتَّبِعْ إِنَّا الْأَوْجُ أَرْفَعُ مَنَزِلِ	وَأِنُّ مِلَّتَ نَحْوَ الدُّونِ إِنَّكَ سَافِلُ
2	فَمَا الْمَرْءُ إِنَّا حَيْثُ يُحْفَلُ نَفْسُهُ	وَأَيُّ لَهَا قَوْقُ السَّمَائِكَيْنِ حَاعِلُ

1. Makamın en yüksek zirvesini iste, eğer bunun aşağısında bir yere meyledersen sen alçaksın.

2. Kişi ancak kendini koyduğu yerdedir. Ben kendimi (kuzey ve güneyin) en yüksek yıldızları üstüne çıkaracağım.⁵⁰¹

Hâmid Efendi başka bir hikmetli şiirinde ilimle uğraşan insanlara nasihatta bulunur. Kaynaklarda bulunmayan ve insanların faydasına olan bir mesele elde edildiğinde bunun hemen kitaplara geçirilerek insanlara ulaştırılması gerektiğini tavsiye eder. Bu şekilde doğru bir sözü nakletmenin kendisine mersin meyvesinden daha tatlı geldiğini söyleyerek meseleyi bağlar. [Hafif]

1	مَا حَبِيبِي إِذَا سُئِلْتَ سُؤَالَ	عَرُّ تَقْلًا وَفِيهِ نَفْعُ النَّاسِ
2	أَشْرِبُ الْكُتُبَ كَالْحَدَاوِلِ لَيْلًا	وَتَهَارًا مَعَ الْجَمَاعِ حَوَاسُ
3	فَسُرُورِي بِبَقْلِ قَوْلٍ صَحِيحِ	هُوَ أَحْلَى مِنْ مَاءِ حَبِّ الْأَسِ

1. Ey sevgili (ilim erbabı), kaynaklarda olmayan ve insanların menfaatına olan bir mesele sana sorulduğunda,

2. Gece ve gündüz akan su kaynakları gibi bütün duygularıyla kitapları neşret.

⁵⁰¹ el-Murâdî, age., II, s. 20.

3. Doğru bir sözü nakletmekteki sevincim bana mersin bitkisinin meyvesinden daha tatlı gelir.⁵⁰²

el-İmâdî, bir başka hikmetli şiirinde fıkıh ilmini, fıkıh usûlü ve mantuk gibi yan dallarıyla desteklemek gerektiğini tavsiye etmiştir. Ayrıca fıkıh ilmiyle uğraşacak gençlere çok iyi çalışmalarını ve maddi imkanlarının iyi olmasının bu mesele için daha faydalı olacağını söylemiştir. [Recez]

1	تَعْلَمُ	الْحَقِّقَةَ	وَتَاظِرُ	بِ	تَسْمُو	وَتَعْلُو	فَوْقَ	كُلِّ	الْوَرَى
2	وَأَحْكِمِ	الْعِلْمَ	بِأَلَابِهِ		فَإِنَّهَا	قَائِرُونَ	تَهْجِ	الْهَدَى	
3	وَالْعِلْمُ	بِالْحَدِّ	يَنْلُهُ	الْفَتَى	وَإِنْ	يَكُنْ	جِدًّا	فَسُورَ	عَلَى

1. Fıkıhı öğren ve onunla munazara yap, her varlığın üstüne yükselir ve yücelirsin.

2. (Fıkıh) İlmini (Usulu fıkıh ve mantuk gibi) aletleriyle sağlamlaştır, zira o hidayet yolunun kamunudur.

3. Delikanlı ciddiyetle çalışırsa (fıkıh) ilmine ulaşır, ve (ilim talebi için maddi) imkanı da varsa o zaman murun ala nurdur.⁵⁰³

Hâmid Efendi, hayatında da görüldüğü üzere şairliğin yanında ciddi bir ilim adamıdır. Hocalarından dersler aldığı gibi talebe de yetiştirmiştir. Aşağıdaki şiirinde ilimle uğraşanlara bazı önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Mesela her nakledilen şeyin doğru olmadığını her dostun da hayırhah olmadığını söyler. Bunlara çözüm için de kaynak ve delil değerinde olan bilgilere itimat etmek gerektiğini ifade eder. Son olarak dostlardan da tecrübeli olanlara güvenmeyi tavsiye eder. [Tavîl]

1 لَعَمْرُكَ مَا كُنَّ الْقَوْلِ حَسَابِجُ وَلَا كُنَّ حِلُّ فِي الْمَوَدَّةِ نَاصِحُ

⁵⁰² el-Murâdî, *age.*, I, 32.

⁵⁰³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 366a.

2 عَلَيْكَ بِأَفْوَاهِهَا ذَلِيلًا وَمَأْخَذًا
 3 وَلَا تَعْتَمِدْ إِلَّا صَدِيقًا مُجَرَّبًا
 وَمَا هُوَ فِي كُتُبِ الشَّرِيعَةِ رَاحِحٌ
 وَكَفَى حَامِدًا لِلَّهِ فَلَا مُرَّ وَاضِحٌ

1. Ömrüne yemin olsun ki nakledilen şeylerin hepsi doğru değildir ve sevgisinde her dostta samimi değildir.

2. Sana bunların kaynak, delil ve şeriat kitaplarında tercih edilen açısmadan en kuvvetlisini almak düşer.

3. Sadece tecrübeli arkadaşta güven ve Allah'a hamd et, çünkü mesele çok açık.⁵⁰⁴

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında önemli bir yeri olan şiir kounlarından biri de tasavvufî şiiirdir.⁵⁰⁵ Hâmid Efendi'nin tasavvufî yönüne işaret eden aşağıdaki kasidede o, uğradığı ruhani makamları ve o makamlarda kendi durumunu vassetmektedir. Dolaylı olarak zühd konusuyla alakalı bu kasidede Hâmid Efendi, arkadaşlarından seyr-i sulukte bu hal ve makamları önemseyenlere seslenir. Bu kaside de Hâmid Efendi kendisiyle aynı şeyleri yaşayan arkadaşlarına, keşfettiği fakat açıklayamadığı veya açıklamak isemediği büyük bir makamı imtihan dolu bir makam olarak anlatmaktadır. Şaire bu imtihan yurdu uzaktan çok parlak gözükmüş o ise bu yurdun güzelliklerine ulaşmak için kolları sıvamış elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Hâmid Efendi fark, cem gibi birçok tasavvufî makamları yaşamıştır. Bu yaşadıkları hakikattir. Fakat bunları açıklarsa buna hem kalbinin hem de dilinin engel olacağını söyler. [Tavîl]

1 قُمُوا فَانظُرُوا شَخْصِي وَحَالِي الْقَصُورَى
 2 قُصَارَى مَقَالِي مَا نَتَتْ حَقِيقَةَ
 3 رَأَيْتُ مَعَانِيهَا تَلُوحُ نَضَارَةَ
 فَإِنِّي نَطَقْتُ الْآنَ فِيهَا لَكُمْ نَحْوَى
 مَقَالَةَ شَخْصٍ شَاهَدَ الْعُمُرَ فِي التَّلْوَى
 فَتَسَمَّرْتُ ذَكَرَ النَّبِيَّ أَطْلَبَهَا زَهْوَى

⁵⁰⁴ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 44b.

⁵⁰⁵ Demiryak, *age.*, s. 280.

صِفَاتٌ مَعَانٍ لَا يَقُومُ بِهَا رَضْوَى	هِيَ الْحَمْمُ تَعَدُّ الْفَرْقِ وَالرَّصْفُ ذُوته	4
بِحِسْبِي حُسُومٌ شَاهَدَتْ أَلَمَ الشُّكْرِى	وَلَوْلَا نُفُوعُ الْوَعْدِ بِالْعَهْدِ لِأَثَرِى	5
حَقَائِقُ عِلْمٍ حَقَّقَهَا بِهَا الْأَضْرَا	حَقِيقٌ بِحَقِّ أَنْ حَقِّى بِحَقِّ لِي	6
وَمَهْمَةٌ قَلْبِي وَاللِّسَانُ وَلَمْ يَقْوَى	وَلَوْ نُحْتُ فِيهَا لِاحْتِجَّتْ بِقُرْبِهَا	7

1. (Ey seyr-i sulûkte arkadaşlarım) Durun ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu komuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı imtihanda gören bir kişinin sözüdür.

3. O imtihan yerlerini uzaktan parlarken gördüm ve şaşkınlık ve hayret içinde onları talep için kolları sıvadım.

4. O 'fark'dan sonra 'cem' makamıdır. (Bu makamı) vasfetmek (veya ona ulaşmak ve sıvrlandırmak) ancak belli manaların sıfatlarını anlamaya bağlıdır. Bütün bunları da (Medinede'ki) Raḫvā⁵⁰⁶ dağı bile taşıyamaz.

5. Şayet (Rabb'ime) (halis ubudiyet konusunda) yerine getirmek için verdiğim sözüm olmasaydı, bu cismim şikayet elemine şahit olan birçok cismi görürdü.

6. Benim için hakikat olan benim gerçek makamım hakikattir. Bütün bu ilmin hakikatlerini ehli hakikat büyük bir aydınlık olarak tahkik etmişlerdir.

7. Eğer ben o hakikatleri açığa çıkarsaydım onlara yaklaşıma hicaba dönüşür, kalbim ve dilim tutulur ve (hiç birşeye) güç yetiremezdi.⁵⁰⁷

Şam'da önemli bir konuma sahip olan Hâmid Efendi'nin bugüne ulaşan kendi eserlerinde ve terâcim kitaplarında mevcut şiirleri içinde hikmet ve zühd konulu bu

⁵⁰⁶ "Medine'de bir dağ." Yâkût el-Hamevî, a.g.e., III, 58.

⁵⁰⁷ el-'İmâdî, a.g.e., Yv. 178b.

maktu'ât ve kasidelerinde o, insanın hedefinin hep yukarılarda olması, insanlara, elde edilen bilgilerin kitap yazılarak ulaştırılması ve fıkıh ilminin öğrenilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca ilmin ciddiyetle ele alınmasını, sağlam kaynaklara ve tecrübeli dostlara güvenilmesini ve maddî imkanların olmasının ilim elde etmeyi kolaylaştıracağını tavsiye etmiştir. Şair kendinden önce birçok şairin kullandığı hikmet ve zühd konusunda da şiirlerini yazmış ve geleneksel çizgiden ayrılmamıştır. O nasihatlarını şiirin diliyle insanlara ulaştırmayı başarmıştır.

2.5. İlmî Şiirler

İlmî şiirden kastedilen İbn Mâlik'in manzum nahiv eseri gibi yazılmış metinlerdir. Birçok âlimin bu şekilde belirli ilim dallarının kolayca anlaşılması için yazdıkları şiirleri vardır. Didaktik şiir de denilen bu tür şiirin aslı konusunda Câhiliyyeye kadar gitmenin mümkün olduğunu söyleyenler vardır. Arapların bu tür şiirlere bir isim verdiği bilinmemektedir. Bu tür şiirlerin en önemli özelliği iki şatırının aynı kafiyede olması da diyebileceğimiz Recez bahrinde kullanılmasıdır.⁵⁰⁸ er-Râfi'i, bu tür şiirlerin İbnu'l-Mu'tezz ile başladığını söyler.⁵⁰⁹ Abbasîlerden sonra yaygınlaşan bu tür şiirin en güzel örneklerinden biri yukarıda da belirtildiği gibi İbn Mâlik'in Arap grameri konusunda yazdığı *Elfiye*'sidir. İlmî şiirde hedef o ilme ait temel bilgilerin talebe tarafından kolaylıkla ezberlenmesi ve bilinmesini sağlamaktır.

Osmanlı Döneminde Hâmid Efendi de bu tür şiiri kullanarak es-Suyûtî'nin, Hz. Ömer'in (r.a.) tevâfuklarına dair yazdığı manzum eseri nazmen sonrada da nesren şerhetmiştir. Aşağıda ilk önce es-Suyûtî'nin şiirleri incelenecek sonra Hâmid Efendi'nin beyitlerine yer verilecektir.

es-Suyûtî kendisine Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakâtını sorulunca aşağıdaki 19 beyiti nazmen yazdığını söyleyerek beyitlere başlar. Bu konuda yazdığı eserin adı *'Kaṭfu' s- Şemer fî Muvâfeḳâti 'Umer'* dir.

⁵⁰⁸ Demirayak, *age.*, s. 195.

⁵⁰⁹ er-Râfi'i, *age.*, s. 448.

es-Suyûtî aşağıdaki beyitlerde Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân'a 15, sünnete ise bir tane tevâfukundan bahseder. Ayrıca Hz. Ebûbekir'in (r.a.) de iki ayrı tevâfukuna daha yer verir. [Recez]

1	الْحَمْدُ لِلَّهِ وَصَلَّى اللَّهُ	عَلَى نَبِيِّهِ الَّذِي احْتَبَاهُ
2	يَا سَائِلِي وَالْحَادِثَاتُ تَكْتَرُ	عَنِ الَّذِي وَافَقَ فِيهِ عُمَرُ
3	وَمَا يُرَى أُزِلَ فِي الْكِتَابِ	مُؤَافِقًا لِرَأْيِهِ الصَّوَابِ
4	عَدُوٌّ مَا سَأَلْتَ عَنْهُ فِي آيَاتِ	مَنْظُومَةٍ تَأْمَنُ مِنْ شَقَاتِ
5	فَقِي الْمَقَامِ وَأَسَارِي نَبِيٍّ	وَأَتَيْتُ نَظَاهِرَ وَسْتَرِ
6	وَذَكَرَ حَبْرِيْلَ لِأَهْلِ الْعَنْبَرِ	وَأَتَيْتُ أُزِلًا فِي الْحَمْرِ
7	وَآيَةَ الصَّبَامِ فِي حِلِّ الرَّفْتِ	وَقَوْلِهِ بِسَاؤِكُمْ حَرَّتْ مَيْتُ
8	وَقَوْلِهِ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى	يُحْكَمُونَكَ إِذْ يَقْتُلُ أَهْلِي
9	وَآيَةَ فِيهَا لَبَدْرٌ أَوْ بِهِ	وَلَا تُضَلُّ آيَةٌ فِي التَّوْبَةِ
10	وَآيَةَ فِي التَّوْرِ هَذَا نُهْتَانُ	وَآيَةَ فِيهَا بِهَا الْإِسْتِذَانُ
11	وَفِي عِتَامِ آيَةٍ فِي الْمُؤْمِنِينَ	تَبَارَكَ اللَّهُ بِحِفْظِ الْمُتَّقِينَ
12	وَأَلَّةٌ مِنْ صِفَاتِ السَّابِقِينَ	وَفِي سِوَاهِ آيَةِ الْمُتَأَفِّقِينَ
13	وَعَدُّوا مِنْ ذَلِكَ نَسْخَ الرَّسْمِ	بِآيَةِ قَدْ أُزِلَتْ فِي الرَّحْمِ
14	وَقَالَ قَوْلًا هُوَ فِي التَّوْرَةِ قَدْ	بَيَّنَّهُ كَعَبُّ عَلَيْهِ فَسَحَدُ
15	وَفِي الْأَذَانِ الذِّكْرُ لِلرُّسُولِ	رَأَيْتُهُ فِي خَيْرِ مَوْحُولِ
16	وَفِي الْقُرْآنِ حَاءُ بِالتَّحْقِيقِ	مَا هُوَ مِنْ مُوَافِقِ الصِّدِّيقِ
17	كَقَوْلِهِ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي	عَلَيْكُمْ أَعْظَمُ بِهِ مِنْ فَضْلِ
18	وَقَوْلِهِ فِي آجِرِ الْمُحَادَّةِ	لَا تَحِدُ الْآيَةَ فِي الْمُخَالَّةِ
19	نَظَّمْتُ مَا رَأَيْتُهُ مَثْقُولًا	وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلَى

1. Hamd Allah'a aittir. Allah seçtiği Nebi'sine salat etsin.

2. (Asrı saadette) hadiseler çok iken, ey, Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'an'a olan muvâfakâtını,

3. Yine Hz. Ömer'in (r.a.) görüşüne uygun olarak inen ayetleri bana soran kimse.

4. Karışıklıktan emin olacağın aşağıdaki manzum beyitlerde sorduğun sorunun cevabını alabilirsin.

5. (Bu tevâfuklar, Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) makamı İbrahimde namazgah edinmesini istemesi, Bedir esirlerini salmamasını söylemesi, hanımlarının dünyevi isteklerine karşı Hz. Ömer'in (r.a.) Allah, Cibril, Melekler senin arkandadır demesi, ve Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) hanımları için örtümleri gerektiğini söylemesi üzerine ayetlerin nazil olmasıdır.

6. (Bir diğer muvâfakâti) Ehli şâdr olan Yahudilerin Cibril bizim düşmanımızdır demesine karşılık Hz. Ömer'in (r.a.) Cibrilin düşmanları Allah'ın düşmanlarıdır demesi üzerine ve bazı sahabelerin içki içmelerine karşılık olarak Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'den (sav) içki hususunda bir yasak getirmesini istemesi üzerine inen iki ayet.

7. (Hz. Ömer'in (r.a.)) Ramazan ayında hanımlarla ilişkinin helal kılınması ayeti ve "Hanımlarınız sizin için bir tarladır" ayetine muvâfakâtları vardır.

8. Onlar senin verdiğin hükmü kabul etmedikçe inanmış olmazlar ayetine de Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakâti vardır. Zira o (Allah Resulünün verdiği hükmü beğenmeyen bir kişinin) öldürülme fetvasını vermiştir.

9. (İkinci) Bedir'de (Ebu Süfyan'a karşı çıkılması konusundaki) inen ayete ve Tevbe suresinde geçen (Münafıkların başı için) namaz kılma ayetine muvâfakâti vardır.

10. Nur suresinde (Hz. Aişe (r.a.) hakkında) söylenenlere iftira demesi ve aynı surede (çocukların) izin istemeleri konusundaki ayete muvâfakâti vardır.

11. Müminun suresinde bir ayetin sonunda (Hz. Ömer'in (r.a.)) ayetin sonunu Hz. Peygamber (sav) okumadan önce okumasında (yine bir tevâfuk vardır.).

12. Öncekilerden çok insanın cennete girmesi konusunda ve münafıklarla ilgili (istiğfar çekilmemesi konusunda Hz. Peygamber'e (sav) söylediği söz) sonraki ayetin inmesine vesile olmuştur.

13. (Âlimler) bu (tevâfuklardan birini de) recim ayetinin lafzının silinip hükmünün baki kalması konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) de aynı görüşte olmasını sayarlar.

14. Tevrat'ta olan bir sözü söylediğinde bunun Tevrat'ta olduğunu Ka'bu'l-Ahbar uyardığında Hz. Ömer (r.a.) secde etmiştir.

15. (Hz. Ömer (r.a.)), ezanda Hz. Peygamber'in de (sav) isminin zikredilmesini istemiş Hz. Peygamber de (sav) bunu tasdik etmiştir. Ben bunu senedi muttasıl bir hadiste gördüm.

16. (Sadece Hz. Ömer'in (r.a.) değil) kesin bir haberle gelmiştir ki Hz. Ebubekir (r.a.) es-Siddik'in da Kur'an'a tevâfukları vardır.

17. (Hz. Ebubekir'in (r.a.) 'Allah ve melekleri o Peygambere salat ediyor ey iman edenler siz de ona salat edin' ayetiyle alakalı) O size salat ediyor ayeti ne büyük bir fazilete bizi de ortak etti diyerek ayete tevâfuku gibi.

18. Mücadele suresinin somundaki ayet (immeden önce Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Peygamber'e (sav) söven babasına bir tokat atmış Bedir'de de müşrik olan oğlu ile savaşmıştır. O bu ayet immeden ona uygun davranmıştır.) Gerçek dostluğun Müminlerin arasında olduğunu anlatan "bulamazsın" ayetini sonuna kadar oku.

19. Ben kitaplarda nakledilen bu tevâfukları şiir halinde söyledim. Bana verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdolsun.⁵¹⁰

Hâmid Efendi'nin bu tevâfuklara dair yazdığı eserinde 34 beyit vardır. Bu beyitler sırasıyla aşağıda verilmiştir. Şair, ilmî şiirlerde esas olan her şatırın birbiri içinde kafiyeli olmasına dikkat etmiş ve bu kurala göre şiirlerini yazmıştır. Şaire ait ilmî şiire örnek bu beyitlerden belli kısmının açıklamasına yer verilecektir.

Birinci beyitle beraber Hâmid Efendi, es-Suyûtî'nin söylemediği Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân'a muvâfakâtlarına ek yedi tane bulduğu tevâfuku şiirin diliyle nazmeder. Aşağıdaki beyitte iki tane muvâfakât vardır. Bunlardan birincisi Ahzab suresi 58. ayettir. Bu ayetin sebebi nuzûlü hakkında şu hadise nakledilir. Hz. Ömer (r.a.), ensardan açık giyinen genç bir kızı görünce onun bu açıklığını hoş görmemiş ve ona vurmuştur. Kız da Hz. Ömer'in (r.a.) yaptığını ailesine şikayet etmiştir. Ailesi de Hz. Ömer'e (r.a.) yaptığından dolayı eziyet etmiştir. Ayet bundan dolayı inmiş ve Hz. Ömer'in (r.a.) haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁵¹¹ İkincisi ise Hz. Peygamber (sav) bir gün mescitte bugün bana istediğiniz her şeyi sorabilirsiniz demesi üzerine herkes bir şeyler sormaya başlamış bir kişi kalkmış "babam kim?" diye sormuş Allah Resulü de "Huzâfe" diye cevap vermiş. Hz. Ömer (r.a.) ayağa kalkmış ve "Ya Resullellah biz Rab olarak Allah'tan, din olarak İslamdan, nebî olarak da senden razıyız" diyerek daha fazla olumsuz şeylerin ortaya çıkmasına mani olmuştur. Bakara 101. ayet bunun üzerine nazil olmuştur.⁵¹² [Recez]

رَأَيْتُ أَيْضًا آيَةَ الْإِذْنَاءِ وَسُؤْلَهُ نَدًا عَنِ الْأَشْيَاءِ 1

⁵¹⁰ el-İmâdî, ed-Durru'l-Mustetâb fi Muvâfakât-i 'Umer-i'bni'l-İlâttâb, s. 19-26.

⁵¹¹ el-İmâdî, *öge.*, s. 104.

⁵¹² el-İmâdî, *öge.*, s. 105.

1. *İzâ* ayetinde (Ahzab 58) ve Allah Resulüne bazı (olumsuz) şeyler sorulmasını üzerine inen (Bakara 101) ayetinde ben yine (muvâfakât-ı Ömer) gördüm.⁵¹³

Aşağıdaki beyitte ise üç ayrı muvafakât vardır. Birincisi Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) "Safa ile Merve arasında neden tavaf etmiyoruz" demesi üzerine Bakara 158. ayet inmiştir.⁵¹⁴ İkincisi Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) "kelâle" ne demek diye sorması üzerine Nisa 176. ayeti nazil olmuştur.⁵¹⁵ Üçüncüsü ise Hz. Peygamber (sav), Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer (r.a.) ile beraber iken Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ebûbekir'e (r.a.) "eşini başka bir erkekle zina ederken bulduğunda ne yaparsın" diye sormuş o da "iyi bir şey yapmam" demiş sonra Hz. Ömer'e (r.a.) sorulduğunda "Allah haktan uzaklaşana lanet etsin" derim demiş ve Nur suresi 6. ayet bu şekilde nazil olmuştur.⁵¹⁶[Recez]

2 وَأَيَّةَ الصَّفَا مَعَ الْكَلْبَةِ وَأَيَّةَ اللَّعَانِ لَا مَحَالَةَ

2. *Kelale* (nisa 176) ile beraber *Safa* (Bakara 158) ayeti ve *şüphesiz lian* (Nur 6) ayetinde (de muvâfakât gördüm).⁵¹⁷

Aşağıdaki beyitte ise iki tane muvafakât vardır. Birincisi Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarının mal taleplerinden dolayı biraz ayrı durması meselesini toplum içinden bazı kimseler hanımlarını boşadı diye yayınca Hz. Ömer (r.a.) bizzat gelip Hz. Peygamber'e (sav) sormuş ve boşamadığını öğrenince insanlara haber vermiş bunun üzerine Nisa 83. ayet inmiştir.⁵¹⁸ İkincisi ise Sakif kabilesinin uygunsuz talepleri üzerine

⁵¹³ el-İmâdî, *age.*, s. 21, 102.

⁵¹⁴ el-İmâdî, *age.*, s. 107.

⁵¹⁵ el-İmâdî, *age.*, s. 108.

⁵¹⁶ el-İmâdî, *age.*, s. 108.

⁵¹⁷ el-İmâdî, *age.*, s. 21, 106.

⁵¹⁸ el-İmâdî, *age.*, s. 110.

Hiz. Ömer'in (r.a.) Allah Resulü sizin taleplerinizden rahatsız oldu demesi üzerine İsra 73. ayet inmiştir.⁵¹⁹[Recez]

3 وَأَمْرٌ مِنَ الْأَمْرِ بَدَأْتُ وَأَمْرٌ لِيَفْتُنُونَكَ أَتَحَلَّتْ

3. Güvenliği emir ayeti (Nisa 83) açıktır ve "seni fitneye sokacaklar" (Isra 73) ayeti açığa çıkmıştır.⁵²⁰

Buraya kadar Hâmid Efendi, es-Suyûti'nin naklettiği Hz. Ömer'in (r.a.) onbeş tane Kur'âna muvâfakâtlarına ek olarak yedi ayrı tevâfuk zikretmiştir. Aşağıdaki beyitlerde ise Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete tevâfuklarına geçecektir, es-Suyûti Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete bir muvâfakâtını söylemişti. Hâmid Efendi ise buna ek olarak yirmi üç tane muvâfakât söylemiştir. Şimdi bunlardan bir kısmını inceleyebiliriz.[Recez]

4 وَأَسْمَعُ نَهْمَ مُوَافَقَاتِي أَيْضًا لِسُنَّةِ الْهَادِي أُفِيضَتْ قَبِيحًا

4. Hz. Ömer'in (r.a.) hidayete erdiren (Hz. Peygamber'in (sav)) sünnetine olan feyizlenmiş muvâfakâtlarını dinle.⁵²¹

Aşağıdaki beyitte Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete olan iki muvâfakâtı vardır. Birincisi rivayetlerde Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ebubekir (r.a.) "iyilikler ve kötülükler kimdendir?" konusunda aralarında konuşurken Hz. Ebubekir (r.a.) "iyilikler Allah'tan kötülükler nefislerimizden" demiş, Hz. Ömer (r.a.) ise "iyilikler de kötülükler de Allahtandır" demiş, Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer'in (r.a.) sözünü kabul etmiştir.⁵²² İkincisi ise Hz. Peygamber (sav) tarafından zulme uğradığını iddia eden bir kişiye Hz.

⁵¹⁹ el-İmâdi, *age.*, s. 111.

⁵²⁰ el-İmâdi, *age.*, s. 21, 109.

⁵²¹ el-İmâdi, *age.*, s. 22, 114.

⁵²² el-İmâdi, *age.*, s. 115.

Ömer (r.a.) “gel gidelim Hz. Peygamber (sav) sana hakkını verecektir” demiş ve onun dediği gibi olmuştur. [Recez]

5 الْحَسَنَاتُ مِنْهُ قُلُوبُ وَالسَّيِّئَاتُ
وَسَوْرَتُ بُعْطِيكَ رَيْعُ الدَّرَجَاتِ

5. (Ey ilim isteyen öğrenci) de ki; iyilik de Ondandır (Allahtan) kötülükler de. Dereceleri yükselten zât (Hz. Peygamber (sav)) sana verecek.⁵²³

Aşağıdaki beyitte ise bir tane muvâfakât vardır. Bir savaş sonrası ganimet hak eden bir kişinin ganimetini başka bir kişi isteyince Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber’e (sav) “Allah’ın bir mücahide ancak ganimeti hak ettiğinde vereceğini, Peygamberin de o kimseden başkasına o ganimeti veremeyeceğini” söyleyince Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer’in (r.a.) doğru söylediğini ifade etmiştir.⁵²⁴[Recez]

6 وَلَا يُعِينُ اللَّهُ قَبِيْلًا أَسَدًا
فَيَمْنَحُ الْهَادِيَ سِوَاهُ أَحَدًا

6. Allah hiçbir aslana (mücahide) ganimet vermez. Hâdî olan (Hz. Peygamber (sav) de o ganimeti) ondan başka hiç kimseye vermez.⁵²⁵

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Ömer’in (r.a.) Hz. Peygamber’e (sav) iki muvâfakâtı vardır. Bunlardan birincisi Hudeybiye barışından evvel Kureyşe karşı yola çıkarken sahabenin silah taşınması konusunda muvâfakât göstermiştir. İkincisi ise Kureyş’e Hudeybiye sulhunda Hz. Osman’ın (r.a.) gönderilmesinde muvâfakâtı vardır.⁵²⁶[Recez]

7 كَذَلِكَ فِي إِخْتِلَاوِ السَّلَاحِ
وَتَعَثِ عُثْمَانُ لَهُمْ إِصْلَاحًا

⁵²³ el-‘İmâdî, *age.*, s. 22, 115.

⁵²⁴ el-‘İmâdî, *age.*, s. 117.

⁵²⁵ el-‘İmâdî, *age.*, s. 22, 117.

⁵²⁶ el-‘İmâdî, *age.*, s. 119.

7. Aynı şekilde (Hudeybiye'den önce) silahlarımızı taşıyma emrinde ve onlarla anlaşmak (Kureyş müşrikleriyle görüşmek) için Hz. Osman'ı (r.a.) göndermesinde muvâfakât vardır.⁵²⁷

Aşağıdaki beyitte de iki muvâfakât vardır. Birincisi Allah Resulü'nü yalnız bir yerde secdede gördüğünde rahatsız etmemek için hemen kenara çekilmesini Allah Resulü tasvib etmiştir. İkincisi ise Allah Resulü namazda iken önünden geçmek isteyen birisini bundan menetmesinden Hz. Peygamber (sav) memnun kalmış ve onun bu davranışlarını ince anlayış olarak nitelemiştir.⁵²⁸ [Recez]

8 كَذَّالْتِ النَّحْيِ عَنَّهُ وَهُوَ سَاجِدٌ وَأَمْرُهُ بِذَلِكَ وَقَدْ صَاعِدٌ

8. Allah Resulü'nü secdede gördüğünde (rahatsız etmemek için) ondan uzaklaşması ve (Allah Resulü'nün önünden geçmek isteyen) birisini (uzak durmasını) emretmesi de böyledir (ve onun bu işinde) yüksek bir anlayış vardır.⁵²⁹

Aşağıdaki beyitte ise iki tane muvâfakât vardır. Bunlardan birincisi sünnet ile farzı peşpeşe kılan birisini gören Hz. Ömer'in (r.a.) o kişiyi oturtması ve ehli kitap gibi yapmamasını söylemesini Hz. Peygamber (sav) güzel bulmuştur. İkincisi ise bir seferde Hz. Peygamber'in (sav) askerlerin ihtiyacı için hayvanların kesilmesine izin verdiğini duyan Hz. Ömer (r.a.) hemen Allah Resulüne giderek hayvanların kesilmemesine insanların ellerinde bulunan fazla yiyeceklere bereketle dua etmesini istemesi üzerine Hz. Peygamber'in (sav) bereketle dua etmesidir.⁵³⁰ [Recez]

9 كَذَّالِكَ الْأَمْرُ بِفَضْلِ الصَّلَوَاتِ كَذَّالِ الدُّعَا بِالْبَرَكَاتِ مِنْ مُعْجِزَاتِ

⁵²⁷ el-İmâdî, *age.*, s. 22, 118.

⁵²⁸ el-İmâdî, *age.*, s. 122.

⁵²⁹ el-İmâdî, *age.*, s. 22, 121.

⁵³⁰ el-İmâdî, *age.*, s. 124-125.

9. Aynı şekilde namazların (sünnet-farz) arasının ayrılmasıyla alakalı emirde de muvâfakât vardır. Mucizattan olan bereketle dış etmesini (istemese) de bunun gibidir.⁵³¹

Gelen beyitte bir tane muvâfakât vardır. O da Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Hureyre'ye (r.a.) "Kesin inanarak Allaha başka ilah olmadığına şahadet edeni cennetle müjdele" hadisini başkalarına duyurmasına engel olmuş ve Hz. Peygamber'e (sav) "bunu insanlara duyurursak salih amellerde tembellik edeceklerini" söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer'in (r.a.) bu sözünü uygun bulmuştur.⁵³²
[Recez]

10 فِي تَرْكِهِ التَّبْشِيرَ كَثِيرًا يَكْتَسِلُوا عَنْ صَالِحِ الْأَعْمَالِ إِذْ يَتَكَلَّمُوا

10. İnsanlar sadece tevekül eder ve salih amellere karşı tembellikte bulunurlar diye, Allah Resulü'nü tebşirden alıkoymasında da muvâfakâtı vardır.⁵³³

Açıklamaları örnek olarak verilen bu ilk on beyitten sonra geri kalan beyitler aşağıdaki gibidir.

11 وَهِيَ إِزْدِيَادُ الدَّاحِلِينَ الْحَتَّةَ
12 يَا اللَّهُ رَبَّنَا قَدْ رَضِينَا قَوْلَهُ
13 وَهِيَ طَلْقُ بَابِهِ لِمَا حَوَى
14 كَذَلِكَ إِخْرَاجُ قَوِي النَّفَاقِ
15 وَفَرُغُهُ الدَّهَابِ وَرَفَا ذَهَابِ
16 وَصَرَعُهُ لِمَنْ أَمَى صَلَاحَهُ
17 كَذَا كِتَابُ رَبَّنَا يَكْتَسِلُنَا
إِنْ شَاءَ يُدْخِلُهُمْ لَهَا بِحَفَّةَ
كَذَلِكَ سَمَى امْرَأَةً حَمِيلَةَ
وَطَلَبِ التَّرْجِيصِ فِي صَرْبِ النَّسَا
وَذَاتُ عَرَبِيٍّ مَوْقِيتِ الْعِرَاقِي
وَعَدَمِ الدُّخُولِ فِي أَرْضِ الْوَتَا
إِنْ كَمَلَ الشَّيْءُ انْتِظِرْ فَوَاقَةَ
أَعْلَاهَا مُعِينَةَ رُؤُونَا

⁵³¹ el-İmâdî, *age.*, s. 23, 123.

⁵³² el-İmâdî, *age.*, s. 127.

⁵³³ el-İmâdî, *age.*, s. 23, 126.

11. Cennete girenlerin artırılması talebinde ve dilerse Allah'ın bir defasında çok insanı cennete sokabileceğini söylemesinde muvâfakâtı vardır.

12. Rab olarak Allah'tan razı olduk sözüyle ve aynı şekilde bir kadını Cemile diye isimlendirmesinde muvâfakâtı vardır.

13. (Oğlu Abdullah'ın sahip olduğu bir şeyden) dolayı hanımını boşamasında ve kadınları dövme hususunda ruhsat talebinde de muvâfakâtı vardır.

14. Medineden nifak sahiplerini çıkarması ve Zât-ı 'ırk yerini Iraklılar için mikât yapması da bunun gibidir.

15. Yabancılarla diyeti gümüş kazananlar için gümüş altın, kazananlar için altın olarak tesbiti ve vebalı yere girmemesini (söylemesiyle) de muvâfakâtı vardır.

16. Namaz kılmak istemeyenle kavga etmesi ve bir şey tamam olursa eksilmesini bekle demesinde muvâfakâtı vardır.

17. Rabb'imizin kitabı bize yeter demesi bunun gibidir. Bize rivayet edilen belki kocası seferde olan bir kadın hakkında söylediği ile de muvâfakâtı vardır.⁵³⁴

Hâmid Efendi, bundan sonraki beyitlerde bazı sahabelerin Kur'an'a, Hz. Peygamber'e (sav) ve birbirlerine olan tevâfuklarına yer vermiştir.

كَمَا إِنَّ زَيْدًا وَافَقَ الْفَارُوقَ	بِهَادِيهِ قَدْ وَافَقَ الصَّادِقَ	18
كَذَلِكَ زَيْدٌ جَامِعُ الْقُرْآنِ	وَافَقَهُ الْعَبِيْقُ ذُو الْعِرْفَانِ	19
فَضَحِكَ الرَّسُوْلُ لَمَّا وَافَقَهُ	كَذَلِكَ فِي سُوْلِهِنَ النَّفَقَةَ	20
قَوْلُهُمْ : فَأَلَوْا فَعِيْرًا ، فَاسْتَمِعَ	وَقَوْلُهُ فِي آيَةِ قَدْ سَمِعَ	21
وَافَقَهُ فِيهِ رَسُوْلُ الْبَارِي	لِحَرِيْمِهِ حَتَّى عَلَى الْكُفَّارِ	22
مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا وَافَقَهُ الْغَضِي	كَذَا عَلَى وَافَقَ التَّزْوِيْلَ فِي	23

⁵³⁴ el-'Imâdî, öge., s. 129-145.

24	وَمَثَلُهُ	الإِشْفَاقُ	فِي	التَّقْدِيمِ	بَيْنَ	يَدَيْ	تَحْرَاهُ	بِالْمَكْرِمِ
25	عِمَارَةٌ	أُنِيتَ	مَعَ	السَّفَاةِ	لَيْسَتْ	كَإِثْمَانِ	ذَوِي	الْهُدَايَةِ

18. (Belki kocası seferdedir) sözüyle Sıddık olan Hz. Ebûbekir (r.a.) muvâfakât etmiştir. Abdullah b. Zeyd'e de ezan konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakât etmesi de bunun gibidir.

19. Kur'ânı toplama hususunda Hz. Ömer (r.a.), Atik'e ve Kur'ânı toplayan Zeydin de Hz. Ebubekir'e (r.a.) muvâfakâtu bunun gibidir.

20. Hanımlarının Hz. Peygamber'den (sav) nafaka istemeleri de bunun gibidir. Hz. Peygamber (sav) o tevâfuk ettiğinde tebessüm etmiştir.

21. "Yahudilerin "o fakirdir" dedikleri sözünü Allah işitmiştir" ayetinde Hz. Ebûbekir'in (r.a.) muvâfakâtu vardır. İyi dinle!

22. "Cennet kafirlere haramdır" ifadesiyle Hz. Ebûbekir'e (r.a.) Allah'ın Resulü bu konuda muvâfakât etmiştir.

23. Hz. Ali'nin (r.a.) Kur'ân'da geçen "fasık, inanarla bir olur mu" ayetine muvâfakâtu ve onun (sav) (büyüklerinin) vesilesiyle yağmur istemesi de bunun gibidir.

24. Kıymetli (Peygamberle) konuşmadan önce sadaka takdiminde zorluk yaşanması da bunun gibidir.

25. Beytullah'ı imar ve hacılara su dağıtma hıdayet sahiplerinin imanı gibi değildir.⁵³⁵

Hâmid Efendi buraya kadar tevâfukları bitirmiş oldu. Bundan sonra gelen beyitlerde ise Allah'a, Resulü'ne ve sahabeye dua ederek şiirini tamamlamıştır.

⁵³⁵ el-'Imâdî, öge., s. 147-169.

عَلَى وَفَائِي الْمَوَاقِفَاتِ	وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مَدَى الْأَوْقَاتِ	26
عَلَى الرَّسُولِ خَفِيَّةً وَجَهْرًا	نَمَّ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامُ تَقْرَى	27
وَهَادِيًا لِلْحَقِّ قَلْبًا بِالْحَقِّ	مُعَلِّمًا الْخَيْرِ تَشْبِيرَ الْخَلْقِ	28
مُرْتَدِيًا الْخَلْقِ مُفِيضًا الْفَضْلِ	وَأَخَانًا الرَّسُولِ إِمَامًا الْكُلِّ	29
الْحَافِظِينَ نَيْضَةَ الْإِسْلَامِ	وَأَبِيهِ وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ	30
كَذَا عَنِ الْعَمِينَ وَالسُّطَّيْنِ	وَأَرْضَ عَنِ الشَّيْخَيْنِ وَالصَّهْرَيْنِ	31
الطَّاهِرِينَ الْكَمَلِ الْمُبَشِّرَةَ	وَأَرْضَ عَنِ الْبَاقِي نَمَامِ الْعَشْرَةَ	32
وَحَمِيدَ الْمُحْمُودِ عَيْدَ حَامِدِ	مَا عَبَدَ الْمَعْبُودَ حَقًّا عَابِدُ	33
مَوَاقِفَاتِ عَمْرٍ أَمْرُهَا	وَأَوْزُدَ الْإِلَهَامِ مُدَّ أَرْحَمَهَا	34

26. Bütün zamanlarda Hamd Allah'a mahsustur bu da benim bu muvafakâtlara bir tevâfukumdur.

27. Sonra gizli ve açık, Hz. Peygamber'e (sav) peş peşe salat ve selam olsun.

28. O hayrı öğreten, halkı müjdeleyen ve Hakk için rehberlik yapandır. (Ey hakkı isteyen) hakkı söyle. .

29. O Peygamberlerin sonuncusu, herkesin imamı, halkın mürşidi ve fazilet akıtandır.

30. Omin ailesi ve İslamın beyazlığını koruyan kıymetli arkadaşlarımın üzerine de olsun.

31. Allah iki bilgeden (Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'den (r.a.)) ve iki akrabadan (Hz. Osman ve Hz. Ali'den (r.a.)) aynı şekilde iki amcadan (Hz. Hamza ve Hz. Abbas (r.a.)) ve iki torundan (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.)) razı olsun.

32. Ve Allah geri kalan olgun tertemiz aşere-i mübeşşereden de razı olsun.

33. Mabud olan Allah'a (gerçek manada) kulluk eden hiçbir kul yoktur. Ve mahmud olan Allah'a (gerçek manada) hamd eden bir kul yoktur.

34. Muvâfakât-ı Ömer'in tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı omunkisidir.⁵³⁶

el-İmâdî, Arap Dili ve Edebiyatında kullanılan ve didaktik şiir de denilen ilmî şiir türünde yazdığı yukarıdaki beyitlerinde genel kaidelere uymuş ve bunlara göre şiirini yazmıştır. 34 beyitlik bu şiirinin 25 beytinde, es-Suyûtî'nin şiirlerine ek olarak 7 tane Kur'an'a, 23 tane de sünnete olan tevâfukları zikretmiş geriye kalan 9 beyitte Hz. Peygamber'e (sav), ailesine, hulefa-i raşidine, cennetle müjdelenenler başta olmak üzere bütün sahabelere duayla bitirmiştir. Son beyitlerde yine kendi ismine telmihde bulunmuş ve te'rih sanatıyla bu eseri yazdığı 1154 tarihine işaret etmiştir.

2.6. Diğer Konular

2.6.1. Mersiye

Ölen kimsenin menkıbelerini saymak manasına gelen mersiye genel şiir konularından biri iken Arap edebiyatında hususi bir yere sahiptir.⁵³⁷ Mersiye ölen kimseye gösterilen bir vefadır. Şair bu sözleriyle müteveffa ile arasında geçen haklara saygılı olur. Ayrıca vefat eden kişi şairin ailesinden birisi ise ona ait bazı özellikler üzerine şiirini yazar. Mersiye konulu şiirler savaşlarda ölenler için yazılmaz. Zira onlar zaten savaşa ölmek için çıktılar. Eğer savaşta ölen bir kimse için şiir yazılıyorsa bu mersiye olarak değil hiciv olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁸ Mersiye için taziye kelimesi de kullanılmıştır.⁵³⁹ İnsanlar için yazılan mersiye zamanla yıkılan devletler, kaybolan medeniyetler, ölen hayvanlar ve değişik alet ve edevat için de yazılmaya başlanmıştır.⁵⁴⁰ Her dönemde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de geleneksel mersiye şiiri varlığını

⁵³⁶ el-İmâdî, *age.*, s. 173-238.

⁵³⁷ Abdunnûr, *age.*, s. 120.

⁵³⁸ er-Râfi'î, *age.*, s. 422.

⁵³⁹ er-Râfi'î, *age.*, s. 423.

⁵⁴⁰ Abdunnûr, *age.*, s. 121; er-Râfi'î, *age.*, s. 424.

sürdürmüş, bu dönemde de şairler hayat ve ölüm hakkındaki tecrübelerini yansıtan kısa-uzun mersiye şiirleri nazmetmişlerdir.⁵⁴¹

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde taziye konulu şiirler mevcuttur. Çocuklarından birini kaybetmesi üzerine kaleme aldığı bir risale içinde taziye konulu iki ayrı şiir mevcuttur. Bunlardan biri maktû'a diğeri ise kasidedir.

Hâmid Efendi bu taziyeleri, küçük yaşta ölen çocuğu için yazmıştır. İlk şiirde şair, ölen çocuğunun Allah'a kavuşmak için öldüğünü söylemiştir. Bu oğlunun kabri onun günahlarını rehin almıştır. Bu da onu çok üzmüştür. Birinci taziyede ikinci beyitte geçen (مَسَاوِي قُرْبِي) kelimesinde dört ihtimal söz konusudur. İlki tercümede de işaret edildiği gibi kendisini günahkâr, oğlunu da küçük yaşta öldüğü için günahsız görmekte oğlunun kabrinin yanında kendi günahlarını görmek onu defalarca öldürmektedir. İkincisi yakın akrabalarının, oğlu öldükten sonra ağıt yakmaları sebebiyle ortaya çıkan günahlar onu öldürmektedir. Üçüncüsü Hz. Peygamber'in (sav) akrabası ise onun yakınlığının hakkını verememenin günahları onu öldürmektedir. Sonuncusu ise yakın akraba haklarına riayet edememenin günahları onu öldürmektedir. En yakın mana birincisi olduğu için tercüme de ona göre yapılmıştır. [Kâmil]

1	كَأَنَّ مَا يُسْئِلُ الْفَتَى عَنْ حَيْهٍ	إِلَّا بِسَوْعِيهٍ بِسَلْقَى نَحْبِيهٍ
2	وَبَصِيرُ مَنْرَاهُ رَهِينٌ دُكُوبِهِ	وَبُعِيدُهُ مَوْتًا مَسَاوِي قُرْبِيهٍ
3	أَحَالُهُ مَقْرُونَةً أَرْزَاقُهُ	مَقْسُومَةً أَقْبَارُهُ نُحْدُو بِهِ

1. Allah'a yemin olsun ki bir delikanlıya sevgilisine (oğlunu kastediyor) kavuşmak için ölümle buluşmaktan başka bir şey teselli vermez.

2. (O delikanlının) kabri günahlarını rehin almıştır. (Ölen günahsız çocuğunun kabrinin) yakınında olma talihsizliği onu defalarca öldürmektedir.

⁵⁴¹ Demiryak, *age.*, s. 132.

3. Süreleri yaklaşmış, rızıkları taksim edilmiş, kaderleri onu eceline sürüklüyor.⁵⁴²

el-İmâdî, taziye için yazdığı ikinci şiirine başına gelen musibetin başkalarının başına gelenden daha kötü olduğunu söyleyerek başlıyor. Ayrıca bu musibet için sızlanmamak ve sabır etmek gerektiğini söylüyor. Bu dünyada herşeyin hilal gibi görünüp kaybolduğunu ifade ediyor. [Tavil]

فَصَبْرًا فَكُلُّ الْفَنَاءِ كَيْفَ تَجَزَعُ	يَا مَا بِكُمْ تَلُّ مَا بِنَا هُوَ أَفْطَعُ	1
جَلَالًا إِذَا مَا تَبَانَ أَذْبَرَ مُسْرِعُ	أَلَسْنَا نَرَى الدُّنْيَا عَلَى حَاجِبِ الْفَنَاءِ	2
سُخْرًا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى حَيْثُ يَرْجِعُ	فَمَا عَيْشُنَا إِلَّا كَطَلٍّ إِذَا هَمَى	3
وَلَا تَرَعَوِي يَوْمًا لِمَا هُوَ الْفَعُ	نَوْدُ نَعَا وَنَلَعَا نَعْرُنَا	4
وَتَابِئُهُ مَرُّ نَهْ لَا تُجْرَعُ	سُرُورُ الْفَتَى خَلُّ الْمَوَارِدِ ظَاهِرًا	5
وَعَمَّا قَلِيلٍ لِلْمُهْمِنِينَ تَرْجِعُ	فَلَذَارُنَا هَادِي نَلَاءَ وَمِيحَنَةَ	6
إِلَيْهِ حَبِيعًا فِي الْقِيَامَةِ نَحْنَعُ	وَحَسْبِي إِلَهِي لَا سِوَاهُ مُؤْمَلًا	7

1. (Ey başlarına musibet gelen kardeşlerim) Bize gelen musibet size gelenin aynısıdır. Bilakis bize gelen daha feci, sabrederim, herkes fanidir, nasıl sızlanalım.⁵⁴⁴

Hâmid Efendi başına gelen bu musibete kızmamak ve sıkıntıya düşmemesi için kendisini teselliye ve taziyeye başlıyor.

2. Dünyayı fanilik (uçurumunun) kenarında görünüp hemen kaybolan hilal gibi gören değil miyiz?

3. Hayatımız ancak secdeye düşen fakat rukuya dönemeyen bir gölge gibidir.

⁵⁴² el-İmâdî, Resî' ilu-l-Hâmidiyye el-İmâdiyye, Yv. 246b.

⁵⁴³ el-İmâdî, age., Yv. 246b.

⁵⁴⁴ el-İmâdî, age., Yv. 247a.

4. *Ebediyeti seviyoruz ve ebediyet bizi aldatıyor, bir gün olsun bizim için faydalı olana dönmüyoruz.*⁵⁴⁵

Şairimiz bu tesellilerden sonra aldanmanın hakikatini anlatmaya geçiyor.

5. *Delikanlının sevinci ve (bu sevince) sebep olan şeyler zahiren tatlıdır, içi ise yutulmayacak kadar acıdır.*⁵⁴⁶

Bu delikanlı (ölen oğlu), Hâmid Efendi'ye göre aldanmıştır. Bunu da şu beyitle ifade ediyor.

6. *Bu dünyamız için bela ve mihnet vardır, Muheymin olan Allaha ne kadar da az dönmüyoruz.*

7. *Rabb'im bana yeter, ondan başka ümit verecek yok, toptan herkes kıyamet günü ona toplanacağız.*⁵⁴⁷

Hâmid Efendi oğullarından birini kaybetmesi üzerine nazmettiği bu iki mersiyesinde klasik Arap şiiri geleneğini sürdürmüştür.

2.6.2. Hamriyyât

İçkiyi esas konu edinen şiirlere hamriyyât ismi verilir. Bu şiirlerde içkinin tadına, zevkine, insanda bıraktığı etkilere, içildiği meclislere ve içildiğine dair pişmanlıklara, içkiyi dağıtan güzellere de yer verildiği görülür. Arap edebiyatında yaygın bir şekilde kullanıldığı görülen hamriyyât türü şiirler aynı zamanda bütün milletlerin şiirlerinde de görülmektedir. Arap edebiyatında bu tür, Abbasiler döneminde yaygınlaşmıştır.⁵⁴⁸ Hamriyyât türü şiirlerin Şam beldesinde ilk dönemden başlayarak

⁵⁴⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247a.

⁵⁴⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247a.

⁵⁴⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247a.

⁵⁴⁸ Abdunnûr, *age.*, s. 104.

kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁴⁹ Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı şiirlerinde hamriyât konulu şiirlerin varlığını sürdürdüğü görülür.⁵⁵⁰

Hâmid Efendi'nin şiirleri içinde doğrudan hamriyyât konulu şiire rastlanamamıştır. Sadece afif gazellerinden bir tanesinin içinde bazı beyitler bu konuyla alakalıdır. Burada şair sevgilisinin kendisine içinde köpüklü bir şarap kadehiyle yaklaştığından bahseder. Bu şarabın fiçısının içinde iyice olgunlaşmış olduğunu söyler. Ayrıca şarabın güzelliğini rengini akik taşına benzeterek ifade eder. [Tavîl]

مَسْلُورَةٌ بِحَبَابِ زَاكِي الْأَمْرِ	دَنَا إِلَيَّ وَكَأَسُ الرِّاحِ فِي يَدِي	3
وَأَنْتَ مَمْرُوحَةٌ بِلَمَاءِ الطَّيِّبِ الْعَطِيرِ	مِنْ بَيْتِ كَرِيمٍ رَهَتْ فِي دَنْهَا	4
تُخَسِّرُ مَلَامَةً ذَاكَ الْخَائِبِ الْخَلِيرِ	وَقَالَ خُذْ وَارْتَشِفْ مَاءَ الْحَيَاةِ وَلَا	5
تُبْنِي لِإِلَابِكَ اللَّاحِي سِرَى الْكَنْزِ	خُلُهَا عَقِيفًا وَلَا وَاشْرِبْ هُنَاكَ وَلَا	6

3. (O sevgili) elinde temiz izli köpürmüş dolu şarap kadehi varken bana yaklaştı.

4. (Sevgilinin elindeki o içki), fiçısında iyici olgunlaşmış bir üzümden yapılmış ve sevgilinin dudaklarının güzel kokusuyla birleşerek gelmiştir.

5. Ve dedi ki al ve yudumla hayat sıyumu ve şu korkak ve çekingenin kınamasından da korkma.

6. Akik rengi gibi kırmızı olan o içkiyi al, burada söz taşıyıcı yok, seni şiddetlice kınayan için kederden başka bir şey bırakma.⁵⁵¹

2.6.3. Fıskiye

Osmanlı Döneminde Dimeşk'te yaşayan birçok şairin fıskiye konulu şiiri vardır.⁵⁵² el-'İmâdî de Osmanlı Döneminde Dimeşk'te çok meşhur olan fıskiyeler için

⁵⁴⁹ Ömer Musa, *age.*, s. 422.

⁵⁵⁰ Demirayak, *age.*, s. 168.

⁵⁵¹ el-Murâdî, *age.*, III, 296.

⁵⁵² Örneğin bkz., el-Murâdî, *age.*, II, 20.

bir şiir yazmıştır. O, dönerek su fişkırtan fiskiyeyi, uzun saçları güzelce örülmüş dans eden genç bir kıza benzetmiştir. Bu güzel kızın etrafında da onu şarkı söyleyerek coşturan başka kızlar da vardır. O güzel kız dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır. [Basîl]

1 كَأَنَّ فَوَارَةَ قَامَتْ لِناظِرِهَا
2 قَدْ أَطْرَقَتْهَا الْعَوَانِي وَهِيَ تَأْخِرُهُ
ذَوَائِبُ لِفَتَاةٍ تُطْمَتُ عُرْوًا
مِنْ شَيْبَةِ الرَّفِصِ فِي أَطْرَافِهَا دُرْوًا

1. Bu fiskiye, kendisine bakanların önünde örgülü saçları inci gibi dizilmiş genç bir kıza benzemektedir.

2. O güzel kıza şarkı söyleyen başka genç kızlar coşturuyor. O da hızlıca dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır.⁵⁵³

2.6.4. Şam Bülbülü

Osmanlı Dönemi Dimeşk'te meşhur bir kuş olan Şam bülbülü'ne (Şuhrûr) siyah serçe de denmektedir. Şam bülbülünün dönemin günlüklerinde⁵⁵⁴ ve terâcim kitaplarında⁵⁵⁵ da zikredildiğini görmekteyiz. Sesi güzel siyah renkli bu kuş hakkında Hâmid Efendi bir şiir yazmıştır. O aşağıdaki bu şiirinde şam bülbülünü arkadaşlarına soruyor. Onlar da "bilmiyor musun?" diye cevap verince şair, Şam bülbülünün güzel söz ve nağmesinin hâlâ kulaklarında olduğunu söylüyor. [Tavîl]

1 سَأَلْتُ عَنِ الشَّحْرُورِ هَلْ كَانَ مَعَكُمْ
2 فَقُلْتُ بِأَدْنَى شِدْوَةٍ وَعِنَاؤَةٍ
فَقَالَ لِي الْمَوَالِي مُجِيبًا أَمَا تُدْرِي
بَلِّلِكَ لَمْ أَلْقِدُهُ إِذْ هُوَ فِي فِكْرِي

1. (Arkadaşlara) Şam bülbülünü sordum yanınızda mı? diye. Onların Efendisi bana bilmiyor musun? (yok) dedi.

⁵⁵³ el-Murîdî, *age.*, II, 20.

⁵⁵⁴ İbn Kennân, *age.*, s. 145.

⁵⁵⁵ el-Muhibbî, *İfulâsatü'l-Eger*, II, 81.

2. *Dedim ki (biliyorum) makamı ve şarkısı kulaklarımda, bundan dolayı onu hiç kaybetmedim zira o fikrimdedir.*⁵⁵⁶

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde muhteva olarak baktığımızda medih konulu şiirlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Medih içerisinde de Peygamber methiyeleri öndedir. Bunun yanında hocalarından ve idarecilerden önemli simalara medih şiiri yazmıştır. Doğrudan gazel konulu şiiri az olan şairin şiirlerinde ihvâniyyât ikinci sırada işlenen bir konudur. Şairin Dimeşk'te Hanefilerin müftüsü olması ilmi konulu şiirlerinin daha çok olmasına vesile olmuştur. Didaktik şiir konulu bir manzumu olması da bunu destekler mahiyettedir. Bu temel konular dışında az da olsa hikem, zühd, mersiye, hamriyat ve ğulamiyyat gibi bazı konularda da şiirleri mevcuttur.

⁵⁵⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ’NİN ŞİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ‘NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. Şekil Özellikleri

Şiirde şekil denince onun tema dışında bütün dış özellikleri akla gelir. Beyit sayısına göre yapılan isimlendirmeler, vezin, kafiyeye, dil ve üslup bütünüyle şekil başlığı altında incelenir. İlk dönemden itibaren Arap edebiyatında şiirler çoğunlukla kaside olarak yazılmıştır. Endülüs Arap edebiyatının bir ürünü olarak muvaşşah türünde de şiirler yazılmıştır. Hâmid Efendi'nin şiirlerine şekil olarak baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

NAZİM TÜRLERİ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
Kaside	14	304
Muvaşşah	2	140
Maktû'a	13	49
Nutfe	8	16
Yetim	2	2
TOPLAM	39	511

Buna göre Hâmid Efendi'nin kaside ve maktû'a türünde daha fazla şiir yazdığı görülür. Sonra da nutfe ve muvaşşah türü şiirler gelmektedir.

Hâmid Efendi'nin şiirleri içinde en uzun kasidesi 65 beyitten oluşur. 7 beyitlik kısa kasideleri de mevcuttur. Şiirleri içinde en uzun eserini 96 beyitle muvaşşah türünde vermiştir.

Şairin yetim denilen tek beyitli iki şiiri vardır. Nutfe denilen iki beyit şeklinde yazılan sekiz adet şiiri mevcuttur. Sayılan şekillerin dışında yerinde inceleneceği üzere taşîr türünde de şiir yazmıştır.

Arap edebiyatı eleştirmenleri şiirlerin uzunluk ve kısalık açısından değeri üzerinde genişçe durmuşlardır.⁵⁵⁷ Bunlardan bazılarının uzun şiiri bazılarının da kısa şiiri tercih ettikleri görülür. Kanaatimizce uzunluk kısalık şairin kendi kabiliyet ve şiir gücüne göre değişebilen izafi bir özelliktir. Ayrıca bu konuda zaman ve mekan faktörü de önem arzeder. Bütün bunlar dikkate alındığında Hâmid Efendi'nin hem uzun hem de kısa şiir yazdığı görülür. Fakat uzun şiiri tercih ettiği söylenebilir. Şimdi onun şiirleri şekil olarak incelenebilir.

1.1. Kaside'nin Yapısı

Kelime manası bir şeye yönelme demek olan كَسَدَ fiilinden türemiş olan kaside Arap Edebiyatçıları ve tenkitçilerine göre farklı şekillerde tarif edilmiştir. Bu tariflere göre kaside vezinli kafiyeli ve belli bir mana etrafında örgülenmiş şiir çeşididir.⁵⁵⁸ İbn Raşîk el-Kayravânî'ye göre kasidede makta'ların güzel ve matla'ların kaliteli olması gerekir. Burada o makta'lardan kafiyeleri, matla'lalardan ise beyitlerin bir sonraki beyitle irtibatının uyumlu olmasını kastetmektedir.⁵⁵⁹ Ebu İshak el-Kayravânî ise kasideyi bir insana benzetir. İnsanın uzuvlarında nasıl bir uyum varsa kasidenin de böyle bir uyum içinde olması gerektiğinden bahseder.⁵⁶⁰

Kaside, matla', mukaddime, tehalluş ve hatime çatısı altında nazmedilir. Bu başlıkların herbiri kasidenin temel taşı gibidir. Hâmid Efendi de kasidelerinde bu temel yapıyı dikkatlice kullanmıştır. Özellikle Peygamber methiyelerinde kasidenin bütün yapısını rahatlıkla kullanır. Diğer kasidelerinde bu yapının bazı bölümlerini kullanmıştır.

1.1.1. Matla'

Kelime olarak güneşin doğduğu yer manasına gelen matla' adeta kasidenin doğduğu yer olarak önemsenmiştir. Matla' kasidenin ilk beytidir. İbn Raşîk el-

⁵⁵⁷ Ebû Hilâl el-Hasen Abdullah b. Sehl el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şin'ateyn el-Kitâbe ve 'ş-Şi'r*, D.K.I., Beyrut, 2008, s. 174; İbn Raşîk, *age.*, I, 187.

⁵⁵⁸ Yûsuf Huseyin Bekkâr, *Binân 'l-Kaside*, Dâru'l-Endelusi, Beyrut, ts., s. 22.

⁵⁵⁹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *age.*, s.184.

⁵⁶⁰ Ebu İshâk İbrahim b. Ali el-Huşarî el-Kayravânî, *Zehru'l-'Âdâb ve Şemeru'l-'Elbâb*, D.K.I., Beyrut, 2011, II, 16.

Kayravânî kasideyi bir kilit, matla'ı ise onun anahtarı olarak görür.⁵⁶¹ *el-Meselu's-Sâir* sahibi İbnu'l-Eşîr ise matla'ın konuyla mutlaka irtibatlı olması üzerinde durur.⁵⁶² Bu konuda el-Kartâcennî de matla'ın veciz olması gerektiğini vurgular. Hatta ona göre, insan bedeninde yüz ne ise kaside de matla' odur ve matla'ın duruma uygun bir söz olması gerekir.⁵⁶³ Arap Edebiyatçıları matla'ın soru, taaccüb, nida bildiren kelimelerle başlamasını ve iki beyitten fazla olmasını bir eksiklik olarak görmüşlerdir.⁵⁶⁴

Bütün bu bilgiler ışığında Hâmid Efendi'nin matla'larına bakacak olursak nisbeten istenilen hedefe ulaştığı görülür. Mesela Hz. Peygamber (sav) için yazdığı bir kasideye aşağıdaki matla' ile başlamıştır. Bu matla'da Hâmid Efendi, el-Kartâcennî'nin de işaret ettiği insandaki bir yüz gibi herşeyi söylemiş ve duruma uygun bir giriş yapmıştır. O burada bahçenin rüzgarının letafetinin kendisine Peygamber methini hatırlattığını söyleyerek dinleyenlere medih konusunda bir şeyler söyleyeceğine işaret etmiştir. Ayrıca bu medih normal bir medih değil hatırladığında onu vecde getiren bir medihdir. [Tavîl]

1 لَطِيفُ نَسِيمِ الرُّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحُ غَيْبِ الشَّرْقِ هَبَّجَنِي وَحْدًا

*1. Bahçenin rüzgarının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.*⁵⁶⁵

Hz. Peygamber (sav) için yazdığı diğer bir kasidesinin matla'ında ise aşağıdaki beyit vardır. O bu matla'da medhedeceği kişiyi (Hz. Peygamber'i (sav)) bir dolunaya benzetmiş ve ona baktığını fakat onun kaybolmasından dolayı göz yaşlarının dolunayı görmesini engellediğini söylemiştir. Bu başlangıç gerçekten matla' açısından kusursuz bir başlangıç sayılabilir. Zira matla' da aranan şartlar mevcuttur. [Kâmil]

⁵⁶¹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *age.*, s. 185.

⁵⁶² İbnu'l-Eşîr, *age.*, III, 96.

⁵⁶³ Ebu'l-Hasen Hâzım el-Kartâcennî, *Minhâcu'l-Baleğâ' ve Sirâcu'l-'Udebâ'*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, Beyrut, 2007, s. 305.

⁵⁶⁴ Bekkâr, *age.*, s. 205.

⁵⁶⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

1 أَرْتَوِ بِنْدِيرَ شَفِيٍّ بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنِّي قَيْضُ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunuya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim omı görmemi engelliyor.⁵⁶⁶

Hâmid Efendi yukarıdaki iki kaside haricinde diğer kasidelerinde matla' konusunda çok başarılı değildir. Mesela Hocası Ebu'l-Mevâhib için yazdığı şiirin matla'ını uzun tutmuştur. Beyitleri birbirine (أ) edatıyla bağlayarak sekiz beyit söylemiştir ki bu matla' açısından bir zayıflık olarak kabul edilebilir. [Tavil]

1 شُعُودٌ كَانَتْ مِنْ سَمَاءِ الْمَسَائِلِ وَالْأَنْجَارُ مِنْ مَغَايِ الْمَسَائِلِ
2 أَمْ الْوُضْيُ فِي لَوْحِ الْمَهَارِقِ ضَمْنَةٌ بَدَائِعِ حُسْنِ فَاحِرَاتِ الشَّمَائِلِ
3 أَمْ الْفَحْرُ أُنْدَى رَاحَةِ ذَهَبِيَّةٍ فِي النَّبْلِ فَاحْتَطَّتْ حَوَائِصِي الْعَلَائِلِ
4 أَمْ اللُّوْلُؤُ الرُّطْبُ الْفَرِيدُ مُتَضَدُّ بِسَلِّكَ تَنَاهُهُنَّ أُرُوزِي الْمَتَاهِلِ
5 أَمْ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ بِنِظَامِ حَتَابِهَا بِسَلَّةِ أَعْطَافِ الْعَرَالِ الْمَعَارِلِ
6 أَمْ الرُّوضُ قَدْ وَشَتْ خَلَاةَ أَزَاهِرِ ثُرُوقِ بِأَطْرَافِ الْعُصُونِ الْمَوَاتِلِ
7 أَمْ الْأَرْضُ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمُرُنُ بِالْمَنَى فَحَادَ لَهَا الْمَوْلَى بِأَكْرَمِ وَالِي
8 أَمْ الشِّبْمُ الْعُرُ الْقَوَاتِي مَتَاطَلُهَا بِأَعْلَى الْمَعَالِي خَيْرَ بَحْرِ الْفَضَائِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.

2. Yoksa (Ebu'l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

⁵⁶⁶ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 115.

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırım aklı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınumsu elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?⁵⁶⁷

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?⁵⁶⁸

Hâmid Efendi yukarıdaki üç kasidesinin dışındaki kasidelerde doğrudan konuya girmeyi tercih etmiş matla' kullanmamıştır. Beyitler aşağıdaki şekildedir; [Tavîl]

1 تَقْبَلُ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدَّهْرِ مُؤَسَّسَةَ الْأَرْجَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanın en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.⁵⁶⁹ [Kâmil]

1 بُشْرَى دَمَشَقَ الشَّامِ بَلُّ وَالْعَالَمِ بُولَايَةَ الْمَوْلَى الْهَمَامِ الْعَالَمِ

⁵⁶⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

⁵⁶⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

⁵⁶⁹ Seyûr, *agm.*, s. 93

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimeşk (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.⁵⁷⁰ [Tavil]

1 صحائفُ عِلْمٍ ضَمِنْتُهُنَّ نُقُولُ فَسُنْ ذَا الَّذِي غَيَّرَ الشَّأْمَ يَقُولُ

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.⁵⁷¹

Bunların haricinde Hâmid Efendi kısa bir kasidesine de edebi tenkitçiler açısından kusur kabul edilen (خَلِيلِي) ifadesiyle matla'ına başlamıştır. [Tavil]

1 خَلِيلِي هَلْ مِنْ نَظْرَةِ الْمُتَمِيمِ خَلِيغِ حَوَى وَسَطَ الْفَوَادِ وَقِيدُهُ

1. Ey iki dostum, aşk ateşinin yakıtı kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?⁵⁷²

Genel olarak Hâmid Efendi'nin matla'larına bakıldığında onun uzun kasidelerinde matla'da aranan şartlara uygun bir başlangıç yapmış olduğu görülür. Bu matla'larda özgün ifadeler kullanmış, Arap dili kurallarına uymuş ve dinleyenin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bunun dışındaki kasidelerinde ise klasik Arap şiirindeki matla' kurallarını dikkate almamış edebiyat eleştirmenleri tarafından zayıflık kabul edilen kullanımlarda bulunmuştur. Birçok kasidesine doğrudan giriş yapmış, bir kasidesinde matla'ı çok uzun tutmuş bir diğerinde ise edebiyat eleştirmenleri tarafından kusur olarak görülen bir ifade ile matla'a başlamıştır.

⁵⁷⁰ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.

⁵⁷¹ el-Murâdî, *age.*, II, 21.

⁵⁷² el-Muhibbî, *age.*, VI, 51; el-Murâdî, *age.*, II, 20.

1.1.2. Mukaddime

Mukaddime kaside için çok önemli kabul edilmiştir. Özellikle Câhiliyye şiirinde bu daha net olarak görülür. Câhiliyye şiirinde şair ilk önce sevgilinin gezdiği yerleri (atıl) hatırlar sonra sevgiliye ait maddi ve manevi duygularını (gazel, nesib, teşbib) ortaya koyar sonra ana konuya geçerdi. Çünkü onun dünyasında ölüm çok farklı bir yere sahipti. Onun sevdiklerinden ayrılması veya sevdiklerinin ondan ayrılma düşüncesi bile onu çok farklı atmosferlere taşıyordu. Bundan dolayı Câhiliyye şairi bu konuları kasidenin başında zikretmeyi kendi duygularını seslendirme adına önemli buluyordu.⁵⁷³ Buna ek olarak Câhiliyye şiirinde şair bu mukaddimelerde iki unsuru birleştirmektedir. Fanilik ve aşk. Bu iki zıt şeyi birleştirmekle şair iç dünyasındaki bu duygularını pekiştirmekte aslında varlık içinde bulunan bu iki zıtlığa işaret etmektedir.⁵⁷⁴ Ana hatlarıyla verdiğimiz bu çatı içinde kendi kavmiyle fahir, sosyal eleştiriler, topluma yöneltilen tenkitler gibi farklı konuların işlendiği de görülür. Kasidenin bu eski yapısı sonraları da taklit edilmiştir. Edebi tenkitçilerden bazıları bu kadim şeklin takip edilmesi gerektiğini savunsa da bazıları da daha esnek olunabileceğini söyler.⁵⁷⁵ Zira İslamdan sonra insanların hayata bakışları daha farklılaşmış buna göre de kasidenin eski yapısında bazı değişiklikler de gözlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında Hâmid Efendi'nin kasidelerindeki mukaddimelerde İslam'dan sonraki değişiklik ve esneklik göze çarpar. Özellikle Peygamber methiyelerinde kasidenin matla'ından sonra mukaddime kullanılmıştır. Mukaddime içinde evvela afif gazele yer vermiş sonra atılâla geçmiştir. Peygamber methiyeleri haricindeki kasidelerinde ise gazel ve atılâ ihtiva eden bir mukaddime tercih etmemiş doğrudan medih konusuna giriş yapmıştır. Şimdi kasidenin ana çatısında dikkat ettiği şiirlerinde mukaddimleri gazel ve atılâ olarak iki başlık altında incelenebilir.

⁵⁷³ Bekkâr, *age.*, s. 218.

⁵⁷⁴ Bekkâr, *age.*, s. 219.

⁵⁷⁵ Bekkâr, *age.*, s. 212, 215.

1.1.2.1. Gazel

Hâmid Efendi iki önemli kasidesinin mukaddimesine de gazelle başlamayı tercih etmiştir. Bunlardan birincisinde Hz. Peygamber'e (sav) olan aşkını bir bahçe ve bahçeye ait güzelliklerle ilk dokuz beyitte ifade etmiştir.[Tavil]

وَفَوْحٌ غَيْرِ الشُّوقِ هَيْجَانِي وَخَدًا	1 لَطِيفٌ نَسِيمِ الرُّوضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا
إِلَى كُلِّ عِطْفٍ مِنْ مَعَاظِيهِ بَدَا	2 غَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرًا
لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَحْدِ أَنْضَاؤُهُ تُخَدَى	3 أَفَانَتْ خَطِيبَ الدُّرُوحِ بِالشُّوقِ حَادِيًا
خَلِيفَ حَرَى صَارَتْ حُشَاشَتَهَا غِيْدًا	4 فَخَفَقُ وَمِيزِ مِثَّةِ عَادَرَ مُهْجَتِي
بِقَلْبِي وَأَهْدَتْ مِنْ حَوَائِجِهِ رَغْدًا	5 سَحَابٌ هُمُومٍ مَعَ غُمُومٍ تَرَكَمْتُ
دَرَارِيهِ مِنْ حَفْصِي نَظَّمْتُ الْخَدَا	6 وَأَخْرَجَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشُّوقِ أَنْحَرًا
رُكَّامٌ غَمَامٍ قَارَتَتْ شَهْبًا رَصْدًا	7 كَأَنَّ السِّكَّابَ اللَّثْمِ مِنْ غَرْبِ نَاطِرِي
تَقَاطَرُ فَانْظُرْ كَيْفَ مَازَحَهُ خِيْدًا	8 يُؤَوِّجُ لَارًا وَهُوَ مَاءٌ مُصْعَدًا
فَتَسُحُّ مِنْ وَشِي الرِّضَا لَهُ بُرْدًا	9 عَسَى يَتَحَلَّى مِنْ فَخْرِهَا فَرَجُ الرِّخَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına buhur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkımdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcım) kımna çevirdi.

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarımın eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olamı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.⁵⁷⁶

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı diğer kasidesinin mukaddimesine de gazelle başlamış ve buradaki aşkı da dolunay üzerinden ifade etmiştir. [Kâmil]

أُرْتَوِ بِتَدْرِ شَقِي بِعُرُوبِهِ	1
كَيْ أَحْلَى الْأَنْظَارَ مِنْ مِرَابِيهِ	2
وَتَزِيدُ حَرَّ الشُّوقِ تَيْنَ أَضَالِعِي	3
وَتَهَيِّمُ قَلْبِي شَاكِيَا أَلَمِ الْحَرَى	4
فَيُعَوِّطُ طَرْفِي عَنْهُ فَيَضُّ عُرُوبِهِ	
وَالْقَلْبَ مِنْ وَلِيهِ بِمَا يُغْرِي بِهِ	
إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا بِالْغَرِيبِ	
ذَمَعٌ حَرَى فِي حَمْرِهِ وَلَهِيهِ	

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdâyâ tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

⁵⁷⁶ el-Murâdî, age., I, 18.

4. *Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin kuru ve alevleri üzerine akmaktadır.*⁵⁷⁷

Sonuç olarak Hâmid el-‘İmâdî mukaddimenin önemli esaslarından biri olan gazeli iki önemli kasidesinde kullanmıştır. Bunlardan birinde aşkını güzel bir bahçe ve içindekilerle diğerinde ise dolunay ve etrafındakilerle ifade etmiştir.

1.1.2.2. Atlâl

Hâmid Efendi kasidelerine gazelle giriş yaptıktan sonra atlâla yer vermiştir. Konu Hz. Peyamber’i (sav) medih olunca atlâl da buna göre şekillenmiştir. Birinci kasidesinde Peygamber methiyelerinde kullanılan Râme, Hicaz bölgesinde Arap şairlerin üzerinde şiir söyledikleri yer olan Munhenâ vadisi ve aynı bölgede yaygın meyveli bir ağaç olan Şih ve güzel kokulu bir bitki olan Rend, Akik vadisi ve Taybe’yi sevgilinin mekânları olarak zikretmiştir. Bu kasidesinde atlâla altı beyit ayırmıştır. [Tavîl]

10	فَتَشْتَقُ عَرْفَةَ الطَّيِّبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ	وَتَحْنِي بِوَادِي الْمُتَحَنِّي الشَّيْحِ وَالرُّمْدَا
11	وَتَسْتَعِي عَلَى الْأَفْدَامِ وَالْوَحْدِ وَالْحَسَا	وَتَذْرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمًا بِهِ وَحْدَا
12	تُدَاوِي كَلْمًا مِنْ نَرَى ذَلِكَ الْجَنَى	وَقَلْبًا كَثِيرَ فُوحَا وَالْأَعْيْنَ الرُّمْدَا
13	أَشِيمُ بِهِ وَادِي الْعَقِيقِ وَطَيْبَةَ	وَطَيْبًا لِدَاتِ السُّرْرِ أَذْكَرِّي الْعَهْدَا
14	بِهِ حَجْرٍ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدًا	لِمُسْتَلْبِيهِ مَا أَنَاخُوا لَهُ وَحْدَا
15	صَفَا لِي صَفَاهَا بِالنَّمَامِ وَزَمْرَمَ	يُزَمْرَمُ لِلدَّاعِي سُرُورًا لِمَا أَدَى

10. *Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Munhenâ vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şih bitkilerini deriyoruz.*

11. *Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarımızı saçıyoruz.*

⁵⁷⁷ el-Murâdî, *‘Arfü ‘l-Beşâm*, s. 115.

12. Bu korunun toprağından yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.

13. Bu vadinin korusunda Taybe'yi⁵⁷⁸ (Medine'yi), Akik vadisini ve ahdi⁵⁷⁹ hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).⁵⁸⁰

Hâmid Efendi ikinci Peygamber methiyesi için yazdığı kasidesinde hemen hemen aynı yer isimlerini zikrederek atlı işlediği görülür. Bu kasidesinde ise atlı onbeş beyit ayırmıştır. [Kâmil]

5	عَمَّ الْعَيْقَ مَعَ النَّوَى بِشُرُوبِهِ	وَسَاؤُهُ وَسَاؤُهُ يَغْلُو بِهِ
6	وَقَلْبُنَا خَفَقَتْ بِأَجْنِحَةِ الْأَسَى	أَسْفَا وَخَصَصَ رَتَعَا بِبَعِيهِ
7	رَكِبْتُ التَّوَائِبِ حِينَ أُمَّ حَتَابُهُ	صَحِبَ الْفَوَادِ وَقَادَهُ كَحْنِيهِ
8	مَنْ لِي بِتَمِّ لُرَابِ ذِيكَ الْجِسَى	أَوْ أَنْ أَفْرَزَ بَعْرِهِ وَهَبْرِهِ
9	مَنْ لِي بِهِ أَيْنَ الثَّرَابِ وَالشَّرَى	وَالنَّحْمِ دُونَ بَطَاحِهِ وَكَيْبِهِ
10	شَوْقًا لِشَمِّ عَيْبِ رَوْحَةِ قُرْبِهِ	إِنَّ الْمَحِبُّ نَحْنُ فِي تَقْرِيهِ
11	فَأَمَّنْ بِفَضْلِكَ كَحَى نَفُورِ بَيْتِهِ	وَتَسِيمِ طَيْبَةِ إِذْ نَهَتْ بِطَيْبِهِ
12	بِتِلْكَ الْمَعَاهِدِ إِنْ تَقِفْ حَتَا بِهَا	بَلَقَ السَّمَاحَ مَعَ الْعُلَا وَرَجِيهِ
13	وَبِنَارِ تَيْلِ الْعُقُورِ فِي أَعْصَانِهَا	عَاصَتْ عُدُونَهُنَّ عَن تَعْدِيهِ

⁵⁷⁸ "Hz. Peygamber'in (sav) Medine için kullandığı başka bir isim." Ali b. İsmail b. Side el-Mursi, *el-Muhkem ve'l-Muhitü'l-'Azam*, D.K.I., Beyrut, 2000, IX, 227.

⁵⁷⁹ Bakara sûresi 125. ayette geçen "İbrahim ve İsmail'den de, Tavaf edenler, ibadete kapananlar, devamlı rükü ve secdede bulunanlar için evimi tertemiz tutun, diye söz almıştk." ifadesine telmih vardır.

⁵⁸⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

أَبَدًا وَإِنْ ثَقُلَتْ مَطَاطِيَا حُوبِهِ	حَيْثُ الْقَبْرُ يُؤَلَّفِي بِأَتَانِهِ	14
وَالْعَفْرِ عَنْ حَادِي أُنَى يَدُوبِهِ	فَهِيَ الْمَعَاهِدُ لِلْمَتَابِحِ وَالْمُنَى	15
مَا تَبَيَّنَ صَدْرِي وَالْحَشَا وَوَحْيِهِ	مُنَى حَيْبٍ قَدْ نَوَى فِي مُهَجَّتِي	16
وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمَائِيهِ	فَهَوَى الْمَعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطَبِيبَهَا	17
حَتَّى نَسَا فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيدِهِ	مَنْ رَبُّ فِي أَعْضَاءِ قَلْبِي حُتِّهِ	18
نَيْلًا فَطَابَ تَشْوَقِي لِرَبِّهِ	وَعَدَا نَيْتُهُ بِعُجْبِهِ وَتَهَابِهِ	19

5. Dolunayın ışığı Akik vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğümü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akik vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğumu sadece bizim mahalleye has kıldı.

7. Sıkıntılarım kafilesi, o Hazreti Cenab'a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.

8. Bu küçük korumun toprağını öpmek için, ya da o toprağın kokusuyla veya rüzgâr estiğinde hareket etmesiyle bahtiyar olmama kim yardım eder?

9. Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder? Gök nerede yer nerede. (Bırakm yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.

10. (Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çünkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.

11. (Ya Rabbi) onun yakınlığına ve (sabah) güzel kokuyla eserken Taybe'nin (Medine'nin) rüzgarına ulaşmam için bana lütufta bulun.

12. *Bu saygın (bereketi, suyu bol) yerlerde bir cânî bile dursa, takdirle ve onun bol feyiz ve müsamahasıyla karşılaşır.*

13. *Af meyvesine nail olmanın meyveleri (bu mekânların) dallarındadır. Omun (cânünün) azabının yerine af meyvelerinin tatları geçmiştir.*

14. *(Bu yerlerde) cânünün günahları bunları taşıyan hayvanların sırtına çok ağır gelse bile günahlarıyla geleni hep kabul etmek vardır.*

15. *Bu saygın yerler, bağışlar (yapmak), arzuları (yerine getirmek) ve günahlarıyla gelen bir mücrimi affetmek içindir.*

16. *(Bu saygın yerlerde) sevgilinin kabri vardır. Fakat aslında o sevgili göğsümün içindeki kalbimin damarları ve kalp atışlarının çıkardığı o vuruşlarda (yatmakta)dır.*

17. *O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkımda kalbimi eritmesiyle bitirendir.*

18. *(O sevgili) Kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.*

19. *Sevgi, acaib güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.⁵⁸¹*

Sonuç olarak Hâmid Efendi, kaside mukaddimesinde önemli bir yere sahip sevgilinin gezdiği mekanları ifade eden atılgan başarılı bir şekilde işlemiştir. Peygamber methiyesinde kullanılan mekanlara yer vererek bu konuda klasik çizgide kalmıştır.

1.1.3. Tehalluş

Kaside içerisinde konular arasındaki geçişte tehalluş denir.⁵⁸² Bu geçişlerin kurallarına göre yapılmasına husnu't-tehalluş, kurallarına uymayanına ise iktidâb adı

⁵⁸¹ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 115-116.

verilir.⁵⁸³ Tehalluş şairin maharetine işaret eder. Çünkü dinleyeni bir konudan diğerine hissettirmeden geçirme ve kelimelerin çok dikkatlice seçilmesi önem arzeden bir husustur. Şair gazelden atlâla geçer sonra kullandığı kelime ve ifadelerle medihe geçer. Bazen de bu geçişleri yapması söz konusu olamaz. Ayrıca Arap edebiyatı eleştirmenleri daha çok cahiliye şiirlerinde kullanılan (دَعَا) gibi geçişleri hoş karşılamamışlardır.⁵⁸⁴

Hâmid Efendi, tehalluşlarında başarılıdır. Mesela ilk kasidesinde afif gazelden atlâla geçerken son beyitte fecirden bahseder. Fecir vakti kokunun çok güzel olduğu malumdur. Atlâla girişte de “Râme tarafından güzel kokuyu kokluyoruz” diye başlayarak güzel bir geçiş yapmıştır. Öncesinde hep bahçenin argümanlarını kullandığı için de güzel uyum olmuştur. Kullanılan kelimeler konuya göre uyumlu seçilmiş dinleyen geçişleri hissetmemiştir. Dolayısıyla burada Hâmid Efendi'nin husnu't-tehalluş yaptığı söylenebilir. [Tavil]

9 غَسَى يَتَحَلَّى مِنْ فَحْرِهَا فَرَجَ الرَّحَا فَتَسُجُّ مِنْ وَشَى الرُّضَا لَهُ بُرْدَا
10 فَتَسْتَقُ عَرَفَ الطَّيِّبِ مِنْ نُحْرِ رَامَا وَتَحْنِي بَوَادِي الْمُنْحَى الشَّيْخِ وَالرُّدَا

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Münhena vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şih bitkilerini deriyoruz.⁵⁸⁵

Hâmid Efendi, bir başka kasidesinde de husnu't-tehalluşu başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Atlâla devam ettiği yerde ilk önce sevgilinin yerinin af mekâm olduğunu ve onun kalbinde sevgisini yine sevgilisinin büyüttüğünü ifade etmiştir. Sonra

⁵⁸² İbnu'l-Eğîr, *age.*, III, 121; Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinân el-Hafûcî, *Sırru'l-Feşâha*, Kitâb Nâşirûn, Beyrut, 2010, s. 26; Bekkâr, *age.*, s. 223.

⁵⁸³ İbnu'l-Eğîr, *age.*, III, 121; Bekkâr, *age.*, s. 228.

⁵⁸⁴ Bekkâr, *age.*, s. 228.

⁵⁸⁵ el-Murâdî, *age.*, I, 18.

sevgilisinin günahkar bir aşık olarak kendisini bu dünyada affetmesi bahtiyarlığına, ahirette de onun şefaatine kavuşma özlemini zikretmiştir. Burada “kulların hazinesi” demesi uyumlu düşmüştür. Sonra da memduhunu övmeye geçmiştir. [Kâmil]

18 مَنْ رَبِّ فِي أَعْضَاءِ قَلْبِي حُبُّهُ
حَتَّى تَشَأَ فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيدِهِ
19 وَعَدَا تَبِيهُ بِعُضَيْهِ وَبِهَائِهِ
تَبِيلاً فَطَابَ تَشْوُفِي لِرَبِّيهِ
20 دُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى
ذِي الْعَرْشِ وَهُوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيهِ

18. (O sevgili) Kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.

19. Sevgi, acıba güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaata dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.⁵⁸⁶

Hâmid Efendi'nin yukarıdaki tehalluslarına bakıldığında onun istenilen şartları yerine getirerek tehalluşlarında başarılı olduğu görülür. O, tehalluşta kusur kabul edilen ifadeler de yer vermemiştir. Kullandığı kelimeler uyum içerisinde ve geçişleri hissettirmeyecek şekilde seçilmiştir.

1.1.4. Hâtîme

Kasidenin sonuna hatime veya makta' denir. Arap edebiyatından kaside'nin matla'ına da makta'ına da önem verilmiştir.⁵⁸⁷ Hâtîmenin kasidenin muhtevasına uygun, akılda kalıcı, güzel kelimelerden seçilmiş ve hikmetli sözler ihtiva etmesi gerektiği

⁵⁸⁶ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

⁵⁸⁷ el-'Askerî, *age.*, s. 342; İbn Raşîk el-Kayravânî, *age.*, s. 185; Bekkâr, *age.*, s. 229.

üzerinde duran edebî tenkitçiler mersiye ve medih şiirleri⁵⁸⁸ hariç hatimede duayı uygun bulmamışlardır.⁵⁸⁹

Hâmid Efendi'nin hatimelerinde kasidenin muhtevasına uygunluk, akılda kalıcılık ve güzel kelimelerin seçilmesi konusunda herhangi bir eksiklikle karşılaşmaz. Ancak kasidelerin sonunda duayı çok kullandığı görülür.

Hatimelerde, Hâmid Efendi'yi farklı kılan bir husus da hemen hemen her hatimesinde ismine işaret etmiş olmasıdır.

Mesela Hz. Peygamber (sav) için yazdığı ilk kasidesinin sonunda uzun bir dua faslından sonra Allah dostlarını da duasına katmış ve onların kendisinin dayanağı olduğunu ve onları her zaman övdüğünü söylemiştir. Kasidenin son iki beyiti hâtimedir. Burada kullandığı kelimelerle de kendi ismine işaret etmiştir. Bu kullanım Hâmid Efendi'yi farklı kılmıştır. Onun bu özelliği sadece kasidelerde değil diğer şiir türleri için de geçerlidir. Son beyit ise Lisānu'd-Dīn İbnu'l-Ḥatīb'e ait bir şiirin matla'ıdır. [Tavîl]

54 كَذَلِكَ خَمِيعُ الْأَوْلِيَاءِ لَأَنْهُمْ عِمَادِي وَأَبِي حَامِدٌ لَهُمْ حَمْدًا

55 وَسِرِّي أَسْرَى بِالسُّرُورِ لِأَنَّهُ نَأَلِقُ نَحْدِيهَا فَأَذْكُرُنِي نَحْدًا

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı.⁵⁹⁰

Hz. Peygamber (sav) için yazdığı ikinci kasidenin sonunda dört beyit hatimedir. Bu hatimede de yine kendi ismine işaret eden kelimeleri kullanır. Dua içerikli aşağıdaki beyitlerde doğrudan kendisinin el-'İmâdî'nin oğlu olduğunu söylemiş ismini ise iki defa

⁵⁸⁸ el-Kayravânî, *age.*, 203.

⁵⁸⁹ el-'Askerî, *age.*, s. 344; el-Kayravânî, *age.*, s. 203; el-Kartâcennî, *age.*, s. 306.

⁵⁹⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

cümle içinde manasıyla kullanarak zikretmeyi tercih etmiştir. Özellikle son beyit zihinlerde hoş bir mana bırakacak kelime ve manalardan seçilmiştir. [Kâmil]

61	وَأَنْ أَلْعَمَادِي حَامِدٌ لَكَ شَاكِرٌ	رُحُو قَبُولاً عِبُّ سَتَرٍ عُبُوبٌ
62	رَاحَ يَسْتُو أَنْ يَتَالَ تَكْرُمًا	تَارِيخٌ مَا أُبْدَاهُ مِنْ مَرْعُوبٍ
63	وَبِحَامِدٍ لَكَ دَامَ حَالٌ مُبْتَرٌ	حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِبَدْحِ حَبِيبٍ
64	يُهْدِي إِلَيْكَ مَعَ التَّسِيمِ نَجِيَّةٌ	مَشْحُورَةٌ بِأَلْمِسْكَ عِنْدَ هُبُوبٍ

61. el-'Imâdî'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbî– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medh etmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.⁵⁹¹

Hâmid Efendi hocası Ebu'l-Mevâhib için yazdığı kasidesinin hatimesinde de nisbetini İmâdu'd-dîn olarak kullanmış, (مَحَامِدًا) kelimesini de kullanarak ismine işaret etmiştir. Kasideleri içinde ayrı bir yere sahip bu şiirine, hâtimesi de uygun düşmüştür. [Tavîl]

31	وَدَامَ عِمَادُ الدِّينِ يُهْدِي مَحَامِدًا	يَقْصُرُ عَنْ إِفْرَاقِهَا كُلُّ طَائِلٍ
----	---	--

31. 'Imâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin!⁵⁹²

⁵⁹¹ el-'Imâdî, öge., Yv. 251a; Pv. 249b.

Dönemin Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi için yazdığı kasidenin sonunda da bir kelimeyle ismine işaret etmiştir. Bu iki beytin birincisinde dua eden Hâmid Efendi, ikincisinde yazdığı kasidenin önemine işaret etmiştir. [Tavil]

14 وَلَا زِلْتِ صَلَاتًا مَعَ بَيْتِكَ مُؤَيَّدًا وَدُمْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُنْشِرِحَ الصَّدْرِ
15 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَهْدَى لِنَابِكَ حَامِدًا رِسَالَةَ مَدْحٍ فِيكَ سَامِيَةَ الْقَدْرِ

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allahtan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubumu Hâmid senin kapına hediye etti.⁵⁹³

Dönemin kadılarından Mustafa Medhî için yazdığı kasidenin hatimesi de iki beyittir. İsmine burada da işaret etmiş ve seçilen kelimeler medih kasidesine uygun düşmüştür. [Kâmil]

20 وَالسُّعْدُ فِي أُنْوَابِكُمْ طَرُوقُ الْمُنَى وَالْعَزُّ أَيْ كُنْتُ خَيْرٌ مُلَازِمٍ
21 مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ قَضَائِكَ حَامِدًا لِعَمَّاكَ أَوْ تُشِيرَتِ قَلْبِيكَ نَاطِمٍ

20. Allah'tan mutluluğun arzularınıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostumuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenen bütün bu övgüler) fazilet direğinzin etrafında lütuflarınızı öven dolaştığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şîr) gerdanlıkları dökürüldüğü sürece devam etsin.⁵⁹⁴

⁵⁹² el-İmâdî, *age.*, Yv. 105a; Pv. 165a.

⁵⁹³ Seyûr, *agm.*, s. 94.

⁵⁹⁴ el-Muhibbî, *age.*, VI, 13; el-Murâdî, *age.*, s. 119.

Hocalarından biri olan Ahmed el-'Alemî için yazdığı kasidenin hatimesi tek beyittir. Fakat yukarıdaki üç beyitle irtibatlı olarak yazılmıştır. Asırlarca manasına gelen (مَدَى الدُّهْرِ) ifadesi üst beyitlerde geçen (فَلَا زَالَ نُحَاتًا), (يُطَوِّقُ) ve (أَبْدَى) fiilleriyle mana olarak irtibatlı kılınmıştır. Şair, bu beyitle hem konuyu hem de kasideyi bitirerek başarılı bir hatime örneği sunmuştur. [Tavîl]

7	فَلَا زَالَ نُحَاتًا يُفِيدُ مَسَالِيًا	لَهَا غُرَّرَ قَدْ أُوضِحَتْ وَحُجُولُ
8	يُطَوِّقُ أَعْنَاقَ الْأَكْبَامِ قَلَابِدًا	لَهَا مِثَّةُ ذُرِّ بِالنَّهَامِ حَمِيلُ
9	مَدَى الدُّهْرِ مَا أَبْدَى بِمَدْحِكَ حَامِدُ	بِظَامٍ مَعَانٍ كَيْسَ عَنَّةٍ عُدُولُ

7. *Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamamı ve araştırmamı dilerim.*

8. *(Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözleriyle gerdanlıklar takmamı dilerim.*

9. *(Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim).⁵⁹⁵*

Genel olarak Hâmid Efendi'nin hatimleri, yazılan kasidelerin mana ve muhtevalarına uygun kelimelerden seçilmiştir. Şairin uzun ve kısa hatimleri mevcuttur. Bir kasidesinin hatimesi başka bir şairden alıntı yapılmıştır. Peygamber methiyeleri başta olmak üzere şiirlerinin sonunda genellikle dua cümleleri vardır. Kendinden önceki şairlerden farklı olarak hemen hemen her şiirinin sonunda ismine işaret etmiştir. Bu da onun ayrıcalığı olarak zikredilebilir.

⁵⁹⁵ el-Murâdî, *age.*, II, 21.

1.2. Muvaşşah'ın Yapısı

Nakışlı elbise⁵⁹⁶ manasına gelen muvaşşah, edebiyat terimi olarak “şiiir bahirlerinin hepsini kullanmakla birlikte daha başka ölçülerle de söylenebilen, nazmedenin arzusuna göre kaffiyesi ve vezinlerinin sayısı değişebilen, teğanni ile söylemek amacıyla özel bir vezinle nazmedilmiş şiiir türü”⁵⁹⁷ diye tarif edilir. Bunlara ek olarak bu nazım türünün bu şekilde isimlendirilmesi muvaşşahın ana öğelerinden olan ħarce ve ğuşn'un bu türün nakışları olmasına bağlanmıştır.⁵⁹⁸ Muvaşşahlann kaynağı hakkında edebiyat tarihi ve muvaşşahla alakalı kitaplarda ihtilafli görüşler olsa da genel kanaat onun Endülüs kaynaklı oluşu ve Batıdan Doğuya gelmiş olmasıdır.⁵⁹⁹ Muvaşşah türünün hicri üçüncü asrın sonlarına doğru ortaya çıktığı Doğuda özellikle de Şam bölgesinde altıncı ve yedinci asırlarda parladığı görölmektedir.⁶⁰⁰ Osmanlı Dönemine gelince muvaşşah türünde yazılmış şiiirlerin mevcudiyetini korumuş olduğu görülür. Bununla beraber muvaşşahın esnek yapısından istifade edilerek örnek şiiirler nazmedilmiştir.⁶⁰¹

Muvaşşahlar matla' veya mezheb, kuffl, ħarce, ğuşn, devr, simt ve beyit bölümlerinden oluşur.

1.2.1. Matla'

Muvaşşahın ilk kuffl'una matla' veya mezheb denir. Matla' her muvaşşahda olmayabilir. Matla' daha çok tam olan muvaşşahlarda olur. Bir muvaşşah kuffl ile başlıyorsa o tam muvaşşahdır. Beyitle başlıyorsa 'akra' muvaşşahdır.⁶⁰² Hâmid Efendi, muvaşşahlarına kuffl ile başlamamış, dolayısıyla 'akra' muvaşşah kullanmıştır.

⁵⁹⁶ el-Cevheri, *age.*, I, 415; İbnu'l-Manzûr, *age.*, II, 633; ez-Zebîdi, *age.*, II, 246.

⁵⁹⁷ İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 25; Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşahâtü'l-Meşrikiyye ve Eşeru'l-Endelüs fihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1999, s. 123; Uzunoğlu, *age.*, s. 23.

⁵⁹⁸ el-Muhibbî, *İhlâşatu'l-Eşer*, I, 108.

⁵⁹⁹ er-Râfi'î, *age.*, s. 450; Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fi Bilâdi's-Şam*, s. 601; Uzunoğlu, *age.*, s. 32.

⁶⁰⁰ Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 605.

⁶⁰¹ Demirayak, *age.*, s. 331.

⁶⁰² İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 25; Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşahâtü'l-Meşrikiyye ve Eşeru'l-Endelüs fihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1999, s. 123; Uzunoğlu, *age.*, s. 43.

1.2.2. Kufî

Kafiyesi bütün muvaşşahda aynı olmak zorunda olan kufî muvaşşahın temel taşıdır. Genellikle kufî'ler en az iki, en çok sekiz, ğuşndan oluşur.⁶⁰³ Hâmid Efendi'nin muvaşşahlarında kufîlerden biri ikili, diğeri dördlüdür. Aşağıda işaretlenmiş kısımlar muvaşşahların kufî'leridir. [Meczû'u'r-Remel]

هَامُ	بَدَمِ	الْأَشْيَاءِ	هَامُ	يَا	رَسُولَ	اللَّهِ	طَرَفِي	
هَامُ	حَرُّ	قَلْبِ	فِيكَ	هَامُ	بَحْرُ	دَمْعِي	لَيْسَ	يُطْفِئِي
هَامُ	صَبُّ	دَمْعًا	مِنْ	دِمَاءِ	مَا	حَرَى	لِلصَّبِّ	يَكْفِي
آءُ	قُلْتُ	مَا	عَرَّيْتِي	Kufî	آءُ	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أُحْرَى

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.
2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.
3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.
4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶⁰⁴

هَامُ	بَدَمِ	الْأَشْيَاءِ	هَامُ	يَا	رَسُولَ	اللَّهِ	طَرَفِي		
هَامُ	بَدَمِ	الْأَشْيَاءِ	هَامُ	وَعَرَّيْتِي	حِينَ	نُوفِي	هَامُ		
هَامُ	نَارُ	صَبِّ	مُسْتَهَامُ	هَامُ	بَحْرُ	دَمْعِي	لَيْسَ	يُطْفِئِي	
هَامُ	حَرُّ	قَلْبِ	فِيكَ	هَامُ	وَاصْطَبَارُ	لَيْسَ	يَشْفِي	هَامُ	
هَامُ	مِنْ	عَرَامِ	أَوْ	سِقَامُ	هَامُ	مَا	حَرَى	لِلصَّبِّ	يَكْفِي
هَامُ	صَبُّ	دَمْعًا	مِنْ	دِمَاءِ	هَامُ	وَبَرَى	قَلْبِي	بِرُكْفِي	هَامُ
هَامُ	مِنْ	فُؤَادِي	فِي	سُرَّاهُ	هَامُ	آءُ	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أُحْرَى
هَامُ	مُقَلَّتِي	مَا	قُلْتُ	آءُ	هَامُ	عِنْدَمَا	أُذَمِّي	وَ	أُحْرَى

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

⁶⁰³ İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 26; Uzunoglu, *age.*, s. 44.

⁶⁰⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.
3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.
4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.
5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..
6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.
7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.
8. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.⁶⁰⁵

1.2.3. Beyit

Muvaşşahda varsa matladan sonra gelen ve kafiye bakımından matla', kufî ve hârceden farklı ama kendi içinde uyumlu, en az üç simt'den oluşan nadiren beşi aşan kısımdır.⁶⁰⁶ Beyiti oluşturan her bir satıra da simt denir. Beyit'e muvaşşahın gövdesi diyebiliriz. Her iki muvaşşahını matla'sız yazan Hâmid Efendi'nin bu şiirlerde beyitleri biri üçlü diğeri de altılı olarak gelmiştir. Aşağıdaki parçada işaretli kısım bütünüyle beyittir. [Meczû'u'r-Remel]

سَأَلَ	كَيْفَ	قَلْبِي	عَنْكَ	سَأَلَ	يَا	حَبِيبِي	يَا	مُحَمَّدُ	5
سَأَلَ	مِنْ	خُفُونِي	فِيكَ	سَأَلَ	وَدَمِي	مَهْمَا	تَحْمَدُ	6	
سَأَلَ	مَا	بَقِيَ	مَاءَ	الْحَيَاةِ	فَهَوَّ	نَهْمِي	لَيْسَ	يَنْقَدُ	7
أَهْ	عَمْرِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أَحْرَى	8

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.
6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.
7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

⁶⁰⁵ el-'İlmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

⁶⁰⁶ İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 25-26; Uzunoğlu, *age.*, s. 49.

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶⁰⁷

1.2.4. Devir

Muvaşşahlarda beyit ve kufî'un oluşturduğu her parçaya devir denir.⁶⁰⁸ Muvaşşahlarında matla' kullanmayan Hâmid Efendi'nin devirlerinden biri aşağıdaki tablonun tamamıdır. [Meczû'u'r-Remel]

أَعْتَبْتُ	وَادِي	وَحَمِي	simt	إِطْبِيَّةُ	شَوْفِي	وَآ	آة	9
أَعْتَبْتُ	شِبَّة	فَيْكِي	simt	حَبِيَّة	الطَّرْفُ	فَارِقِي	10	
مَنَاة	أَقْصَى	وَمِنَى	simt	وَهْبِيَّة	الْأَلْسِي	ذِكْرِي	11	
آة	قُلْتُ	مَا	kufî	أَحْرَى	الشَّوْقُ	أَوْلَى	12	

9. Ah! Omin kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğumu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶⁰⁹

1.2.5. Harce

Muvaşşahın son kufî'luna harce veya merkez denmektedir. Muvaşşahın en önemli bölümüdür. Bütün muvaşşah buna göre şekillenir. Hatta bazı veşşâhlar önce harce'yi yazar, sonra bütün muvaşşahı buna bina ederler.⁶¹⁰ Kasidede matla' ne ise muvaşşahda da harce odur. Harce olacak kufî'den önce veya kufî içinde mutlaka (قال) ve (غنى) fiillerinin veya kiplerinin geçmesi gerekmektedir.⁶¹¹ Hâmid Efendi, muvaşşahlarında harcelerini başarıyla ve istenilen şartlara göre kullanmıştır. Aşağıda işaretli kısımlar birer harcedir. [Meczû'u'r-Remel]

⁶⁰⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

⁶⁰⁸ Uzunoglu, *age.*, s. 54.

⁶⁰⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

⁶¹⁰ İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 30; Uzunoglu, *age.*, s. 54.

⁶¹¹ İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 31; Uzunoglu, *age.*, s. 56.

13	إِيْدُ الْعَيْنِ مِنِّي	تُرْبُ دِيَاكَ الْحَمِي
14	أَرْضِي اللَّحْظَيْنِ عَنِّي	أَرْضُهُ أَنْ يَلْمَا
15	يَا تُرِي أَكْحُلُ حَفْنِي	بَعْبَارِ مِنْ تُرَاة
16	آة لَوْلَا الشَّوْقُ أُحْرِي	عَنْرِي مَا قُلْتُ آة

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶¹²

9	يَا حَبِيي يَا مُحَمَّدُ	يَا رَسُولَ النَّقْلَيْنِ
10	أَنْتَ مَحْمُودٌ وَأَحْمَدُ	كَيْفَ قَلْبِي عَنكَ سَأَلُ
11	وَدَمِي مَهْمَا نَحْمَدُ	فِي شُرُونِ الْمُقَلَّتَيْنِ
12	كَيْفَمَا غَارَ وَ أَلْحَدُ	مِنْ حُقُونِي فِيكَ سَأَلُ
13	فَهَوَّ يَهْيِي لَيْسَ يَنْفَدُ	فِي حَوَالِي الشَّائَتَيْنِ
14	صَيَّرَ الْإِنْسَانَ مَكْمَدُ	مَا نَهِي مَاءُ الْحَيَاةِ
15	آة لَوْلَا الشَّوْقُ أُحْرِي	مِنْ فُؤَادِي فِي سِرَاة
16	عِنْدَمَا أَدْمَى وَ أُحْرِي	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آة

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cimmin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her domuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarımda tükenecek değildir.

⁶¹² el-İmâdî, oge., Yv. 247b; Pv. 246a.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.⁶¹³

Hâmid Efendi'nin bu iki hârcesine bakıldığında istenilen kurallara uyduğu görülür. Özellikle hârcelerde olmazsa olmaz şartlardan biri olan (قَالَ) fiili veya kiplerinden birini kullandığı görülür. Ayrıca değişik hârc çeşitlerinden ammice, yabancı bir dille yazılmış cümle veya iktibas bir cümleye yer vermemiş, bunun yerine i'rab kurallarına uygun bir cümle seçerek tercihini bu yönde kullanmıştır. Dolayısıyla Hâmid Efendi hârc çeşitlerinden i'rab kurallarına uygun olarak yazılan bir cümleyi kullanmıştır.

1.2.6. Ğuşn

Kasidede her beyitteki parçaya şatr dendiği gibi muvaşşahdaki matla', kufl ve hârc'e'deki herbir parçaya ğuşn denir. Kasidede şatr iki taneden fazla olmazken muvaşşahda ğuşn en az ikidir, daha fazla da olabilir. Ğuşnlar birbiri arasında kafiyeli de olabilir, kafiyesiz de.⁶¹⁴ [Meczû'u'r-Remel]

17	زَادَ	شَوْهِي	بِرُزُودِ	وَجِسَى	وَادِي	الثَّقَا
		ğuşn		ğuşn		
18	ارْتَحَى	اللَّخْطَيْنِ	عَشَى	يَا تَبَايَى	أَوْصَلِ	عُودِي
		ğuşn		ğuşn		
19	عَارَ مِنْ	جَفِي	هُجُودِي	حَالٌ	هِيَ	قَلْبِي
		ğuşn		ğuşn		
20	أَهْ	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَجْرَى	مَا	قُلْتُ
		ğuşn		ğuşn		

⁶¹³ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

⁶¹⁴ Uzunoğlu, *age.*, s. 61.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümünden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶¹⁵

1.2.7. Simt

Beyit konusunda geçtiği üzere beyiti oluşturan her satıra simt denir. Bu simtlerin bütününe beyit denir. En az üç, en fazla beş simt olur. Bütün simtler genellikle kendi arasında kafiyeli olmak zorundadır.⁶¹⁶ Hâmîd Efendi'nin Simtlerde kural dışı olarak 6 simt kullandığı ve bir kafiye de dikkat etmediği görülür. Fakat bu esnek bir yapıya sahip muvaşşahlara ters bir şey değildir. Aşağıdaki tabloda işaretli her bir parça simt'tir. [Meczû'u'r-Remel]

مَيْتٌ يَا يَا يَا السَّلَامُ	simt	يَا يُرَى يُقْضَى عُرْوَى	21
سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامِ	simt	أَوْ يُشَى لِي حُضُورَى	22
إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاءَ	simt	ذَلِكَ غَايَاتُ سُرُورَى	23
عَشْرَى مَا قُلْتُ آه		أَهْ لَوْلَا الشَّوْقُ أُخْرَى	24

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

⁶¹⁵ el-İmâdî, age., Yv. 247b; Pv. 246a.

⁶¹⁶ Uzunoğlu, age., s. 62.

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶¹⁷

Sonuç olarak Hâmid Efendi, muvaşşahlarında geleneksel çizgiyi takip ederken bazı farklı uygulamalara da gitmiştir. Mesela muvaşşahlar da beyitlerin normalde aynı kafiye düzenine sahip olması gerekir. Ancak Hâmid Efendi, muvaşşahlarında farklı bir tercihte bulunmuş ve son simtı farklı bir kafiyede getirmiştir. Aslında bu, hiçbir şekilde sınır tanımayan muvaşşaha yapısına çok uzak bir davranış değildir. Genellikle beyitlerin aynı uyak düzeninde olması beklenir. Fakat böylesi de mümkündür.

1.3. Taşîr'in Yapısı

Kelime manası itibariyle bir şeyi iki kısma ayırma ve şiirin bir şatırına başka bir şatr eklemeye manalarına gelen taşîr ıstılahî olarak şairin bir beytin her şatırını kafiyeli olarak getirmesine veya şairin bir başkasına ait bir beytin ilk kısmına ayrı bir şatr son kısmına da ayrı bir şatr yazmasına denir.⁶¹⁸ Fakat burada şairden şiirin lafız ve mana uyumuna dikkat etmesi istenir. Taşîrde yapılan bu yeni terkipte zorlama ve dolgu olmaması bilakis asıl beyte lafız ve mana olarak parlaklık katması şart koşulur.⁶¹⁹

Hâmid el-İmâdî, şiirlerinde taşîri kullanır. İlk olarak kendi yazdığı bir muvaşşaha yine kendisi taşîr yapmıştır. Her iki muvaşşahın ilk devir'leri verilerek bu taşîr görülmeye çalışılacaktır. [Meczû'u'r-Remel]

هَامِ	الأَحْسَاءِ	بَدَمِ	طَرْفِي	يَا	رَسُولَ	اللَّهِ	طَرْفِي	1
هَامِ	قَلْبِ	فِيكَ	حَرِّ	بَحْرِ	دَمْعِي	نَيْسَ	يُطْفِئِي	2
وَمَاءَ	دَمْعًا	مِنْ	صَبِّ	مَا	حَرَى	إِلِّصَبِّ	يَكْفِي	3
أَدَ	قَلْتُ	مَا	عَمْرِي	أَدَ	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أُحْرَى	4

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

⁶¹⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

⁶¹⁸ er-Râfi'i, *age.*, s. 574.

⁶¹⁹ Abdunnûr, *age.*, s. 68.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.⁶²⁰

[Mezû'û'r-Remel]

بِالسَّكَّابِ	وَالسَّيِّئَاتِ	يَا رَسُولَ اللَّهِ	طَرَفِي	1				
بِذَمِ	الْأَحْشَاءِ	هَامِ	وَعَرَامِي	جِيْنَ	تُوفِي	2		
نَارِ	صَبِّ	مُسْتَهَامِ	بَحْرٍ	ذَمْعِي	لَيْسَ	بُطْفِي	3	
حَرِّ	قَلْبِ	فِيكَ	هَامِ	وَأَمْطِبَارٍ	لَيْسَ	بَشْفِي	4	
مِنْ	عَرَامِ	لَوْ	سَقَامِ	مَآخِرِي	بِلِصْبِ	تَكْفِي	5	
صَبِّ	دَمْعِ	مِنْ	دِمَاءِ	وَبَرِّي	قَلْبِي	بِرَكْفِي	6	
مِنْ	فُؤَادِي	فِي	سَرَاهِ	أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	أَحْرِي	7
مُقَلَّتِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ	عَلَّمَنَا	أُذْمِي	وَ	أَحْرِي	8

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Aşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülmesi kalbimi zayıflattı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığımda "ah!" demezdim.⁶²¹

Görüldüğü üzere birinci devir'deki her bir ğuşn alınmış ikinci devir'de bunlara eklemeler yapılarak taşîr oluşturulmuştur. Hâmid Efendi'nin bu taşîrinde lafız, mana açısından başarılı olduğu görülür. Ayrıca zorlama ve tekellüf de hissedilmez.

⁶²⁰ el-İmâdî, a.g.e., Yv. 247b; Pv. 245b.

⁶²¹ el-İmâdî, a.g.e., Yv. 248a; Pv. 246b.

Hâmid Efendi bir başka taştîrini Hz. Ali'nin (r.a.) şu şiirine yapmıştır: [Kâmil]

1 وَأَحْفَظُ لِسَانَكَ وَأَحْتَرِزُ مِنْ لَفْظِهِ
فَالْمَرْءُ يَسْتَلِمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ
2 وَالسِّرُّ فَاتِكُمُ وَلَا تُنْطِقُ بِهِ
شَيْءَ الرُّجْحَانَةِ كَسْرُهَا لَا يُشْعَبُ

1. Dilini tut, onun konuşmasından sakın. Çünkü kişi diliyle övülür ve yerilir.

2. Sırrı gizle onu kimseye anlatma. Çünkü kırılan cam toplanmaz.⁶²²

Hâmid Efendi'nin şiiri ise şöyledir: [Kâmil]

1 وَأَحْفَظُ لِسَانَكَ وَأَحْتَرِزُ مِنْ لَفْظِهِ
بِئْسَ تَمَالُ الْأَمْنِ بِمَا يُرْهَبُ
2 فَعَلَيْهِ قَدْ دَارَتْ رَحَى أَعْمَالِنَا
فَالْمَرْءُ يَسْتَلِمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ
3 وَالسِّرُّ فَاتِكُمُ وَلَا تُنْطِقُ بِهِ
وَأَحْتَرِزُ وَدَعُهُ مُنْكَرًا لَا يُعْرَبُ
4 وَكَيْنُ ثَبِيحٌ بِالسِّرِّ تَنْدَمُ دَائِمًا
إِنَّ الرُّجْحَانَةَ كَسْرُهَا لَا يُشْعَبُ

1. Dilini tut ve onun konuşmasından sakın. Bununla korkulandan güvene ulaşırsın.

2. Amellerimizin değirmeni onun üzerinde döner. Kişi diliyle selamete erer ya da yerilir.

3. Sırrı sakla onun kimseye anlatma. Sakın! Bırak onu irab edilmeyen nekra kalsın.

4. Sırrı fâş edersen daima pişman olursun. Çünkü kırılan cam toplanmaz.⁶²³

Hâmid Efendi bir başka taştîrini bir mecnûna ait şu iki beyite yapmıştır. Taştîr yapılmış şekliyle beyitler incelendiğinde lafız ve mananın uyumu dikkat çekmektedir. Bir zorlama ve dolgu görülmemektedir. [Tavil]

⁶²² Ali b. Ebî Tâlib, *Divânı Ali b. Ebî Tâlib*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s. 46.

⁶²³ el-Murâdî, *'Arfü'l-Beşâm*, s. 119.

ذَمِي وَذَمِي غَالٍ فَارْخَصَهُ الْحُبُّ	نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرِي	1
رَحِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُضْبُ	وَعَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأْتُ ذَمِي	2

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanyken-gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.⁶²⁴

Hâmid Efendi'nin taştîri ise; [Tavîl]

نَجِيحَ فُرَادِي حِينَ كَاتَبَهُ الْكُرْبُ	نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرِي	1
ذَمِي وَذَمِي غَالٍ فَارْخَصَهُ الْحُبُّ	وَأَحْرَقَتْهُ ذَمْعًا مِنْ حُفُونِي وَإِلَهُ	2
تَسِيحُ وَقَلْبِي بِالْعَرَامِ لَهَا حَبُّ	وَعَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأْتُ ذَمِي	3
رَحِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُضْبُ	فَمَاتَتْ إِلَى قَظِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا	4

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanyken-gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

⁶²⁴ Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Habîb, 'Ukelâ'u'l-Mecânîn, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1998, s. 304.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüzüme ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye) 'na kibir girdi.⁶²⁵

el-İmâdî, bir başka taştîrini de İbn Hacer el-Askalânî'nin şu şiirine yapmıştır.

[Vâfir]

1	نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا ذُكِرَ الْعَبِيْقُ	وَلَا حَاتَتْ نَهَ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
2	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى حُفْرِي	تَدَانِ الْحَيُّ أُمُّ نَعْدِ الطَّرِيْقُ
3	إِذَا كَانَتْ تُجِنُّ لَكَ الْمَطَابَا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشْوِقُ

1. Evet (Ey nebi) sen olmasaydım ne kıymetli taş Akik hatırlanır ne de o (Akik) için develer sahraları geçerdi.

2. Evet (mübarek) mahalle (Medine) ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. Gözyaşlarım üzerine sana koşup geliyorum.

3. Binekler sana gelmek için özlem çekiyorlarsa kara sevdalı âşîğm ne yapm.⁶²⁶

Hâmid Efendi'nin İbn Hacer'in şiirine taştîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi şöyledir: [Vâfir]

1	نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا ذُكِرَ الْعَبِيْقُ	وَلَا أُسْرَى بِهَ الطَّيْفِ الطَّرِوقُ
2	نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا فَخَرَ الْمُصَلِّي	وَلَا حَاتَتْ نَهَ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
3	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى حُفْرِي	كَأَنَّ شُرُونًا أَدْمَعَهَا شَقِيْقُ
4	نَعَمْ ذُكِرَاكَ دَائِبِي فِي الدِّيَاحِي	تَدَانِ الْحَيُّ أُمُّ نَعْدِ الطَّرِيْقُ
5	إِذَا كَانَتْ تُجِنُّ لَكَ الْمَطَابَا	وَمِنْ أَلَمِ الْحَرَى لَا تَسْتَفِيْقُ
6	وَأَبْدَى الْجِدْعُ مِنْ جِرْعِ أَيْبَا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشْوِقُ

⁶²⁵ el-Murîdî, *age.*, II, 22.

⁶²⁶ İbn Hacer, *age.*, IV, 504.

7 وَصَلَّى اللهُ مَا نُشِرَتْ نَحَايَا عَلَى مَنْوَالِكِ أَوْ سَالَ الْعَتِيقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesilenle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem dıyıyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiği) kütük, senin ayrılığından inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşığın ne yapsın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebî).⁶²⁷

Hâmid Efendi'nin bütün taşîrleri incelendiğinde istenilen şartları yerine getirdiği görülür.

1.4. Muvaşşahlarda Vezin ve Kâfiye

Klasik Arap edebiyatında şiiirler aruz vezninde çeşitli bahirlerde yazılmıştır. Aynı durumu muvaşşahlarda görmek mümkün değildir. Hatta kasidelerdeki önem veznin belirli olmasına bağlı iken muvaşşahlarda durum bunun tam tersi olarak değerlendirilmiş, muvaşşahların bilinen vezin çeşitleriyle nazmedilmesi bir noksanlık

⁶²⁷ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 51.

olarak görülmüştür.⁶²⁸ Muvaşşahların vezinlerini dört ayrı kısımda inceleyenler olsa da, genel olarak iki kısma indirgenebilir. Birincisi klasik aruz vezinlerine uygun olarak yazılan muvaşşahlar, ikincisi bu vezinlerle alakası olmayan muvaşşahlar. Her ne kadar Endülüslü veşşahlar klasik Arap şiir vezinleriyle yazılan muvaşşahları muvaşşah olarak kabul etmeseler de birçok önemli veşşah şiirlerini/kasidelerini daha çok klasik şiir vezinleriyle yazmışlardır.⁶²⁹ Buna göre klasik şiir vezniyle yazılan muvaşşahlar da makbûldür. Hâmid Efendi'nin klasik Arap şiiri vezinlerine uygun muvaşşahlar yazmıştır. Şair, iki muvaşşahını da Meczû'u'r-remel bahrinde yazmıştır.

Bu bahrin remel olarak isimlendirilmesi çabuk telaffuz edilebilmesinden dolayıdır. İnceliğiyle tanınan bir bahir olduğu için özellikle vaşşâhlar şiirlerini bu bahirle yazmayı tercih etmişlerdir.⁶³⁰ Remel bahri, Câhiliyye şiirinde çok az kullanılmıştır.⁶³¹ Üçte biri hazfedilmiş yani her şatırda iki tef'ilesi olan bahirdir.⁶³² Vezni aşağıdaki gibidir;

فَاعِلَاكُنْ / فَاعِلَاكُنْ فَاعِلَاكُنْ / فَاعِلَاكُنْ

Hâmid Efendi her iki muvaşşahını da bu bahirle yazmıştır. Bu bahirde ikinci şatırda birinci tef'ilede ikinci sakın harfin hazfî manasına gelen ħabn zihâfî vardır. Böylece (فَاعِلَاكُنْ) tef'ilesi (فَعُولَاكُنْ) şeklini alır. Ayrıca ikinci şatırın son tef'ilesinde (darb) hazif vardır. Bu da son (فَاعِلَاكُنْ) tef'ilesinde sebep hafifin hazfidir. Böylece tef'ile (فَاعِلَا) şeklini alır. Bu da (فَاعِلُنْ)'a dönüşür. Aşağıda bu bahre ait beytin takdî'ini görebiliriz;

[Meczû'u'r-Remel]

يَا رَسُولَ اللَّهِ طَرْفِي بِدَمِ الْأَحْشَاءِ هَامٌ

⁶²⁸ İbn Senî' el-Mulk, *age.*, s. 37; Uzunoğlu, *age.*, s. 67.

⁶²⁹ Uzunoğlu, *age.*, s. 72.

⁶³⁰ Emîl Bedî' Yakûb, *age.*, IV, 36.

⁶³¹ Yakûb, *age.*, IV, 36.

⁶³² el-Hâşimî, *age.*, s.67.; Atîk, *age.*, s.82; Yakûb, *age.*, IV, 33.

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.⁶³³

يَا رَسُولَ اللَّهِ / لَا يَهْطُرُنِي
بِدَمِ لَأَخٍ / شَاءَ هَامُ
فَاعِلَاكُنْ / فَاعِلَاكُنْ
قَاعِلُنْ / قَاعِلُنْ

Aşağıdaki muvaşşah da aynı bahirle yazılmıştır. Burada ise sadece ikinci şatırın son tef'ilesinde (darb) hazfî vardır. Aşağıda bu bahre ait beytin tahtî'ini görebiliriz; [Meczû'u'r-Remel]

يَا رَسُولَ اللَّهِ طَرْهِي بِالسِّكَابِ وَتَسِحَامُ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.⁶³⁴

يَا رَسُولَ اللَّهِ / لَا يَهْطُرُنِي
بِالسِّكَابِ / وَتَسِحَامُ
فَاعِلَاكُنْ / فَاعِلَاكُنْ
قَاعِلُنْ / قَاعِلُنْ

Muvaşşahlar, kafiye düzeni bakımından da klasik Arap şiirinden ayrılır. Kaside de tek kafiye varken muvaşşahlar bölümleri içinde farklı farklı kafiyelere sahip olabilirler.⁶³⁵ Yani kûfl ile beyitlerin kafiye bakımından birbirinden ve diğer beyitlerden de farklı olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle kûflar kendi aralarında aynı kafiyeeye sahip iken beyitler ise ihtilaf halindedir.⁶³⁶ Bu bilgiler üzerine şairin şiirlerine bakılacak olursa birinci muvaşşahta kûfl iki parçadan oluştuğu için kendi arasında kafiyelenecek, beyitte kendi arasında kafiyelenecektir. Fakat muvaşşahın esnek yapısını Hâmid Efendi

⁶³³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

⁶³⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

⁶³⁵ Uzunoğlu, *age.*, s. 73.

⁶³⁶ Uzunoğlu, *age.*, s. 73.

burada da kullanmış ve beytin son simt'inin ikinci gusn'unu kufl'la aynı kafiyede getirerek farklı bir kullanım ortaya koymuştur. Kafiyelerin şu şekillerde olduğu görülür.

Birinci muvaşşah'ın kafiyesi;

d----- c-----

d----- c-----

b----- c-----

b----- a-----

İkinci muvaşşah'ın birinci devirde ilk kafiyesi;

d----- c-----

d----- c-----

d----- c-----

d----- c-----

d----- c-----

b----- c-----

b----- a-----

b----- a-----

Diğer devirlerde ise aşağıdaki gibi gelmiştir:

d----- c-----

e----- c-----

d----- c-----

c----- c-----
d----- c-----
b----- c-----
b----- a-----
b----- a-----

2. Edebî Üslup

Eda, biçim, stil, ifade tarzı ve anlatış yolu⁶³⁷ manalarına gelen üslup, dil ve edebiyatta ise kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimi⁶³⁸ olarak tarif edilir. Üslup incelemesi gramer ve belağatın verilerine dayanarak yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı, terkip ve cümleleri oluşturma biçimi, belağatın türlerinde gösterdiği özgünlükleri ve bireysel nitelikleri inceler.⁶³⁹ Diğer bir ifadeyle üslup şairin kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için gramer ve belağatı kullanma tarzıdır.⁶⁴⁰ Bu verilere dayanarak Hâmid Efendi'nin edebî üslubuna bakıldığında ifadelerinin canlı, dil kurallarına tam uygunluk, edâ güzelliği ve hayal zenginliği göze çarpar. Onun edebî üslubu incelenirken ilk önce, muâraza, tazmîn, iktibas ve teşcîr açısından onun şiirlerine bakılacak sonra bedîî sanatlar ve beyân ilmi üslupları incelenecektir.

2.1.Hâmid Efendi'nin Edebî Üslubu

2.1.1. Muâraza

Muaraza, bir şairin eski-yeni dönem olsun başka bir şairin şiirine aynı vezin, kafiye ve konuda benzer şiir yazmasıdır. Muaraza bazen sevgi ve dostluk gibi etkenlerle

⁶³⁷ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yay., İstanbul, 2011, s. 611.

⁶³⁸ İsmail Durmuş, "Üslup", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.

⁶³⁹ Durmuş, "Üslup", *DİA*, XLII, 383.

⁶⁴⁰ Abdunnûr, *age.*, s. 20.; Ali Cârîm, Mustafa Emîn, *el-Belağatu'l-Vâdiha*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 2005, s. 19; Emil Bedî' Yakûb, *age.*, II, 69.

olduğu gibi bazen de tenkit amacıyla da yapılabilir.⁶⁴¹ Hâmid Efendi'nin şiirleri incelendiğinde, klasik Arap edebiyatı ve şairlerinin tesiri görülür. Bunların başında Endülüs'ün önemli şairlerinden biri olan Lisânu'd-dîn İbnu'l-Ĥatîb gelir. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde şekil, mazmun ve malumat açısından İbnu'l-Ĥatîb'in tesiri çok rahat bir şekilde görülmektedir. O, önemli bir kasidesini İbnu'l-Ĥatîb'in bir kasidesine muaraza olarak yazması buna delildir. el-'İmâdî, aynı vezin [Tavîl], kafiye, [-] (dâl) ve mevzuda (Peygambere övgü) İbnu'l-Ĥatîb'in bir şiirine muaraza yapmıştır. Tek fark İbnu'l-Ĥatîb'in şiiri 82 beyit⁶⁴² Hâmid Efendinin şiiri ise 55 beyittir. İki şiir de Hz. Peygamber'le (sav) alakalıdır. Hâmid Efendi şiirini çocuklarından birinin ölmesi üzerine Hz. Peygamber'den (sav) medet için yazarken İbnu'l-Ĥatîb ise bir mevlid kandili münasebetiyle yazmış ve zamanın devlet başkanına hediye etmiştir.⁶⁴³

Hâmid Efendi bu muarazayı yaparken bazı beyitleri, şatrları veya ifadeleri aslında olduğu gibi alarak bunu göstermiştir. Mesela İbnu'l-Ĥatîb'in bir beyti şöyledir:
[Tavîl]

وَعَلَّةٌ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلُّ مَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْفَعْدُ فِيهِ وَمَا أَبَدَا

*Bu kevnin gerekçesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve ilk yarattığında bunda maksadı sensin.*⁶⁴⁴

Hâmid Efendi ise kasidesinde hemen hemen aynı şu beyte yer vermiştir:
[Tavîl]

28 يَبِيحَةُ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلُّ مَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْفَعْدُ فِيهِ وَمَا أَبَدَا

⁶⁴¹ Abdunnûr, *age.*, s. 254.

⁶⁴² el-Makkari, *age.*, IX, 165.

⁶⁴³ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

⁶⁴⁴ el-Makkari, *age.*, IX, 167.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve yarattığında bundan maksadı sensin.⁶⁴⁵

Bunun haricinde Hâmid Efendi, İbnu'l-Haṭîb'in kullandığı bazı ifadeleri de şiirinde kullanmıştır. Mesela İbnu'l-Haṭîb, bir kasidesinde şu beyite yer verir: [Tavîl]

سَرَقْتُ صُوعَ الْعَزْمِ نَوْمَ فِرَاقِهِ فَلَاحَ وَنَمَّ يَرْقُبُ سُوَاعًا وَلَا وَدَّ

Onun ayrıldığı gün gayret kasesini çaldım. (Gayretim de) kararlı durdu ne Sıva' ne de Vedd (putumu) takip etti.⁶⁴⁶

Hâmid Efendi ise iki ayrı beyitte yukarıdaki iki ifadeye yer vererek İbnu'l-Haṭîb'ten ne kadar etkilendiğini gösterir. [Tavîl]

سَرَقْتُ صُوعَ الذَّنْبِ حَهْلًا وَأَرْحَى أَقَابِلُ بَغْفُرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدًا 21

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.⁶⁴⁷ [Tavîl]

نُفُومُ بَرَادِي الذُّلِّ لِلَّهِ لَا تَرَى سِرَاهُ إِلَيْهَا لِأَسْوَاعًا وَلَا وَدَّ 38

38. Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Sıva' ne de Vedd'i tanırız.⁶⁴⁸

2.1.2. Tazmîn

Tazmîn, şairin başka bir şairin şiirinden alıntı yapmasına denir.⁶⁴⁹ Şairin iki önemli şairden tazmin yaparak etkilendiğini görmekteyiz. Bunlardan biri yukarıda

⁶⁴⁵ el-Murîdî, II, 19.

⁶⁴⁶ el-Makkarî, *age.*, IX, 166.

⁶⁴⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁶⁴⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁶⁴⁹ Abdunnûr, *age.*, s. 70.

ismi geçen Lisanuddîn İbnu'l-Haţîb diğeri de İbn Nubâte'dir. Hâmid Efendi, İbnu'l-Haţîb'in şiirine matla' yaptığı beyti hatime de zikrederek ondan tazmin yapmıştır.

İbnu'l-Haţîb'in beyti: [Tavîl]

تَأَلَّقَ نَحْدِيهَا فَأَذْكَرَنِي نَحْدَنَا وَهَاجَ بِي الشَّرْقَى الْمَسْرُوحَ وَالْوَحْدَنَا

*O Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı. Ve yaralayan bir aşk ve coşkıyla beni heyecana getirdi.*⁶⁵⁰

Hâmid Efendi ise: [Tavîl]

55 وَسِرِّي أَمْرِي بِالْمَسْرُورِ لَأَنَّهُ تَأَلَّقَ نَحْدِيهَا فَأَذْكَرَنِي نَحْدَنَا

*55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı.*⁶⁵¹

el-İmâdî, ayrıca meşhur şair İbn -u Nubâte'den tazmin yapmıştır. İbn Nubâte'nin Takiyyuddîn es-Subkî'yi övdüğü 56 beyitlik kasidesinde geçen beyit: [Vâfir]

يَا رَبُّ حَرْفٍ حَرِيْرٌ عَنِ مَحَامِيهَا وَرُبُّ أُذُنٍ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمٌّ

*Nice bakış vardır ki onun güzelliklerine karşı kördür. Ve nice kulak vardır ki kötülöklere karşı sağırdır.*⁶⁵²

Küçük bir değışiklikle Hâmid Efendi'nin tazmin yaparak yazdığı beyit ise: [Vâfir]

⁶⁵⁰ el-Makkarî, *age.*, IX, 165.

⁶⁵¹ el-Murîdî, *age.*, II, 19.

⁶⁵² Cemâluddîn İbn Nubâte el-Misrî el-Fârûkî, *Divânı İbn Nubâte el-Misrî*, Beyrut, ts., s. 8.

2 يُذَكِّرُنِي حَفَاةَ حِينٍ وَآهِي وَآهِي أَدُنُّ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمًا

2. Onun cefâsı bana geldiğinde (şair İbn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) "ve benim kötülöklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır", (sözünü hatırlatır).⁶⁵³

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi, kendinden önce yaşamış önemli şairlerden etkilenmiştir. Hatta onlara ait şiirlere muaraza ve tazmin yapmıştır. Bu da onun klasik Arap edebiyatıyla yakından ilgisini bize göstermektedir. Ayrıca onun takip ettiği üslup ve kullandığı dil hakkında bize fikirler vermektedir. Şairin Endüslü şair Lisânu'd-din İbnu'l-Ĥatîb ve Celâleddin b. Nubâte'den etkilendiği açıkça gözükmektedir.

2.1.3. İktibas

Ayet veya hadisin bir kısmını alarak ayet ve hadis olduğunu belirtmeden, nazmen ve nesren sözü süslemek ve manayı kuvvetlendirmektir. Diğer bir ifadeyle ayet veya hadise tazmin yapmak olarak tarif edilebilir.⁶⁵⁴ İktibaslar da esas olan makbul, müstahsen ve asıl manasından çıkarılmayarak kullanılan iktibaslardır. Uzun yıllar Hanefî müftülüğü yapmış Hâmid Efendi'nin tabiatıyla dini metinlerden etkilenmemesi düşünülemez. Aşağıda Hâmid Efendi'nin Kur'ân ve Hadisten etkilendiği ve bu etkinin şiirlerindeki üsluba yansıdığı görülecektir.

Kur'ân'dan İktibas:

[Tavîl]

20 سَتَاتِنَ إِنِّي بِالذُّكُوبِ لَمُوتُونَ بَظَهْرِي حِمْلٌ أَوْهَنَ الْعُظْمِ وَالْجِلْدَا

20. Bize acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtında kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.⁶⁵⁵

⁶⁵³ el-Murâdî, *age.*, III, 52.

⁶⁵⁴ Abdunnûr, *age.*, s. 30; Akdemir, *age.*, s. 117.

⁶⁵⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

Şairimiz yukarıdaki beyitte geçen (أَرْهَنَ الْعَظْمَ) “kemiği zayıflattı” ifadesiyle

Meryem suresi 4. ayette geçen (رَهَنَ الْعَظْمَ) ifadesinden iktibas yapmıştır. [Tavîl]

39 وَتَشْهَدُهُ قُرْدًا عَزِيزًا وَرَاحِمًا وَكُلُّ لَهْ يَوْمَ الرَّحَامِ أَنَّى عَدَا

39. *Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.*⁶⁵⁶

Şairimiz yukarıdaki beyitte ise (وَكُلُّ لَهْ يَوْمَ الرَّحَامِ أَنَّى عَدَا) “Kıyamet gününü herkes ona kul olarak gelecektir” ifadesini yine Meryem suresi (إِنْ كَلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا) 92. ayetinden iktibas edilmiştir. [Tavîl]

48 فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللَّهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ مِنْ الْإِنْسِ ثَانِي الثَّنَيْنِ فِي الْعَارِ قَدْ عُدَا

48. *O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.*⁶⁵⁷

Bu beyitte geçen (ثَانِي الثَّنَيْنِ) ikinin ikincisi ifadesi, Tevbe suresi 40. ayetten aynen alınmıştır.

Hadisten İktibas:

[Tavîl]

23 وَكُنْتَ بَيًّا وَالْخَالِقُ لَمْ تَكُنْ وَآدَمُ تَيْنَ الْمَاءِ وَالطَّيْنِ لَا تَيْنَا

⁶⁵⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248a.

⁶⁵⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

23. *Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.*⁶⁵⁸

Yukarıdaki beyitte geçen (وَأَدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ) 'Adem su ve çamur iken' ifadesi değişik hadis kitaplarında geçen⁶⁵⁹ (وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْحَسَدِ) 'Adem ruh ve cesed arasında iken' ifadesinden iktibas edilmiştir.

[Tavil]

22 قَالَتْ عَزِيزُ الْأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفُ لَهُ الشُّطْرُ وَالْحُسْنُ الْحَمِيمُ لَكُمْ قَرْدًا

22. *Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf 'a (a.s.) yarısı var. Mükemmel güzellik ise size hastır.*⁶⁶⁰

Yukarıdaki beyitte geçen (وَيُوسُفُ لَهُ الشُّطْرُ) 'Hz. Yusuf'a (a.s.) (güzelliğin) yarısı var' ifadesi, Sahih-i Müslim de geçen (فَإِذَا أَنَا يُوسُفَ وَإِذَا هُوَ قَدْ أُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسْنِ) 'Ben Hz. Yusuf'la karşılaştım, ona güzelliğin yarısı verilmişti'⁶⁶¹ ifadesinden iktibas yapılarak alınmıştır.

2.1.4. Teşcîr

Kelime manası ağaçlandırma demek olan teşcîr edebî olarak ise kök kabul edilen kasidenin ilk beytinin son kelimelerini kullanarak aynı kafiye ve revî üzerine yeni bir beytin başlangıcı yapılır. Sağ ve sol bütün şatırlarda aynı işlem uygulanır.⁶⁶² Sonuç olarak ortaya dalları olan bir ağaç çıkar. Tarif edildiği şekliyle Arap edebiyatında teşcîr

⁶⁵⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁶⁵⁹ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, Daru'r-Risâleti'l-'Alemiyye, Beyrut, 2010, VI, 206.

⁶⁶⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁶⁶¹ Muslim b. Haccâc, *age.*, I, 236.

⁶⁶² Abdunnûr, *age.*, s. 66.

örneğinin bulunmasını Sâdık er-Râfi'î zor hatta imkansız görmektedir.⁶⁶³ Fakat Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı, teşcîri farklı bir şekilde kullanarak güzel örnekler sunmuştur. O dönemde yaygın olarak kullanılan teşcîr ise şiir içinde kök kabul edilen bir kelimedenden aynı konuyu işleyen çeşit çeşit kelilemelere yer verilerek bir ağaç oluşturma manasına gelmektedir. Hâmid Efendi'nin şiirinde teşcîre bir örnek vardır.

Hâmid Efendi aşağıdaki şiirinde teşcîre aşık manasına gelen (مُتِّم) kelimesiyle başlamıştır. Bu kelimeye bağlı üç ayrı kelime söylemiştir. Bunlar sırasıyla kara sevdanın arkadaşı manasına (حَلِيفَ حَوَى), aşk ateşinin yakıtı manasına (وَقَيْدُهُ) ve aşık manasına gelen (مُتْرِفُهُ) kelimeleridir. Bu son kelimedenden yeni bir dal yapmış aşığın gözü manasına (مُسْتَلُوبُ) ifadesini zikrederek yeni kelimelere geçiş imkanı sağlamıştır. Bu kelimenin baktığı iki ayrı kelime vardır. Bunlar da gözle alakalı olan uykudan arınmış manasına gelen (الرُّقَادُ) ve uykuyu kaybeden manasına (مُتْرِفُهُ) kelimeleridir. Yazılan son üç kelimeyle alakalı iki ayrı kelimeye daha geçerek yeni bir dal oluşturulmuştur. Yine gözle alakalı bu kelimeler gözleri yaşlarla dolan manasına (يُرْفَرِقُ دُمْعًا) ve uyku susuzluğu demek olan (ظَوَامِي الْكُرَى) kelimelerine bağlanır. Son kelime arzu geceleri manasına (لَيْلِي اِسْتِيَاقٍ) ifadesidir. Bu kelime de sırasıyla şu kelimelere bağlanır. Ümidin duraklaması manasına (نَهْنَةُ الرَّجَا), ümitsizliğin ortaya çıkması (بَدَا بِأَسِي), kendini yeniler (جَدُّ جَدِيدُهُ), aşık (وَأَمَقًا), kara sevda onu artırır (وَالْغَرَامُ يَزِيدُ), ayrılık telafisi (تَلَاوِي الْهَجْرِ), destekçi (عَمِيدُهُ). Son kelime de bir dal daha yapılarak şu iki ifadeyle bağlanır. Cefa etse de asaletli manasına gelen (كَرِيمٌ إِنْ خَطَا) ve kavuşma tamam olduğunda manasına gelen (إِنَّا وَفَى). Bu son iki ifadeyle ağacın dallandırılması bitirilmiş olur. Aşağıda altı çizili kelimeler bunu göstermektedir. [Tavîl]

حَلِيفَ حَوَى وَسَطَّ الْفُؤَادِ وَقَيْدُهُ	1 خَلِيلِيَّ هَلْ مِنْ نَظْرَةِ مُتِّمٍ
فَدَيْتَكَ مُسْتَلُوبُ الرُّقَادِ فَجَيْدُهُ	2 لَكَ اللَّهُ مِنْ صَبِّ لِعَبْدِكَ مُتْرِفُهُ
ظَوَامِي الْكُرَى مِنْ مُقَاتَلِي تَرْيَدُهُ	3 يُرْفَرِقُ دُمْعًا تَحْتَ حَاشِيَةِ الدُّحَى
هَوَايَ بَدَا بِأَسِي وَجَدُّ جَدِيدُهُ	4 لَيْلِي اِسْتِيَاقٍ كُلَّمَا نَهْنَةُ الرَّجَا

⁶⁶³ er-Râfi'î, *age.*, s. 593.

إِذَا رَأَى صَبْرًا فَالْعَرَامُ تَرِيدُهُ	5	يَحْتِثُ فَوَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَامِقًا
لِمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَمِيدُهُ	6	مُلَاهِي تَلَاهِي الْهَجْرَ قَدْ صَارَ دَهْدَانًا
لَهُ الْفَضْلُ إِذْ كُلُّ الْجَسَانِ عَيْدُهُ	7	كَرِيمٌ كَرِيمٌ إِنْ حَقَّ وَإِذَا وَفَى

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) yakıtı, kalbinin ortasında olan **kara sevdamın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?**

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) Ey aşık Allah senin yardımcım olsun, sana feda olayım, **senin sevgiline olan uzaklığından dolayı aşığın gözü uykusunu kaybetti.**

3. (Bu aşık) gece boyu gözlerinden yaş akıtmaktadır, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.

4. (Yukarıda anlattığım geceler) arzu geceleridir. Bu gecelerde ümit aşkımı her duraklattığında, **ümitsizliğim ortaya çıkar ve yeniden başlar.**

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönlüm sana hep aşıkken kalbim sabrı istediği zaman **kara sevda hep onu artırmaktadır.**

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni **maşuk gören (bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara dönüşen uzaklığın telafisiyle uğraşırken buluyor.**

7. (Benim bu sevgilim) **cefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda ise fazilet omundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.**⁶⁶⁴

Görüldüğü üzere Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılan teşcîr türü şiirini, Hâmid Efendi de şartlarına uygun bir şekilde nazmetmiştir.

⁶⁶⁴ el-Muhibbî, age., VI, 51; el-Murâdî, age., II, 19.

2.2. Bedî'i Sanatlar

Hâmid Efendi, şiirlerinde birçok bedî'i sanattan istifade etmiştir. Onun bu zenginliğini görebilmek için insicâm, murâ'âtu'n-nazîr, irsâd, irdâf, tenkît, cinâs, tıbak, mukabele, taşrî', tevriye ve te'rîh sanatlarını nasıl kullandığına bakmak yerinde olacaktır.

2.2.1. İnsicâm

Suyun akması demek olan insicâm Arap edebiyatında şairin lafzî ve mânevî ta'kidinden (anlaşılmazlık) uzak, basit, anlaşılır, ince lafızları ve kıymetli manaları tekellûf ve zorlamaya girmeden nazmetmesine denir.⁶⁶⁵ Bu nazım tıpkı suyun dökülmesi gibi dökülür. Bu şekilde sözü de ancak şiirde maharet kazanmış güzel üslup sahibi şairler söyleyebilir.⁶⁶⁶ Arap edebiyatçıları insicâmı yapmacıklardan uzak ve bedî'i sanatların zorlamadan, kolaylıkla söylenmiş olmasını şart koşarlar.⁶⁶⁷ Bu değerlendirmelere göre Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakıldığında şartlarına uygun insicâm örnekleriyle karşılaşılır. Mesela aşağıdaki beyitler incelendiğinde kelimelerin bir birlerine yakın kök ve kalıplardan, birbirlerini destekleyen manalardan seçildiği ve herhangi bir zorlama ve tekellûf olmaksızın söylendiği hemen anlaşılır. Peygamberlerin efendisi, havzın sahibi, büyük makam sahibi, sıkıntıları gideren, fakirlerin sığınağı, darda kalanın yardımı koşanı, hidayet eden, kurtaran, zayıflara acıyan ve şefaati Peygamberlerin hepsinden büyük olan gibi vasıfların hiç birinde zorlama ve tekellûf hissedilmez. Ayrıca hepsi bir bütün olarak aynı noktaya parmak basmaktadır. [Kâmil]

يَا صَاحِبَ الْخَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُرْوِهِ	يَا سَيِّدَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ	32
يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلِّ كُرْوِهِ	يَا صَاحِبَ الْخَاوِ الْعَرِيضِ شَمَاعَةَ	33
يَا مُسْعِفَ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوهِ	يَا مَلْحًا الْمُسْكِينِ فِي أَرْمَانِهِ	34
يَا مُنْحِيًا فِي الْهَوْلِ وَقْتِ رُكُوبِهِ	يَا هَادِيًا وَنَهَى بِأَوْضَحِ مَنَهَجِ	35
يُمَوِّتِي قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيهِ	يَا رَاجِمَ الصُّعْفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ	36

⁶⁶⁵ İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 22; Abdunnûr, *age.*, s. 37.

⁶⁶⁶ İbn Muukiz, *age.*, s. 192.

⁶⁶⁷ İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 22.

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةَ الْبُكَالِ مُضَى الْفُؤَادِ كَيْبِهِ

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser 'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefa'at yönünden en geniş makam sahibi, ey haşir vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşrin) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (onu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefa'at sahibi.⁶⁶⁸

Hâmid Efendi'nin hocası Ebu'l-Mevâhib için yazdığı kasidenin başında da başarılı bir insicâm vardır. Seçilen kelimelerde tekellüf hissedilmez. Yıldızların semanın burçlarında aydınlatması ve zengin su yataklarından meydana gelen denizler. Bir bütün olarak bakıldığında gerçekten bu beytin şırl şırl akan bir su gibi olduğu hissedilir.
[Tavîl]

1 سَعُودٌ نَارَتْ مِنْ سَمَاءِ الْمَسَائِلِ وَالْأَنْحَارِ مِنْ مَعَانِي الْمَسَائِلِ

⁶⁶⁸ el-İmâdî, a.g.e., Yv. 250b; Pv. 248a.

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.⁶⁶⁹

Aşağıdaki beyitte de aynı şekilde bir insicâm görülür. Kıyamet günü, ceza günü, hesaba çekenin hesabı, kul ve şefaet kelimeleri zorlamaya girilmeden söylenmiş ve aynı mana bütünlüğü içerisinde bir uyum içerisindedirler. [Kâmil]

40 فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيَامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسْبِيهِ

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaet et.⁶⁷⁰

Şiirlerinden sadece bir kaç örnekle Hâmid Efendi'nin Arap dilindeki kelimelere en ince ayrıntularıyla vukufiyeti açıkça görülmektedir. Kullandığı kelime ve cümlelerdeki bütünlük ve akıcılık ayrıca herhangi bir tenâfür ve ta'kid'in olmaması onun bu konudaki maharetini göstermektedir.

2.2.2. Murâ'âtu'n-Nazîr

Benzer kelimelere riayet etmek demek olan bu sanat es-Sekkâkî tarafından birbirine benzeyen kelimelerin toplanması olarak tarif edilir.⁶⁷¹ Tenâsub, tevfi̇k, i'tilâf ve muâhât olarak da isimlendirilen murâ'âtu'n-nazîr zıtlık dışında aynı konu etrafındaki kelimelerin zikredilmesi olarak da açıklanır.⁶⁷² Şairin kelime zenginliğine ve kelimeleri kullanım gücüne işaret eden bu sanatı Hâmid Efendi'de çokça görmekteyiz. Mesela

⁶⁶⁹ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

⁶⁷⁰ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 250b.

⁶⁷¹ Ebu Yakûb Yusuf b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, tahk., Abdülhümejd Hindâvî, D.K.İ., Beyrut 2011, s. 534.

⁶⁷² Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsü fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, D.K.İ., Beyrut 2009, s. 88; a.mlf., *Telhîsu'l-Miftâhü fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2008, s. 178; Abdulazîz 'Atk, *'Ilmu'l-Me'âni-el-Beyân-el-Bedî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2009, s.180.

aşağıdaki beyitte aynı mana etrafında dönen (عَوْنًا) ve (غِيَاثًا) kelimeleri arasında murâ'âtu'n-nazîr vardır. [Kâmil]

42 يَا عَوْنًا وَغِيَاثًا نَلُّ غِيَاثًا مِنْ فَتْكَ دَهْرٍ نَوْمٍ قَرَعِ خُطُوبِهِ

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz bilakis rahmet yağmurumuz.⁶⁷³

Aşağıdaki beyitte ise sırrın sırrı ve üns kelimeleri arasında mana yakınlığı görülür. Zira bu iki ifade de tasavvufa ait kavramlardır. Ayrıca ünse ancak sırrın sırrına ererek ulaşılır. Bu beyitte de Hâmid Efendi'nin zengin kelime kullanımına işaret eden murâ'âtu'n-nazîr mevcuttur. [Tavîl]

36 فَحَطَى بِسِرِّ السَّرِّ وَالْأَكْسِ لَا تَرَى حَدِيثَ الْهُوَى إِلَّا عَفَدْنَا لَهُ بَدَا

36. Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözlü ona bırakır ve dinleriz).⁶⁷⁴

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitte ise Allah'ın isimlerinden el-Ferd ve el-Aziz kelimelerini birbiriyle irtibatlı olarak zikrederek yine murâ'âtu'n-nazîr yapmıştır. [Tavîl]

39 وَتَشْهَدُهُ قَرَدًا غَرِيْبًا وَرَاحِمًا وَكُلُّهُ لَهْ يَوْمَ الرَّحَامِ أُنَى عَدَا

39. Ve Onu Ferd, Aziz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.⁶⁷⁵

⁶⁷³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 250b.

⁶⁷⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

Aşağıdaki beyitte de yine murâ'âtu'n-nazîr vardır. Efđal, ahsen ve evsat kelimeleri birbirini destekler mahiyette seçilmiştir. [Tavîl]

41 رَسُولٌ إِلَهِي أَفْضَلُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَوْسَطُهُمْ عِقْدًا

41. *Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığım en güzel noktası (yani en kıymetlisi).*⁶⁷⁶

Aşağıdaki beytin sonunda geçen (أَلْحَصْرَ) ve (الْعَدَا) kelimeleri aynı manada iki kelimedir. Murâ'âtu'n-nazîre güzel bir örnek sayılabilir. [Tavîl]

46 كَذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِكَ الْغُرِّ قَبِي فَصَالِلُهُمْ لَا تَقِلُّ الْأَحْصَرَ وَ الْعَدَا

46. *Aynı şekilde faziletleri, bir sınır kabul etmeyen seçkin ashabımın üzerine de Allahın salâtı olsun.*⁶⁷⁷

Aşağıdaki beyitte geçen (حَيْشَ) ve (بِعُسُوبِهِ) kelimelerinde yine murâ'âtu'n-nazîr vardır. [Kâmil]

22 أَحِبَّا بِسُنِّيَةِ شَرِيعَةِ رَبِّي وَأَمَاتَ حَيْشَ الْكُفْرِ مَعَ بَعْسُوبِهِ

22. *Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.*⁶⁷⁸

Aşağıdaki iki beyitte geçen (شَهِيدِهِ وَعُدُوبِهِ) kelimeleri ile (الْكَافِرُ الْبَاغِي) kelimeleri arasında yine murâ'âtu'n-nazîr vardır. [Kâmil]

⁶⁷⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248a.

⁶⁷⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248a.

⁶⁷⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁶⁷⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248b.

24 فَأَخْلُ بِالْإِسْلَامِ كُلَّ سَلَامَةٍ حَتَّى رَوَّوْا مِنْ شَهْدِيهِ وَعُلُوبِهِ
25 الْكَافِرُ الْبَاغِي أَحَاطَ بِ الرَّذَى وَتَحَا شُعْرَبَ عُذَاتِهِ بِشُعْرَبِهِ

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslamla bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25 Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.⁶⁷⁹

Aşağıdaki beyitte ise (بِعُرْفِهِ وَصَلِيهِ) kelimeleri arasında murâ'âtu'n-nazîr vardır.

[Kâmil]

27 مُسْتَنْهَرًا بِاللَّهِ لَيْسَ بِعُرْفُهُ لِلشَّرِكِ كَسْرُ بَعْرُفِهِ وَصَلِيهِ

27. Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûk'u⁶⁸⁰ ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.⁶⁸¹ [Tavîl]

Belağat bilginleri sözün başına uygun bitirilmesi manasına gelen teşâbuhu'l-etrâf sanatını da murâ'âtu'n-nazîr'e dahil etmişlerdir.⁶⁸² Hâmid Efendi'nin şiirlerinde kelimelerin birbiriyle uyumu yanında başının ve sonunun da uygun olduğu örnekler bulmak mümkündür. Aşağıdaki beyiti buna bir örnek olarak zikredebiliriz. Burada şair, beyite "doluncay akik vadisinin tamamını kapladı" manasına gelen (عَمَّ الْعَقِيْقَ) ifadesiyle

başlamış, artan yükselen sınırları aşan manasına gelen (بِعُرْفِهِ) ifadesiyle bitirmiştir.

Böylece beytin başı ve sonu birbiriyle uyum içerisinde birbirini destekler mahiyettedir.

[Kâmil]

⁶⁷⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 248b.

⁶⁸⁰ Kur'ânda Nuh suresinde geçen putlaştırılmış bir şahıs ismi.

⁶⁸¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 248b.

⁶⁸² el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 178.

5 عَمُّ الْعَتِيقِ مَعَ النَّوَى بِشُرُوقِهِ وَمَسَاوُهُ وَتَنَاوُهُ يَعْلُو بِهِ

5. Dolunayın ışığı Akik vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akik vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.⁶⁸³

Hâmid Efendi'nin zengin kelime kullanımı, aynı manaya gelen kelimeleri bir araya getirme de diyebileceğimiz murâ'âtu'n-naẓîr ve bir parçası sayılan teşâbuhu'l-etraf sanatları incelendiğinde çok başarılı olduğu açıkça görülmüştür. Hâmid Efendi'nin bu yönü bir de irşâd sanatı incelenerek daha iyi anlaşılabilir.

2.2.3. İrşâd

Kelime manası olarak yola gözcü dikmek demek olan irşâd edebî terim olarak ise ifadenin sonunun ne olacağının tahmin edileceği bir söz getirmektir.⁶⁸⁴ Adeta önce yolun sonunun habercisi bir kelime söyleniyor sonra da cümlelerin sonu getiriliyor. İrşâd sanatı da yine şairin kelime zenginliğine ve kullanım gücüyle alakalı bir sanattır. İrşâd bazı belâğat kitaplarında teshîm olarak da adlandırılır.⁶⁸⁵ Hâmid Efendi'nin kelime zenginliğine işaret eden irşâd sanatı için aşağıdaki beyitlere bakmak yeterli olacaktır. Mesela şair, ilk beyitte kuraklık manasına gelen (مَحَلٌّ) kelimesinden sonra suyun çekilmesi manasına gelen ve tahmin edilmesi zor olmayan (جُدُوبِهِ) kelimesini getirerek irşâd yapmıştır. [Kâmil]

43 أَيْتَ الْمَوْئِلِ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنَّ عَمَّ مَحَلُّ مَحَلَّنَا بِجُدُوبِهِ

⁶⁸³ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

⁶⁸⁴ el-Kazvîni, *age.*, s. 178; Sa'duddîn et-Tuflazânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, Menşûrâtı İsmailiyyân, byy., 1428, s. 414; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belağa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010, s. 330.

⁶⁸⁵ İbn Raşîk el-Kayravânî, *age.*, s. 320; İbn Munkiz, *age.*, s. 187.

*Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.*⁶⁸⁶

Aşağıdaki beyitte ise “bahçenin hatibini şevkle ayağa kaldırdı” manasına gelen (أَقَامَتْ خُطْبَةَ النَّوْحِ بِالشُّوقِ) ifadesi, şarkı söyleyerek manasına gelen (خَادِيًا) kelimesini çağrıştırır. [Tavîl]

3 أَقَامَتْ خُطْبَةَ النَّوْحِ بِالشُّوقِ خَادِيًا لِقَلْبِ كَثِيرِ الوَحْدِ أَنْصَاؤُهُ تُحَدَى

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkımdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.⁶⁸⁷

Aşağıdaki beyitlerde de sırasıyla (صَجِبَ) ve (قَادَ), (الثَّرِيَا) ve (الثَّرَى), (بَطَّاحِيَه) ve (كَتَّيْبِيَه), (الْحَوَاضِ) ve (اسْتَقْنَا) kelimeleri arasında irşâd sanatı vardır. Ayrıca “her irşâd aynı zamanda bir murâ’âtu’n-nazîr’dir” denebilir fakat “her murâ’âtu’n-nazîr bir irşâd’dır” denemez. Çünkü murâ’âtu’n-nazîr iki kelime arasındaki uyum iken irşâd bir kelimenin diğer kelimeyi söyletmesidir. [Kâmil]

7 رَكِبْتُ التَّوَالِبِ حِينَ أُمَّ حَتَابُهُ صَجِبَ الْفُؤَادَ وَقَادَهُ كَتَّيْبِيَه

7. Sıkıntılarım kafilesi, o Hazreti Cenab’a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.⁶⁸⁸ [Kâmil]

9 مَنْ لِي بِهَ أَيْنَ الثَّرِيَا وَالثَّرَى وَالتَّحْمُ ذُونَ بَطَّاحِيَه وَكَتَّيْبِيَه

⁶⁸⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 249a.

⁶⁸⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁶⁸⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248a.

9. Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder. Gök nerede yer nerede. (Bırakın yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.⁶⁸⁹ [Kâmil]

32 يَا سَيِّدَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُؤُوبِهِ

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser 'den) bir bardak su ver.⁶⁹⁰

Sonuç olarak Hâmid Efendi'nin şiirinde kelimelerin birbirini söyletmesi de denilen irşâd sanatını kullandığı görülür. Bu da onun kelime zenginliği ve kullanım gücüne önemli bir işaret sayılabilir. Baştan buraya kadar şairin kelime gücünü ifade eden insicâm, murâ'âtu'n-nazîr ve irşâd sanatları görüldü. Bunlara ek olarak irdâf sanatı da incelenebilir.

2.2.4. İrdâf

Yerine getirme manasına gelen irdâf, belağat kitaplarında bir kelimenin kendine has kullanımı bırakılarak onun yerine geçecek bir kelimenin kullanılmasıdır.⁶⁹¹ Bu da şairin istediği kelimeyi istediği konuma göre kullanma gücünü gösterir. Hâmid Efendi'nin aşağıdaki beytinde geçen (يَوْمِ الرَّحَامِ) kelimesi buna uygun bir örnektir. Zira bu kelime yerine kullanılan esas kelime (يَوْمِ الْقِيَامَةِ) iken kalabalık günü manasına gelen (يَوْمِ الرَّحَامِ) diyerek o gün insanların Hz. Peygamber'e (sav) olan ihtiyacını vurgulamak istemiştir. [Tavîl]

42 أَنَا الْهُدَى مِنْهُ وَأَحْيَا قَلْبِنَا وَيَنْفَعُ فِي يَوْمِ الرَّحَامِ لِمَنْ صَدَا

⁶⁸⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248b.

⁶⁹⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 249a.

⁶⁹¹ el-Askerî, *age.*, s. 275; İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 230.

42. Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan) düşenlere şefa'at edecektir.⁶⁹²

Hâmid Efendi'nin kelimeleri kullanım gücüne bir de irdâf sanatında bakıldı. İrdâf sanatına yakın fakat farklı olan bir sanat daha vardır ki bu da kelime kullanım gücünü gösteren bir özelliğe sahip tenkît sanatıdır.

2.2.5.Tenkît

Kelime manası nükte yapmak demek olan tenkît (تنكيت) bir bedî' ilmi tabiri olarak ise şairin bir nükte kasederek kelimeler arasında tercihte bulunması demektir.⁶⁹³ Hâmid Efendi'nin şiirinde tenkîti kullandığını görürüz. Mesela aşağıdaki beyitte geldi (أتى) kelimesini getirmeyi tercih etmiş, cümlenin gelişi ve konuya göre doğdu (وُلد) kelimesini bir nükteye binaen tercih etmemiştir. O nükte de muhtemelen diğer insanlar doğar ama o, "Peygamberlik misyonu itibarıyla doğmaz ancak Peygamber olarak gelir" olabilir. [Kâmil]

48 فِي لَيْلَةِ شَرَفِ الْوَحْدِ بِسْرِى فِيهَا وَحْبَاهُ بِفَضْلِ نَحِيْبِهِ

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesini) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.⁶⁹⁴

Aşağıdaki beyitte geçen (بِسْرِى) kelimesinin tercihinde de bir nükte vardır. Beytin gelişine göre bu kelime yerine, yürüyen manasına (بَسْرِي) getirilebilirdi. Fakat birinci kelimeyi tercih etmiştir. Çünkü (بِسْرِى) gece yürüme manasına gelmektedir. Bunda da Hz. Peygamber'in (sav) ilk başta davetini gizlice yaptığına işaret vardır. [Kâmil]

26 هُوَ قَائِمٌ بِاللَّهِ يَنْصُرُ دِينَهُ بِالْحَقِّ بَسْرِي فِي الْهَدَى وَدُرُوبِهِ

⁶⁹² el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a; Pv. 248a.

⁶⁹³ İbn Munkiz, *age.*, s. 92; Emîl Bedî' Yakûb, *age.*, IV, s. 682.

⁶⁹⁴ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

26. O Allah ile kaim onun dinine yardım eder, hak ile hidayet ve yollarında gece yol alır.⁶⁹⁵

2.2.6. Cinâs

İki şeyin birbirine benzemesi manasına gelen cinâs, edebi olarak yazılışları aynı veya benzer manaları farklı olan kelimelerin şiir veya nesirde kullanılmasıdır.⁶⁹⁶ Cinâs, tecnîs ve mûcânese olarak da isimlendirilmiştir. Cinâs sanatının tarihi gelişimine bakıldığında ilk belağat kitaplarında tecnîs olarak isimlendirildiği görülecektir. Mesela es-Sekkâkî, el-'Askerî, el-Şayrevânî ve Usâme b. Munkiz, bu sanatı, et-tecnîs olarak isimlendirmişlerdir. Bunlardan sonra yaşamış el-Şazvîni ve et-Taftazânî ise bu sanata kitaplarında el-cinâs ismi vermişlerdir.⁶⁹⁷ İlk olarak et-tecnîs isminin verildiği sonraları el-cinâs isminin yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Belağat kitaplarında cinâs sanatı lafzî güzelliklerden sayılır ve hedefinin de dinleyicinin dikkatini çekmek ve beğenisini toplamak olduğu söylenir. Cinâs tam ve nakıs olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Tam cinâs mumâsil, mustevfâ, mürekkeb kısımlarına ve nakıs cinâs, muharref, muğari', lâhik, musahhaf, maktûb ve iştikak kısımlarına ayrılarak incelenmiştir.⁶⁹⁸ Dinleyen ve okuyanın dikkatini çekip nesre veya şiire güzellik katan cinâs sanatını Hâmid Efendi de kullanmış ve şiirlerini güzelleştirmiştir. Hâmid Efendi cinâsın her iki çeşidini kullanmış ve bununla şiirine renk katmıştır.

Tam Cinâs: İki kelime arasında harfleri, harflerin sayıları, sıraları ve hareketleri (vücûhu erba'a) açısından tam benzerlik varsa bu cinâsa tam cinâs denir.⁶⁹⁹ Tam cinâs kendi içinde farklı taksimlere ayrılır. Burada şaire ait tesbit edilebilen mumâsil, ve

⁶⁹⁵ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248b.

⁶⁹⁶ el-'Askerî, *age.*, s. 252; İbn Raşîk el-Şayrevânî, *age.*, s. 272; İbn Munkiz, *age.*, s. 26.es-Sekkâkî, *age.*, s. 539.

⁶⁹⁷ el-Şazvîni, *age.*, s. 198; et-Taftazânî, *age.*, s. 458.

⁶⁹⁸ el-Şazvîni, *age.*, s. 198; et-Taftazânî, *age.*, s. 458; İbn Abdillâh Ahmed Şu'ayb, *Buhûrun Menhecîyye fî 'Ulûmi'l-Belağati'l-'Arabîyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2008., s. 407; Ahmed Mustafa el-Merûğî, *'Ulûmu'l-Belağâ*, D.K.L., Beyrut 2007. s. 354; Emîl Bedî' Ya'kub, *age.*, V. s. 119; 'Abdulazîz 'Atîk, *age.*, s. 198.

⁶⁹⁹ el-Merûğî, *age.*, s. 354.

mustevfi kısımlarına bakılacaktır. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde aşırıya kaçmayacak şekilde tam cinâsın kullanıldığı ve şiirlere güzellik kattığı görülür. Şimdi tam cinâsın çeşitlerine göre Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakılabilir.

Mumâşil: Eğer tam cinâs olan iki kelime isim, fiil ve harf olarak aynı cinsten geliyorsa buna mumâşil tam cinâs denir.⁷⁰⁰ Mesela aşağıdaki beyitte geçen birinci (عُرُوبِهِ) batma manasına gelirken, ikincisi ise gözyaşları manasına gelir. Lafızları aynı manaları farklı bu iki isimle mumâşil tam cinâs yapılmıştır. [Kâmil]

أُرْوَى بِدُرِّ شَمْسِي بِعُرُوبِهِ فَيُعَوِّضُ طَرْفِي عَنْهُ قَيْضُ عُرُوبِهِ

1. Kaybolmayla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.⁷⁰¹

Aşağıdaki beyitte ise isim olan (المَسَائِلِ) kelimesi her iki şatırın sonunda geçmektedir. Bunlardan birincisi *meseleler* manasına gelirken ikincisi *sı yolları* manasına gelmektedir. Mumâşil tam cinâsın örneklerinden biri olan bu kelimeler, Hâmid Efendi'nin kelime gücüne işaret etmekte ve dinleyiciyi cezbedecek bir güzellik taşımaktadır. [Tavîl]

سُعُودٌ أَكْرَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَائِلِ وَالْأَنْحَارُ مِنْ مَعَانِي الْمَسَائِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.⁷⁰²

Mustevfâ: Tam cinâs olan iki kelime isim, fiil ve harften farklı farklı geliyorsa buna mustevfâ tam cinâs denir.⁷⁰³ Yani kelimelerden biri isim diğeri fiil veya harf olarak

⁷⁰⁰ Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 119.

⁷⁰¹ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

⁷⁰² el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

geldiğinde mustevfâ tam cinâs olur. Hâmid Efendi'nin mustevfâ tam cinâsına örnek olarak aşağıdaki beyte bakılabilir. Bu beyitte geçen (بَعْرُقَةُ) kelimelerinden birincisi *engelleme* manasına gelen muzari bir fiil iken diğeri Kur'ân'da zikredilen (بَعْرُقَةُ) bir putun ismidir.⁷⁰⁴ Görüldüğü üzere kelimelerin biri fiil diğeri de isim olarak getirilmiş mustevfâ tam cinâs yapılmıştır. [Kâmil]

27 مُسْتَعِيرًا بِاللَّهِ تَيْسَ بَعْرُقَةَ بِالشِّرْكِ كَسْرُ بَعْرُقَةَ وَصَلِيهِ

27. Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûk'u⁷⁰⁵ ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.⁷⁰⁶

Nâkıs Cinâs: Cinâs-ı ğayri tam da denen nâkıs cinâs, kelimelerin vucûh-u erba'a denilen dört yönlerinden birisinin eksik olmasıyla yapılan cinâstır.⁷⁰⁷ Kendi içinde çok farklı tasniflere tabi tutulan cinâsın bu kısmı için şairin şiirinde var olan muharref, muğâri', lâhik, musahhaf, maqlûb ve iştikâk çeşitlerine bakılacaktır.⁷⁰⁸ Bu cinâs çeşitleri de şiire güzellik ve cazibe katar. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde aşırıya kaçmayacak şekilde bu cinâs çeşidinden de istifade ettiği görülür.

Muharref: Cinâs olan iki kelimenin sadece hareke olarak farklı gelmesidir.⁷⁰⁹ Tam cinâsa en yakın cinâs çeşidi muharref cinâstır.

Aşağıdaki beyitte geçen (شُعْرَبُ) ve (شُعْرَبُ) kelimeleri arasında bir hareke farkı olduğu için muharref cinâstır. Birincisi halklar, sınıflar ve grublar manasına gelirken

⁷⁰³ Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 119.

⁷⁰⁴ Nuh/23.

⁷⁰⁵ Kur'ânda nuh suresinde geçen putlaştırılmış bir şahıs ismi.

⁷⁰⁶ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 248b.

⁷⁰⁷ Ahmed Şuayb, *age.*, s. 411.

⁷⁰⁸ Akdemir, *age.*, s. 24.

⁷⁰⁹ Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 120.

ikincisi ise ölüm manasına gelen bir kelimedir. Burada da cinâs şiiri güzelleştirmiş ve dinleyiciyi cezbetmiştir. [Kâmil]

25 الْكَافِرُ الْبَاطِنُ أَخَاطَ بِهِ الرَّدَى وَمَحَا شُعُوبَ عَدَائِهِ بِشُعُوبِهِ

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.⁷¹⁰

Şaire ait aşağıdaki beyitte de muharref cinâsa güzel bir örnek vardır. Beyitte geçen (العالم) ve (العالم) kelimelerinde bir hareke farkı vardır. [Kâmil]

1 بُشْرَى دَمَشَقَ الشَّامِ بِلْ وَالْعَالِمِ بِوَلَايَةِ الْمَرْزَى الْأَهْمَامِ الْعَالِمِ

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimesşk (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.⁷¹¹

Muğâri*: Cinâs olan iki kelimedeki farklı olan harfin mahreçleri birbirine yakın ise bu cinâsa muğâri cinâs denir.⁷¹² Aşağıdaki beyitte geçen (هُمُومٌ) ve (عُمُومٌ) kelimelerinde farklı olan baş harflerinin mahreci birbirine yakın olduğundan burada muğâri cinâs vardır. [Tavil]

5 سَحَابٌ هُمُومٌ مَعَ عُمُومٍ تَرَكَمَتْ بِقَلْبِي وَأَهْبَتَتْ مِنْ حَرَاجِيهِ رَعْدًا

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.⁷¹³

⁷¹⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 248b.

⁷¹¹ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.

⁷¹² Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 120.

⁷¹³ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

Aynı durum aşağıdaki beyitte de geçerlidir. Beyitte geçen (سَأُؤَدُّ) ve (تَأُؤَدُّ) kelimelerinde farklı olan baş harflerin mahreçleri birbirine yakın olduğundan muğârî cinâsa güzel bir örnek teşkil eder. [Kâmil]

5 عَمَّ الْعَصِيقَ مَعَ النَّوَى بِشُرُوقِهِ وَسَأُؤَدُّ وَتَأُؤَدُّ يَغْلُو بِ

5. Dolunayın ışığı Akik vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zanmetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akik vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.⁷¹⁴

Lâhik: Cinâs olan iki kelimedede farklı olan harfin mahreçleri birbirine uzak ise bu cinâsa lâhik cinâs denir.⁷¹⁵ Aşağıdaki beyitte geçen (المُعِيدُ) ve (مُبِيدُ) kelimelerinde ب ve ع harflerinin mahreçleri farklı olduğundan burada nâkıs cinâs çeşitlerinden lâhik cinâs vardır. [Kâmil]

17 فَهُوَ الْمُعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطَيْبَهَا وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمَذْيَبِهِ

17. O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkımda kalbimi eritmesiyle bitirendir.⁷¹⁶

Musahhaf: Sadece noktalama da farklı olan kelimelerin oluşturduğu nâkıs cinâs çeşididir.⁷¹⁷ Hâmid Efendi'nin muvaşşahlarında geçen şu beyit buna bir örnek teşkil eder. Beyitte geçen (تَحَلَّلًا) ve (تَحَلَّلْ) kelimelerinde tek fark bir noktadır. [Meczû'u'r-Remel]

93 وَكُنَّا صَبْرًا تَحَلَّلًا أَوْ تَحَلَّلْ بِإِحْلَالٍ

⁷¹⁴ el-Murâdî, 'Arfu'l-Beşâm, s. 115.

⁷¹⁵ Emil Bedî Yaküb, age., V, 120.

⁷¹⁶ el-'Imâdî, age., Yv. 250b, Pv. 248b.

⁷¹⁷ Emil Bedî Yaküb, age., V, 121.

93. Aynı şekilde Rabb'inden süslenmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.⁷¹⁸

Maqlûb: Bu cinâs çeşidinde ise cinâs olan iki kelimenin harfleri arasında yer değişikliği olmasıdır.⁷¹⁹ Şairin aşağıdaki beytinde geçen (فَجْرٍ) ve (فَرَجٍ) kelimelerinde harflerin yerinde değişiklik olması bu cinâs çeşidine bir örnektir. [Tavîl]

عَسَى يَتَحَلَّى مِنْ فَحْرَهَا فَرَجَ الرَّحَا 9
فَتَسُجُّ مِنْ وَشِي الرُّضَا لَهُ بُرْدَا

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.⁷²⁰

Aynı şekilde aşağıdaki beyitte geçen (صَعْبٍ) ve (عَصِيبٍ) kelimelerinde harf değişikliğinden kaynaklanan maqlûb cinâs vardır. [Kâmil]

كَلَّا وَلَوْ دَلَّيْ نَعَاظِمَ كَبِيرُهُ 46
فَيَمِينُهُ قَدْ هَانَ صَعْبُ عَصِيبِهِ

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebairden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır.⁷²¹

İştikâk: Cinâs olan kelimeler arasındaki fark, kökleri aynı olan kelimelerin farklı kiplerinden kaynaklanan bir değişiklikten meydana geliyorsa bu tam olmayan cinâs çeşidine iştikâk cinâs denir.⁷²² Sırasıyla üç beyitte geçen cinâslı kelimeler şunlardır. (الْمَعَالِي)-(أَعْلَى), (الْمُعَارِلِ)-(الْعُرَالِ), (الشَّرْحِ)-(شِرَاعِ). Bu, cinâslı kelimeler aynı kökten gelmiştir.

⁷¹⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 247a.

⁷¹⁹ Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 121.

⁷²⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

⁷²¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

⁷²² Emil Bedî' Yakûb, *age.*, V, 122.

Hâmid Efendi'nin bu şekilde iştikâk cinâsı kullanması şiirine ayrı bir güzellik kazandırmaktadır. [Tavîl]

17 أَمَامَ شِرَاعِ الشَّرْعِ فَوْقَ مَنَارِهَا وَأَلْبَسَهَا مِنْ ثَوْبٍ هَبِيئِهِ بُرْدًا

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin nurundan ona bir elbise giydirdi.⁷²³ [Tavîl]

5 أَمْ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ نِظَامَ حَبَابِهَا بِسَيْلَةِ أَعْظَافِ الْعَرَالِ الْمُغَارِلِ

5. Yoksa (Ebu'l-Mevâhib'in açıkladığı birçok mesele) bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?⁷²⁴ [Tavîl]

8 أَمْ الشَّبَابُ الْعُرَى قَلْبِي مَنَاطِهَا بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرٍ بَحْرِ الْفَضَائِلِ

Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?⁷²⁵

2.2.7. Tıbâk

Bir cümlede iki şeyi toplamak demek olan tıbâk ıstılahta ise iki zıt kelimeyi bir arada zikretmek manasına gelmektedir.⁷²⁶ Yukarıda geçen murâ'âtu'n-nazîr'in zıttı da denilebilen tıbâk, şairin kelime gücüne işaret eden bedî'î bir tabirdir. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde birçok zıt kelimeyi beraber zikrederek şiirine güzellik katmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte geçen ateş-esenlik manasına gelen(سَلَامًا)-(سَارًا) ve sıcak-soğuk manasına

gelen (الضَّرَامِ)-(بُرْدًا) iki isim arasında zıt manalarda oldukları için tıbâk vardır. [Tavîl]

⁷²³ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

⁷²⁴ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164a.

⁷²⁵ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

⁷²⁶ el-'Askerî, *age.*, s. 242; İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 15; es-Sekkâkî, *age.*, s. 533.

25 وَتَوَلَّوْكَ مَا تَرَى الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ سَلَامًا وَمِنْ بَعْدِ الضَّرَامِ فَمَا بَرْدًا

25. Sen olmasaydın Halil İbrahim'in ateşi selamete dönüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Ne de güzel serinlik oldu şiddetli ateşten sonra.⁷²⁷

Aşağıdaki beyitte ise fiiller zıt manada getirilmiştir. Bakarız-atarız manalarına gelen (تَنْظُرُ)-(تَطْرَحُ) fiillerinde tıbâk vardır. [Tavîl]

37 وَتَنْظُرُ لِلْفَعَالِ حَلَّ حَلَالُهُ وَتَطْرَحُ ذَاتَ الْفِعْلِ مِنَّا وَمَا أُنْدَا

37. Fa'âl olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.⁷²⁸

Sırasıyla aşağıdaki beyitlerde de şair, geçmiş-gelmiş manalarına gelen (تَأَخَّرَ)- (تَعَبَّدُوهُ), köle-efendi manalarına gelen (عَبْدِي)-(عَبْدِكَ), uzağı-yakını manalarına gelen (بَعِيدُوهُ)- (قَرِيبِي) kelimelerinde tıbâk sanatını kullanarak anlatımına ayrı bir zenginlik katmıştır.

[Kâmil]

29 وَاللَّهُ بَشِيرَةٌ بَعْفُرَانِ لَهْ مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُرْبِهِ

29. Allah omu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi.⁷²⁹ [Kâmil]

40 فَاشْفَعُ لِعَبْدِكَ فِي الْبَيْمَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسْبِيهِ

⁷²⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b, Pv. 247b.

⁷²⁸ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b, Pv. 248a.

⁷²⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 248b.

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaati et.⁷³⁰ [Kâmil]

44 أَرْحُوكَ لِلذُّبِ الْعَظِيمِ شَفَاعَةً لِحَقِيرِهِ وَتَعِيدُهُ وَقَرِيبِهِ

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaati diliyorum.⁷³¹

Tıbâk sanatına ait zikredilen bu örnekler dikkate alındığında, şairin geniş bir kelime grubunu zıtlarıyla beraber beyitlerde kullandığı görülür. Hâmid Efendi bu sanatı kullanırken kelimelerin aynı özelliklere sahip olmasına özen göstermiştir. Biri fiil ise diğeri de fiil, biri isimse diğeri de isim olarak yer almıştır. Özellikle fiillerin kalıplarında ayrı bir özen göze çarpmaktadır.

2.2.8. Mukâbele

Belağat kitaplarının bazılarında tıbak'ın bir kısmı olarak kabul edilen mukabele kelime olarak bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak manasına gelirken edebî bir terim olarak aralarında uygunluk bulunan iki veya daha fazla kelime ile bunların zıtlarını bir arada toplamak olarak tarif edilmiştir.⁷³² Mukabele en az iki kelimenin iki kelimeyle karşılaştırılması sonucu elde edilir. Üçer, dörder, beşer ve altışar kelime grublarının birbiriyle karşılaştırılmasına dair belağat kitaplarında örnekler mevcuttur.⁷³³ el-İmâdî'nin şiirlerinde ikili mukabele yaptığı görülür. Aşağıda ilk beyitteki (عَمَّ بِشُرُوبِهِ) kelimeleri ikinci beyitte geçen (حَصَّصَ بِبَيْعِهِ) kelime grubuna mukabele yapılmıştır.

[Kâmil]

5 عَمَّ الْعَبِيقَ مَعَ الْمَوَى بِشُرُوبِهِ وَتَنَاوُذُهُ وَتَنَاوُذُهُ تَعْلُرُ بِ

⁷³⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 250b.

⁷³¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

⁷³² el-Kayravânî, *age.*, s. 304; es-Sekkâkî, *age.*, s. 533; el-Kazvîni, *age.*, s. 177; Ahmed Şu'ayb, *age.*, s. 348; el-Merâğî, *age.*, s. 322; Akdemir, *age.*, s. 246.

⁷³³ el-Kayravânî, *age.*, s. 304; el-Kazvîni, *age.*, s. 177; Ahmed Şu'ayb, *age.*, s. 348; el-Merâğî, *age.*, s. 322.

6 وَقَلُّونَا خَفَقَتْ بِأُجْحَةٍ الْأَسَى أَسْفَا وَخَصَّصَ رَتَعًا بِمَعِيهِ

5. Dolunayın ışığı Akik vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğümü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akik vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğumu sadece bizim mahalleye has kıldı.⁷³⁴

Aşağıdaki beyitte ise (غُرَّانٍ فَصْدًا) (الدَّذِّبِ حَهْلًا) ikili kelime grubuyla mukabele yapılmıştır. [Tavîl]

21 سَرَقْتُ حَوَاعِ الدَّذِّبِ حَهْلًا وَأَرْجِي أَقَابِلُ بَغُرَّانٍ مِنْ كَيْلِهِ فَصْدًا

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.⁷³⁵

2.2.9. Taşrî'

Kapıyı iki kanatlı yapma manasına gelen taşrî' kasideye girilen iki kanatlı kapı ve şiirde seci olarak telakki edilmiştir. Edebi olarak ise şiirin ilk beytinin şatrlarının birbirleriyle kafiyeli olarak getirilmesidir.⁷³⁶ İbnu'l-Eşîr, taşrî'in kafiyenin bilinmesi için önemli olduğunu nakleder. Ayrıca ona göre taşrî' ile şairin söz sanatlarına hakimiyeti anlaşılır.⁷³⁷ Fakat belağat bilginleri taşrî'in çok olmasını, zorlama olacağından hoş görmemişlerdir. Taşrî' bazı belağat kitaplarında yedi kısımda ele alınsa da ortak görüş kamil ve nakıs olarak iki kısımdır.⁷³⁸ Kamil taşrî', beytin iki şatrlarının kafiyeli olması yanında her iki şatr birbirinden müstakil bir mana ifade etmesidir. Nakıs taşrî' ise mana

⁷³⁴ el-Murâdî, *'Arfü'l-Beşâm*, s. 115.

⁷³⁵ el-İmâdî, *Resâ'ilu'l-Hâmidiyye el-İmâdiyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁷³⁶ İbnu'l-Eşîr, *age.*, I, 258; Emîl Bedî' Yaküb, *age.*, IV, 352; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 426.

⁷³⁷ İbnu'l-Eşîr, *age.*, I, 258.

⁷³⁸ Emîl Bedî' Yaküb, *age.*, IV, 352; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 426.

olarak şatrlardan ikincinin birinciye ihtiyaç duyması demektir.⁷³⁹ Hâmid Efendi'nin şiirinde söz sanatlarına hakimiyetin göstergesi olan tasrî'in her iki çeşidine de örnekler bulmak mümkündür. Mesela aşağıdaki beyitlerde kamil tasrî' vardır. Zira beyitlerin her iki şatırn kafiyeli olarak getirilmesi yanında mana olarak da müstakildirler. [Tavîl]

1 لَطِيفٌ نَسِيمِ الرُّوضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحٌ غَيْرِ الشُّوقِ هَبَّجَنِي وَحْدًا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.⁷⁴⁰ [Kâmil]

1 أَرْمُو لَبْدِيرٍ شَفِيٍّ بِعُرْوِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيَضُّ عُرْوِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümünden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.⁷⁴¹ [Tavîl]

1 سَعُودٌ كَانَتْ مِنْ سَنَا الْمَسَائِلِ وَالْأَنْجَارُ مِنْ مَعَانِي الْمَسَائِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.⁷⁴² [Tavîl]

صَحَائِفُ عِلْمٍ حَيْمَتُهُنَّ قَوْلُ فَمَنْ ذَا الَّذِي غَرَّ الشَّاهِ يَقُولُ

1 İçinde (âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.⁷⁴³ [Basît]

⁷³⁹ İbnü'l-Esîr, *age.*, I, 258; Emîl Bedî' Yaküb, *age.*, IV, 352; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 426.

⁷⁴⁰ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁷⁴¹ el-Murâdî, *Arfü'l-Beşâm*, s. 115.

⁷⁴² el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

⁷⁴³ el-Murâdî, *age.*, II, 21.

1 لِّلّٰهِ حَمْدِيْ وَشُكْرِيْ دَائِمًا يَّوْمِيْ ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلٰى مَنْ حَاءَ بِالْذِّمِّيْنَ

1. Allah'a daima hamdim ve şükürüm sonra salat -benim dinimdir- dini getirene.⁷⁴⁴

Aşağıdaki beyitler ise Hâmid Efendi'nin şiirlerinde nakıs taşrı'e örnek olarak verilebilir. Zira şatırların kafiyeleri uyumlu iken ikinci şatr mana olarak birinci şatra bağlıdır. [Tavil]

1 تَقْبَلُ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدُّعْرِ مُؤَسَّسَةَ الْأَرْحَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etraftı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.⁷⁴⁵ [Kâmil]

1 بُشْرَى دِمَشَقَ الشَّامِ بِلْ وَالْعَالَمِ بِرِلَايَةِ الْمَوْتَى الْهُنَامِ الْعَالِمِ

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimeşk (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.⁷⁴⁶

2.2.10. Tevriye

Bir sözü veya haberi gizleyip bunların yerine başka bir söz ve haberi ortaya atmak manalarına gelen tevriye ıstılahî olarak yakın ve uzak iki manası bulunan bir lafzın ilk anda anlaşılan yakın manasının değil de uzak manasının kastedilmesidir.⁷⁴⁷ el-İmâdî, bedî' ilminin bu sanatını aşırıya kaçmadan kullanmıştır. Mesela aşağıdaki

⁷⁴⁴ el-Murâdî, *age.*, I, 301.

⁷⁴⁵ Seyûr, *agm.*, s. 93

⁷⁴⁶ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.

⁷⁴⁷ el-Kazvîni, *age.*, s. 180; et-Taftazânî, *age.*, s. 420; el-Merâğî, *age.*, s. 327; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 324; Akdemir, *age.*, s. 371.

beyitte geçen sevgi, güzellik manasına gelen (صَفَاها) ifadesinin uzak manası ise kutsal mekanlardan biri sayılan Safa'dır. Şair, bununla şiirine ayrı bir güzellik katmıştır. [Tavîl]

15 صَفَا لِي صَفَاةً بِالسَّمَامِ وَزَمَزَمُ لِلدَّاعِي سُرُوراً لَنَا أَدَى

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).⁷⁴⁸

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi, zikredildiğinde ilk olarak akla Hz. Peygamber'in (sav) kabri manasına gelen (رَوْحَة) kelimesinin bu yakın manasını değil de bahçe anlamındaki diğer manasını kastederek başarılı bir tevriye yapmıştır. [Kâmil]

10 شَوْقاً لِشَمِّ غَيْرِ رَوْحَةِ قُرْبِهِ إِنَّ الْمَحِبَّ بَحْنُ فِي تَقْرِيهِ

10. (Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çinkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.⁷⁴⁹

Hâmid el-İmâdî, aşağıdaki beyitte ise söylendiğinde ilk olarak akla bahar gelen (الرَّبِيع) ifadesiyle yakın manasını değil, Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu ay Rebiulevvel ayını kastederek uzak manasını tercih etmiş, başarılı bir tevriye yapmıştır. [Kâmil]

47 حَيًّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مَبْشَرًا كَثِيرِ يُوسُفَ فِي هَذَا يَعْقُرِهِ

⁷⁴⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

⁷⁴⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250a, Pv. 248b.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdecî gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.⁷⁵⁰

2.2.11. Te'rîh

Tarih düşme demek olan te'rîh, bir bedî' sanatı olarak, şairin beytin sonunda, cümle hesabıyla⁷⁵¹ doğum, evlilik, vefat, yolculuk, cami veya bina yapımı, tayin veya görevden alınma veya şiirin yazıldığı zaman gibi kendince önemli gördüğü şeylere tarih düşürerek işaret etmesidir. Şair bu bedî' sanatında tarih lafzını veya bundan türemiş lafızları kullanması gerekir.⁷⁵² Tarih düşürme sanatı Arap edebiyatının Osmanlı Döneminde geliştirilmiştir. Bu dönemde bu sanat genellikle padişahların tahta çıkışı, fetihler, göreve atanma, bina, mescit, hamam ve kahvehane yapımında, sosyal etkinlik ve olaylarda, doğum ve ölüm tarihlerinde, görevden azledilmede, doğal afetlerde ve bir kitabın bitirilmesinde kullanılmıştır.⁷⁵³ Hâmid Efendi bazı şiirlerinde bu sanatı kullanarak önemli olayların tarihine işaret etmiştir.

el-'Îmâdî, aşağıdaki şiirinde, misafirlerini ağırlamak için merkezi bir yerde yaptırdığı kahvehânenin tarihine son beyitte te'rîh sanatıyla işaret etmiştir. Cümle hesabıyla bu tarih 1151'e karşılık gelir. Bu tarih vefatından yirmi yıl öncedir. Ayrıca Hâmid Efendi burada âlimlerin kahveyi helal gördüklerini söylemiştir. [Hafif]

1 يَا عِمَادَ الْأَنْامِ رَبِّي إِنِّي
2 قَبَائِلِي مِنْ قَبْضِ فَضْلِكَ حَقًّا
حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْتُ لِي
بِمَكَانٍ سَمَا بِأَوْضَحِ سَلِي

⁷⁵⁰ el-'Îmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

⁷⁵¹ Bu cümle hesabı için harflerin hangi rakamlara karşılık geldiğini şu tabloda görebiliriz:

400	ث	60	س	8	ح	1	ا
500	ث	70	ع	9	ط	2	ب
600	ح	80	ف	10	ي	3	ج
700	ذ	90	ص	20	ك	4	د
800	غ	100	ق	30	ل	5	هـ
900	ظ	200	ر	40	م	6	و
1000	ع	300	ش	50	ن	7	ز

⁷⁵² Abdunnûr, *age.*, s. 56; Demirayak, *age.*, s. 373.

⁷⁵³ Demirayak, *age.*, s. 376-393.

3 فِيهِ أُرْخِشْتُ قَهْرَةَ حُسْتَى سَوَّدُوها عَلَى الْحَرَامِ بِحِلِّ

1. Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamdeden ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırma benim için (yardımcı) ol.

2. Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfündandır.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.⁷⁵⁴

Şair, aşağıdaki şiirini, Muhyiddin b. el-'Arabî'nin hayatı için yazdığı risalenin sonunda zikretmiştir. Bu şiirde de te'rîh sanatını kullanarak risaleyi yazdığı tarihe işaret etmiştir. Burada farklı olarak cümle hesabını kullanmamış, doğrudan 1150 tarihini vermiştir. Bu maktû'ât'ın başında o, hakkında risale kaleme aldığı Muhyiddin b. el-'Arabî'nin değerli ilimlere ve çok temiz bir nesebe sahip olduğuna işaret etmiş, sonra da şiiri bitirmiştir. [Remel]

1 هَذِهِ تَرْحَمَةُ الشَّهِمِ الَّذِي
2 وَهُوَ مُخِي الدِّينِ دُرًّا كَالْعَلَا
3 حَمَعَهَا قَدْ نَحَاءَ تَارِيحًا عَلَى
حَازَ تَنَاءَ وَعُلُومًا سَامِيَةً
ذُو الْمَرَائِي وَالْأُصُولِ الرَّائِيَةِ
عَامِ حَمْسِينَ وَالْعِزِّ وَبِيئَةٍ

1. Bu aziz ve yüce olan bir âlimin hayatıdır, ki o övgüyü ve yüce ilimleri elde etti.

2. O dini ihya eden yüceler gibi bir inci, temiz meziyetler ve asaletler sahibidir.

3. Onun hayatını yazmak tarih olarak çıktı bin yüz elli yılma.⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 64b.

⁷⁵⁵ el-'Imâdî, *age.*, Yv. 276a.

Şair, bir başka te'rîh sanatını 1148 tarihinde, Şam'da meydana gelen bir deprem için yazdığı şiirde kullanmıştır. Hâmid Efendi bu şiirinde depremin insanları uyarmak için meydana geldiğini ifade etmiştir. [Munserih]

1 أَبْنَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا مِنْ الْمَعَاصِي قُلُوبُهُمْ مَرَضًا
2 قَدْ حَاءَ أَيْفَاطًا يُخَوِّفُهُمْ أَرْضَهُ هَوْلًا زَلَزَلَتِ الْأَرْضَانَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

2. Uyanırken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.⁷⁵⁶

Hâmid Efendi aşağıdaki şiirde de te'rîh sanatını kullanmıştır. O, bu şiiri *Delâilu'l-Hayrât* adlı esere yazdığı bir haşiyenin sonunda zikretmiştir. Cümle hesabıyla ortaya çıkan tarih, eserin yazıldığı 1136 tarihidir. Bu esnada da 33 yaşındadır. [Kâmil]

1 سِفْرٌ بِهٖ نَشَرُ الْقَضَائِلِ قَدْ عَدَّتْ زَهْرُ الْمُرَارِي فِي عِلَافَةٍ تُنْظَمُ
2 أُخْرَى رَوَاعٍ أَحْسَنِ فِي تَارِيخِهِ يَتَنَا بِهٖ بُرْدُ الْإِحَادَةِ مُعَلَّمُ
3 ذَابِي مَبِيحٍ مُخْتَبِرٍ نُورِ الْهُدَى صَلُّوا عَلَيْهِ يَا كِرَامُ وَسَلُّمُوا

1. Kendisiyle faziletlerin yayıldığı bu önemli kitap bir gerdanlığın en üst tarafında dizilen incilerin parlaklığı gibidir.

2. Güzelliğin kalemi o eserin bitiminde güzel bir elbise gibi görünen bir şiir beyti tarih olarak düşürdü.

3. Benim işim hidayet nuru Hz. Muhammed'i övmektir. Ey kıymetli insanlar ona salat ve selam getirin.⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ Tasa, age., s. 33.

⁷⁵⁷ el-Muhibbî, age., VI, 129; el-Murâdî, age., II, 21.

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı bir medih şiirinin sonunda yine te'rîh sanatını kullanarak kasidenin yazıldığı 1150 tarihine işaret etmiştir. [Kâmil]

62 رَاحَ بَيْتِي أَنْ تَقَالَ تَكْرُمًا تَارِيخَ مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْعُومِي
63 وَبِحَامِدِي لَكَ دَامَ حَالُ مُبَشِّرٍ حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِمَنْذَحِ حَبِيْبِي

62. *Arzularının semin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.*

63. *Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medh etmekle onun için kabul hâsıl oldu.*⁷⁵⁸

Son olarak el-'İmâdî, es-Suyûtî'nin bir eserine nazmen yazdığı bir şerhin sonunda aşağıdaki beyitle te'rîh sanatıyla eseri yazdığı hicrî 1154 tarihine işaret etmiştir. [Recez]

34 وَأَوْرَدَ الْإِلْهَامَ مَذْ لَوْحَهَا مُوَافَقَاتُ عُمَرِ أَمْرُهَا

34. *Muvâfakâtı Ömerin tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı omunkisidir.*⁷⁵⁹

Hâmid Efendi, te'rîh sanatını kullandığı şiirleri değerlendirildiğinde kendinin önemli gördüğü bazı hadiselerin tarihine bu şiirlerinde cümle hesabıyla işaret etmiştir. Bu önemli hadiseler, kendisinin yaptırdığı binanın bitişi, Dimeşk'te meydana gelen bir deprem, üç önemli eserin ve bir kasidenin yazıldığı zamandır. Ayrıca o, bu sanatta önemli görülen tarih lafızlarının kullanımına çok dikkat etmiş ve her şiirinde bu lafızları kullanmıştır. Farklı olarak sadece bir şiirinde teamül dışı doğrudan tarih vermiştir.

⁷⁵⁸ el-'İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249b.

⁷⁵⁹ el-'İmâdî, *ed-Durru'l-Mustejâb*, s. 28., 238.

Sonuç olarak insicâm, muraatu'n-nazîr, irşâd, irdâf, tenkît, bütün çeşitleriyle cinâs, cinâsın zıttı diyebileceğimiz, tıbâk ve mukabele, taşrî, tevriye ve te'rîh sanatlarıyla Hâmid Efendi'nin bedî'i sanatlarına vukûfiyeti açık bir şekilde görülmüş oldu. O bu sanatların kullanımında herhangi bir zorlamaya girmemiş ve şiirlerini fazla sanatla anlaşılmaz kılmamıştır.

2.3. Beyân İlmî Üslupları

Hâmid Efendi, şiirlerini renklendirmek, kuvvetlendirmek ve tasvir için ihtiyaç ölçüsünde ve aşırıya kaçmamak şartıyla beyân ilminin dallarından olan teşbih, mecâz, istiâre ve kinâye'den de istifade etmiştir. Bu sanatlarla hem şiirini süslemiş hem de ifade edeceği şeylere ayrı bir mana derinliği katmıştır.

2.3.1. Teşbih

Arap dilinde en çok kullanılan ve hiçbir edibin müstağni kalmadığı sanatlardan biri teşbihtir. Belağat ilminin beyan kısmında en önemli konulardan biri sayılan teşbih kelime manası itibarıyla benzetmek demektir. Bir beyan terimi olarak ise iki veya daha fazla şeyin bir veya daha fazla vasıfta birleştirilmesine denir.⁷⁶⁰ Teşbihin rükünleri dördtür. Müşebbeh (benzeyen), müşebbeh bih (kendisine benzetilen), vechü'ş-şebeh (benzetme yönü) ve teşbih edatı.⁷⁶¹ Teşbihin faydası, kastedilen mananın kısa ve öz bir şekilde açıklanmasıdır. Teşbih de esas mesele müşebbeh denilen benzeyenin imkanını, halini, süslenmesini ve güzelleşmesini veya çirkin gösterilmesini az ve öz olarak izah etmektir.⁷⁶² Başka bir ifadeyle teşbih, kapalıyı açığa çıkarmak, uzağı yakınlaştırmak için kullanılır. Teşbih, belağat kitaplarında müşebbeh, müşebbeh bih, vechü'ş-şebeh ve teşbih edatlarına göre çok değişik taksimlere tabi tutulmuştur.⁷⁶³ Bu taksimlere bakıldığında önce teşbihin iki tarafı olarak kabul edilen müşebbeh ve müşebbeh bih'in

⁷⁶⁰ el-Askerî, *age.*, s. 185; el-Kayravânî, *age.*, s. 241; İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 11; Abdulkahir el-Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, Dâru'l-Medenî, Cidde 1991, s. 90; es-Sekkâkî, *age.*, s. 439; İbnu'l-Eşîr, *age.*, s. 93; el-Kazvîni, *age.*, s. 135.

⁷⁶¹ İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 11; el-Kazvîni, *age.*, s. 135; el-Taftazânî, *age.*, s. 288; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 49.

⁷⁶² el-Askerî, *age.*, s. 185; el-Kazvîni, *age.*, s. 141.

⁷⁶³ el-Askerî, *age.*, s. 185; İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 11; es-Sekkâkî, *age.*, s. 439; İbnu'l-Eşîr, *age.*, s. 93; el-Kazvîni, *age.*, s. 135.

hissî (duyu organlarıyla duyulabilen) ve aklî (duyu organlarıyla duyulamayan) açıdan incelendiği görülür. Teşbih edatınının kullanılıp kullanılmaması açısından teşbih, mürsel ve müekked olarak ikiye ayrılır. Teşbih, vechu'ş-şebehin zikredilip zikredilmemesi açısından mücmel ve mufassal diye isimlendirilir. Bunların dışında teşbih edatı ve vechu'ş-şebeh'in beraber hazfedildiği teşbihe belîğ, iki tablonun birbirine benzetildiği teşbihe temsili, müşebbeh ve müşebbeh bihin açıkça belli olmadığı ancak işaretle anlaşıldığı teşbihe zimnî, müşebbehin müşebbeh bih yerine kullanıldığı teşbihe de maktûb teşbih denir. Belağat bilginleri, bu taksimler içerisinde en kuvvetli ve en ileri teşbih çeşidinin, teşbih edatının ve teşbih yönünün hazfedildiği belîğ teşbih olduğunu söylemişlerdir. Buna ek olarak bazı belağat kitapları belîğ teşbihten sonra en güzel teşbih çeşidinin temsili teşbih olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁶⁴

Osmanlı Döneminin şairlerinden biri olan Hâmid Efendi, şiirlerinde teşbih sanatından istifade etmiş ve şiirine mana yönünden zenginlikler kazandırmıştır.

Hâmid Efendi, teşbihlerinde müşebbeh ve müşebbeh bih'in duyu organlarıyla elde edilen hissî kısmını daha çok kullanmıştır. Bunun yanında hem hissî hem aklî olanı kullandığı teşbihleri de mevcuttur. Aşağıdaki beyitlerde geçen (أَتَتْ ضِيَاؤَهَا) (الْعُمَانِ دُخْرِي), (دُخْرُ الْعِيَادِ هُوَ) müşebbeh ve müşebbeh bih olana kelimelerin hepsinin duyularla hissedilen kısımdandır. (نُورِ هَدْيِكَ), (سَحَابُ هُمُومٍ), (وَالِ الشُّوقِ) müşebbeh ve müşebbeh bih olan kelimelerden ise (هَدْيِي), (هُمُومٍ), (الشُّوقِ) müşebbeh kelimeleri duyu organlarıyla hissedilemeyen akılla anlaşılabilen aklî kısımdandır. Aşağıda teşbihin kısımları incelenirken bu beyitlere yer verilecektir.

Teşbih edatı ve vechu'ş-şebeh açısından şairin şiirlerine bakıldığında teşbih edatlarının çok kullanılmadığını ve teşbih yönünün de hazfedildiği görülür. Şair, şiirlerinde teşbihin daha çok belîğ ve temsili kısmını kullanmıştır.

⁷⁶⁴ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belağâ*, s. 241.

Beliğ Teşbih: Yukarıda da ifade edildiği gibi beliğ teşbih, teşbih edatının ve benzetme yönünün zikredilmediği teşbih çeşididir. Hâmid Efendi'nin teşbihin en önemli çeşidi olan beliğ teşbihi kullanarak şiirlerine anlam güzelliği katmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen (أَنْتَ حَيَاؤُهَا) cümlesinde beliğ teşbih vardır. Burada teşbih edatı ve parlaklıkta, aydınlıkta gibi açıklayacağımız benzerlik yönü hafzedilmiştir. Sadece (أَنْتَ) müşebbeh ve (حَيَاؤُهَا) müşebbeh bih zikredilmiş böylece el-İmâdî, Hz. Peygamber'e (sav) "sen bu dünyanın ışığıydın" diyerek beliğ teşbih yapmıştır. [Tavîl]

29 وَأَلْفُطَةُ هَدَى الدَّارِ أَنْتَ حَيَاؤُهَا وَتَطُتُ رَحَاها أَنْتَ أَنْتَهُ مَحْدَا

29. Bu (dünya) yurdunun noktası ve muru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.⁷⁶⁵ [Tavîl]

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi, İmam-A'zam Ebu Hanife'yi kastederek kendisinin hazinesi olduğunu söylemiştir. Böylece (الْعُمَانِ) müşebbeh ve (ذُخْرِي) müşebbeh bih olarak zikredilmiş, teşbih edatı ve rehberlikte vs. olarak açıklayabileceğimiz benzetme yönü hafzedilerek beliğ teşbih yapılmıştır. O, Ebu Hanife'ye "hazinem" diyerek onun kıymetini ifade etmeye çalışmıştır. [Tavîl]

52 كَذَلِكَ عَلَى الْعُمَانِ ذُخْرِي وَمَالِكِ وَأَحْمَدَ بَلَوِ الشَّافِعِيِّ نَهْ هَدَى

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a imam Malik'e Şafi'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.⁷⁶⁶

Beliğ teşbihin bir yönü de müşebbehin müşebbeh bihe izafet yapılarak elde edilmesidir. Aşağıdaki örneklerde şair, bu yolu kullanarak beliğ teşbih yapmıştır. Mesela

⁷⁶⁵ el-İmâdî, *Resâ'ihu-l-Hâmidîyye el-İmâdîyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁷⁶⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

aşağıdaki beyitte ‘hidayetinin nuru’ manasına gelen (نُورِ هَدْيِكَ) kelimesinin aslı (نُورٌ) şeklindedir. Bu açık bir belîğ teşbihtir. Çünkü teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilmiştir. [Tavîl]

33 عَسَى لَمُحَّةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ تُسْقِي بِهَا كَوْنًا نَوْمَ الرَّحَامِ غَدًا وَرَدًا

52. *Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.*⁷⁶⁷

Aşağıdaki beyitlerde geçen (سَحَابٌ هُمُومٍ), (وَابِلِ الشُّوقِ) izafetlerinde de yine belîğ teşbih vardır. [Tavîl]

5 سَحَابٌ هُمُومٍ مَعَ غُمُومٍ تَرَكَمَتْ بِقَلْبِي وَأَلْبَدْتُ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدًا
6 وَأَحْرَتْ بِي مِنْ وَابِلِ الشُّوقِ أُنْحَرًا دَرَارِيهِ مِنْ حَقْنِي نَطَمْتُ أَلْحَدًا

5. *Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.*

6. *(O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.*⁷⁶⁸

Son olarak aşağıdaki beyitte geçen (ذُخْرُ الْعِبَادِ هُوَ) kelimeleri arasında belîğ teşbih vardır. Zira şair, teşbih edatı ve benzetme yönü olmadan Hz. Peygamber’i (sav) kulların hazinesi olarak zikretmiştir. [Kâmil]

20 ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعٌ مُدْنِيهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهُوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ

⁷⁶⁷ el-Muradi, *age.*, II, 19.

⁷⁶⁸ el-Muradi, *age.*, II, 18.

20. *Günahkârlara Arşın sahibinden şefaât dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.*⁷⁶⁹

Temsilî Teşbih: Benzetme yönünün iki veya daha fazla vasıftan meydana gelmesiyle oluşur.⁷⁷⁰ Benzetme yönünün detaylıca anlatılmasından dolayı bazı belağat bilginleri tarafından çok değerli görülmüştür. Onlara göre temsili teşbih, üzerinde daha fazla düşünmeyi ve dikkatli bakmayı gerektiren bir teşbihtir. Bu da, farklı manaların ifadesinde büyük bir tesire sahiptir. Böylece dinleyenlerin zihninde daha büyük tesirler oluşturulur.⁷⁷¹

Hâmid Efendi de teşbihin bu önemli çeşidini kullanmış ve şiirinde güzel manaların anlaşılmasını sağlamıştır. el-‘İmâdî, temsili teşbihlerinde teşbih edatını kullanmış ve temsili teşbihi şiirin başında değil içinde kullanmayı tercih etmiştir. Mesela aşağıdaki beyitte bir temsili teşbih vardır. Buradaki temsili teşbihte o, baharın müjdeyle ve selamla Hz. Peygamber'in (sav) gelişini haber vermesini, Hz. Yakub'u (a.s.) sevindirerek ve kutlayarak Hz. Yusuf'un (a.s.) hayatta olduğu haberini getiren müjdecinin durumuna benzetiyor. Burada benzetme yönü iki tanedir. Birinci şatırda insanların Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan önce karanlıkta, körlükte, hüzün ve keder içinde olması, ikinci şatırda ise Hz. Yakub'a (a.s.) müjdecî gelmeden önce gözlerinin kör ve kalbinin hüznünlü olmasıdır. Şair, bu iki heyeti birbiriyle karşılaştırarak bir temsili teşbih örneği sunmuştur. [Kâmil]

47 حَيَّا بِسَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مَبَشِّرًا كَثِيرِ يُوسُفَ فِي هَذَا يُعْتَرِبُهُ

⁷⁶⁹ el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248b.

⁷⁷⁰ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 241; Emîl Bedî' Yakûb, *age.*, IV, 332.

⁷⁷¹ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 241.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdecî gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.⁷⁷²

Aşağıdaki beyitte de bir temsili teşbih örneği görülmektedir. el-İmâdî, burada da iki heyeti birbirine benzetmektedir. Birisi Hz. Peygamber'in (sav) dünyaya gelişinde putların yüzüstü yere kapanması, ikincisi ise namaza çağırana, namaz kılanların uyması. Yani namaza gelenlerin kametle farz namaz için saf tutup bir bütün halinde uyumları söz konusudur. Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla da putlar ona uymuş ve yüzüstü kapanarak ona ittiba etmişlerdir. Bu durumda putlar Hz. Peygamber'in (sav) gelişinde tıpkı müezzinin insanları farz namaza çağırdığında icabetleri gibi Hz. Peygamber'in (sav) davetine hemen icabet etmiş ve yere yıkılmışlardır. Birinci şatırda benzetme yönü insanları namaza çağıran bir müezzin ve insanların hemen icabeti diğer şatırda da putları yıkılmaya çağıran Peygamberimiz ve onların hemen icabeti vardır. Görüldüğü üzere şair, bu temsili teşbihiyle farklı manaların dinleyici tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. [Kâmil]

53 حَرَّتْ نَهْ الْأَوْتَانُ عِنْدَ قُدُومِهِ كَبِحَابَةِ النَّاسِ إِلَى تَنْبِيهِ

53. Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, onun gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.⁷⁷³

Sonuç olarak Hâmid Efendi teşbih sanatını önemli çeşitleriyle şiirinde kullanmış ve şiirine ayrı bir güzellik katmıştır.

2.3.2. Mecâz

Belağat kitaplarında beyan ilmi içerisinde teşbihten sonra önemli kabul edilen bir diğer konuda hakikat ve mecâz konusudur.⁷⁷⁴ Kelime, dilde kullandığı mana ile

⁷⁷² el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

⁷⁷³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 251a; Pv. 249a.

kullanılıyorsa buna hakikat, bir karine ve işaretle dilde kullanılan mananın dışında bir mana yükleniyorsa buna da mecâz denmektedir.⁷⁷⁵ Sözlük anlamı olarak birşeyi aşmak geçmek manasına gelen mecâz yukarıda da ifade edildiği gibi kelimenin hakikî manasını anlamaya engel bir alaka veya karineyle farklı bir mana ifade için kullanılmasıdır.⁷⁷⁶ Kelimenin asıl manasıyla arasındaki bağ, eğer benzerlik ise bu istiâre olur. Benzerlik dışında bir bağ var ise mürsel mecâz olur.⁷⁷⁷ Benzerlik dışında bu alaka sebebiyyet, müsebbebiyyet, külliyyet, cüziyyet, haliyye, mahalliyye vb. olabilir.⁷⁷⁸ Sözü söyleyenin sözü hakikî manasına kullanmadığına dair getirdiği şeye karine denir. Karine ya lafzî olur ya da halî olur. Mürsel mecâz dışında en çok kullanılan mecâz çeşidi ise aklî mecâzdır. Aklî mecâz ise karineyle bir fiilin hakikî failinden başkasına nisbet edilmesidir. Aklî mecâzın alakası da sebebiyyet, zamâniyye, mekâniyye, mefûliyye, fâiliyye veya masdariyye olabilir.⁷⁷⁹

Beyan ilminin bu önemli konusu açısından Hâmid Efendi, şiirlerinde mecâzın aklî olanını daha fazla kullanmıştır. Aklî mecâzda alaka olarak Hâmid Efendi sebebiyyeyi tercih etmiştir. Yani fiili gerçek failinden başka bir faile isnad etmiştir. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde daha net görüleceği üzere Hâmid Efendi daha çok fiilin hakikî failinden başka faile nisbet edildiği aklî mecâzı kullanmıştır.

Aşağıdaki beyite baktığımızda (وَأَنْتَ نَبِيٌّ جِبْرِيلُ) “Hz. Cibril (a.s.) bırakmadı” manasına gelen cümlede fiilin hakikî sahibi Kur’ân iken Hz. Cibril’e (a.s.) verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavil]

30 وَأَنْتَ نَبِيٌّ جِبْرِيلُ لَمَّا مَدَحَهُ نُوحًا

⁷⁷⁴ el-‘Askerî, *age.*, s. 208; İbn Sinîn el-İfâcî, *age.*, s. 11; el-Kayravânî, *age.*, s. 223; el-Curcânî, *age.*, s. 29; es-Sekkâkî, *age.*, 472; İbnü’l-Eşîr, *age.*, II, 57; el-Kazvîni, *age.*, s. 149; et-Taftazânî, *age.*, s. 331; el-Merâğî, *age.*, s. 246; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 264; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 112; Emil Bedî Yakûb, *age.*, VIII, 146; Akdemir, *age.*, s. 229.

⁷⁷⁵ es-Sekkâkî, *age.*, s. 472; el-Merâğî, *age.*, s. 246.

⁷⁷⁶ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 264; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 112.

⁷⁷⁷ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 265.

⁷⁷⁸ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 266-269; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 115-117.

⁷⁷⁹ Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 270; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 119-124.

30. Allah seni överek Kur'an'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.⁷⁸⁰

Aşağıdaki beyitte aynı şekilde, çizgi çizdi manasında (فَاخْطَطَ) fiilinin faili gerçekte insan iken burada ele nisbet edilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

3 أُمُّ الْفَجْرِ أُنْدَى رَاحَةً ذَهَبَةً فِي النَّيْلِ فَاخْطَطَتْ حَوَائِصَ الْعَلَائِلِ

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınmsı elini ortaya çıkaran fecir mi?⁷⁸¹

Aşağıdaki beyitte geçen (حَسَبَتْ) fiilinin manası “selam verdi” demektir. Genellikle insanlar selam verir. Fakat aşağıda bu fiil, hakikî faili olan insandan başka ahlakî özelliklere verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. Aynı şekilde (أَحْبَبَتْ) fiilinin manası “diriltti” demektir. Hakikî faili Allah'tır. Burada yine gerçek failinin dışında “güzel ahlak özelliklerine” verilerek alakası sebebiyye aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

10 وَحَسَبَتْ فَأَحْبَبَتْ كُلُّ رَاحٍ لِقُرْبِهَا مُبَشِّرَةٌ مِنْهَا بِأَكْرَمِ فَاضِلِ

10. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) selam verdi ve de yakınlığını her isteyeniyi faziletli olandan en kıymetli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.⁷⁸²

⁷⁸⁰ el-İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

⁷⁸¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

⁷⁸² el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

Son olarak aşağıdaki beyitte geçen (تَهْدِي) “hidayet eder” manasına gelen fiilin hakikî sahibi Allah'tır. Fakat burada gerçek failinin dışında bir fail olan meziyetlere verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

17 سَحَابُهُ تَهْدِي السَّائِلِينَ لِفَضْلِهِ هِدَايَةَ سَارٍ بِالْبُذُورِ فَكْرًا مَبْلُغًا

17. *Onun meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.*⁷⁸³

Sonuç olarak Hâmid Efendi beyan ilminin ikinci önemli konusu olan mecâzın aklî olanını şiirlerinde kullanmıştır. Alaka olarak da sebebiyyeyi tercih etmiştir. O, bütün bunlarla manaların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

2.3.3. İstiâre

Kelime manası itibariyle ödünç istemek veya almak demek olan istiâre beyan ilminin önemli konularından biridir. Belağat âlimleri tarafından mecâzın bir çeşidi olarak görülmüş, tarifler ve sıralamalar da buna göre yapılmıştır. Mecâzda kısmen değinildiği gibi hakikî manasının dışında kullanılan bir kelime ile aslı arasında bağ benzerlik ise bu istiâre olur. İstiâre mecâza bağlı tarif edildiği gibi belağat kitaplarında müşebbeh veya müşebbeh bih'in zikredilip zikredilmeyen tarafın bir karineyle kastedilmesi olarak da tarif edilmiştir.⁷⁸⁴ Belağat bilginleri tarafından istiâre teşbih ve mecâzla iribatlandırılmış ve tasnifler bunlardan sonra yapılmış farkları da ortaya konmuştur. İstiâre yerinde yapılır, uygun düşerse sözün zirve güzelliklerinden ve süslerinden sayılmıştır.⁷⁸⁵ İstiâre de hazfedilen müşebbeh ise bu tasrihî istiâre, hazfedilen müşebbeh bih ise bu da meknî istiâre olmaktadır.

⁷⁸³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.

⁷⁸⁴ el-Askerî, *age.*, s. 208; el-Kayravânî, *age.*, s. 225; İbn Sinûn el-Hafâci, *age.*, s. 12; el-Curcânî, *age.*, s. 30; es-Sekkâkî, *age.*, s. 477; İbnu'l-Eğîr, *age.*, II, 57; el-Kazvîni, *age.*, s. 151; et-Taftazânî, *age.*, s. 341; el-Merâğî, *age.*, s. 259; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 246; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 144; Emil Bedî Yakûb, *age.*, II, 32.

⁷⁸⁵ el-Kayravânî, *age.*, s. 225.

Hâmid Efendi, şiirinde sözün zirve güzelliklerinden sayılan istiâreyi her iki çeşidiyle kullanarak şiirine başarılı bir şekilde anlam güzellikleri katmıştır.

Tasrîhî İstiâre: Yukanda da ifade edildiği gibi müşebbehin hazfedildiği istiâreye tasrîhî istiâre denmektedir.⁷⁸⁶ Tasrîhî istiâre açısından Hâmid Efendi şiirlerinde başarılıdır. Mesela aşağıdaki beyitte kalbin okları manasına gelen (الْمُنَاوَةُ) kelimesi müşebbeh bihtir. Müşebbeh olan kalbin hissettikleri ise hazfedilerek açık istiâre yapılmıştır. [Tavîl]

3 أَقَامَتْ حَطِيبَ الدُّوْحِ بِالشَّرْقِيِّ حَادِيَا لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَحْدِ أُنْمَاوَةٌ تُحْدَى

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkımdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.⁷⁸⁷

Aşağıdaki beyitte geçen rüzgar manasına (نسيم) kelimesi müşebbeh bihtir. Hazfedilen müşebbeh ise Hz. Peygamber'in (sav) şemalidir. Burada da şair, Hz. Peygamber'in (sav) şemalinin rüzgar gibi olduğunu söyleyerek açık istiâre yapmıştır. [Tavîl]

1 لَطِيفٌ نَسِيمِ الرُّوْحِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحٌ غَيْرِ الشَّرْقِيِّ هَيْجَنِي وَحْدًا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.⁷⁸⁸

Yukarıdaki iki örnekte de görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin tasvir gücü kuvvetlidir. Geçen örneklerde kalbin hissettiklerini oklara benzetmesi ve Hz. Peygamber'in (sav) şemalini rüzgara benzetmesi güzel tasvirlerden sayılabilir. Aşağıdaki beyitte de buna güzel bir örnek vardır. Hoş koku manasına gelen ve

⁷⁸⁶ es-Sekkâkî, *age.*, s. 482.; et-Taftazânî, *age.*, s. 341.

⁷⁸⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁷⁸⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

müşebbeh bih olan (عَرَفَ الطَّيِّبِ) ifadesinde yine açık istiâre yapılmış. Sevgilinin kokusu ise müşebbehtir ve hazfedilmiştir. Burada el-‘Îmâdî, sevgilinin yurdunun kokusunu hoş bir koku olarak tasvir etmiştir. [Tavîl]

10 فَتَشْتَقُ عَرَفًا طَيِّبًا مِنْ حَوْزِ رَامِيَةٍ وَتَحْنِي بِوَادِي الْمُنْحَى الشَّيْخُ وَالرَّوْدَا

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Munhena vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şih bitkilerini deriyoruz.⁷⁸⁹

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte ise Hz. Peygamber’in (sav) yüzünü dolunaya benzeterek güzel bir istiâre örneği daha ortaya koymuştur. Burada dolunay manasına gelen (بَدْرٍ) kelimesi müşebbeh bihtir. Müşebbeh olan Hz. Peygamber’in (sav) yüzü ise hazfedilmiştir. İstiare tasrîhiyyeye bir örnek sunan şair, aynı zamanda bir tasvir yaparak dinleyenlerin zihninde çok güzel manaların oluşmasını sağlamıştır. [Kâmil]

1 أَرَوُ بِبَدْرٍ شَمْسِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيَضُرُّ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümde yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.⁷⁹⁰

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi sevgilisine duyduğu özlemlerin elemi maddi bir acılığa benzetiyor. Burada aşkın acıları manasına gelen (مَرَارَتُهَا) kelimesi müşebbeh bihtir. Özlemlerin elemi ise müşebbeh hazfedilerek istiâre tasrîhiyyeye yapılmıştır. Buna ek olarak ikinci şatırda geçen hüküm verdi manasına gelen (فَقَضَّتْ) kelimesinde de yine tasrîhi istiâre yapılmıştır. Özlemlerin elemi hüküm veren bir hâkime benzetilmiştir. [Kâmil]

⁷⁸⁹ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

⁷⁹⁰ el-Murâdî, *Arfü'l-Beşâm*, s. 115.

39 أَضْحَتْ مَرَاتِهَا تَهِيحُ صَانَةٌ فِي قَلْبِهِ قَقْضَتْ بِطُولِ لُغْرِهِ

39. *Özlemlerin acılığı aşığın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.*⁷⁹¹

Hâmid Efendi aşağıdaki iki beyitte geçen esir ve iplerle bağlanmış manalarına gelen (مُكْبَلٍ) ve (لُغْرِي) kelimelerinde yine tasrîhî istiâre yapmıştır. Burada müşebbeh bih olan esir ve iple bağlı kelimelerini zikretmiş asi günahkâr bir kişi olarak gördüğü kendisini müşebbehi hazfetmiş iki istiâre yapmıştır. [Kâmil]

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةٌ بِمُكْبَلٍ مُضَى الْفَوَادِ كَحِيه

(İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaât sahibi.⁷⁹² [Kâmil]

36 يَا رَاحِمَ الضُّعْفَاءِ لظُرَّةَ رَحْمَةٍ لِمُوتَرِي قَدْ حَافَ مِنْ تَسْرِيهِ

36. *Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).*⁷⁹³

Meknî İstiâre: Müşebbehin zikredildiği, müşebbeh bihin hazfedilip ve müşebbeh bihle alakalı birşeyin zikredildiği istiâredir.⁷⁹⁴ Hâmid Efendi, bu çeşit istiâreyi de başarıyla kullanıp şiirine mana açısından güzellik katmayı başarmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte ilk şatr da kalbin heyecanını, korun üzerine esip onu tutuşturan rüzgâra benzetir. Burada zikredilen kalbin şevkleri manasına (الْأَشْوَابُ) müşebbeh,

⁷⁹¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

⁷⁹² el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

⁷⁹³ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

⁷⁹⁴ es-Sekkâkî, *age.*, 487, el-Kazvîni, *age.*, s. 160; et-Taftazânî, *age.*, s. 341.

zikredilmeyen rüzgar ise müşebbeh bih olmaktadır. (هاجت) fiili ise rüzgârla alakalı bir kelimedir. [Kâmil]

38 هَاجَتْ لَهُ الْأَشْرَافُ حَمْرَةَ لَوْعَةٍ لَمْ تُبْقِ كُبًّا فِي الْمَوَادِّ نَعِي ٤

38. Özlemler aşık için aşkın korumu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.⁷⁹⁵

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi birinci şatırda ölümü, cismi kaplayan bir elbiseye benzetmiş, ikinci şatırda da günahı ağır yüke benzeterek meknî istiâre yapmıştır. Zira her iki istiârede de müşebbeh olan ölüm ve günahı zikretmemiş, bunlarla alakalı olan (كَاشِفَ الرَّدَى) ve (عَظِيمِ الذَّنْبِ) kelimelerini zikretmiştir. [Tavîl]

43 عَلَيْكَ صَلَاةُ اللَّهِ يَا كَاشِفَ الرَّدَى إِذَا مَا عَظِيمِ الذَّنْبِ أَحْضَدْنَا حَهْدًا

43. Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.⁷⁹⁶

Aşağıdaki beyitte ise o, belayı maddî defedilecek bir şeye benzeterek yine meknî istiâre yapmıştır. [Tavîl]

44 عَلَيْكَ صَلَاةُ اللَّهِ يَا دَافِعَ الْبَلَاءِ إِذَا مَا شَبَاةُ الْكُتَابِ قَدْ أَمَدْنَا

44. Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.⁷⁹⁷

⁷⁹⁵ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

⁷⁹⁶ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁷⁹⁷ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

Aşağıda ise el-İmâdî, sıkıntı (مَم) kelimesini uzatmayı kabul eden bir şeye benzeterek meknî istiâre yapmıştır. Burada uzatmayla alakalı kelime ise (مَمًا) ifadesidir.

[Tavîl]

45 عَلَيكَ صَلَاةُ اللَّهِ يَا مَنْ يَدِينُنَا صِبْيَاءَ إِذَا مَا اللَّيْلُ إِلَيْهِمْ قَدْ مَمًا

45. Sıkıntılı geceler uzadığında ey bizim için ışık olan! Allah'ın salata senin üzerine olsun.⁷⁹⁸

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte ise yine meknî istiâre ile şevki ateş benzetmiştir. Burada müşebbeh olan şevk zikredilmiş fakat müşebbeh bih olan ateş zikredilmemiş onun levazımından biri olan sıcaklık zikredilerek meknî istiâre yapılmıştır. [Kâmil]

3 وَبَزِيدُ حَرِّ الشُّوقِ بَيْنَ أَضْغَالِي إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا الْغَرِيبِ

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.⁷⁹⁹

Şair, aşağıdaki beyitte ise aşkı hastalığa benzetir. Burada da müşebbeh bih olan hastalık zikredilmemiş onunla alakalı elem, acı kelimesi zikredilerek meknî istiâre yapılmıştır. [Kâmil]

4 وَتَبِيحُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْحَوَى ذَمُّعُ حَرَى فِي حَمْرِهِ وَتَبِيحِهِ

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşiyor. Göz yaşı kalbimin kuru ve alevleri üzerine akmaktadır.⁸⁰⁰

⁷⁹⁸ el-Murâdî, *age.*, II, 19.

⁷⁹⁹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250u; Pv. 248a.

Son olarak aşağıdaki beyitte bulunan meknî istiârede şair, kalpleri kuşlara benzetmiştir. Alaka olarak da kanatlar zikredilmiştir. [Kâmil]

6 وَقُلُوبُنَا حَفَقَتْ بِأُخْبَةِ الْأَسَى وَأَسْفَا وَخَصَصَ رَبَّنَا بِمَغِيْبِهِ

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı.⁸⁰¹

şair, şiirleri içerisinde örneklerde görüldüğü gibi bu sanatı hem taşihî hem de meknî çeşitleriyle kullanmış ve şiirine farklı mana güzellikleri katmıştır.

Bu iki istiâre çeşidine ek olarak Hâmid Efendi, belağat bilginleri tarafından istiârenin en güzeli kabul edilen istiâre mureşşahayı da kullanmıştır.⁸⁰² Muraşşaha istiârede müşebbeh bih zikredilip ona ait bir mülayim yani ilgili bir lafiz zikredildiğinde meydana gelmektedir. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir. Bu beyitte şair, gözyaşlarını denizden çıkan incilere benzetmiştir. Incilerle mülayim yani ilgili lafiz olarak da yanağa dizdi manasına gelen (نَطَمَتِ الْخَدَا) ifadesini kullanmıştır. [Tavil]

6 وَأَحْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشُّوقِ أَنْحُرًا قَرَارِيَهُ مِنْ حَفْنِي نَطَمَتِ الْخَدَا

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.⁸⁰³

Sonuç olarak Hâmid Efendi şiirlerinde istiâreyi kullanarak mana açasından hem dinleyicinin dikkatini çekmeyi başarmış hem de şiirine anlam derinlikleri kazandırmıştır.

⁸⁰⁰ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

⁸⁰¹ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

⁸⁰² et-Taftazânî, *age.*, s. 365; Ahmed şuayb, *age.*, s. 144; el-Merûğî, *age.*, s. 278; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 298.

⁸⁰³ el-Murâdî, *age.*, II, 18.

2.3.4. Kinâye

Sözlükte gizlemek manasına gelen kinâye beyan ilmine göre, bir ifadenin hakikî manasını zikretmeye engel bir ifade olmamasına rağmen onu gerçek manasının dışında bir mana için kullanmaktır.⁸⁰⁴ Belağat bilginlerine göre bir kelimenin doğrudan ifade edilmesi yerine kinâye ile söylenmesi daha belîğ sayılmıştır.⁸⁰⁵ Hâmid Efendi de beyan ilminin bu önemli dalını kullanarak şiirine ayrı bir renk katmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte geçen arşın sahibi manasına gelen (ذِي الْعَرْشِ) ifadesi Allah'tan kinâyedir. Doğrudan Allah kelimesi yerine bu ifadenin kullanılması şiire ayrı bir zenginlik katmıştır. [Kâmil]

20 ذَخِرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهُوَ الْمُصْطَفَىٰ لِحَبِيبِهِ

20. *Günahkârlara Arşın sahibinden şefaât dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.*⁸⁰⁶

Aşağıdaki beyitte küpler dolusu manasına gelen (مِبْلَأٌ ذُكْرِيَّةٌ) ifadesi de çokluktan kinâyedir. Çok kelimesinin yerine bu ifadenin kullanılması daha uygun düşmüştür. [Kâmil]

30 وَدَعَا الْإِنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ لِيُفَوِّزَ بِالْأَلطَافِ مِبْلَأٌ ذُكْرِيَّةٌ

30. *İnsanları küpler dolusu lütuf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.*⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ el-Askerî, *age.*, s. 289; İbn Sinân el-Hafâcî, *age.*, s. 12; es-Sekkâkî, *age.*, s. 512; el-Kazvîni, *age.*, s. 166; et-Taftazânî, *age.*, s. 396; el-Merûğî, *age.*, s. 301; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 316; Akdemir, *age.*, s. 229.

⁸⁰⁵ es-Sekkâkî, *age.*, s. 523; el-Kazvîni, *age.*, s. 169; et-Taftazânî, *age.*, s. 406.

⁸⁰⁶ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248b.

⁸⁰⁷ el-İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 249a.

Aşağıdaki beyitte ise şair, şerefli kabir manasına gelen (القبر الشريف) ifadeden kinâye yaparak Hz. Peygamber'i (sav) kasetmiştir. Burada nisbetten kaynaklanan bir kinâye vardır. [Kâmil]

41 وَزِيَارَةَ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ نَفْعًا يُغَوِّزُ مِنْ ذَلِكَ النَّاسَ بِنَعِيهِ

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lütufta bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.⁸⁰⁸

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte “yerimizin kuraklığı” manasına gelen (محلٌ محلًا) ifadesinden kalplerin kuraklığını kastederek kinâye yapmıştır. [Kâmil]

43 أَيْتُ الْمُؤْمَلِ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنْ عَمَّ مَحَلٌ مَحَلًّا بِخُلُوبِهِ

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.⁸⁰⁹

Görüldüğü üzere belağatçılar tarafından kullanılması önemli sayılan kinâyeyi el-‘İmâdî gerekli yerlerde kullanmış ve şiirini renklendirmiştir.

Buraya kadar Hâmid Efendi'nin şiirlerine beyân ilmi üslupları açısından bakıldı. el-‘İmâdî, teşbih sanatında önemli sayılan belîğ ve temsîlî teşbihi tercih ederek genel teâmüle uymuştur. İstiâre de de tasrihiyye, mekniyye ve muraşşaha çeşitlerini ihtiyaç ölçüsünde tercih etmiştir. Mecâz ve kinâyeden de yeri geldiğinde istifade etmiştir.

⁸⁰⁸ el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 249a.

⁸⁰⁹ el-‘İmâdî, *age.*, Yv. 250b, Pv. 249a.

SONUÇ

XVIII. yüzyıl Osmanlı hakimiyetinde Dimeşk'te hayatını geçirmiş olan Hâmid Efendi, edebî yönü kuvvetli olan soylu ve meşhur bir aileye mensuptur. Önemli bir aileye mensup olması iyi bir eğitim aldığı göstermektedir. Geniş bir hoca silsilesine sahip şairin Dimeşk, Mekke, Medine ve Anadolu'dan hocaları vardır. Hemen hemen İslâmî ilimlerin bütününde eser vermiştir. Özellikle Arap dili ve belâğatıyla alakalı eserleri onun edebî yönü hakkında fikir vermektedir.

Hâmid Efendi'nin yaşadığı bu dönem XVI-XVII. yüzyıllara nisbeten siyasî istikrarın daha iyi olduğu bir asırdır denebilir. O, yaşadığı dönemde Dimeşk'te idarî yapı içerisinde olmuş ve idaricelerle arasını iyi tutmuştur. Bazı idarecilerin talebi üzerine risaleler kaleme almış, şeyhülislam ve bazı kadırlara methiye şiirleri yazmıştır.

Sosyal yapı olarak tipik bir Osmanlı kentinin bütün özelliklerini taşıyan Dimeşk, kültürel açıdan Arap edebiyatının hakim olduğu bir şehir özelliğini taşımaktadır. Öyleki şiirin halkın arasında bile rahatlıkla kullanıldığı görülür. Önemli bir şair olan Hâmid Efendi'nin büyük dede, dede, baba ve amcalarından bazılarının şair olması ve hocaları içerisinde de bazı kudretli şairlerin bulunması, onun şair olmasını tetiklemiştir. Özellikle hocaları içerisinde Arap dili ve belâğatı konusunda önemli şahsiyetler mevcuttur. Şiirlerinde bazı hocalarından okuduğu önemli belâğat kitaplarına da işaret eden el-'İmâdî'ye talebeleri tarafından da şiirlerin yazılması Osmanlı Döneminin edebî yönü hakkında da bir fikir vermektedir.

Osmanlı Dönemi Şâm eyaletinde, yaygın olan tasavvuf kültürünün izleri görülmektedir. Şairin yaşadığı dönemde önemli tasavvuf büyüğü olan hocası Abdulğani en-Nablûsî'nin Hâmid Efendi üzerinde tesirleri görülür. Şairin tasavvuf konulu şiirleri onun bu konuda da ileri olduğunu göstermektedir. Bu kültürün bir sonucu olarak Peygamber methiyelerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür. el-'İmâdî'ye ait önemli Peygamber methiyeleri vardır.

Hâmid Efendi'ye başta arkadaşları ve talebelerinden olmak üzere önemli simâlar tarafından bir divan oluşturabilecek boyutta şiirler yazılmıştır. Bu şiirlerde onun edebî yönüne ciddi vurgular vardır. Etrafındaki birçok önemli sima tarafından şairliği tescillenmiş olan Hâmid Efendi'nin şiirlerindeki muhtevâ klasik Arap edebiyatı temalarıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte kendi dönemine ait belirgin özellikleri de taşır. Klasik Arap edebiyatı konularından medih, gazel, ihvaniyyât, mersiye, hikem ve zühd konularında Hâmid Efendi'nin de şiirleri olduğu görülür. Medih şiirleri çoğunlukta olan şairin gazel konusunda müstakil şiirleri azdır. O gazel konulu şiirlerini daha çok kaside ve muvaşşahlarının içinde işlemeyi tercih etmiştir. O gazellerinde afif konulu gazelleri tercih etmiştir. Afif gazellerinde iştiyak, özlem, ağlama, hüzn, ayrılık, vuslat ve sevgiliye sitem konularına yer vermiştir. Şairin ğulamiyyât konulu bir şiiri vardır. Bu tür şiirlerini de menfî duygularla değil dönemin özelliği olarak taklit amaçlı yazmıştır.

Görüldüğü üzere Hâmid el-'İmâdî, muhteva açısından klasik dönemle uyum içerisindedir. Bununla beraber kendi döneminin ayrılmaz bir parçası olan Peygamber methiyeleri şiirinde yer alır. Onun şiirlerinde dinî muhtevânın ağırlığı hissedilir. Hatta onu dinî şiirlere özellikle Peygamber methiyelerine önem veren bir şair olduğunu söylemek çok zor değildir. Bunun ilk sebebi onun Dimeşk'te dinî eğitim ve öğretimden geçmesi ve uzun yıllar müftü olarak vazife yapmasıdır. Ancak onun bu konumu hamriyyât ve ğulâmiyyât konularında da şiir yazmasına engel olmamıştır. Ayrıca onun şiirlerinde bulunan fîskiye, şam bülbülü ve şiirlerinin içerisindeki bazı bahçe tasvirleri o dönemin fiziki durumu adına önemli bilgiler vermektedir.

Hâmid Efendi'nin şiirlerinin şekil yapısı da Arap edebiyatının kökleriyle uyum içerisindedir. Onun kendinden önce yaşamış önemli şairleri beğendiği ve şiirlerinden alıntılar yaptığı görülür. Lisânuddin İbnu'l-Ĥaţîb ve İbn Nubâte bunlardan sadece iki tanesidir. Onun bu ve başka şairlerin şiirlerine muaraza ve şiirlerinden tazmin yaptığı görülür. Bununla beraber o, kendi dönemine ait ayırıcı özellikleri de taşıyan bir şairdir.

Klasik Arap edebiyatının en önemli şekli kasidedir. Hâmid Efendi de bu geleneğe uymuş önemli şiirlerini kaside olarak yazmıştır. Bu kasidelerinde bazen

kasidenin iç yapısına uymuş bazen de bu çatıyı kullanmayı tercih etmemiştir. el-‘İmâdî, kasidenin matla‘ını kullanmada kendine göre yenilik getirmiştir. Bir iki şiirinde matla‘ kullanmışken, birçok kasidesinde matla‘ kullanmamış, doğrudan konuya geçiş yapmıştır. Kasidenin çatısına uygun yazdığı şiirlerinde mukaddimelerin başarılı bir şekilde kullanıldığı görülür. Yani gazel ve atlâl mukaddime içinde başarılı bir şekilde işlenmiştir. Hâmid Efendi’nin tehallusları çok başarılıdır. Kaside içerisindeki geçişleri hissettirmeyecek şekildedir. Kasidelerinin hatimelerinde şair, duayı çok tercih etmiştir. Onu farklı kılan diğer bir husus başta kasideleri olmak üzere bütün şiirlerinde ismini kullanması veya işaret etmesidir.

Hâmid Efendi’nin şiirleri içerisinde yetim, nutfe ve maktû‘ât şekillerinde de şiirleri olduğu görülür. Osmanlı Dönemi Arap edebiyatını farklı kılan en önemli şekil yapılarından biri muvaşşahlardır. Şairin de bu konuda tamamen kendi dönemiyle uyum içerisinde olduğu görülür. Biri kısa diğeri uzun iki muvaşşahı, muvaşşahlara ait bütün özellikleri ihtiva eder. Yapısı itibariyle de muvaşşahların esnek yapısını kullanarak bazı yeniliklere de kapı aralamıştır. Muvaşşahlarında şekil açısından matla‘ın kullanılmadığı ‘akra‘ muvaşşahı tercih etmiştir. Muvaşşahların en önemli yapı taşı olan ħarce‘lerin kullanımında Hâmid Efendi başarılıdır. Bununla birlikte muvaşşahların esnek kullanımında o da bir yenilik yapmış, beyitlerin aynı kafiye üzerinde gelmesi kuralına uymamış, beytin son ğuşnunu küfl‘le kafiyeli getirmiştir.

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatını farklı kılan ve günümüz araştırmalarında gerekli ilgiyi henüz görmemiş taşîr şeklinde yazılmış şiirleri Hâmid Efendi’nin şiirlerinde de görmek mümkündür. Hâmid Efendi kendi döneminin en belirgin özelliği olan bu şekil yapısını kullanarak kendi dönemine ait başarılı örnekler sunmuştur. Başta muvaşşahlarından ikincisini bu usulle nazmetmiştir. İbn Hacer’in, bir mecnûnun ve Hz. Ali’nin (r.a.) bir şiirine taşîr yaptığı görülür.

Hâmid Efendi’nin dili büyük oranda sade ve anlaşılır haldedir. Onun şiirinde üslubunu belirleyen en önemli başlıklar muaraza, tazmin ve Kur‘ân ve hadisten yaptığı iktibaslardır. Günümüz araştırmalarında incelenmeyi bekleyen ve Osmanlı Dönemi Arap

edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri de teşcîr sanatına göre yazılmış şiirlerdir. Teşcîr yazılan şiirde mana olarak birbirlerine işaret eden kelimelerden bir ağaç oluşturma demektir. Şairin şiirlerinde teşcîr örneğini taşıyan bir şiir vardır. O kendi dönemine ait bu sanatı kullanmada da çok başarılıdır.

Vezin ve kâfiye klasik Arap edebiyatının vazgeçilmez unsurlarındandır. Hâmid Efendi, bu klasik yapıyı korumuş, Arap şiirinde daha çok kullanılan tavîl, kâmil, vâfir, hafif ve basît bahirlerini daha çok kullanmıştır. Yazdığı ilmî şiirlerde genel uygulamayı takip ederek recez bahrini tercih etmiştir. Kafiyelerde genel uygulamanın dışına çıkmamış klasik yapıyı devam ettirmiştir. Muvaşşahların vezninde iki ayrı yapı kullanılmıştır. Bunlardan biri herhangi bir vezne bağlı kalmadan nazmedilen muvaşşahlar, diğeri de bir bahirle nazmedilen muvaşşahlardır. el-‘İmâdî, genel kabulün dışında muvaşşahlarını belli bir bahre göre nazmetmiştir. Aslında Osmanlı Dönemi muvaşşahlarının bir çoğu Hâmid Efendi'nin tercihi gibi belli bahre göre nazmedilmiştir. Bu açıdan o kendi dönemine uyum içerisinde kalmış, Endülüs muvaşşahlarının bahir özelliklerine ters davranmıştır. Hâmid Efendi, muvaşşahların kafiyelerinde genel teâmule uygun olarak kûfl'den başlayan ve her devrin kendi içinde farklı olan kafiye yapısını tercih etmiştir.

Hâmid el-‘İmâdî, şiirlerini sanata boğmadan dengeli bir yol kullanarak renklendirmeyi başarmıştır. Bedî'i sanatları farklı manaları vurgulamak için tercih etmiş ve bu konuda da aşırıya kaçmamıştır. İnsicâm, murâ'âtü'nazîr, irşâd, irdâf, tenkît , cinâs, tîbâk, mukâbele, tasrî' ve tevriye sanatlarını kullanarak kelimeleri rahatlıkla kullanım gücünü okuyucuya göstermiştir. Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında öne çıkmış te'rîh sanatını da çokça kullanan el-‘İmâdî, bu yönüyle de dönemine bağlı kalmıştır. Onun zikredilen bedî sanatları kullanırken aşırıya kaçmadığı ve sanat yapmak için sanat kullanmadığı görülür.

Hâmid Efendi'nin beyân ilmi üsluplarında da başarılı olduğu görülür. Özellikle medih şiirlerinde teşbih, mecâz, istiare ve kinâyeyi gerekli yerlerde kullanarak hem devrinin özelliğini korumuş hem de şiirine renklilik katmıştır. Teşbih'de belîğ ve temsili

teşbihleri tercih ederek belağat bilginleri tarafından kabul edilen iki teşbih çeşidinde başarılı örnekler sunmuştur. İstiarede de tasrihi, meknî ve muraşşaha çeşitlerini kullanmış ayrı mana derinliklerini okuyucuya hissettirmiştir. O şiirine bu mana derinliklerini kazandırırken bir zorlamaya girmemiş ve şiirini tamamen beyânın bu önemli konularına teslim etmemiştir.

Hâmid el-İmâdî ve onun incelenen şiirleri bu güne kadar ihmale uğramış Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Hâmid Efendi ve bu dönemin şairleri hakkında yapılan çalışmalar göstermektedir ki, Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı canlılığını sürdürmüş ve kendini yenilemeyi başarmıştır. Önyargılarla bakılan bu dönemin aydınlığa kavuşturulması için yeni çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu açıktır.

Ek: Hâmid el-'Îmâdî'nin Divânı

[Vâfir]⁸¹⁰

1	أَنَا شَيْخًا لَنَا عِزٌّ وَقَفْرٌ	وَمِنْكَ الْعِلْمُ فِي الدُّنْيَا أَضَاءَ
2	خَدَيْتُكَمُ الصَّحِيحُ الثَّقَلِ أَحْيَا	وَمِنْشَقِ الشَّامِ فَابْتَسَمَتْ ضِيَاءَ
3	وَدَادِي نَابِتٌ فِيهِ عِمَادِي	وَرَأَيْ حَامِدٌ أُنْدِي نَبَاءَ
4	وَرَأَيْ قَدْ سَمِعْتُ الْآنَ مِنْكُمْ	حَيَارُ النَّاسِ أَحْسَنَهُمْ قَضَاءَ

1. Ey bizim için izzet ve gurur olan şeyh efendi. Senin ilmin dünyayı aydınlattı.

2. Sahih olarak naklettiğiniz (yukarıdaki) hadis Şam Dimeşk'i ihya etti. O (Dimeşk) da ışık (saçarak) tebessüm etti.

3. Aramızdaki sevgi sabittir ve bu da benim dayanağımdır. Ben (seni) övüyor ve bu övgüyü de açığa çıkarıyorum.

4. Ben sizin (şürimizden) işittim ki, 'insanların en hayırlısı hüküm olarak en güzeli ve en iyi olanıdır'.

⁸¹⁰ el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, 1, 307.

[Recez]⁸¹¹

تَعْلَمُ	الْبَيْفَةَ	وَنَاطِرُ	بِهِ	تَسْتَوِي	وَتَعْلَمُو	فَوَيْقَى	كُلِّ	الْوَرَى	1
وَأَسْكِمِ	الْعِلْمَ	بِالْأَيْتِ		فَإِيَّهَا	قَابِرُونَ	تَهْجِ	الْهُدَى		2
وَالْعِلْمُ	بِالْحَدِّ	يَنْلُهُ	الْفَتَى	وَإِنْ	يَكُنْ	جِدًّا	فَتَوَرَّ	عَلَى	3

1. Fıkıhı öğren ve ommla munazara yap, her varlığını üstüne yükselir ve yücelirsin.

2. (Fıkıh) İlmını (Usulu fıkıh ve mantık gibi) aletleriyle sağlamlaştır, zira o hidayet yolunun kammıdır.

3. Delikanlı ciddiyetle çalışırsa (fıkıh) ilmine ulaşır, ve (ilim talebi için maddi) imkanı da varsa o zaman murun ala nurdur.

⁸¹¹ el-İmâdî, Resâ'ilü Hâmidî'l-İmâdiyye, Yv. 366a.

[Tavîl]⁸¹²

صُدُورُ الْمَعَالِي وَهُوَ فِيهَا مُجِيبٌ	وَحِيلٌ يُنَادِي أَيُّ مَوْلَى دَتْتُ لَهُ	1
كَذَا اللَّطْفُ وَالْإِفْصَالُ يُنْسَى وَيُنْسَى	إِلَيْهِ ذُرَى الْأَدَابِ وَالْمُنْجِدُ وَالْحَجَا	2
فَقُلْتُ لَهُ: ذَلِكَ الْهُدَامُ الْمُهْدَبُ	أَلَا عَرُفِي مَنْ أَرَدْتُ وَوَصَفَهُ	3
وَمَا قُلْتُ صِدْقٌ ظَاهِرٌ عَنْهُ يُعْرَبُ	لَمْ أَرَ نَدْبًا فِي الْمَعَانِي تَطِيرُهُ	4
تَطِيرُ بِهَا فِي الْفَصْلِ عِلْقَاءَ مُعْرَبُ	وَقَائُ الْمَعَانِي فِي تَدْبِيعِ تَبَاهِيهِ	5
بِأَوْصَافِهِ فَهُوَ الصِّدْقُ الْمَحْرَبُ	وَصَلْتُ إِلَى الْمَقْصُودِ إِذْ كُنْتُ عَارِفًا	6
فَقَالَ كُنْتُمْ بِالَّذِي كُنْتُ أَطْلُبُ	وَمِنْتُمْ بَدَا هَذَا الْبَدِيعُ تَكْرُمًا	7

1. Bir dost soruyor; Yücelerin zirvesinin kendisine yaklaştığı ve oradan cevap veren efendi hangisidir?

2. Edebin, şerefın ve aklın zirvesinin aynı şekilde lütfun, inceliğın kendisine dayandığı ve nisbet edildiği (kişi kimdir?).

3. Bana tarif edin kimi ve özelliklerini kastedtim? Ona dedim ki; Bu donanımlı âlim,

4. Bu özelliklerde onun benzeri bir asıl görmedim. Senin (sorunun içinde) (bütün bu özelliklere) sahip olan hakkında söylediklerin apaçık doğrudur.

5. Ounun beyanının harikalığındaki ince manaları Anka kuşu alıp götürmüş (bütün dünyaya yaymıştır).

6. Amaca ulaştım. Çünkü onun sıfatlarını biliyordum. O tecrübeli bir dosttur.

7. Oununla bu bedi' sanatı lütf olarak ortaya çıktı. Dedi ki: İsteddiğimi getirdiniz.

⁸¹² el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-İlâmiyye el-'İmâdiyye, Yv. 343b.

[Tavil]⁸¹³

نَجَّعَ فُؤَادِي حِينَ كَتَابَةِ الْكَرْبُ	نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلْتُ بِنَظَرَةٍ	1
ذَمِي وَذَمِي غَالٍ فَأَرْغَصْتُ الْحُبُّ	وَأَحْرَقَتْ دَمْعًا مِنْ حُغْرِي وَإِنَّ	2
نَسِخُ وَقَلْبِي بِالْعَرَامِ لَهَا صَبُّ	وَعَالَيْتُ فِي حَبِّي لَهَا وَرَأْتُ ذَمِي	3
رَحِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُصْبُ	فَمَالَتْ إِلَى قَلْبِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا	4

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanyken-gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüzüme ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye)'na kibir girdi.

⁸¹³ el-Murâdî, *Silsile'd-Durar*, II, 21.

[Kâmil]⁸¹⁴

1	ثَاغَلِّ مَا يُسَلِّي الْفَتَى عَنْ حَبِّهِ	إِلَّا بِمَوْعِدِهِ بِمَلَقَى نَحْبِهِ
2	وَيَجِيرُ مَتْرَاهُ رَهِينَ ذُنُوبِهِ	وَيُعِيدُهُ مَوْتَنَا مَسَاوِي قُرْبِهِ
3	أَجَالُهُ مَقْرُونَةٌ أَرْزَاقُهُ	مَفْسُومَةٌ أَفْئَاتُهُ نَحْدُو بِهِ

1. Allah'a yemin olsun ki bir delikanlıya sevgilisine (oğlunu kastediyor) kavuşmak için ölümlle buluşmaktan başka bir şey teselli vermez.

2. (O delikanlının) kabri günahlarını rehin almıştır. (Ölen günahsız çocuğunun kabrinin) yakınında olma talihsizliği onu defalarca öldürmektedir.

3. Süreleri yaklaşmış, rızıkları taksim edilmiş, kaderleri onu eceline sürüklüyor.

⁸¹⁴ el-İmâdî, *Resâ'ulu Hamidi'l-İmâdiyye*, Yv. 246b, Pv. 245a.

فَيُعَوِّقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيَضُّ غُرُوبِهِ	أُرْتَوِي بِبَدْرِ شَفِيِّ بَعْرُوبِهِ	1
وَالْقَلْبَ مِنْ وَلَوْ بِمَا يُعْرِى بِهِ	كَيْ أَحْلَى الْأَنْظَارَ مِنْ مِرَاتِهِ	2
إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا بِغَرِيبِهِ	وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ تَيْنَ أَضَالِعِي	3
دَمَعٌ حَرَى فِي حَضْرِهِ وَهَيْبِهِ	وَيَهْمُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْحَرَى	4
وَسَنَاءَةٌ وَسَنَاءَةٌ يَغْلُو بِهِ	عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ الْمَلُوقِ بِشُرُوبِهِ	5
أَسْفًا وَخَصَصَ رَتَعًا بِبَعِيهِ	وَقَلْبُونَا حَفَفَتْ بِأَجْنِحَةِ الْأَسَى	6
صَجِبَ الْفَوَادِ وَقَادَهُ كَحْبِيهِ	رَسَمُ الثَّوَابِ حِينَ أُمَّ حَتَانَهُ	7
أَوْ أَنْ أَمُورَ بَعْرُوبِهِ وَهَيْبِهِ	مَنْ لِي بَلْتَمُ تُرَابِ ذِيكَ الْجِسَى	8
وَالشُّخْمُ دُونَ بَطَاحِهِ وَكَيْبِهِ	مَنْ لِي بِهِ أَيْنَ الثَّرْيَا وَالشَّرَى	9
إِنْ الْمَحِبَّ بَحْرُ فِي تَقْرِيهِ	شَوْقًا لِشَمِّ عَجْرِ رَوْحَةِ قُرْبِهِ	10
وَلَسِيمَ طَيْبَةً إِذْ تَهْتُ بِطَيْبِهِ	فَأَمَّنْ بِفَضْلِكَ كَيْ تَفُورَ بِتَيْلِهِ	11
يَلْقَى السَّمَاحَ مَعَ الْعَلَا وَرَجِيهِ	بَلْكَ الْمَعَاهِدُ إِنْ تَقَعَتْ خَانِ بِهَا	12
عَاضَتْ عُدُوبَتُهُنَّ عَنْ تَعَابِيهِ	وَيَسَارُ تَيْلِ الْعَفْرِ فِي أَغْصَانِهَا	13
أَبَدًا وَإِنْ تَقَلَّتْ مَطَايَا حُرْبِهِ	حَيْثُ الْعُقُورُ لِوَالِدِ بَاتَامِيهِ	14
وَالْعَفْرِ عَنْ خَانِ أُنَى بِذُكُوبِهِ	فَهِيَ الْمَعَاهِدُ لِلْمَسَاحِ وَالْمَتَى	15
مَا تَيْنَ صَدْرِي وَالْحَشَا وَوَجِيهِ	مَتَوَى حَيْبٍ قَدْ تَوَى فِي مُهَجِي	16
وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمُيَدِيهِ	فَهُوَ الْمَعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطَيْبَهَا	17
حَتَّى نَسَا فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيهِ	مَنْ رَبُّ فِي أَغْضَاءِ قَلْبِي حَبِّهِ	18
تَيْلًا فَطَابَ شَوْقِي لِزَيْبِهِ	وَعَدَا نَيْبُهُ بِعَجْبِهِ وَتَهَابِهِ	19
ذِي الْعُرْشِ وَهَوَّ الْمُصْطَفَى لِحَبِيهِ	دُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعٌ مُذْنِبِهِمْ إِلَى	20
ذِي الْعَفْرِ عَنْ كُلِّ الذُّكُوبِ وَهَيْبِهِ	هَادِي الْأَنْامِ إِلَى عِبَادَةِ رَبِّهِمْ	21
وَأَمَاتَ حَيْثُ الْكُفْرِ مَعَ بَعُوبِهِ	أَحْيَا بِسُنَّتِهِ شَرِيعَةَ رَبِّهِ	22
وَأَبَادَ كُفْرَ عُدُوِّهِ بِحُرُوبِهِ	وَأَنَالَ سَائِلُهُ مَوَاهِبَ لُطْفِهِ	23

⁸¹⁵ el-Murâdî, *Arfu'l-Beşâm*, s. 115-116; el-'Imâdî, *Resâ'lu-l-Hâmidiyye el-'Imâdiyye*, Yv. 250-251; Pv. 248-249.

24	فَأَحَلَّ بِالْإِسْلَامِ كُلَّ سَلَامَةٍ	حَتَّى رَوَّأَ مِنْ شَهَادِهِ وَعُدُوبِهِ
25	الْكَافِرُ الْبَاطِنِ أَحَاطَ بِهِ الرَّدَى	وَمَحَا شُعُوبَ عُذَابِهِ بِشُعُوبِهِ
26	هُوَ قَائِمٌ بِاللَّهِ يَنْصُرُ وَبِنَهْ	بِالْحَقِّ يَسْرِي فِي الْهُدَى وَدُرُوبِهِ
27	مُسْتَنْصِرًا بِاللَّهِ لَيْسَ يَعْرِفُهُ	بِالشِّرْكِ كَسَرُ يَعْرِفُوهُ وَصَلِيهِ
28	لَرِمَ الْهَجُودَ وَكَانَ مَعْمُورًا لَهُ	شُكْرًا وَتَعْلِيمًا لِمَنْ نَذَرِي بِهِ
29	وَاللَّهُ بَشْرُهُ بِعُقْرَانٍ لَهُ	مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُوبِهِ
30	وَدَعَا الْأَنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ	يَهْفُوزُ بِالْأَلطَابِ بِأَلَا ذُنُوبِهِ
31	أَكْرَمُ بِهِ مِنْ مُسْبِغِ الْإِعَانَةِ	مُعْنِي الْمَطِيعِ بِفَضْلِهِ وَمُؤَيِّبِهِ
32	يَا سَيِّدَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ	يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْتِنَا مِنْ كُرُوبِهِ
33	يَا صَاحِبَ النَّوَاهِ الْعَرِيفِ شَفَاعَةَ	يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلَّ كُرُوبِهِ
34	يَا مَلْحَأَ الْمَسْكِينِ فِي أَرْزَامِهِ	يَا مُسْعِفَ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوبِهِ
35	يَا هَادِيًا وَهَى بِأَوْضِحِ مَتَهَجِ	يَا مُنْجِيًا فِي الْهَوْلِ وَقَتِ رُكُوبِهِ
36	يَا رَاحِمَ الضُّعْفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ	يُمَوِّتِي قَدْ حَافَ مِنْ تَسْرِيهِ
37	يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةَ	يُمَكِّتِي مُضَى الْقَوَادِ كَيْبِهِ
38	هَاجَتْ لَهُ الْأَشْرَاقُ حَمْرَةَ لَوْحَةٍ	لَمْ تُبَيِّ لَبَا فِي الْقَوَادِ نَعِي بِهِ
39	أَضْحَتْ مَرَاتِمَهَا تَهِيحُ حَتَانَةٍ	فِي قَلْبِهِ قَفْضَتْ بِطُولِ لُغُوبِهِ
40	فَاضْفَعُ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيَامَةِ سَيِّدِي	يَوْمَ الْعِقَابِ وَهِيَ حِسَابِ حَسِيهِ
41	وَزِيَارَةَ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ تَفْضُلًا	يَهْفُوزُ مِنْ ذَلِكَ الشَّا بِنَصِيهِ
42	يَا عَوْنَنَا وَعِيَانَنَا بَلْ غِيَانَنَا	مِنْ فَتْكَ دَهْرٍ يَوْمَ قَرَعِ خَطُوبِهِ
43	أَنْتَ الْمُؤَمَّلُ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا	إِنْ عَمَّ مَحَلُّ مَحَلَّنَا بِجَلُوبِهِ
44	أَرْحُوكَ لِلذَّنْبِ الْعَظِيمِ شَفَاعَةَ	بِحَقِيرِهِ وَتَعِيدِهِ وَقَرِيهِ
45	إِذْ لَيْسَ ظَنِّي أَنْ تُحَيِّبَ قَاصِدًا	وَيُرِي لِمَنْ يَدْعُوكَ عَمَّرَ مُجِيهِ
46	كَلَا وَلَوْ ذَلِكِ نَعَاظِمَ كَثِيرَةٌ	فَيَمِينِهِ قَدْ هَانَ مَعْبُ غَصِيهِ

كثير يوسف في هنا يعقوبه	47	حبا بمولديه الربيع مبشرا	47
فيها وحياه بفضل نجيبه	48	في ليلة شرفت الوجود بمن امني	48
حمتت من الآثار كل غريبه	49	لله منه ليلة بركاتها	49
مأثورها قد صح في تحريبه	50	لم يخص عد فضائل حبيعت بها	50
أثر الهدى المشهور في مکتوبه	51	تروى العوالي في المعالي قدر ما	51
فالنهار منعكسا إلى تغليبه	52	بعثت على إيوان كبرى رهته	52
كأحابة الداعي إلى تلوينه	53	عرت له الأوتان عند قدومه	53
والشاة لا تحصى اعينا من ذنبه	54	يوان فارس أحيدت في وقبه	54
من غاض من عدل ومن تأنيبه	55	والماء غاض له وتشر حرهم	55
من بعد عم مفضة بقطوبه	56	فرح الوجود به تبسم حاجكا	56
ما شاء في الدارين من مظلومه	57	فليهن من يخطى بحل رحابه	57
مترحما ليكاتبه وتجيبه	58	وبفضلك السامي سهل أمره	58
متشوقا لشدنا جفاك وطيبه	59	وعليك صلى الله ما ركب سرى	59
سیر الوجود وجزبه وتسيبه	60	والال والأصحاب أرتاب العلى	60
ترجو قولا عب مشر عيوبه	61	وان العبادي حامد لك شاكر	61
تاريخ ما أهداه من مرغوبه	62	راج بيتو أن يقال تكروما	62
حصل القبول له بمدح حبيبه	63	وبحامدك لك دام حال مبشیر	63
مشحونة باليسك عند هوبه	64	يهدى إليك مع السيم تحية	64

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdaya tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

4. *Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin kuru ve alevleri üzerine akmaktadır.*

5. *Dolunayın ışığı Akik vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğümü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akik vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.*

6. *Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı.*

7. *Sıkıntuların kafilesi, o Hazreti Cenâb'a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.*

8. *Bu küçük korumun toprağını öpmek için, ya da o toprağın kokusuyla veya rüzgâr estiğinde hareket etmesiyle bahtiyar olmama kim yardım eder?*

9. *Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder? Gök nerede yer nerede. (Bırakın yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.*

10. *(Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çünkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.*

11. *(Ya Rabbi) onun yakınlığına ve (sabah) güzel kokuyla eserken Taybe'nin (Medine'nin) rüzgarına ulaşmam için bana lütufta bulun.*

12. *Bu saygın (bereketi, suyu bol) yerlerde bir cânî bile dursa, takdirle ve onun bol feyiz ve müsamahasıyla karşılaşır.*

13. *Af meyvesine nail olmanın meyveleri (bu mekânların) dallarındadır. Onun (câninin) azabının yerine af meyvelerinin tatları geçmiştir.*

14. (Bu yerlerde) câninin günahları bunları taşıyan hayvanların sırtına çok ağır gelse bile günahlarıyla geleni hep kabul etmek vardır.

15. Bu saygın yerler, başışlar (yapmak), arzuları (yerine getirmek) ve günahlarıyla gelen bir mücrimi affetmek içindir.

16. (Bu saygın yerlerde) sevgilinin kabri vardır. Fakat aslında o sevgili göğsümün içindeki kalbimin damarları ve kalp atışlarının çıkardığı o vuruşlarda (yatmakta)dır.

17. O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkımda kalbimi eritmesiyle bitirendir.

18. (O sevgili) kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.

19. Sevgi, acıb güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.

20. Günahkârlara arşın sahibinden şefaât dileyen kulların hazinesi, (Omun) sevgilisi olan Mustafa'dır.

21. İnsanları, bütün günahlarından, affım sahibi Rab'lerine ibadete ve Omun yoluna çağırır odur.

22. Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.

23. Ondandır isteyene çokça lütufta bulundu, onun düşmanın küfrünü onlarla savaşarak yok etti.

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslamla bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.

26. O Allah ile kâimdir. Omun yolunda tam hakkıyla yürüyen onun dinine yardım edendir.

27. O Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûk'u ve haçı kırmastan onun şirk ile savaşmasına engel değildir.

28. (Geçmiş ve gelecek) günahları bağışlanmasına rağmen şükürünü eda etmek ve kıymetini anlayıcılara öğretmek için tehecçüde ısrarla devam etti.

29. Allah onu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi

30. İnsanları küpler dolusu lütuf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.

31. İtaatkârı lütfuyla zenginleştiren ve mükafatlandıran (Allah) sonsuz nimetleriyle ona ne güzel de ikramda bulundu

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefaât yönünden en geniş makam sahibi, ey haşir vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşrin) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (onu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaata sahibi.

38. Özlemler aşık için aşkın korumu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.

39. Özlemlerin acılığı aşığın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.

40. Efendim, kıyamette, cezaların hükmü gününde ve (mizânda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluma şefaata et.

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lutfia bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün, zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz, bilakis rahmet yağmurumuz.

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaata diliyorum.

45. Zira zammın sana yönelene hayal kırıklığı yaşatmamandır ve sana yalvarana icabet etmediğinin de görülmesi mümkün değildir.

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebirden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdecî gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesini) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.

49. *Omın doğduğu gece ne müthiş bir gecedir ki o gecenin bereketleri rivayet edilen çok acıib şeyleri toplamıştır.*

50. *Omın doğduğu gece tecrübeyle sahih olduğu netleşmiş faziletleri saymakla bitmez.*

51. *(Omın doğduğu o gecede meydana gelen) büyük hadiseler (küçük şeyler hakkında değil) büyük meseleler hakkında rivayet edilir. Bunların miktarı da (Ona indirilen Kur'an'da ve hadis kitaplarında) yazılı olan (omın sireti hakkındaki rivayet edilen) hadisler kadar çoktur.*

52. *Kisra eyvanlarına bir korku gönderildi, o da ters yüz olarak yıkıldı.*

53. *Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, omın gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.*

54. *Pers'lerin (meşhur) ateşi (omın gelişi) anında hemen söndürüldü. Omın gelişiyle koyun kurdun düşmanlığından korkmaz oldu.*

55. *Su (Save gölü) ise omın doğumıyla çekildi. (Yahudilerin) âlimi insanlardan kendisini ayıplayıp kınayanları müjdeledi.*

56. *Varlık, yüzü ekşiten bir acıdan sonra omınla tebessüm ederek sevindi.*

57. *O (Peygamberin)' nun ümidinin ipiyle dünya ve ahiret beklentilerinden istediği kadar elde eden mutlu olsun.*

58. *(Ey Allah'ın Resulü) ağlama ve inlemesine merhamet (etsen), o (senin rahmetine muhtaç olan kişinin)' nun işi yüce lütfunla kolaylaşır.*

59. *Herhangi bir kafle geceleyin senin mekânının güzel kokusuna ve miskine özlem duyarak her yürüyüşünde Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.*

60. Yüce makamların erbabı, varlığın sırrı, taraftarı ve yakını olan ailen ve arkadaşlarının üzerine de (salât olsun).

61. el-İmâdi'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbi– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medh etmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.

[Kâmil]⁸¹⁶

مِنَّمَا الْأَمْنُ مِمَّا يُرْهَبُ	وَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَاحْتَرِزْ مِنْ لَفْظِهِ	1
فَالْأَمْرُ يَسْلَمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ	فَعَلَيْهِ قَدْ دَارَتْ رَحَى أَعْمَالِنَا	2
وَاحْتَرِزْ وَدَعَا مُتَكْرِّمًا لِكَلِمَةٍ	وَالسِّرَّ فَانْكُمُهُ وَلَا تُنطِقْ بِهِ	3
إِنَّ الرُّحَاخَةَ كَسَرُهَا لَا يُشْعَبُ	وَلَيَنْ شِخَّ بِالسِّرِّ تَنْدَمَ دَائِمًا	4

1. Dilini tut ve onun komuşmasından sakın. Bununla korkulandan güvene ulaşırsın.

2. Amellerimizin değirmeni onun üzerinde döner. Kişi diliyle selamete erer ya da yerilir.

3. Sırrı sakla onun kimseye anlatma. Sakın! Bırak onu irab edilmeyen nekra kalsın.

4. Sırrı fâş edersen daima pişman olursun. Çünkü kırılan cam toplanmaz.

⁸¹⁶ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 119.

[Kâmil]⁸¹⁷

1 وَمُشْرِخِي مَلِكِ الْقُلُوبِ بِحُسْنِهِ
يَقْتَرُّ عَنْ شَبِّ الْحَيَاةِ رُصَانُهُ
2 وَيَبْرُقُ مَاءُ الْخُسْنِ فِي وَجْهِهِ
فَكِرْيِكَ فِي مِرْآئِهَا أَهْدَانُهُ

1. Kalplere güzelliğiyle sahip olan ve güzelliğinden dişlerinin arasından tükürükleri parlayan nice takke giyen erkek çocuk vardır.

2. Yanaklarından güzellik sıyu saflaştırıyor. Sana da o yanakların güzellik aynasında kirpiklerini gösteriyor.

⁸¹⁷ el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, 20.

[Tavîl]⁸¹⁸

لَعَمْرُكَ مَا كُلُّ الْقَوْلِ صَحَائِحُ	1
وَلَا كُلُّ حِيلٍ فِي الْمَوَدَّةِ نَاصِحُ	
عَلَيْكَ بِأَفْوَاهِهَا ذَلِيلٌ وَمَأْخِذًا	2
وَمَا هُوَ فِي كُتُبِ الشَّرِيعَةِ رَاجِحُ	
وَلَا تَعْتَمِدُ إِلَّا صَدِيقًا مُجَرَّبًا	3
وَكَفَى حَامِدًا لِلَّهِ فَالْأَمْرُ وَاضِحُ	

1. Ömrüne yemin olsun ki nakledilen şeylerin hepsi doğru değildir ve sevgisinde her dostta samimi değildir.

2. Sana bunların kaynak, delil ve şariat kitaplarında tercih edilen açısmadan en kuvvetlisini almak düşer.

3. Sadece tecrübeli arkadaşta güven ve Allah'a hamd et, çünkü mesele çok açık.

⁸¹⁸ el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-İhâmidîyye el-'İmâdîyye, Yv. 44b.

[Kâmil]⁸¹⁹

تَنْظُرُ لِقَلْبِي فَهَوَ عِنْدَكَ شَاهِدٌ	1	إِنَّ الْمَحَبَّةَ فِي الْفُؤَادِ وَإِنْ نَزِمُ
أَهْدَيْتَهَا مِنِّي وَإِلَيَّ حَامِدٌ	2	وَإِلَيْكَ مَا بَعَثَ الْأَنْامُ بِشَيْءٍ
حِزًّا لَكُمْ عِنْدِي وَآلَتِ الْمَاجِدُ	3	أُرْسَلَتْ مَعَهَا مِنْ حِرَاقَةِ فَضِيلِكُمْ
دُمٌ مَتَهَلًّا بِأُرِي إِلَيْكَ الْقَاصِدُ	4	فَلَأَنْتَ أَكْمَلُ مَنْ تَفَرَّدَ بِالْوَقَا
بِأُرِي إِلَيَّ عَنَّاكَ يَا ذَا الْوَاحِدُ	5	مَعَ مَنْ تُحِبُّ وَمَنْ تُؤَدُّ وَمَنْ يَكُنُّ

1. Sevginin yeri gönüldür. İstersen kalbime bak. O (kalbim) senin yanında (sevgiye) benim şahidimdir.

2. Herkesin sevgisi uğrunda bitip tükendiği sevgiyi buyur al, onu sana bizzat ben hediye ediyorum. (Çünkü) ben Hâmid'im.

3. (Bu sevgiyle) beraber lütfumuzun hazinesinden yanımdaki size ait parçayı size gönderdim ey şeref sahibi.

4. Sen şüphesiz vefayla eşsiz olanların en ekmelisin, yönelenin kendisine sığındığı kaynak olmaya devam et.

5. (Bu şekilde sana sığınanlara kaynak olmanı Allah'tan) seni sevenle, senin sevdiğinle, senin yüce makamına sığınan kimseyle beraber olmanı dilerim, ey eşsiz kimse.

⁸¹⁹ el-Murâdî, *Silka'd-Durâr*, III, 248.

[Tavîl]⁸²⁰

وَفَحَّرُ الدُّحَى كَأَلْبَرِي يَبْدُو وَيَبْتَدُ	1 وَصَادِحَةٍ شَوْقًا شَوْحُ صَانَةٍ
لِنَأْيِ حَبِيبٍ لَيْسَ عَنْهُ لَهَا بُدُ	2 تُشِيرُ بِأَنَّ الشَّرْقَ أَصْنَى فُرَادَهَا
فَنُوْحٌ وَلَا فَعْدُ وَشَكْوَى وَلَا بُعْدُ	3 وَذَلِكَ لَعَمْرِي إِلْفَهَا وَهُوَ عِنْدَهَا
حَتَّى لَهَا نَيْلًا وَفَارَقَهَا الْوَجْدُ	4 وَتَوَكَّأَنَّ حَقًّا مَا تَقُولُ لَمَّا الطَّوَى
دِمَاءٌ وَقَلْبِي خَافِقٌ ذُوْنَهُ الرُّعْدُ	5 أَلَا فَالطَّرِي خَالِي وَسَكَبَ قَرَالِحِي
وَقَدْ نَسِيَ الْأَنْفَاسُ وَالْأَعْيُنُ الرُّمْدُ	6 وَجِسْمِي لَدَى قَدْ غَابَ فِي السُّمِّ
وَأَسْرَارُ ذَلِكَ الْوَجْدِ لَيْسَ لَهَا حُدُ	7 فَاتَّارُ وَحُدِّ الْحُبِّ غَيْرُ خَفِيٍّ

1. Şimşek gibi açığa çıkıp uzayan seher vaktinde nice coşkuyla şarkı söyleyen, ince ince aşk acısıyla ağlayan (güvercinler) vardır.

2. (Bu ağlayan güvercin) vazgeçemediği sevgilisinin uzaklığından dolayı aşk acısının kalbini öldürdüğüne işaret ediyor.

3. Bu (güvercin iddia eder ki) onun ağlamaları vardır ama (sevgilisini) kaybetmemiş, şikayet etmektedir fakat (sevgilisinden) uzak değil- hayatıma yemin olsun- onun sevgilisi yanında mevcuttur (yani kayıp değildir).

4. Fakat onun söylediği gerçek olsaydı geceleri uyumaz ve aşk onu hiç terketmezdi.

5. (Ey aşk iddia eden güvercin) gel benim hâlime, (aşk) yaralarından dökülen kana ve gök görültüsünden öte çarpan kalbime bak.

6. Hastalık içinde kaybolan bedenime de (bak). Hızlı nefesler ve hasta gözler (aşkıma) açığa çıkardı.

7. Bütün bu aşkın izleri gizli değildir. Bu aşkın sırlarının da sınırı yoktur.

⁸²⁰ el-Murâdî, 'Arfü'l-Beşâm, s. 117.

[Tavîl]^{k21}

حَلِيمٌ حَوِيٌّ وَمَنْطُ الْعُقَاذِ وَبَيْدُهُ	حَلِيلِي هَلْ مِنْ نَظَرِي لِتَيْمٍ	1
فَدَيْتُكَ مَسْلُوبُ الرِّقَادِ فَبَيْدُهُ	لَكَ اللَّهُ مِنْ صَبِّ لِعَبِيدِكَ طَرْفُهُ	2
ظَرَامِي الْكَرَى مِنْ مُفَلَّتِي تَرْبِيدُهُ	يُفْرِقُ دَمْعًا نَحْتًا حَاشِيَةَ الدُّحَى	3
هَوَايَ بِنَا نَأْسِي وَحَدُّ حَبِيدُهُ	لِيَالِي اشْتِيَاقٍ كُلَّمَا نَهْتَهُ الرُّجَا	4
إِذَا رَامَ صَبْرًا فَالْغَرَامُ تَرْبِيدُهُ	بِحَيْثُ فُؤَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَامْبَعًا	5
لِمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَبِيدُهُ	يُلَاقِي تَلَاقِي الْهَجْرِ قَدْ صَارَ دَبْدَابًا	6
لَهُ الْفَضْلُ إِذْ كُلُّ الْجَسَادِ عَبِيدُهُ	كَرِيمٌ كَرِيمٌ إِنْ حَقَّ وَإِذَا وَفَى	7

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) yakıtı, kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) ey aşık Allah senin yardımcın olsun, sana feda olayım, senin sevgiline olan uzaklığından dolayı aşığın gözü uykusunu kaybetti.

3. (Bu aşık) gece boyu gözlerinden yaş akıtmaktadır, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.

4. (Yukarıda anlattığım geceler) arzu geceleridir. Bu gecelerde ümit aşkı her duraklattığında, ümitsizliğim ortaya çıkar ve yeniden başlar.

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönüm sana hep aşıkken kalbim sabrı istediği zaman kara sevda hep onu artırmaktadır.

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni maşuk gören (bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara döntüsen uzaklığın telafisiyle uğraşırken buluyor.

7. (Benim bu sevgilim) ceefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda ise fazilet omundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.

^{k21} el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, 19; el-Muhibbî, *Reyhâne*, VI, 51.

1	لَطِيفُ نَسِيمِ الرُّوضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا	وَفَوْحُ غَيْبِ الشُّوقِ هَسَجِي وَحَدًا
2	غَوَادِي رُبَاهِ جِوْنِ أَهْدَتْ أَزَاهِرًا	إِلَى كُلِّ عَطْفٍ مِنْ مَعَاظِفِهِ بَدَا
3	أَقَامَتْ خَطِيبَ الدُّوْحِ بِالشُّوقِ حَادِيًا	لِقَلْبٍ كَثِيرِ الوَحْدِ أَنْضَاؤُهُ لِحَدِي
4	فَحَفَقُ وَمِيزِ مِثْهُ غَادَرَ مُهَجَّتِي	خَلِيفَ حَوَى صَارَتْ حُشَاشَتُهَا غَمْدًا
5	سَحَابُ هُمُومٍ مَعَ غُومٍ تَرَكَمَتْ	بِقَلْبِي وَأَهْدَتْ مِنْ حَوَائِجِهِ رَعْدًا
6	وَأَحْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشُّوقِ أَنْحَرًا	فَرَارِيهِ مِنْ حَفَّتِي نَطَمَتْ أَلْحَدًا
7	كَأَنَّ السِّكَاكَ لَدُمِعَ مِنْ غَرْبِ نَاطِرِي	رُكَّامُ عَمَامٍ قَارَتْ شَهْبًا رَصْدًا
8	يُوحِّجُ نَارًا وَهَوَّ مَاءً مُضَعَّدًا	تَقَاطَرُ فَاظْطَرَّ كَيْفَ مَارِجُهُ حَيْدًا
9	عَسَى تَحَلِّي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرِّحَا	فَتَسْجُحُ مِنْ وَشِي الرِّضَا لَهْ بُرْدًا
10	فَتَشَقُّ عُرْفَ الطَّيْبِ مِنْ نَحْوِ رَامِدِ	وَتَحْنِي بَوَادِي المُنْحَنِي الشَّيْخِ وَالرُّمْدَا
11	وَتَسْمَعِي عَلَى الأَفْدَامِ وَالوَحْدِ وَالْحَشَا	وَتَذَرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمُ بِهِ وَحَدًا
12	لُدَاوِي كَلُومًا مِنْ تَرَى ذَلِكَ الْحِنِي	وَقَلْبًا كَثِيرَ الوَحْدِ وَالأَعْيُنِ الرُّمْدَا
13	أَشِيمُ بِهِ وَادِي العَقِيقِ وَطَيْبَةَ	وَطَيْبًا لِدَاتِ السِّتْرِ أَذْكَرَنِي العَهْدَا
14	بِهِ حَخَّرَ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدًا	لِمُسْتَلْبِيهِ مَا أَنَاخُوا لَهُ وَفَدَا
15	صَفَا لِي صَفَاهَا بِالمَقَامِ وَزَمَرَمُ	بُزْمَرَمُ لِلدَّاهِي سُرُورًا لِمَا أَدَى
16	مَعَاهِدُ فِيهَا الدِّينِ وَالشُّورُ وَالْهَدَى	رَسُولَ الرِّحَا حَقًّا لِقَوَاهَا مَهْدَا
17	أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فَوْقَ مَنَارِهَا	وَالنَّسِيهَا مِنْ نُورِ هَبَّتِهِ بُرْدَا
18	إِذَا مَا عَرَانَا فِي المُلِمَاتِ حَادِتُ	شَحَانَا إِلَيْهِ إِذْ وَحَدْنَا بِهِ رِفْدَا
19	فَأَحْمَدُ خَيْرَ الخَلْقِ أَفْضَلُ كَائِنِ	وَأَحْمَدُ دَاعٍ بِالرِّشَادِ وَمَنْ أَهْدَى
20	حَتَائِكُ إِلَيَّ بِالدُّكُوبِ لَمُوقُ	بِظَهْرِي جَمَلُ الوَهْنِ العُظْمِ وَالجِدْنَا
21	سَرَقَتْ صَوَاعِغَ الذَّنْبِ حَهْلًا وَأَرْجِي	أَقَابِلُ بِعُفْرَانِي مِنْ كَيْلِهِ قَصْدَا

⁸²² 1-19, 43-55. beyitler için bkz., el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 18-19; 20-42. beyitler için bkz., el-
'Imâdî, *Resâ'ilu'l-Hâmidiyye el-'Imâdiyye*, Yv. 249b-250a; Pv. 247b.

22	فَأَنْتَ عَزِيزُ الْأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفَا	لَهُ الشُّطْرُ وَالْحُسْنُ الْحَبِيبُ لَكُمْ فَرَدَا
23	وَكُنْتَ نَبِيًّا وَالْخَالِقُ لَمْ تَكُنْ	وَأَدَمُ تَيْنَ النَّامِ وَالطَّيْنِ لَا يُبْدَا
24	وَأُولَآئِكَ مَا سَارَتْ لِيُوحِ سَفِينَةٌ	وَأُولَآئِكَ مُوسَى مَا لَهُ الْعَلَمُ الْهَيْدَا
25	وَأُولَآئِكَ مَا تَارَ الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ	سَلَامًا وَمِنْ نَعْدِ الضَّرَامِ فَمَا بَرَدَا
26	وَأُولَآئِكَ مَا الْأَفْلَاحُ وَالْحُسْبُ أَطْلَعَتْ	عَلَى الْأَرْضِ مِنْ أَفَاقِهَا الْقَمَرِ السُّعْدَا
27	وَأَنْتَ كَسِرُ الْكُرُونِ إِذْ هُوَ مُعْتَدٌ	لَهُ أَظْهَرَ الرَّحْمَنُ مِنْ أَحْلَكُمْ قَصْدَا
28	تَبِيحَةٌ هَذَا الْكُرُونِ أَنْتَ وَكَلَّمَا	أَعَادَ قَالَتْ الْقَصْدُ بِنَهْ وَمَا أَبَدَا
29	وَتَقَطُّةٌ هَادِي الدَّارِ أَنْتَ حَبِيبَاؤُهَا	وَقَطُّتْ رَحَاهَا أَنْتَ التَّبَسُّتُهُ مَحْدَا
30	وَأَنْتَى عَيْبَتَ اللَّهِ فِي الدَّخْرِ مَاوَحَا	وَلَمْ يَبِي حَبْرِيْلُ كُنَّا مَبْحَةَ نُهْدَا
31	أَيُّ اللَّهِ أَنْ الْفَلَاحُ إِلَّا مُنْعَمَا	وَحَلُّ رَحَاَنَا بِالْأَمَانِي قَدِ امْتَدَا
32	إِلَيْكَ النَّحَاْنَا يَا مُعِيْتُ فَكُنْ لَنَا	مُعِينًا إِذَا مَا أَلْهَمُ فِينَا قَدِ امْتَدَا
33	عَسَى لَمَحَةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ لَسْتَقِي	بِهَا تَكْوِينًا نَوْمَ الرَّحَامِ عَدَا وَرَدَا
34	عَسَى لَمَحَةٌ أَوْ نَمَحَةٌ أَوْ عِنَايَةٌ	تُهَيِّجُ بِالشُّوقِ الْإِلَهِي كُنَّا الْوَسَدَا
35	عَسَى الْآنَ عَنَا قَدْ عَمَّرْتُ إِثَابَةَ	لَدَيْهَا يَدُ الْأَمَالِ قَدْ قَدَحَتْ رَدَا
36	فَتَحْفَلِي بِسِرِّ السُّرِّ وَالْأَلْسِ لَا تَرَى	حَدِيثَ الْهَوَى إِلَّا عَقْدَانَا لَهُ نَهْدَا
37	وَتَنْظُرُ لِلْفَعَالِ حَلَّ حَلَالُهُ	وَتَطْرَحُ ذَاتَ الْفَعْلِ مَنَا وَمَا أَبَدَا
38	لِقَوْمِ بَرَادِي الدَّلِّ إِلَيْهِ لَا تَرَى	مَبْرَاهِ إِلَيْهَا لِأَسْوَاعَا وَلَا وَدَا
39	وَتَشْهَدُهُ فَرَدَا عَزِيزًا وَرَاحِمًا	وَتَكُلُّ لَهُ نَوْمَ الرَّحَامِ أَيُّ عَدَا
40	وَتَشْهَدُ أَنْ أَلْهَابِي مَحْمَدَا	رَسُولَ وَعَدُّ لَمْ لِحَاوِرُ بِهِ خَدَا
41	رَسُولَ إِلَهِي الْفَضْلُ الْخَلْقِ كَلِمُهُ	وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَوْسَطُهُمْ عَقْدَا
42	أَنَا الْهَدَى مِنْهُ وَأَحْيَا قُلُوبَنَا	وَتَشْفَعُ فِي نَوْمِ الرَّحَامِ لِمَنْ صَدَا

إِذَا مَا عَظِيمُ الذَّنْبِ أَحْهَدْنَا حَهْدًا	عَلَيْكَ صَلَاةَ اللَّهِ يَا كَاشِفَا الرَّدَى	43
إِذَا مَا شَبَاةَ لِلْكَتَابِ قَدْ أَصَدَا	عَلَيْكَ صَلَاةَ اللَّهِ يَا دَافِعَ الْبَلَاءِ	44
ضِيَاءَ إِذَا مَا اللَّيْلُ لِيْلَهُمْ قَدْ مَدَا	عَلَيْكَ صَلَاةَ اللَّهِ يَا مَنْ بِهِ لَنَا	45
فَضَائِلُهُمْ لَا تَقْلُ الْحَصْرُ وَ الْعُدَا	كَذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِكَ الْعَرِيبِي	46
حَبَاكَ بِمَا تَحْرِي وَبِالنَّفْسِ قَدْ فَدَى	خُصُوصًا أَمَا تَكْرٍ خَلِيفَتِكَ الَّذِي	47
مِنَ الْإِنْسِ تَابِي التَّنِينَ فِي الْعَارِ قَدْ عُدَا	فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللَّهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ	48
وَسَلَّ حُسَامَ الْحَقِّ بِالْحَقِّ فَمَعْدَا	كَذَا عَمْرُ الْفَارُوقِ مِنْ قَرَفِ الْعُدَا	49
عَلَيْهِ أَوِ السُّطَّيْنِ مِنْ بَدَلِ الْحَهْدَا	كَذَلِكَ ذُو النُّورَيْنِ عُثْمَانُ بَعْدَهُ	50
فَكَمْ أَوْضَحُوا الْآيَاتِ وَالشَّرْعِ وَالرُّشْدَا	وَأَلَّتْ أَصْحَابُ الْمَعَارِفِ وَانْهَدَى	51
وَأَحْمَدُ تَلَوَ الشَّافِعِي لَهُ نُهْدَى	كَذَلِكَ عَلَى الْعُمَمَانِ ذُخْرِي وَمَالِكُ	52
نُوطَنَ بَعْدَادَا وَشَرَفَهَا لَحْدَا	وَأَيْضًا يُعْبَدُ الْقَادِرِ الْعَلَمُ الَّذِي	53
عِمَادِي وَإِنِّي حَامِدٌ لَهُمْ حَمْدَا	كَذَلِكَ خَمِيعُ الْأَوْلِيَاءِ لِأَنَّهُمْ	54
تَأَلَّقَ تَحْدِيثًا فَأَذْكَرَنِي نَحْدَا	وَسِرِّي أَسْرَى بِالسُّرُورِ لِأَنَّهُ	55

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesinin üzerindeki bulutlar, bahçenin her tarafına nasibini hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkımdan) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcım) kımna çevirdi.

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki pespeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarımın eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezc ediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Münhenâ vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîh bitkilerini deriyoruz.

11. Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarını saçıyoruz.

12. Bu korunun toprağından yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.

13. Bu vadinin korusunda Taybe 'yi (Medine 'yi), Akik vadisini ve ahdi hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe 'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe 'nin sevgisi makâm-ı İbrahim 'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).

16. Oradaki yerlerde (Taybe, Akik, Münhana vadisi, Kabe, Zemzem vs.) (bolca) din nur hidayet vardır. Razi olunmuş elçi gerçekten buraları beşik edimmiştir.

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin mirundan ona bir elbise giydirdi.

18. Felaketler içinde bir olay başımıza geldiği zaman, ona sığırdık zira onda destek bulurduk.

19. Ahmed mahlukatın en hayırlısı, varlığın en faziletlisi ve Ahmed doğru yola davet edendir ve ondan daha iyi hidayete kim götürebilir.

20. Bana acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtımda kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçüğünden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.

22. Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf'a (a.s.) yarısıvar. Mükemmel güzellik ise size hastır.

23. Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.

24. Sen olmasaydın Nuh (nebi) için gemi yürümezdi. Sen olmasaydın Musa için dağ (tur) yıkılmazdı.

25. Sen olmasaydın Halil (İbrahim) 'in ateşi selamete dönmüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Şiddetli ateşten sonra ne de güzel serinlik oldu.

26. Sen olmasaydın ne mevcudat ne de gayb perdeleri ufukların ardından yeryüzüne mutluluk ayını (yıldızı olan seni) çıkarmazdı.

27. Sır kınma girmişken (gizlenmişken) sen varlığın gizemisin Rahman murâdını sizden dolayı açığa çıkardı.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılıştı her yenilediğinde ve yarattığında bundan maksadı sensin.

29. *Bu (dünya) yurdunun noktası ve muru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.*

30. *Allah seni överek Kur'an'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.*

31. *Allah seninle karşılaşmamı ancak gözüüm aydın olarak istedi, ümitlerimizin ipi temennilerimizle uzadı.*

32. *Ey yardım eden! Sana sığındık, bizdeki sıkıntı şiddetlendiği zaman bize yardımcı ol.*

33. *Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.*

34. *Umulur ki bir parıltı, bir esinti veya bir yardım, ilahi aşkla bizi vecde getirip coşturur.*

35. *Umulur ki şimdi günahlara düştüğüm şeylerden tevbeyle nail olurum. Bunun yanında emellerin eli çakmağı tutuşturur.*

36. *Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözü ona bırakır ve dinleriz).*

37. *Fa'al olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.*

38. *Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Sıva' ne de Vedd'i tanırız.*

39. *Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhîm olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.*

40. *Ve şehadet ederiz ki Hâşimî Hz. Muhammed resüldür ve kuldür. Onun için haddimizi aşkın söz söylemeyiz.*

41. *Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel noktası (yani en kıymetlisi).*

42. *Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan) düşenlere şefaet edecektir.*

43. *Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.*

44. *Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.*

45. *Sıkıntılı geceler uzadığımda ey bizim için ışık olan! Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.*

46. *Aynı şekilde faziletleri, sınırlı kabul etmeyen seçkin ashabının üzerine de Allahın salâtı olsun.*

47. *Özellikle herşeyini sana veren ve nefsimi sana feda eden halifen Hz. Ebûbekir'e (r.a.) .*

48. *O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.*

49. *Aynı şekilde düşmanları dağıtan ve hakkın kılıcını hakla çekip yayan Hz. Ömer (r.a.) Faruk'a.*

50. *Aynı şekilde ondan sonra iki mir sahibi Hz. Osman'a (r.a.) ve bütün gayretini ortaya koyan iki torunun babası Hz. Ali'ye (r.a.) .*

51. *Nice ayetleri, şeriatı ve rüşdünü açıklayan senin marifet ve hidayet ashabı olan ailene.*

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a İmam Malik'e Şafii'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.

53. Ve yine Bağdad'ı vatan edip orayı kabriyle şereflendiren güzide Abdulkadir Geylani'ye de (selam olsun).

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı.

[Recez]⁸²³

1 بَدَتْ بِمَعْنَى ظَهَرَتْ يُقَالُ بَدَا يَبْدُو بَدَا ظَهَرَ فَهُوَ بَادٍ

1. (بَدَتْ) (ظَهَرَتْ) (yani açığa çıktı) manasına gelir. (بَدَا - يَبْدُو - بَدَا) (ظَهَرَ)

demektir. (İsm-i Fâili) o, (بَادٍ) (açığa çıkandır).

⁸²³ el-İmâdî, *ed-Durru'l-Mustejâb*, s. 109.

[Recez]⁸²⁴

1 فِي حُمَادَى الْفُتَاهَا هَدَى الدُّرَرَ رَاجِيَاتٍ مِنْكُمْ أَرْخَ نَظَرَ

1. Bu incileri Cumade'l-ülâ ayında yazdım. Sizden tarih düşürüp bakmanızı istiyorum.

⁸²⁴ el-'Imâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

[Basit]⁸²⁵

1 كَانُ فَوَازَةٌ قَامَتْ لِتَظِيْرَهَا
2 قَدْ أَطْرَقَتْهَا الْعَوَانِي وَهِيَ تَأْخِيْرَةٌ
دَوَابُّ لِفَتَاوٍ نُظْمَتْ عُرْرًا
مِنْ شِدَّةِ الرِّقْصِ فِي أَطْرَافِهَا دُرْرًا

1. Bu fıskıye, kendisine bakanların önünde örgülü saçları inci gibi dizilmiş genç bir kıza benzemektedir.

2. O güzel kıızı şarkı söyleyen başka genç kızlar coşturuyor. O da hızlıca dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır.

⁸²⁵ el-Murâdî, *Silsile'd-Durar*, II, 20.

[Tavîl]⁸²⁶

1 إِذَا مَا عَرَكَ الدَّهْرُ يَوْمًا يَكْرَبُهُ
وَعَلَّقَتْ الأَبْوَابُ دُونَكَ بِالقَهْرِ

2 فَصَبْرًا حَبِيلاً إِنَّ رَبَّكَ كَأَشْفَى
لِكُرْبِكَ عَنْ قُرْبٍ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ

1. Bir gün zaman senin karşına bir sıkıntı çıkarır ve kahurla üstüne kapılar kapamırsa.

2. Güzelce sabret çünkü Rabbin yakın bir zamanda senin sıkıntını giderecektir. Zira zorlukla beraber (kolaylık) vardır.

⁸²⁶ el-İmâdî, *ed-Durru'l-Mustejâb*, s. 37.

1	تَقْبَلُ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدُّهْرِ	مُؤَسَّسَةَ الأَرْحَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ
2	لَقَدْ حَلَّ فِيهَا كَوْنُكَ السَّعْدِ قَابًا	وَنَحْمُ المَعَالِي مِنْ مَحْرَبِهَا بَحْرِي
3	هُنَامٌ بِهِ نُورُ الْهَيْدَانِيَةِ سَاطِعٌ	وَزُهْرُ الأَمَانِي مِثْلَهُ تُدْعَوُا إِلَى الْمَبْرِ
4	أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فِي ذُرُودِ العُلَا	وَقَامَ بِنَصْرِ الدِّينِ فِي السَّرِّ وَالْفَهْرِ
5	وَذَلِكَ أَلْبِي حُسْتَى أَيَادِيهِ صَبْرَتْ	رَفِيعٌ ثُبُوتِ العُلَمِ فِي أَرْفَعِ الدُّخْرِ
6	مَعَانِيهِ فَذُو أَعْيَا البَيْعِ تَبَانِهَا	وَقَدْ أَعْرَضَ النِّظَامُ مَنَظْمَةَ الدُّرِّ
7	فَيَا أَيُّهَا السُّوَيْلِيُّ هُنَامُ أَلْبِي لَهُ	بَدَائِعُ فَضْلِ زَيْتِ عَاطِلِ الدُّهْرِ
8	رَفَعْتُ إِلَى رُحْمَاكَ مِنِّي رِسَالَةً	حَتَائِكَ وَالْأَفْكَارُ فِي رِيقَةِ الأَسْرِ
9	بِقَلْبِ كَسِيرٍ أَنْتَ إِكْسِيرُ حَبْرِهِ	وَفِيكَ صَاحِبُ الظَّنِّ يُوزَنُ بِالسِّيرِ
10	إِذَا مَسَّهَا ذَلِكَ القَوْلِ تَبَقَّتْ	مَطَامِعُ هَذَا العَبْدِ بِالثَّالِثِ العَسْرِ
11	وَكَيْفَ وَمِنْ حَدِّوَالِكَ تَبْلُ مَا رَبُّ	وَلَمْ أَلْ فِي حَمْدِي لِنِعْمَاكَ وَالشُّكْرِ
12	بَقِيَتْ بَقَاءَ الدُّهْرِ فِي مَرْتَعِ العُلَا	عَلَى فُرْسِ الإِحْلَالِ فِي مَقْعَدِ البِشْرِ
13	يَبْلُغُ أَهْلُ المَحْدِ مِنْكَ مَرَامَهُمْ	وَتَسَلَّمَ أَهْلُ القَضَلِ مِنْ غُصَّةِ القَهْرِ
14	وَلَا زِلْتِ صَدْرًا مَعَ بَيْتِكَ مُؤَيِّدًا	وَدُمْتَ قَرِيبَ العَيْنِ مُنْشِرِحَ العَصْرِ
15	مَدَى الدُّهْرِ مَا أَهْدَى لِيَابِكَ حَامِدٌ	رِسَالَةً مَدْحِ فِيكَ سَامِيَةَ القَدْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insan süslemiş ve güzelleştirmiştir.

⁸²⁷ Ali Abdulaziz Seyûr, Tahkîku Risâletin 'alâ kavlihi te'âlâ "biyedike'l-hayr li'l-'Allâme Hâmid b. İbrâhîm el-'İmâdî", *Mecelletu 'ş-Şerî'a ve 'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 93-94.

2. (Niçin olmasın ki) bu yerde (Halep) talih yıldızı mekânı sabit olarak inmiştir. Yücelerin yıldızı da Omun (Halep şehri) galaksisinde geziyor.

3. O âlicenap cesur âlimle hidayet miru parlar, o muhteşem imamla beklentilerin güzelliği iyiliklerin bütümüne çağırır.

4. O dinin direğini en yüksek zirveye kaldırdı ve (bu imam) gizli ve açık o dinin yardımcısı oldu.

5. Bu imamın faziletlerinin güzelliği (Halep'te ki) ilim evlerinin kadrini şöhreti en fazla olana dönüştürdü.

6. Bu imamın sıfatları ve özellikleri belağat ve belağatçıları aciz bırakmıştır. O belağatçıların bedi'leri ibdâ'ları onun beyanı karşısında aciz kalmıştır. Bu imamın güzellikte ve kıymette inci gibi sözlerinin manalarını şairler anlamada aciz kalmışlardır.

7. Ey cevherler ve inciler gibi harika faziletlerinin süssüz ve zinetsiz bu asrı süsleyen âli himmet efendi.

8. Merhametli ve şefkatli huzuruna ben bir övgü mektubu koydum o mektuba karşı senden çok şefkat göstermeni istiyorum zira benim zihnimde bulunan manalar ve fikirler senin elinde esirdir.

9. Iksirinin sen olduğun kırık bir kalple (sana bu mektubu gönderdim) ve senin hakkındaki hüsn-ü zannım kolaylıkla ölçülebilir.

10. (O mektuba) kabulün küçük bir parçası dokunsa (nasib olsa), bu kulun beklentileri kucak dolusu kazançla kesinlik kazanır.

11. Nasıl olmasın ki senin faziletlerinle ben isteklerime ulaştım. Bana olan lütuflarına karşı teşekkür ve övgüde kusurda bulunmadım.

12. Zaman aktığı müddetçe yüce makamlarda azamet tahtları ve sevinç kürsüleriyle yaşayasın!

13. Şeref ehli senden meramına ulaşsın ve fazilet ehli de kahrın acısından emin olsunlar diye.

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allah'tan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubunu Hâmid senin kapına hediye etti.

[Tavîl]^{K28}

سَأَلْتُ عَنِ الشُّحُرُورِ هَلْ كَانَ مَعَكُمْ 1
فَقَالَ لِيَ التَّمَوِيُّ مُحِبًّا أَمَا تَدْرِي 1
فَقُلْتُ بِأَذْنِي شَدِيدُهُ وَعَيْنَاؤُهُ 2
لِلذِّلِّكَ لَمْ أَفْقِدْهُ إِذْ هُوَ فِي فِكْرِي 2

1. (Arkadaşlara) Şam bülbülünü sordum yanınızda mı? diye. Onların Efendisi bana bilmiyor musun? (yok) dedi.

2. Dedim ki (biliyorum) makamı ve şarkısı kulaklarımda, bundan dolayı onu hiç kaybetmedim zira o fikrimdedir.

^{K28} el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, 21.

[Basit]⁸²⁹

1	وَأَعْبِدِ قَدْ أَمَالَ السُّكْرُ قَامَتَهُ	2	ذِي مَطْطِيقٍ قَدْ عَدَا يُفْتَرُ عَنْ دُرِّ
2	لَمْ أُنْسُهُ إِذْ أُنَى مِنْ غَيْرِ مَوْجِدِهِ	3	وَاللَّيْلُ مُحْتَبِكٌ بِالْأَنْحَمِ الرَّهْرِ
3	دَنَا إِلَيَّ وَكَأَسُّ الرَّاحِ فِي يَدِي	4	مَمْلُوءَةٌ بِحَبَابِ زَاكِي الْأَنْبَرِ
4	مِنْ بَيْتِ كَرِيمٍ زَهَتْ فِي دَنْهَا	5	وَأَنْتَ مَمْرُوحَةٌ بِلَمَاءِ الطَّيِّبِ الْعَطِيرِ
5	وَقَالَ خُدُّ وَارْتَشِيفُ مَاءِ الْحَيَاةِ وَلَا	6	تَحْشَى مَلَامَةً ذَلِكَ الْخَائِفِ الْخَلِيرِ
6	خُدُّهَا عَقِيقًا وَلَا وَانْزِ هُنَاكَ وَلَا		بُنَى لِإِلَابِكَ اللَّاحِي سُبُوَى الْكَلْبَرِ

1. Şarabın endamını eğdiği beyan sahibi nice sevgililer vardır ki komıştuklarında inciler dökülmeye başlar.

2. Gece parlak yıldızlarla sarmaş dolaş iken vaktinden evvel geldiği için onu umutamadım.

3. (O sevgili) elinde temiz izli köpürmüş dolu şarap kadehi varken bana yaklaştı.

4. (Sevgilinin elindeki o içki), fiçisinde iyici olgunlaşmış bir üzümünden yapılmış ve sevgilinin dudaklarının güzel kokusuyla birleşerek gelmiştir.

5. Ve dedi ki al ve yudumla hayat sıyımı ve şu korkak ve çekingenin kınamasından da korkma.

6. Akik rengi gibi kırmızı olan o içkiyi al, burada söz taşıyıcı yok, seni şiddetlice kınayan için kederden başka bir şey bırakma.

⁸²⁹ el-Murîdî, *Silka'd-Durar*, III, 296.

[Hafîf]⁸³⁰

عَرُّ كَفَلًا وَفِيهِ نَفْعُ النَّاسِ	يَا حَبِيبِي إِذَا سُئِلْتَ سُؤلاً	1
وَنَهَارًا نَفَعَ اخْتِمَاعَ خَوَاسٍ	أَشْرَ الْكُتُبِ كَالْخَدَاوِلِ لَيْلًا	2
هُوَ أَحْلَى مِنْ مَاءِ حَبِّ الْأَسِي	فَسُرُّوْبِي بِنَقْلِ قَوْلٍ صَحِيحٍ	3

1. Ey sevgili (ilim erbabı), kaynaklarda olmayan ve insanların menfaatına olan bir mesele sana sorulduğunda,

2. Gece ve gündüz akan su kaynakları gibi bütün duygularınla kitapları neşret.

3. Doğru bir sözü nakletmekteki sevincim bana mersin bitkisinin meyvesinden daha tatlı gelir.

⁸³⁰ el-Murâdî, *age.*, I, 32.

[Munserih]⁸³¹

1 أَتَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا مِنْ الْمَعَاصِي قُلُوبُهُمْ مَرُحًا
2 قَدْ حَاءَ أَبْقَاظًا يُخَوِّفُهُمْ أَرْضَهُ هَوْلًا زَلَزَلَتِ الْأَرْضَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

2. Uyanırken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.

⁸³¹ Hâmid el-İmâdî, *et-Tafsîl fi 'l-Farq beyne 'l-Tefsîr ve 'l-Te'vîl*, thk., Muhammet Tasa, s. 33.

[Tavîl]⁸³²

فَصَبْرًا فَكُلُّ الْفَنَاءِ كَيْفَ تَجْرَعُ	1	بِنَا مَا بِكُمْ نَلْ مَا بِنَا هُوَ أَفْطَعُ
هَلَالًا إِذَا مَا بَانَ أَدِيرَ يُسْرِعُ	2	أَلَسْنَا نَرَى الدُّنْيَا عَلَى حَاجِبِ الْفَنَاءِ
سُحُودًا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى حَيْثُ يَرْجِعُ	3	فَمَا عَيْشُنَا إِلَّا كَطَلٍّ إِذَا هَوَى
وَلَا تَرَعَوِي يَوْمًا لِنَا هُوَ أَفْعُ	4	نُودٌ نَقَا وَنَقَا نَعْرُنَا
وَتَاجِدُهُ مَرَّةً لَهْ لَا يُجْرَعُ	5	سُرُورُ الْفَتَى حُلُوُ الْمَوَارِدِ ظَاهِرًا
وَعَسَا قَلِيلٌ لِلْمُهَيَّبِي رُجْعُ	6	فَلَنَدَارُنَا هَدْيِي بَلَاءٍ وَبِحَنَّةٍ
إِلَى حَمِيْعَا فِي الْقِيَامَةِ نَحْمَعُ	7	وَخَسْبِي إِلَهِي لَا سِوَاهُ مُؤَمَّلًا

1. (Ey başlarına musibet gelen kardeşlerim) bize gelen musibet size gelenin aynısıdır. Bilakis bize gelen daha feci, sabrederim, herkes fanidir, nasıl sızlanalım.

2. Dünyayı fanilik (uçurumunun) kenarında görünüp hemen kaybolan hilal gibi gören değil miyiz.

3. Hayatımız ancak secdeye düşen fakat rukuya dönemeyen bir gölge gibidir.

4. Ebediyeti seviyoruz ve ebediyet bizi aldattıyor, bir gün olsun bizim için faydalı olana dönmüyoruz.

5. Delikanlının sevinci ve (bu sevince) sebep olan şeyler zahiren tatlıdır, içi ise yutulmayacak kadar acıdır.

6. Bu dünyamız için bela ve mihnet vardır, Muheymin olan Allaha ne kadar da az dönüyoruz.

7. Rabb'im bana yeter, ondan başka ümit verecek yok, toptan herkes kıyamet gününi ona toplanacağız.

⁸³² el-İlmâdî, Resâ'ilu-l-Hâmidiyye el-İlmâdîyye, Yv. 246b.

[Vâfir]⁸³⁴

وَلَا أُسْرَىٰ بِهٖ الطُّيُفُ الطُّرُوقُ	نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا دُكِّرَ الْعَصِيقُ	1
وَلَا حَابَتْ نَهَ الْفَلَوَاتِ نُورُ	نَعَمْ لَوْلَاكَ مَا فَخَرَ الْمُصَلِّي	2
كَأَنَّ شُرُونَ أَدْمَعِيهَا شَقِيقُ	نَعَمْ أَسْعَىٰ إِلَيْكَ عَلَىٰ حُفُونِ	3
تَدَانِ الْحَيُّ أَمْ تَعْدُ الطَّرِيقُ	نَعَمْ ذَكَرْتُكَ ذَائِبِي فِي الدِّيَابِحِي	4
وَمِنْ أَلَمِ الْخَرَىٰ لَا تَسْتَفِيقُ	إِذَا كَانَتْ تُحِينُ لَكَ الْمَطَايَا	5
فَمَآذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ	وَأَبْدَىٰ الْجَدْعُ مِنْ جِرْعِ آبِنَا	6
عَلَىٰ مَثْوَاكَ أَوْ سَالَ الْعَصِيقُ	وَوَصَلَىٰ اللَّهُ مَا نُشِرَتْ تُحَابَا	7

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydım ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebî) sen olmasaydım ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesileyle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem dırıyıyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiği) kütük, senin ayrılığmdan inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşığı ne yapsın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebî).

⁸³⁴ el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne*, VI, 51.

[Tavîl]⁸³⁵

صَحَائِفُ عِلْمٍ طَيِّبَتُهُنَّ نُقُولُ	1
بَسِيرٌ عَلَى نَهْجِ الشَّرِيعَةِ رَكْبَتُهَا	2
تَنَلُّجٌ فِيهَا أَحَقُّ شَمْسٍ مُنِيرَةٍ	3
إِلَى الْأَوْحَادِ الْعَلِيِّ يُعْزَى نِظَامُهَا	4
كَمِصُّ عُلُومٍ فِي تَدْوِي حُسَامُهَا	5
فَلِلَّهِ قَدْ أُنْدَى نِظَامٌ تَبَاهَا	6
فَلَا زَالَ تَحَاتُّا يُفِيدُ مَسَائِلًا	7
يُطْرَقُ أَعْنَاقَ الْأَنْامِ قَارِنَا	8
مَدَى الذُّهْرِ مَا أُنْدَى يَسْتَجِلُّ حَامِدٌ	9
فَمَنْ ذَا الَّذِي غَيْرَ الثَّنَاءِ يَقُولُ	
إِلَى تَحْوِ عِرْقَانِ الْكِتَابِ تَوُولُ	
وَلَيْسَ لَهَا فِي الْخَافِقِينَ لَقُولُ	
لَهَا مِنْهُ فَخْرٌ بِالثَّنَاءِ كَقَبِيلُ	
يَصُولُ عَلَى الْأَطْطَالِ حَيْثُ يَصُولُ	
فَوَالِ بِهَا قَالَ يَقُولُ وَقَبِيلُ	
لَهَا غُرَّرٌ قَدْ أَوْصَحَتْ وَحُجُولُ	
لَهَا مِنْهُ دُرٌّ بِالثَّنَاءِ حَمِيلُ	
نِظَامٌ مَعَانٍ لَيْسَ عَنْهُ عُذُولُ	

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.

2. (Bu ilim dolu sayfalar ilham hakkında) bütünüyle İslam şeriatı üzere gitmekte ve Kur'ânın marifeti tarafına doğru dönmektedir.

3. O ilim sayfaları içinde (ilham hakkında) hakikat, güneş gibi ortaya çıktı ve o güneş ne doğuda ne de batıda batmaktadır.

4. (Bu sayfalardaki ilham hakkında) ilimlerin (bir gerdanlık gibi) dizilmesi zamanının eşsiz âlimi olan el-Alemî'ye aittir. (Bu dizilen ilimler) onun için bir gurur ve başkalarından gelecek övgülere de bir kefildir.

5. O elinde kılıcı olan bir ilim süvarisidir. (Savaş meydanında) kahramanların üzerine kılıcını sallamaktadır.

⁸³⁵ el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, 21.

6. Allah için (ilham hakkında) o ilmi meselelerin beyanını (mücevherlerden oluşan bir gerdanlığın) dizilişi gibi açığa çıkarmış; böylece de (bu güne kadar) söylenilen, söylenilecek olan ve söylenmiş olan kaybolmuştur.

7. Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamamı ve araştırmamı dilerim.

8. (Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözlerinle gerdanlıklar takmanı dilerim.

9. (Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim).

[Tavîl]⁸³⁶

1 وَلَا تَتَّبِعْ إِنَّا الْأَوْجَ أَرْفَعُ مَنَزِلِ وَإِنْ مِلَّتْ نَحْوَ الدُّونِ إِيَّاكَ سَافِلُ
2 فَمَا الْمَرْءُ إِنَّا حَيْثُ يُحَقِّقُ نَفْسَهُ وَرَأَى لَهَا فَوْقَ السَّمَاكِينِ حَاعِلُ

1. Makamın en yüksek zirvesini iste, eğer bunun aşağısında bir yere meyledersen sen alçaksın.

2. Kişi ancak kendini koyduğu yerdedir. Ben kendimi (kuzey ve güneyin) en yüksek yıldızları üstüne çıkaracağım.

⁸³⁶ el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, s. 20.

1	سُعُودٌ كُنَّزَتْ مِنْ سَنَا الْمَسَائِلِ	وَالْأَنْحَارُ مِنْ مَعَانِي الْمَسَائِلِ
2	أَمْ الرُّوضُ فِي لَوْحِ الْمَهَارِبِ ضَمَّةٌ	بِدَائِعِ حُسْنِ فَاجِرَاتِ الشَّمَائِلِ
3	أَمْ الْفَخْرُ أَيْدَى رَاحَةَ ذَهَبِيَّةٌ	إِلَى النَّبْلِ فَاحْتَطَطَتْ حَوَائِصِي الْعَلَائِلِ
4	أَمْ اللُّوْلُؤُ الرُّطْبُ الْفَرِيدُ مُتَضَدُّ	بِسَلِّكَ تَنَابُهُنَّ أَرْوَى الْمَتَاهِلِ
5	أَمْ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ بِنِظَامِ حَبَابِهَا	بِمِثْلِهِ أَعْطَافِ الْعِرَالِ الْمَغَارِلِ
6	أَمْ الرُّوضُ قَدْ وَشَتْ حَلَاةَ أَزَاهِرِ	تُرُوفِ بِأَطْرَافِ الْعُضُونِ الْمَوَائِلِ
7	أَمْ الْأَرْضُ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمُرُنُ بِالْمَنَى	فَحَادَةَ لَهَا الْمَوَالِي بِأَكْرَمِ وَأَبْلِ
8	أَمْ السَّمُّ الْعُرُ الْوَلَوَاتِي مَنَاطِهَا	بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرَ بَحْرِ الْمَضَائِلِ
9	تَرَامَتْ فَأَبْدَتْ لِلنُّفُوسِ مَسْرَةَ	تَضَامَلْ عَنْهَا خَنَازُ كُلِّ مُسَائِلِ
10	وَحَيْثُ فَاحَيْتُ كُلُّ رَاحٍ بِقُرْبِهَا	مُبَشِّرَةٌ بِمِثْلِهَا بِأَكْرَمِ فَاصِلِ
11	هُنَامُ بِعِ الْوَعَالِي تَفَاخَرَتْ	بِسُودِهِ أَسَى الْهَدَاةِ الْأَوَائِلِ
12	تَأَلَّفَ هَنَامُ الْكُفُونِ تُرُوفَ حَبِيبِهِ	فَأَسْفَرَ عَنْ سَهْمِ لَدَى التُّبْحِ حَبَائِلِ
13	أَقَامَ مَنَارَ الْعِلْمِ وَالذِّينِ وَالنُّصَى	بِسَيِّدِ آرَاءِ مَحْتِ كُلِّ نَاطِلِ
14	وَأَخْرَجَ بَرَاغَ الْحَقِّ فِي صُحُفِ الْهَدَى	وَأَلْوَضَعَ لِلرَّاجِحِينَ نَهْجَ الْمَسَائِلِ
15	فَكَمْ عَتَعَتْ عَنْهُ الرُّوَاهُ مَا يَرَا	مُسْتَسْلَةً عَضَّتْ بِأَفْوَى الْمَرَايِلِ
16	وَكَمْ حَازَ فِي طُرُقِ الْعَلَاءِ مَفَاجِرَا	تَفَاصِرَ عَنْهَا عَزَمَ كُلِّ مُتَاصِلِ
17	سَخَابَاهُ تَهْدِي السَّالِينَ لِفَضْلِهِ	هِدَايَةَ سَارِ بِالذُّورِ الْكَوَائِلِ
18	حَوَى رَتْبًا حَلَّتْ عَنِ الْوَصْفِ إِلَيْهَا	رَفِيعَةً قَدَّرَ مَا لَهَا مِنْ مُسَائِلِ
19	فَأَقْسِمُ مَا لِلرُّوضِ الْأَرِيضِ إِذَا ارْتَدَى	وَرَتْحَهُ رِيحُ الصَّبَاحِ وَالشَّمَائِلِ
20	تَسْمُ زَهْرُ الدُّوْحِ فِيهِ وَقَدْ عَلَا	عَلَيْهِ سَقِيبُ الطَّلِّ زَاكِي الْمَتَاهِلِ
21	وَقَامَ حَطِيبًا فِي الْعُضُونِ هَزَاةٌ	فَهَيَّجَ بِالْأَلْحَانِ شَحْوَ الْأَلَائِلِ
22	وَرَاغَ لِحَيْنِ الْمَاءِ يَفْرُسُ خَدَّهُ	يَطُوفُ بِأَكْثَابِ قُرْمَا كَالْحَدَائِلِ

⁸³⁷ el-'Imâdi, *Resâ'ihü Hâmidi 'l-'Imâdiyye*, Yv. 104b-105a; Pv. 163a-165a.

تَفَعَّلُ فِيهِ الرِّيحُ عِنْدَ هَوْبِهَا	23
بِأَحْسَنَ مِنْ أَخْلَافِهِ الْعَرَبِ الَّتِي	24
دَلَّالٌ إِعْجَازٍ حَوَتْ أَيْ فَضْلِهِ	25
مُطَوَّلٌ فِكْرِي فِيهِ مُحْتَصِرٌ الْخَطَا	26
إِلَى نَابِكَ الْعَالِي رَفَعْتُ رِسَالَةَ	27
وَتَرْجُو قَبُولًا مِنْهُ عِنْدَ وُزُودِهَا	28
وَتَاتِلُهُ مِنْهُ وَقَدْ فَازَ فِدْحُهَا	29
فَلَا زَالَ فِي أَوْجِ السِّيَادَةِ وَالْعَلَا	30
وَدَامَ عِمَادُ الدِّينِ يُبْدِي مَحَامِدًا	31
مُبَلَّلَةَ الْأَذْبَالِ فِعْلَ الْعَرَابِ	
أَذْفُ وَأَصْفَى مِنْ ذُمُوعِ هَوَاطِلِ	
فَأَحْتَمَ عَنْ يَتِيَانِهَا كُلُّ فَاحِصِ	
إِذَا مَا الصَّحَى إِعْجَازَ بَلْكَ الدَّلَائِلِ	
نُومَلُ مِنْكَ الْفَضْلَ يَا قَا الْفَوَاحِصِ	
يُنْمُودِ سَامِي الْقَدْرِ رَبَّ الْفَضَائِلِ	
مُحَلِّي خِيُولِ الْعَرَبِ نَبِيَّ الرِّسَالِ	
لَهُ الذَّرْوَةُ الْعُلْيَا خَيْرُ الْمَنَازِلِ	
نَقْصُرُ عَنْ إِذْرَاقِهَا كُلُّ طَائِلِ	

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.⁸³⁸

2. Yoksa (Ebu'l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırım aklıgı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınumsu elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?

⁸³⁸ Muhtemelen bu beyitin orijinalinde vezne ve manaya bağlı olarak bir filin düşmüştür. Bu fil (حوت) fiili olabilir.

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?

9. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) göründü ve benzer herhangi bir âlimin derecesinin küçük kalacağı bir zirvede gönüllere mutluluk olarak belirdi.

10. Ve selam verdi ve o meselelere her yaklaşmak isteyen en faziletli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.

11. O, ilk hidayete erenlerin en yücesinin (yani âlimlerin) yaptığı yüce şeylerden dolayı şerefiyle gurur duyduğu âli himmet sahibi bir kişidir.

12. (Nasıl böyle olmasın ki) varlığın başı onun ilminin paklığından meydana gelmiştir ve şimşek çaktığında ilmî incelikleri bulmak için dolaşan bir oku ortaya çıkardı.

13. O, bütün batıl fikirleri silen görüşlerinin sağlamlığıyla ilim, din ve takva minaresini dikti.

14. O (ilim) sayfalarında hakkın kalemimi kullandı; ve soranlara ilmî meselelerin çıkıp yollarını açıkladı.

15. Ondan en kuvvetli kaynaklarla sahih olan müsel nice sözleri, râviler rivayet etmiştir.

16. O, yücelik yolunda, her mücadele edenin azminin ifihar ettiği nice gururları elde etti.

17. *Onun meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.*

18. *O, kıymeti yüksek, benzeri olmayan, vasfedilemeyecek kadar çok büyük rütbeleri ihtiva etmiştir.*

19. *Yemin ederim ki yemyeşil güzel bahçe, (bahar mevsiminde bütün ağaç ve çiçekleriyle) parladığında ve (hayırla gelen) sabah ve (yağmurla gelen) kuzey rüzgârları onu (bir sarhoş gibi) sağa sola hareket ettirdiğinde,*

20. *O bahçedeki birbirine girmiş büyük ağaçların çiçekleri (genç bir kızın gülümsediğinde dişlerinin görünmesi gibi) tebessüm edip açtığında ve su ve yağmur kaynaklarının en temizinden hafif yağmur o çiçeklerin üzerine çığ olarak düştüğünde,*

21. *Bu güzel bahçenin içindeki birbirine girmiş ağaçların dalları arasında bülbül, bir hatip gibi ayağa kalkarak diğer bülbüllerin hüznünü ve heyecanını nağmeleriyle coşturduğunda,*

22. *Bu güzel bahçenin içinde gümüş gibi parlayan su, yere bir insan gibi yanağını koyarak tevazuyla akmaya ve yüksek mekânın gölgelerinde şelaleler şeklinde su kanalları gibi dolaşmaya başladığında,*

23. *Bu yüksek mekânın gölgelerinde su kanallarında rüzgâr estiğinde ve fırtınalı rüzgârlar gibi yağmurları da peşinden getirdiğinde,*

24. *(Bütün bu bahçe ve içinde anlatılan harika şeyler) onun (Ebu'l-Mevâhib'in) yağmur şeklinde dökülen saf gözyaşları gibi temiz bembeyaz ahlakından daha güzel değildir.*

25. *Delâilu 'İcâz ki bütün faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.*

26. *Bu Delâilu 'İcâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.*

27. *Ey faziletler sahibi senden fazilet umarak bir mektubu yüce kapma yükselttim.*

28. *Faziletler babası kadri yüce birisinin kaynağına o risale vardığında ondan bir kabul,*

29. *Ve o risalenin sizin kapınıza ulaşan risalelerin arasından yarış yapan sekili atlardan kazananın yerine geçmesini (umuyoruz.)*

30. *O Yücelik ve efendilikte zirve olmaya devam etsin! Makamların en hayırlısı ve en yüksek zirveler omundur.*

31. *İmâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin!*

[Hafif]^{K39}

حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْ لِي	يَا عِمَادَ الْأَنْامِ رَبِّي إِنِّي	1
لِمَكَانٍ سَمَا بِأَوْضَحِ سَلِيلٍ	فَيْنَايَ مِنْ قُبُصِ فَضْلِكَ سَقَا	2
مَرْدُودَهَا عَلَى الْحَرَامِ بِحِيلٍ	فِيهِ أَرَعْتُ قَهْرَةَ حُسْتَى	3

1. Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamededen ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırına benim için (yardımcı) ol.

2. Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfündendir.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.

^{K39} el-'Imâdî, Resâ'ilu-l-Hâmidiyye el-'Imâdiyye, Yv. 64b.

بِوَلَايَةِ الْمَوْلَى الْهَيْمَامِ الْعَالِمِ	بُشْرَى دَمَشَقَ الشَّامِ نَيْلَ وَالْعَالَمِ	1
فِي النَّاسِ أَمْضَى مِنْ شِفَارِ صَوَابِ	مَوْلَى غَدَتِ بِيَدِ الْقَضَا أَحْكَامُهُ	2
أَبْدًا عَلَى رَغَمِ الظُّلْمِ الْعَاسِمِ	تُهْجُ الصَّوَابِ عَلَى مُحَرِّهِ حُكْمِهِ	3
بِالْحَقِّ لَا يُصْنَعِي لِلْوَمَةِ لَأِيمِ	مُتَحَرِّةً إِلَيْهِ يَنْصُرُ دِينَهُ	4
تَرْخُوهُ مِنْ جَنَاحِهِ أَوْلَى قَادِمِ	إِنْ سَارَ فِيهِ الظُّنُّ كَانَ بِكُلِّ مَا	5
بِقَامِيهِ الْمَسْعُودِ فَوْقَ نَعَائِمِ	ذُو الْعِزِّ كَشَافُ الْعُلُومِ وَقَدْ عَلَا	6
بِنَدَى نَدْوِهِ مَا يُزِي حَاتِمِ	مَا فِيهِ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ أُغْفِلَتْ	7
وَسَطُورُ نَظْمِي بِالنَّاءِ الدَّائِمِ	فِي مُصْطَفَى مَذْحِي تَمَوَّقِ بِالذُّعَا	8
لِمَ لَا وَقَدْ قُرِنَتْ بِحَسَنِ مَكَارِمِ	فَاقِ الْأَتَامِ فَضَائِلًا وَمَحَابِدًا	9
بِعِجْرِ أَزْهَارِ وَطِيبِ نَسَائِمِ	مَا رَوْحُهُ غَرَاهُ طَابَ شَمِيمُهَا	10
وَالزُّهْرُ يَسِمُ فِي جِلَالِ كَمَائِمِ	يَتَرَفَّقُ الْمَاءُ النَّمِيرُ بِرَبِيعِهَا	11
بِالْفَضْلِ قَدْ حَازَتْ صُوفَ كَرَامِ	يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ شَمَائِلِهِ أَيْ	12
مِنْ حُودِكِ الْمُرِّي يَسَحُّ عَمَائِمِ	فَسَمًا بِاسْتِفَارِ مَيْلِنَ فَضَائِلًا	13
بِقَضَا ذَوِي الْأَرْحَامِ أَعْدَلُ قَاسِمِ	لَمْ يَأْتِ فِي ذَا الْعَضْرِ بِثَلَكِ عَالِمِ	14
بِسَدِيدِ آرَاءِ وَفِكْرَةِ حَازِمِ	يَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الْوَلِيُّ حَازَ الْعُلَى	15
مِنْ قَلْبِ مَا يَبْطَأُ عَلَى نَسَائِمِ	فِي الْقَلْبِ حُبُّ لِلْحَتَابِ مِثْلُهُ	16
بِمَلِكِ الْقَوْلِ لَهَا وَتَنْظَرَةُ رَاجِمِ	وَالْعَدُوُّ تَرْخُو فِي عَقُودِ نِظَامِهِ	17
وَوَمَشَقَ تَشْرُهَا بِأَعْدَلِ حَاكِمِ	وَالذُّهْرُ حَتَاكَ بِفَضْلِكَ أَرْحَا	18
تُعْنَى ذُرَا الْعُلَيَّا بِبَعْرِ تَابِمِ	فَاسْتَلِمَ عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ مُوَيْدًا	19
وَالْعِزُّ أَيْ كُنْتَ خَيْرَ مُلَائِمِ	وَالسُّعْدُ فِي أَوْلِيائِكُمْ طَوْعُ الْمُنَى	20
تُعْنَاكَ أَوْ تُشِيرْتَ قَلْبًا تَلِيمِ	مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ فَضْلِكَ حَامِدًا	21

⁸⁴⁰ el-Murâdî, 'Arfu 'l-Beḡâm, s. 118-119; el-Muhibbî, *Nefhatu 'r-Reyhâne*, VI, 13-14.

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi efendi'nin kadılığıyla Şam'ın Dimeşk (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.

2. O öyle bir efendidir ki insanlar hakkında yargı eliyle verdiği hükümler keskin kılıçtan daha geçerlidir.

3. Zorba ve zâlime rağmen hükmü, keskin kılıç gibi hep doğruluk üzeredir.

4. O, (kadı) yalnızca Allah'a adanmıştır. Omun dinine hak üzere yardım eder. Kıyanın kınamasına da aldırılmaz.

5. Zan, (düşünce) onun hakkında yürüdüğü zaman, fayda olarak onun umduğu şeylerin hepsi birinci gelir.

6. (Bu büyük imam) izzet sahibi, ilimlerin keşşafı ve bahtiyar makamıyla yıldızların mekanlarının daha da üstündedir.

7. Omun hakkında ancak şu vardır ki, onun elinin çiğ tanesiyle bile (cömertlikle bilinen) Hatem'in övgüleri unutulmuştur.

8. Mustafa'ya methim dua ve sürekli medihle üstün hale gelmiştir.

9. Bu (kadı) yaratılmışlara fazilet ve övgü olarak üstün geldi. Nasıl gelmesin ki (fazilet ve övgülerine) güzel ahlak da eşlik etmektedir.

10. İçindeki çiçeklerin güzel rayıhasıyla ve latif esen rüzgarın hoş kokusuyla enfes bir hal alan harika bir bahçe.

11. Bu güzel bahçenin münbit toprağında faydalı su şakır şakır akmakta ve o bahçedeki çiçekler tomurcuk hallerinde tebessüm etmektedir.

12. (Bütün bu içindeki güzellikleriyle zikredilen bahçe) bir gün bile kıymetli kimselerin özelliklerine, faziletli vasıflarıyla üstün gelen bu kıymetli kadından daha güzel olamaz.

13. Sağnak sağnak yağmurları döken yağmur bulutundan daha cömert senin kereminden faziletlerle dolmuş kitaplara yemin ederim.

14. (Yine yemin ederim ki) bu asırda (ferai ilminde en zor taksim olan) yakın akrabamın miras paylarını senden daha adilce dağıtan başka bir âlim gelmemiştir.

15. Ey sağlam görüşleriyle ve muhkem fikirleriyle yücelere erişen büyük efendi.

16. Zât-ı âlinize ait (Araplarda adet olan çocuk doğduğunda) boynuma asılan nazar boncukları takılmadan önce kalbime size ait bir sevgi bahşedildi.

17. Köleniz, (altından) gerdanlıklar gibi dizdiği şu beyitlerin tarafunuzdan kabulünü ve merhametli bakışınızı istirham etmektedir.

18. Zaman, senin faziletinle bize lütufta bulundu, tarihe geçirin ve Dimeşk şehrini en adil bir hâkimle müjdeledi.

19. (Ey kıymetli insan) ebedi olarak (Allah tarafından) desteklenmiş şekilde esenlikle yaşayasın ve tebessüm eden bir çehreyle yüce zirvelere yükselesin.

20. Allah'tan mutluluğun arzularımıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostumuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenilen bütün bu övgüler) fazilet direğinin etrafında lutuflarımızı öven dolışığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şiiir) gerdanlıkları dökürüldüğü sürece devam etsin.

[Kâmil]⁸⁴¹

1	سِفْرٌ بِهٖ نَشْرُ الْمَضَائِلِ قَدْ عَدْتُ	زُهْرٌ الشَّرَارِي هِيَ عِلَاةٌ تُنْظَمُ
2	أُخْرَى تَرَاغٍ أَحْسَنٍ فِي تَارِيحِهِ	يَتَا بِهٖ بُرْدُ الْإِحَادَةِ مُعَلَّمُ
3	قَابِي مَدِيحُ مُحَمَّدٍ نُورِ الْهَدَى	صَلُّوا عَلَيْهِ يَا كِرَامُ وَسَلِّمُوا

1. Kendisiyle faziletlerin yayıldığı bu önemli kitap bir gerdanlığın en üst tarafında dizilen incilerin parlaklığı gibidir.

2. Güzelliğin kalemi o eserin bitiminde güzel bir elbise gibi görünen bir şiir beyti tarih olarak düşürdü.

3. Benim işim hidayet nuru Hz. Muhammed'i övmektir. Ey kıymetli (insanlar) ona salat ve selam getirin.

⁸⁴¹ el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, II, 21; el-Muhibbî, *Nefta*, VI, 129.

[Vâfir]⁸⁴²

1 إِذَا زَارَ الْحَبِيبُ بَعِيرٍ وَعَدِي وَأَطْفًا حَمْرَةَ الْأَحْوَارِ أَنْفَا
2 مُذَكَّرِي حَفَاهُ حِينَ وَافِي وَلِيَّ أذُنٌ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَا

1. Sevgili ansızın ziyaret ettiği ve aşk ateşlerini öpücükle söndürdüğü zaman.

2. Onun cefası bana geldiğinde (şair Ibn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) "ve benim kötülöklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır", (sözümü hatırlatır).

⁸⁴² el-Murâdî, *Silka'd-Durar*, III, 52.

1	إِلَهُ حَمْدِي وَشُكْرِي دَائِمًا دِينِي	ثُمَّ الصَّلَاةَ عَلَى مَنْ جَاءَ بِالَّذِينَ
2	مُحَمَّدٍ عَمَّنْ إِنْسَانٍ أَوْ حُودٍ وَمَنْ	يَشْرَعُهُ تَابِعٌ لِلْحَشْرِ وَالَّذِينَ
3	أَعْتَبَرُ الشَّحْرَ ذِي أُمِّ مِسْكُ دَارِينَ	وَأَلْتُ نُطَيْسًا بِاللُّطْفِ وَالَّذِينَ
4	يَا أَعْرَفَا النَّاسِ بِالْآذَابِ مُعْتَرِفَا	مِنْ بَحْرِهِ رَشَفَاتُ مِثَّةٍ تُكْفِي
5	كَأَنَّ بِلْتَكِ الدَّرَابِي الْعُرُ فِي تَيْدِكُمْ	دُرٌّ تُنْظِمُهَا مِنْ غَيْرِ تَلْمِيحِ
6	تُعَوِّضُ أَفْهَامَكُمْ فِيهِ كَثِيرَةٌ	كَتْلُولُو فِي حَشَا الْأَصْدَاقِ مَكُونِ
7	لَقَدْ رَقَيْتَ مَرَا فِي الْفَحْرِ مُتَفَرِّدَا	فَأَلْتِ فِي أَلْفِيهِ فَوْقَ السَّمَائِكِ
8	تَنْظُمْتَ عَقْدًا كَرُوضٍ فِيهِ صَادِحَةٌ	وَرَفَاءُ يُطْرَبُ مِنْهَا حُسْنُ تَلْمِيحِ
9	تُورُ طَلَابَعُهُ نُورٌ حَتَائِفُهُ	حُورٌ كَرَامِيَهُ نَزْهُو عَلَى لُغِي
10	مِنْكَ اسْتَعْدَانَا لِبَاقِي وَصَفِي رَوَّيِهِ	لَمَّا حَسِبْتَاهُ فِي أَكْوَابِ زَرْحُونِ
11	إِذَا سَرَى فِي ذِيَا حِي اللَّيْلِ نَحْسُهُ	فَحَرَ الصَّبَاحِ تَبْدَى غَيْرَ مُسْحُونِ
12	بَلِ الْهَيْلَانَ تَرَامِي فِي غَلَابِلِهِ	بَلِ الْعَزَالَةَ بِالْإِشْرَاقِ تُشْجِي
13	مَا مِثْلُهُ مِنْ عَيْبَانَا الْفِكْرِ رَابِعَةٌ	وَأَلْتِ بَلِ اسْتَهْرَتْ فِي الْهَيْدِ وَالصَّبِي
14	قَدْ جَاءَ يَسْأَلُنِي عَنْ حُكْمِ مَسْأَلَةِ	هَالِكِ الْحَوَابِ بِإِيضَاحِ وَتَلْمِيحِ
15	تُرُومٍ ثَالِثَةً حَتَّى تَعُودَ إِلَى	عَصْرِ الشَّبَابِ بَعِيدِ الشَّبَابِ وَالْحِينِ
16	وَالرُّوحَانِ مَعَ الْأَوْلَادِ أَحْسَبِهِمْ	فَأَمُوا عَلَيْكَ كَأَعْوَالِ الشَّبَابِ
17	لَهُمْ زَلِيلٌ أَسْوَدُ الْغَابِ ضَارِبَةٌ	مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ مَعَ عَزْمِ وَتَمَكِينِ
18	يَقْلُنُ مَعَهُدَنَا كَمْ قَدْ قَطَطْتَ بِهِ	زَهْرَ الرِّيَاضِ وَكُنَّا كَالرِّيَاحِ
19	وَكَمْ رَقَلْتَ بِالنَّوَابِ السُّرُورِ عَلَى	سُطْرِ وَتَسْطُرِ وَأَفْرَاحِ وَتَلْوِينِ
20	وَكَمْ رَكِبْتَ لِأَفْرَاسِ أَلْهَتَا مَرْحَا	تَلْهُو بِصَفْرِ بَطِيْبِ الرَّفْقِ مَقْرُونِ
21	وَكَمْ سَتَرْنَا أُمُورًا بِمَنْكَ حَافِيَةً	وَسَافَهُنَّ بَدَا وَالْكَشْفُ لِلْسِينِ
22	فَأَخْفِضْ لَهُنَّ حَتَاخَ الدُّلِّ مُحْتَسِبَا	إِنَّمَا أَمَانَتُكَ مِنْ صَفْعٍ وَمِنْ هُونِ

⁸⁴³ el-Murādi, *Silka'd-Durar*, III, 301.

عَسَسَنَ مِنْ تَارِهِ الْحَرَى بِسِحْرِهِ	23	وَصَمَّ أُذُنَيْكَ عَنْ قَوْلِ نَفْهَنَ بِهِ
عَلَى الْكُمَاتِ حَبِيبًا وَالسَّلَاطِينَ	24	وَتَلَّكَ شَيْئِينَ قَدَمَا لَهُنَّ حَرَّتْ
نُحَجِّمُ لِقَوْلِ اللّٰوِيِّ فَوْقَ سِتِّينَ	25	وَأَقْدِمُ عَلَى كَلِمِ الصَّابِلَاتِ وَلَا
هَلْ أَحَدٌ تَالَيْتَهُ ذَلَّتْ فَأَقْتُونَ	26	هَذَا وَشِعْرُكُمْ الْمَرْضِيُّ يَقُولُ لَنَا
أَنْ نَأْخُذَ الْمَرْءَ فِي عُرْفِهِ وَفِي دِينِ	27	مَنْشَى ثَلَاثَ رُبَاعَ لَيْسَ مَعْصِيَةً
وَلَيْسَ مَثَلَهُ فِيهِ لِمَقْتُونَ	28	فَمَا نَهَى الشَّرْعُ عَمَّا أَنْتَ طَالِبُهُ
إِنَّاكَ إِثَّاكَ مِنْ خُلْفِ الْمَلَامِينِ	29	لَكِنْ فَا بِشُرُوطِ أَنْتَ نَعْرِفَهَا
حَسَنَاءَ كَامِلَةً فِي الْعَقْلِ وَالذِّينِ	30	وَخَيْرَ مَاوَى لِشَخْصٍ يُطْمَئِنُّ بِهِ
تَلِي الْمَتَى وَالْأَمَانِي عَمِيرَ مَقْتُونَ	31	لِلَّهِ ذُرَّةٌ مِنْ شَهْمٍ حَصَلَتْ عَلَى
وَدَامَ نَصْرٌ مِنَ الرَّحْمَنِ بَأْتِينِي	32	وَاللَّهُ يَنْصُرُكُمْ فِي كُلِّ مَعْصِلَةٍ
مُفْتَى وَمُنْتَقَى وَرَبِّي اللَّهُ يَهْدِينِ	33	وَإِنَّ الْعِبَادِي أَحَابَ السُّؤَالَ حَامِدُكُمْ

1. Allah'a daima hamdım ve şükürüm, sonra salat –benim dinimdir- dini getirene,

2. Varlığın göz bebeği Hz. Muhammed'e (sav) ve onun şeriatine din ve hayır gününe kadar tabi olanlara (olsun).

3. (Bana gönderilen) bu (kaside) bizi lütuf ve yumuşaklığıyla rayihalandırmak için gelen Şihr anberi mi yoksa Dârîn miski midir?

4. Ey insanların içinde edebiyatı en iyi bilen kişi, sen o edebiyat denizine dalmışsın, bana ise o denizden az az dudaklarımla içtiklerim yeter.

5. Şöhret açısından sekili atlar gibi olan elinizdeki bu parlak manalar kıymeti bilinmeksizin dizdiğiniz inci gibidir.

6. (Göndermiş olduğumuz o kasidedeki manalar) denizine aklınız dalıp sadeplerinde gizli inci gibi onu açığa çıkarıyor.

7. Tek başına gurur basamaklarını çıktın, sen o yerlerde güney ve kuzey yıldızının üstünde bir ufuktasın.

8. (Sen bu kasidenle sanki) içinde gri renkli bir kuşun en güzel nağmeleri seslendirerek içindekileri coşturduğu bir bahçe gibi güzel (altın) gerdanlık (şiiri) dizdin.

9. (O bahçenin içindeki ağaçlardan ilk görünen) dallar (parlayan) ıyık, (o bahçenin içindekiler sanki her biri bir) çiçek ve (o bahçenin meyveleri) göğüsleri yeni belirmiş hurilere üstünlük taslamaktadırlar.

10. (Senin dizdiğin o gerdanlığı) altından içki kadehlerinde gördüğümüzde o harika kasidenin geriye kalan güzel manalarını da yine senden istifade ederek elde ettik.

11. (Senin kasideni) gecenin zifiri karanlığında yürüdüğü zaman karanlık tarafından hapsedilmeyerek çıkan sabah aydınlığı zannedersin.

12. (O kaside) bilakis hafif elbiseleri içinde (bütün güzelliğiyle) ortaya çıkan bir hilal, bilakis (o kaside içindeki harika manalarla) sevgililere olan hüznümü artırıp doğan bir güneştir.

13. (Kasidenin) içerdiği gizli fikirler gibi harika olanı yoktur. Tam olarak, Hindistan ve Çin'de (yani bütün dünyada) meşhur olmuştur.

14. (Bu kaside) bir meselenin hükmünü sormak için bana geldi. İşte sana izah ve açıklamayla cevap.

15. İhtiyarlıktan hemen sonrası gençliğe tekrar dönmek için üçüncü (hammı) istiyorsun.

16. İki hamm ve çocukların hepsi senin aleyhine şeytan gulyabanileri gibi (en kötü şekilde) ayaklandılar.

17. Onlar çok kararlı ve azimli bir şekilde saldırıya geçmiş orman aslanlarının kükremesine sahiptir.

18. Onlar (delillerini sıralayarak) dediler ki, biz (sürekli yağmurun düştüğü bir toprak gibiydik) etrafa güzel kokular salan çiçek buketleri iken sen bu bahçelerin çiçeklerini nice defa kopardın.

19. Sen nice defa (senin için hazırladığımız) halılar, rahatlık ve rengarenk hallerimiz üzerinde sevinç elbiseleriyle (çalımla) yürüdü'n/raks ettin.

20. Sen nice defa afiyet atlarma sevinçler içerisinde kedersiz rıfkın kokusu eşlik ederken eğlenerek bindin.

21. Biz senin nice gizli hallerini örttük. (Ama şimdi) onların ucu gözüktü yakında da her şey ortaya çıkacak.

22. Sana isabet eden (manevi) bir tokat ve tahkirden dolayı sevabını Allaha umarak o (kadınlara) karşı şefkat kanatlarını yere indir.

23. Onların ağızlarını açıp komuştukları bütün sözlere onlar bu sözleriyle cehenneme düşecek olsalar bile kulaklarını tika.

24. Bu (yukarda bana hanımlarına ait anlattığım şeyler), kadınların melik ve sultanların hepsine icra ettikleri eski huylarıdır.

25. Hanımlarının söylediği sözlerin yaraları üzerinde çok durma ve yaş atmıştı geçmiş kadınların sözünden dolayı da kararından vazgeçme.

26. Bu ve razı olunmuş şitiriniz üçüncüyü almada bir günah var mıdır bana fetva ver diyor.

27. Kişinin ikişer üçer dörder (kadın) alması örfde ve dinde masiyet değildir.

28. Senin sorduğun meseleyi din nehyetmez, bir kadına tutulmuş kişi için bu konuda bir kusur yoktur.

29. Fakat bu senin de bildiğin bazı şartlarla olur. Seni lanetlilerin sözlerinden cayma ahlakından sakındırırım.

30. Kişinin kendisiyle huzur bulacağı en hayırlı yer, akıl ve dinde kamil güzel kadındır.

31. (Ey Mustafa Terzi) sen ne büyük bir insansın! (kadınlarm) fitnelerine düşmeden arzularına ulaşmayı başardın.

32. Her problemde Allah sizin yardımcınızdır. Rahman'dan bana yardım gelmeye devam etsin.

33. Suale cevap veren Dimeşk müftüsü İmâdi'nin oğlu size teşekkür eder. Rabb'im beni hidayet etsin.

[Tavil]⁸⁴⁴

فَبِأَيِّ نَظْمٍ نَظَمْتُ الْآنَ فِيهَا لَكُمْ نَحْوِي	قَبُولًا فَانظُرُوا شَخْصِي وَحَالَتِي الْقَعْمَوِي	1
مَقَالَةٍ شَخْصٍ شَاهِدَ الْعُمَرَاءَ فِي الْبَلْوِي	قُصَارِي مَقَالِي مَا تَشْتَدُّ حَقِيقَةُ	2
فَتَسَمَّرْتُ ذَلِيلَ الشَّيْءِ أَطْلُبُهَا زُهْوِي	رَأَيْتُ مَعَانِيهَا تُلُوْحُ نَضَارَةُ	3
صِفَاتٍ مَعَانِي لَا يَقُومُ بِهَا رَضْوِي	هِيَ الْحَمْعُ بَعْدَ الْفَرْقِ وَالْوَصْفُ دُونَهُ	4
بِحُسْنِي حُسُومٍ شَاهَدَتِ أَلَمَ الشُّكُورِي	وَأَوْلَا تُلُوْحُ أَلُوْعِدِ بِالْعَهْدِ لِأَثَرِي	5
حَقَائِقُ عِلْمٍ حَقَّقُوهَا بِهَا الْأَضْوَا	حَقِيقٌ بِحَقِّ أَنْ حَقِّي بِحَقِّ لِي	6
وَمَهْمَةٌ قَلْبِي وَاللِّسَانُ وَلَمْ يَقْوِي	وَلَوْ بَحْتُ فِيهَا لِأَحْتَجُّ بِقُرْبِيهَا	7

1. (Ey seyr-i sulükte arkadaşlarım) Durum ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu konuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı imtihanda gören bir kişinin sözüdür.

3. O imtihan yerlerini uzaktan parlarırken gördüm ve şaşkınlık ve hayret içinde onları taleb için kolları sıvadım.

4. O 'fark'dan sonra 'cem' makamıdır. (Bu makamı) vasfetmek (veya ona ulaşmak ve sınırlandırmak) ancak belli manaların sıfatlarını anlamaya bağlıdır. Bütün bunları da (Medinede'ki) Raḍvâ dağı bile taşıyamaz.

5. Şayet (Rabb'ime) (halis ubudiyet konusunda) yerine getirmek için verdiğim sözüm olmasaydı, bu cismim şikayet elemine şahit olan birçok cismi görürdü.

6. Benim için hakikat olan benim gerçek makamım hakikattir. Bütün bu ilmin hakikatlerini ehli hakikat büyük bir aydınlık olarak tahkik etmişlerdir.

⁸⁴⁴ el-İmâdî, Resâ'ilu-l-Hâmidiyye el-İmâdiyye, Yv. 178b.

7. *Eğer ben o hakikatleri açığa çıkarsaydım onlara yaklaşma hicaba dönüşür, kalbim ve dilim tutulur ve (hiç birşeye) güç yetiremezdi.*

[Remel]⁸⁴⁵

هَذِهِ تَرْحَمَةُ الشُّهُمِ الَّذِي	حَازَ تَنَاءً وَعُلُومًا سَامِيَةً	1
وَهُوَ مُخِي الدِّينِ حُرًّا كَالْعَلَاءِ	ذُو الْمَرَآيَا وَالْأُصُولِ الرَّائِيَةِ	2
خَمَعَهَا قَدْ حَاءَ تَارِيحًا عَلَيَّ	عَامَ حَمْسِينَ وَالْفِرَاقِ وَبِمَنَّةٍ	3

1. Bu aziz ve yüce olan bir âlimin hayatıdır, ki o övgüyü ve yüce ilimleri elde etti.
2. O dini ihya eden yüceler gibi bir inci, temiz meziyetler ve asaletler sahibidir.
3. Onun hayatını yazmak tarih olarak çıktı bin yüz elli yılma.

⁸⁴⁵ el-'Imâdî, Resâ'ilu-l-Hâmidîyye el-'Imâdîyye, Yv. 276a.

[Kâmil]⁸⁴⁶

1 هَذَا رَقِيمٌ رَائِقٌ مُتَّاهِي فِي حُسْنِ مَقْصِدِهِ الْبَدِيعِ الرَّاهِي
2 فِي مُتَعَةِ حَرَمَتِ فَارُخِ حَامِدًا الْفَتْهَا بِحُمَعَةٍ إِلَّهِ

1. Bu harika parlak güzel amacına ulaşmış üstün bir kitaptır.

2. Allah için Cuma günü yazdığım haram olan mu'a (nikahı hakkındaki bu risalenin) tarihini hamdederek yaz.

⁸⁴⁶ el-'Imâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

[Meczû' u'r-Remel]⁸⁴⁷

بِسْرَعَةٍ	حَرَرْتُهَا	لَأَسْطُرَ	نَاطِرًا	يَا	1
الْمُنْعَةِ	لِي فِي نِكَاحِ	أُرْحَتَهَا		رِسَالَةَ	2
السُّنَّةِ	سَبِيلَ	مُنْصِفٍ	بِعَيْنِي	أَنْظُرُ	3
الْمُنْعَةِ	فِي	بَدِيعَةَ	قَارِنًا	يَا	4
حُمَعَةٍ	فِي	الْفَتْهَا	تَارِيحَهَا	أَنْظُرُ	5

1. Ey bu satırlara bakan, onları hızlıca yazdım.
2. Bana ait mut'a nikahıyla alakalı bu risalenin tarihini düşürdüm.
3. İnsaftı gözlerle bakarsan sünnet yoluna varırsın.
4. Ey mut'a hakkında bu harika risaleyi okuyan.
5. Onun tarihine bak onu cuma günü yazdım.

⁸⁴⁷ el-'Imâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

رَأَيْتُ أَيْضًا آيَةَ الْإِيذَاءِ	1	وَسُؤْلُهُ بِنَا عَنِ الْأَشْيَاءِ
وَأَيَّةَ الصَّفَا مَعَ الْكَلَالَةِ	2	وَأَيَّةَ اللِّغَانِ لَا مَحَالَةَ
وَأَيَّةَ الْأَمْرِ مِنَ الْأَمْرِ بَدَتْ	3	وَأَيَّةَ لِيَغْتُوكَ الْحَلَّتْ
وَأَسْمِعْ لَهُ مُوَافَقَاتٍ أَيْضًا	4	لِسِتَّةِ الْهَادِي أَيْضًا
الْحَسَنَاتِ مِثْلُ فُلِّ وَالسَّيِّئَاتِ	5	وَسَوَفَ لِعُطْبِكَ رَيْعُ الدَّرَجَاتِ
وَلَا يُبَيِّنُ اللهُ فَيْنَا أَسَدًا	6	فَيَسْتَحِ الْهَادِي سِوَاهُ أَحَدًا
كَذَلِكَ فِي لِيَحْمِلُوا السَّلَاحَا	7	وَتَعْتِ عُثْمَانُ لَهُمْ إِصْلَاحَا
كَذَا النَّحْيِ عَنَّهُ وَهَرُ سَاحِدُ	8	وَأَمْرُهُ بِذَلِكَ وَفَقَّهُ صَاعِدُ
كَذَلِكَ الْأَمْرُ بِفَضْلِ الصَّلَوَاتِ	9	كَذَا الدُّعَا بِالْبِرَّةِ مِنْ مُعْجَزَاتِ
فِي تَرْكِهِ التَّشْبِيرِ كَيْلًا يَكْسَلُوا	10	عَنْ صَالِحِ الْأَعْمَالِ إِذْ يَتَكَلَّمُوا
وَفِي إِزْدِيَادِ الدَّاعِيَيْنِ الْحَنَّةِ	11	إِنْ شَاءَ يُدْخِلُهُمْ لَهَا بِحَفْنَةٍ
بِاللهِ رَبَّنَا قَدْ رَضِينَا قَوْلَهُ	12	كَذَلِكَ سَتَى امْرَأَةٍ حَيْلَةَ
وَفِي طَلَاقِ لِأَيْتِهِ لِمَا حَوَى	13	وَطَلَبِ التَّرْجِيصِ فِي صَرْبِ النِّسَا
كَذَلِكَ إِخْرَاجِ ذَوِي النَّفَاقِ	14	وَذَاتِ عِرْقِي مَوْتِ الْعِرَاقِي
وَعَرَضُهُ الدَّهَاتِ وَرَفَا ذَهَابِ	15	وَعَدَمِ الدُّخُولِ فِي أَرْضِ الْوَتَا
وَصَرَغُهُ لِمَنْ أَمَى صَلَاحَةَ	16	إِنْ كَمَلَ الشَّيْءُ انْتِظِرْ فَوَاقَةَ
كَذَا كِتَابِ رَبَّنَا يَكْفِينَا	17	لَعَلَّهَا مُعِينَةٌ رُؤِينَا
بِهَدْيِهِ قَدْ وَافَقَ الصَّادِقِ	18	كَمَا إِسْمَ زَيْنٍ وَافَقَ الْفَارُوقِ
وَأَفَقَهُ الْعَبِيْقُ ذُو الْعِرْفَانِ	19	كَذَلِكَ زَيْنُ حَامِيعِ الْفَرَانِ
كَذَلِكَ فِي سُؤْلِهَا التَّفَقُّةِ	20	فَصَحِيحِ الرُّسُولِ لِمَا وَافَقَهُ
وَقَوْلُهُ فِي آيَةِ قَدْ سَمِعَ	21	قَوْلَهُمْ : قَالُوا فَفِيْرٌ ، فَاسْتَمِعَ
تَحْرِيمِ حَبِّ عَلَى الْكُفَّارِ	22	وَافَقَهُ فِيهِ رَسُولُ الْبَارِي

⁸⁴⁸ el-Imâdî, *ed-Durru 'l-Mustejâb*, s. 19-28, 101-273.

مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا وَآفَقُهُ الْغَيْبِ	كَذًا عَلَيَّ وَآفَقَ التَّزْيِيلِ فِي	23
بَيْنَ يَدَيَّ نُجُورًا لِلْمَكْرِمِ	وَمِثْلَهُ الْإِسْتِغَاثِ فِي التَّقْدِيمِ	24
لَيْسَتْ كَلِمَاتِي ذَوِي الْهَيْدَانِيَّةِ	عِمَارَةٌ لَيْسَتْ مَعَ السَّفَانِيَّةِ	25
عَلَيَّ وَفَافِي الْمُوَافَقَاتِ	وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مَدَى الْأَوْقَاتِ	26
عَلَيَّ الرَّسُولِ خَفِيَّةً وَحَهْرًا	نَمَّ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامُ تَتْرَى	27
وَهَادِيًا بِالْحَقِّ قُلُوبَ بِالْحَقِّ	مُعَلِّمِ الْخَيْرِ تَجِيْرِ الْخَلْقِ	28
مُرْتَبِدِ الْخَلْقِ مُفِيضِ الْفَضْلِ	وَخَائِمِ الرَّسُولِ إِيْمَامِ الْكُلِّ	29
الْحَافِظِينَ نَيْضَةَ الْإِسْلَامِ	وَأَبِي وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ	30
كَذَا عَنِ الْعَمِيْنِ وَالسَّيْطَانِ	وَأَرْضِ عَنِ الشَّيْخِيْنِ وَالصَّهْرَانِ	31
الطَّاهِرِينَ الْكُلْمِ الْمُبَشِّرَةَ	وَأَرْضِ عَنِ الْبَاقِي تَمَامِ الْعَشْرَةَ	32
وَحَيْدِ الْمَحْمُودِ عَيْدِ حَامِدِ	مَا عَيْدِ الْمَعْبُودِ حَقًّا عَابِدِ	33
مُوَافَقَاتِ عَمْرِ أَرْزَاهَا	وَأَوْزُدِ الْإِيْمَامِ مَدَى كُرْحَاهَا	34

1. İzâ ayetinde (Ahzab 58) ve Allah Resulüne bazı (olumsuz) şeyler sorulmasını üzerine inen (Bakara 101) ayetinde ben yine (muvâfakât-ı Ömer) gördüm.

2. Kelâle (Nisa 176) ile beraber Safa (Bakara 158) ayeti ve şüphesiz lian (Nur 6) ayetinde (de muvâfakât gördüm).

3. Güvenliği emir ayeti (Nisa 83) açıktır ve "seni fitneye sokacaklar" (Isra 73) ayeti açığa çıkmıştır.

4. Hz. Ömer'in (r.a.) hidayete erdiren (Hz. Peygamber'in (sav)) simmetine olan feyizlenmiş muvâfakâtlarını dinle.

5. (Ey ilim isteyen öğrenci) de ki: iyilik de Ondandır (Allah'tan) kötülükler de. Dereceleri yükselten zat (Hz. Peygamber (sav)) sana verecek.

6. Allah hiçbir aslana (mücahede) ganimet vermez. Hâdî olan (Hz. Peygamber (sav) de o ganimeti) ondan başka hiç kimseye vermez.

7. Aynı şekilde (Hudeybiye'den önce) silahlarımızı taşıyam emrinde ve onlarla anlaşmak (Kureys müşrikleriyle görüşmek) için Hz. Osman'ı (r.a.) göndermesinde muvâfakât vardır.

8. Allah Resulü'nü secdede gördüğünde (rahatsız etmemek için) ondan uzaklaşması ve (Allah Resulü'nün önünden geçmek isteyen) birisini (uzak durmasını) emretmesi de böyledir (ve onun bu işinde) yüksek bir anlayış vardır.

9. Aynı şekilde namazların (sünnet-farz) arasının ayrılmasıyla alakalı emirde de muvâfakât vardır. Mucizattan olan bereketle dua etmesini (istemesi) de bunun gibidir.

10. İnsanlar sadece tevekül eder ve salih amellere karşı tembellikte bulurlar diye, Allah Resulü'nü tebşirden alıkoymasında da muvâfakâtı vardır.

11. Cemmete girenlerin artırılması talebinde ve dilerse Allah'ın bir defasında çok insanı cemmete sokabileceğini söylemesinde muvâfakâtı vardır.

12. Rab olarak Allah'tan razı olduk sözüyle ve aynı şekilde bir kadını Cemile diye isimlendirmesinde muvâfakâtı vardır.

13. (Oğlu Abdullah'ın sahip olduğu bir şeyden) dolayı hanımını boşamasında ve kadınları dövme hususunda ruhsat talebinde de muvâfakâtı vardır.

14. Medineden nifak sahiplerini çıkarması ve Zât-ı 'ırk yerini Iraklılar için mikât yapması da bunun gibidir.

15. Yabancılarla diyeti gümüş kazananlar için gümüş, altın kazananlar için altın olarak tesbiti ve vebalı yere girmemesini (söylemesiyle) de muvâfakâtı vardır.

16. Namaz kılmak istemeyenle kavga etmesi ve bir şey tamam olursa eksilmesini bekle demesinde muvâfakâtı vardır.

17. Rabb'imizin kitabı bize yeter demesi bunun gibidir. Bize rivayet edilen belki kocası seferde olan bir kadın hakkında söylediği ile de muvâfakâtı vardır.

18. (Belki kocası seferdedir) sözüyle Siddık olan Hz. Ebûbekir (r.a.) muvâfakât etmiştir. Abdullah b. Zeyd'e de ezan konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakât etmesi de bunun gibidir.

19. Kur'ân toplama hususunda Hz. Ömer (r.a.), Atik'e ve Kur'ân toplayan Zeydin de Hz. Ebubekir'e (r.a.) muvâfakâtı bunun gibidir.

20. Hanımlarının Hz. Peygamber'den (sav) nafaka istemeleri de bunun gibidir. Hz. Peygamber (sav) o tevâfuk ettiğinde tebessüm etmiştir.

21. "Yahudilerin "o fakirdir" dedikleri sözünü Allah işitmiştir" ayetinde Hz. Ebûbekir'in (r.a.) muvâfakâtı vardır. İyi dinle!

22. "Cennet kafirlere haramdır" ifadesiyle Hz. Ebûbekir'e (r.a.) Allah'ın Resulü bu konuda muvâfakât etmiştir.

23. Hz. Ali'nin (r.a.) Kur'ân'da geçen "fasık, inananla bir olur mu" ayetine muvâfakâtı ve onun (sav) (büyüklerinin) vesilesiyle yağmur istemesi de bunun gibidir.

24. Kıymetli (Peygamberle) konuşmadan önce sadaka takdiminde zorluk yaşanması da bunun gibidir.

25. Beytullah'ı imar ve hacılara su dağıtma hidayet sahiplerinin imanı gibi değildir.

26. Bütün zamanlarda Hamd Allah'a mahsustur bu da benim bu muvâfakâtlara bir tevâfukumdur.

27. Sonra gizli ve açık, Hz. Peygamber'e (sav) peş peşe salat ve selam olsun.

28. O hayrı öğreten, halkı müjdeleyen ve Hakk için rehberlik yapandır. (Ey hakkı isteyen) hakkı söyle. .

29. O Peygamberlerin somuncusu, herkesin imamı, halkın mürşidi ve fazilet akıtandır.

30. Omin ailesi ve İslamın beyazlığını koruyan kıymetli arkadaşlarının üzerine de olsun.

31. Allah iki bilgeden (Hz. Ebûbekir (r.a.), Hz. Ömer'den (r.a.)) ve iki akrabadan (Hz. Osman ve Hz. Ali'den (r.a.)) aynı şekilde iki amcadan (Hz. Hamza (r.a.) ve Hz. Abbas (r.a.)) ve iki torundan (Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.)) razı olsun.

32. Ve Allah geri kalan olgun tertemiz aşere-i mübeşşereden de razı olsun.

33. Mabud olan Allah'a (gerçek manada) kulluk eden hiçbir kul yoktur. Ve mahmud olan Allah'a (gerçek manada) hamd eden bir kul yoktur.

34. Muvâfakât-ı Ömer'in tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı omunkisidir.

[Meczû'u'r-Remel]⁸⁴⁹

بَدَمِ	الأحشاشِ	هَامٌ	1	يَا	رَسُولَ	اللَّهِ	طَرْفِي	
حَرُّ	قَلْبِ	فِيكَ	هَامٌ	2	بَحْرُ	دَمْعِي	يُطْفِي	
صَبَّ	دَمْعًا	مِنْ	دِمَاءُ	3	مَا	حَرَى	لِلصَّبِّ	يَكْفِي
عَشْرِي	مَا	قُلْتُ	آه	4	آه	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى
كَيْفَ	قَلْبِي	عَنَّا	سَأَلُ	5	يَا	حَبِيبِي	يَا	مُحَمَّدُ
مِنْ	حُضْرِي	فِيكَ	سَأَلُ	6	وَدَمِي	مَهْمَا	لِحَمْدِ	
مَا	بَقِيَ	مَاءُ	الْحَيَاةِ	7	فَهَوَّ	بِهَمِي	لَيْسَ	يُبْقَدُ
عَشْرِي	مَا	قُلْتُ	آه	8	آه	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى
وَحَمِي	وَادِي	الْعَقِيقِ		9	آه	وَ	شَوْفِي	إِطْبِئَةَ
فَبَكَى	شَيْئَةَ	الْعَقِيقِ		10	فَارَقَ	الطَّرْفُ	حَبِيبَةَ	
وَمَنِي	أَفْصَى	مُنَاةَ		11	ذِكْرُ	الْأَنْسِ	وَحَبِيبَةَ	
عَشْرِي	مَا	قُلْتُ	آه	12	آه	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى
تُرْبُ	دِيَاكَ	الْحَمِي		13	إِنْجِدُ	الْعَيْنِ	مَنِي	
أَرْضُهُ	أَنْ	بَلَدَنَا		14	ارْتَحِي	اللَّحْظَيْنِ	عَنِي	
بِعَارِ	مِنْ	كِرَاءِ		15	يَا	تُرَى	أَكْمَلُ	حَقْبِي
عَشْرِي	مَا	قُلْتُ	آه	16	آه	لَوْلَا	الشَّوْقُ	أَحْرَى

⁸⁴⁹ el-'Imâdî, *Resâ'ilu-l-Hâmidiyye el-'Imâdiyye*, Yv. 247b-248a; Pv. 245b-246a.

وَحَسَىٰ وَادِي الثَّفَا	17 زَاةٌ شَوْهِي لِيَزُودَ
يَا لَيْلِي الرُّمْلِ عُودِي	18 اِرْحَمِي اللَّحْطَيْنِ عَنِّي
طَالَ فِي قَلْبِي حَرَاةٌ	19 طَارَ مِنْ حَفْنِي هُجُودِي
عَشْرِي مَا قُلْتُ آةٌ	20 آةٌ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرِي
بِئْسَ يَا نَابَ السَّلَامُ	21 يَا مُرِي يُفْضِي عُورِي
سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامِ	22 أَوْ يُنْجِي لِي حُضُورِي
إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاهُ	23 ذَلِكَ غَايَاتُ سُورِي
عَشْرِي مَا قُلْتُ آةٌ	24 آةٌ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرِي
قَدْ حَفَا حَفْنِي السَّمَامُ	25 يَا رَسُولَ اللَّهِ عَطْفَا
مِنْ دُمُوعٍ أَوْ سِقَامٍ	26 شَرَحَ خَالِي كَيْسَ يَخْفَى
بِالْفَا مِنْكُمْ طَنَاةٌ	27 يَا مُرِي الْمُسْتَقَافُ يُشْفَى
عَشْرِي مَا قُلْتُ آةٌ	28 آةٌ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرِي
فُرْبِكُمْ جِلْفَ السُّهَادِ	29 صَارَ قَلْبِي مَدَّ حَفَاةٌ
سَادَتِي طُولُ الْبِعَادِ	30 لَوْثُ عَيْنِي قَدْ نَفَاةٌ
سَكُّ حَفْنِي لِلْبِيَاهِ	31 وَالْهَوَىٰ أَيْدِي حَفَاةٌ
عَشْرِي مَا قُلْتُ آةٌ	32 آةٌ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرِي
شَفْنِي طُولُ السَّقَمِ	33 يَا شَفِيحِي يَا مُحَمَّدُ
مِنْ دُمُوعٍ كَالدَّيَمِ	34 حَسُّ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدُ
زَاةٌ جِسْمِي فِي مَنَاهِ	35 كَلَّمَا شَوْهِي نَأْكُدُ

36 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى عَثْرَتِي مَا قُلْتُ آة

37 تَوْبُ مَسْرِي قَدْ تَمَزَّقُ مَا نَبِي عَنكَ اصْطَبَارُ

38 فِي الدُّحَى حَفْنِي نَارُقُ مِنْ دُمُوعِ كَالْبَحَارُ

39 فِيهِ إِنْسَانِي نَعْرِقُ بَرَّحِي مِنْكَ الشَّحَاةُ

40 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى عَثْرَتِي مَا قُلْتُ آة

41 حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّ رَاحِيًا مِنْهُ الْقَبُولُ

42 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي مَا وَحَا ذَلِكَ الرَّسُولُ

43 وَعَبَادِي فِيهِ حَيِّ سَامِيًا مِنْهُ الْقَبُولُ

44 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى عَثْرَتِي مَا قُلْتُ آة

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.
2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.
3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.
4. Ah! Ona hasretim gözyaşımlı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.
5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.
6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.
7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,
8. Ah! Ona hasretim gözyaşımlı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.
9. Ah! Omin kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,
10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğunu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. Onun yerini öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğına hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümde uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?).

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

25. Ya Resulallah , merhamet et, gözüm uykumu kovdu.

26. *Hâlimin durumu, gözyaşları ve hastalıktan dolayı gizli değildir.*
27. *Hasret ile yanmış bir (gönül) size kavuşarak susuzluğuna deva bulabilir mi?*
28. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.*
29. *Kalbim yakınlığınızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.*
30. *Efendim, gözüümün uykusunu uzaklıklar kaçırdı.*
31. *Gizli aşkı gözyaşlarımın dökülmesi açığa çıkarmıştır.*
32. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.*
33. *Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığım uzunluğu beni zayıf düşürdü.*
34. *Gözümün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönmüştü.*
35. *Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.*
36. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.*
37. *Sabrimin elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.*
38. *Denizler gibi akan gözyaşlarımdan gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.*
39. *O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.*
40. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.*

41. *Rabb'im Allaha hamd ederek, ondan kabul umarak.*

42. *Œu (mübarek) Allah Resulünü methederek yâd eden kalbim bir hoş oldu.*

43. *Ona olan yüce sevgim benim onun yanında dayanağımdır. Ondan kabul istiyorum.*

44. *Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.*

بِالسِّكَاكِ وَالسِّحَامِ	يَا رَسُولَ اللَّهِ طَرَفِي	1
يَدِمُ الْأَحْسَاءِ هَامٌ	وَعَرَامِي حِينَا نُوفِي	2
كَأَنَّ صَبَّ مُسْتَهَامِ	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِئِي	3
حَرَّ قَلْبِي فِيكَ هَامٌ	وَأَمْطِبَارَ لَيْسَ نَشْفِي	4
مِنْ غَرَامِ لَوْ سِقَامٌ	مَا أُخْرَى بِالصَّبِّ نَكْفِي	5
صَبُّ دَمْعِي مِنْ دِمَاءِ	وَبَرِّي قَلْبِي بِرَوْحِي	6
مِنْ فُؤَادِي فِي سَرَاةِ	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	7
مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آهْ	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	8
يَا رَسُولَ النَّقْلَيْنِ	يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدُ	9
كَيْفَ قَلْبِي عَنكَ سَأَلُ	أَلَيْتَ مَحْمُودًا وَأَحْمَدُ	10
فِي شُونَ الْمُقَلَّتَيْنِ	وَدَمْعِي مَهْمَا نَحْمَدُ	11
مِنْ حُصُولِي فِيكَ سَأَلُ	كَيْفَمَا غَارَ وَ أُنْحَدُ	12
فِي حَوَائِي الشَّنَائَيْنِ	فَهَوَّ يَهْمِي لَيْسَ يَنْقَدُ	13
مَا بَقِيَ مَاءُ الْحَيَاةِ	صَبْرَ الْإِنْسَانِ مَكْمَدُ	14
مِنْ فُؤَادِي فِي سَرَاةِ	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	15
مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آهْ	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	16
وَاللَّوِي وَالْأَبْرَغَا	آهْ وَ شَوْحِي لَطَبَةُ	17
وَجِسِّي وَادِي الْعَقِيقِ	قَدْ عَنَى الدَّاءَ طَبِيبَةُ	18
حِينِ مَا حَلُّوا الثَّقَا	قَارِقِ الطَّرْفِ حَبِيبَةُ	19
فَكَى شَيْئَةَ الْعَقِيقِ	فَالصَّدَا لَيْسَ نُجِيبَةُ	20

⁸⁵⁰ el-'Imâdî, *Resâ'ilu-l-Hâmidiyye el-'Imâdiyye*, Yv. 248a-249a; Pv. 246b-247a.

- 21 ذِكْرُ الْأَنْسِ وَطَيْبَةُ
وَأَلْمَى تَوَمَّ اللَّفَا
- 22 كَابِلًا مِنْهُ نَصِيْبَةٌ
وَمِنِّي أَفْصَى مَنَاءُ
- 23 آه لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
مِنْ فُوَادِي فِي سَرَاةِ
- 24 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه
- 25 إِسْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي
عَشِيرٌ مِنْهُ تَبْدَأُ
- 26 وَهَوٌّ فِي التَّحْقِيْبِ مَعَى
تُرْبُ ذِيَالِكِ الْحَمِي
- 27 ارْتَحَى اللَّحْطَيْنِ عَنِّي
بِنَ نَاءِ عَنِّي بُعْدًا
- 28 حَيْثُ كَانَ التَّوَزُّ عِنْدِي
أَرْضُهُ أَنْ تُلْتَمَأُ
- 29 يَا تُرَى أَكْحَلِ حَقِيْبِي
إِسْمِدٌ فِيهِ تَرْدِي
- 30 تَحْلِي أَمَانُ عَنِّي
بِعَابِرٍ مِنْ تَرَاةِ
- 31 آه لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
مِنْ فُوَادِي فِي سَرَاةِ
- 32 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه
- 33 زَادَ شَوْهِي بِزُرُودِ
وَأَلْمَى فِي الْقَلُوبِ
- 34 بَرُكُوْعِي وَسُجُودِي
وَحَمِي وَادِي الثَّقَا
- 35 يَا لِيَالِي الْوَصْلِ عُوْدِي
دُونَ عِرَالِكِ حُطُوبِ
- 36 أُخْرَى مِنْكَ وَعُوْدِي
بِعَدَّ بُعْدِي بِاللَّفَا
- 37 حَارَّ مِنْ حَقِيْبِي هُجُودِي
وَتَصَدَّى لِلْحُرُوبِ
- 38 حِينَ أَنْ لَأَحَ سَعُوْدِي
حَالَ فِي قَلْبِي حَرَاةِ
- 39 آه لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
مِنْ فُوَادِي فِي سَرَاةِ
- 40 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه

41	يَا تُرَيُّ بُغْضِي عُبُورِي	مِثْلَ تَرَفِي أَوْامِضًا
42	عِنْدَمَا حَبَا مَسْرِي	بِئْتِ يَا نَابَةَ السَّلَامِ
43	أَوْ نُشِي لِي حُضُورِي	حَيْثُ أَتَيْتُم بِالرَّحْمَا
44	فَهِيَ أَسْنَى فِي حَمِيرِي	سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامِ
45	ذَلِكَ غَالِبَاتُ سُرُورِي	فِي زَمَانِي إِذْ تَقْضَى
46	فَهِيَ عَوْنِي وَتَصِيرِي	إِنْ تَنَاهَا مُنْتَهَا
47	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سِرَاهِ
48	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه

49	يَا رَسُولَ اللَّهِ عَطْفًا	لِخَرَبِي وَكَيْبِ
50	فَقَدْ الْآنَ الْفَا	قَدْ حَفَا حَفْنِي الْمَتَامِ
51	شَرُحُ خَالِي لَيْسَ يَخْفَى	عَنْ بَعِيدٍ وَ قَرِيبِ
52	وَخُفُورِي مِنْهُ وَتَفَى	فِي دُمُوعِ أَوْ سِقَامِ
53	يَا تُرَيُّ الْمُسْتَأْفِ نُشْيِي	مِنْ عَرَامِ وَلَهْبِ
54	لَمْ يَطِيبْ إِنْ لَمْ يُوَفَا	بِالْفَقَا مِنْكُمْ طَمَاهِ
55	أَهْ لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سِرَاهِ
56	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى	مُقَلَّتِي مَا قُلْتُ آه

57	صَارَ حَفْنِي مُدَّ حَفَاةَ	بَيْنَكُمْ طَيْفُ الْخِيَالِ
58	لَمْ يَرُمْ إِلَّا مَنَاهِ	فُرُوكُمْ نَحَلَتْ السُّهَادِ
59	نَوْمٌ عَيْنِي مُدَّ نَفَاةَ	هَضْرَتِكُمْ مِنْهُ بِنَالِ
60	طَارَ نَوْمِي مُدَّ ذَعَاةَ	سَادَتِي حُلُولُ الْبِعَادِ
61	وَالنَّوْرَى أَيْدَا حَضَاةَ	دَمَعُ عَيْنِي مِنْهُ سَالِ

- 62 وَ أُوذِي مُذْ ذَعَاةً
63 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
64 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
- 65 يَا شَيْعِي يَا مُحَمَّدُ
66 حَامِدًا إِلَهِي وَأَحْمَدُ
67 حَفْنُ عَيْبِي صَارَ أَرْمَدُ
68 صِرْتُ فِي الطُّوفَانِ أَوْخَدُ
69 كَلَّمَا شَوْفِي تَأَكَّدُ
70 وَإِذَا مَا زَالَ أَوْ حَذُ
71 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
72 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
- 73 تَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَرَّقُ
74 عِنْدَمَا الْقُرْبُ تَحْقُقُ
75 فِي الدُّحَى حَتَّى تَأْرِقُ
76 صَارَ فِي الْأَمْوَاجِ يُطْرَقُ
77 فِيهِ إِنْسَانِي تُعْرِقُ
78 أَنْتَ حَقًّا مِنْهُ أَرْفَعُ
79 آة لَوْلَا الشُّوقُ أُخْرَى
80 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأُخْرَى
- 81 حَامِدًا إِلَهِي رَمَى
82 فَهَوَ فِي الْحَالَيْنِ مُطْبَى
83 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي
- سَكَبُ حَفِي لِمَيَاةً
مِنْ فُوَادِي فِي سِرَاةً
مُقَلَّنِي مَا قُلْتُ آة
- أَنْتَ وَاللَّهِ عِمَادِي
شَفِي طَوْلُ السَّمَمِ
جِيءَ لَنْ زَادَ بِعَادِي
مِنْ دُمُوعِي كَالدَّيَمِ
جِيءَ بِلِقَاكُمْ سَهَادِي
زَادَ جِسْمِي فِي صَنَاةً
مِنْ فُوَادِي فِي سِرَاةً
مُقَلَّنِي مَا قُلْتُ آة
- كَثْرَةُ إِلْتِئَابِي تُعْبِي
مَا بَقِيَ عَنْهُ إِحْتِبَارُ
حَالُهُ إِنْ طَالَ يُضْعِي
مِنْ دُمُوعِ كَالْبَحَارُ
إِلَهِي أَحْسَنْتُ ظَنِّي
تُرْمَحِي مِنْهُ الشَّحَاةُ
مِنْ فُوَادِي فِي سِرَاةً
مُقَلَّنِي مَا قُلْتُ آة
- شَاكِرًا أَدْعُو الْحُصُولُ
رَاحِيًا مِنْهُ الْقَبُولُ
يَتَّبَعِي مِنْهُ الْوُصُولُ

فَقَصَّارِي	الْأَمْرِ	قُرْبِي	مَادِحًا	ذَلِكَ	الرَّسُولُ	84	
وَعِمَادِي	فِيهِ	حَسْبِي	فَهَوَّ	بِخَفِيِّنِي	السُّؤْلُ	85	
إِنِّي	أَخْلَصْتُ	حَسْبِي	سَامِيًا	مِنْهُ	سِتَاءُ	86	
أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	مِنْ	فُوَادِي	فِي	سِرَاءُ	87
عِنْدَمَا	أُدْمِي	وَأُخْرَى	مُعَلَّنِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ	88
فَعَلَى	الْمُخْتَارِ	صَلَى	كَلَّمَا	هَتَّ	شَمَالُ	89	
رَبَّنَا	عَرَّ	وَحَلَا	وَعَلَى	الصَّخْبِ	الْكِرَامِ	90	
فَجَنَامِي	فِيهِ	أَخْلَا	نَمْ	عَنْ	صَخْبِ	وَأَلْ	91
وَرِضَاءُ	لَيْسَ	إِلَّا	أُرْتَجِي	عِنْدَ	الْحِنَامِ	92	
وَسَكْنَا	صَبْرًا	نَحَلَا	أَوْ	نَحَلَا	بِالْحَلَالِ	93	
مُحْسِنًا	قَوْلًا	وَ	مَا	تَلَوْنَا	فِي	الْمَقَامِ	94
أَهْ	لَوْلَا	الشُّوقُ	مِنْ	فُوَادِي	فِي	سِرَاءُ	95
عِنْدَمَا	أُدْمِي	وَأُخْرَى	مُعَلَّنِي	مَا	قُلْتُ	أَهْ	96

1. Ey Allah'ın Resülü! Göziim (yaş) döküp saçmakta.
2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.
3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevdâ ateşini söndürecek değildir.
4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.
5. Âşıkâ aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..
6. Kandan gözyaşlarımın dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.
7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.
8. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.

9. *Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.*
10. *Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.*
11. *Kanım iki gözümdeki damarlarda her dönüşünde .*
12. *Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.*
13. *Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.*
14. *(Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.*
15. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*
16. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*
17. *Ah! Taybe'ye, Livâ'ya ve Abrağ'a olan hasretim.*
18. *Hastalık, doktoru ve Akik vadisinin korusunu yordu.*
19. *Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığımda göz sevgilisinden ayrıldı.*
20. *Yankı ona cevap vermedi de Akik (taşının kırmızı kan rengi) gibi ağladı.*
21. *Aşk onun ünsiyetini, Taybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.*
22. *(Bütüm bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.*
23. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*
24. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*
25. *İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.*
26. *O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.*
27. *O gittikçe benden uzaklaşsa da, benden iki bakış bekledi.*
28. *Hangi yerde olursa olsun mevcut olan çiçek, iki baktışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.*

29. *Acaba gözümde düşen sürme mi benim gözümü sürmedi?*
30. *Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.*
31. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*
32. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*
33. *Aşkı (sevgilinin önünde) zincirli olmaya artıkça arttı ve kalpler de tutuştu.*
34. *(Bu aşkı) rukularıyla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).*
35. *Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dönün.*
36. *(Ey vuslat geceleri) bana kavuşmaya dair verdiğiniz sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.*
37. *Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.*
38. *Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.*
39. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*
40. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*
41. *Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?*
42. *Ziyaretim seni selamladığımda Ey! Selam kapısı.*
43. *Veya huzurunuzda sizin hoşnut olacağımız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?*
44. *Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.*
45. *Bu benim (hayatımın) sevinçlerimin en son gayelerindendir fakat (ömriümün) zamanı bitiyor.*

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve musretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.

49. Ey Allah'ın Resulü hüznü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba âşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu âşık, sizinle karşılaşamazsa susuzluğu nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.

57. Gözümü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığınızı isterken uykusuzluğa dönmüştü.

59. Gözümün uykusunu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığımız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu onu çağırdığından beri uykum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

63. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*

64. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*

65. *Ey şefaççim, Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki sen benim dayanağımsın.*

66. *Çünkü Ben Hâmid'im ve (sen) Ahmed. Hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.*

67. *Sana olan uzaklığım arttığımda göz kapağım hastalandı.*

68. *Yağmurlar gibi akan yaşlarımdan dolayı tufan ortasında yapayalnız kalakaldım.*

69. *Uykusuzluğum sizi karşıladığı zaman, aşkım hep pekişir.*

70. *Aşkım kaybolursa da yenilense de vücudumda zayıflık artar.*

71. *Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.*

72. *Gözlerimi kanatıp akıtığımda "ah!" demezdim.*

73. *Sabır elbisem paramparça oldu. Hüznümü yaymak için yüzümün asıklığı yeter de artar.*

74. *Yakınlık gerçekleştiği zaman bende (o sevgiliye ulaşmaya) ona karşı bir sabır kalmadı.*

75. *(Kalbinin durumu) gecenin sonunda (yorgunluktan) uykusuz kaldı. Hali böyle devam ederse (kalbim) sağır olur.*

76. *(Hâlim) Dalgaların arasında denizler gibi göz yaşlarıyla dövülene dö müştü.*

77. Ben o sevginin hakkında kurtuluş ondan diye hüsnüzan beslediğimden bu dalgaların arasında gözümlerim (yaşlarla) boğuldu.

78. Sen (Ey nebi) ona daha layıksın ve kurtuluş kendisinden umulansın.

79. Ah, ona hasretim onun peşinde gönülümde daha hızlı olmasaydı.

80. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim.

81. Rabb'im olan Allah'a hamd ederek, şükr ederek kazanmayı davet ediyorum.

82. O her iki durumda da kendisinden kabul umduğum benim kutbumdur.

83. Ona ulaşmayı isteyerek kalbim onu anmakla hoş oldu.

84. Sözün kısası yakınlığım bu Resulü övmektir.

85. Ona olan itimadım benim ona olan sevgimdir. Ondan da bana bir istek yeter.

86. Ona olan sevgimde hiçbir başka maksat gütmeyen ihlaslı oldum. O sevgimin nuru onkandır.

87. Ah, ona hasretim onun peşinde gönülümde daha hızlı olmasaydı.

88. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim.

89. Kuzey rüzgarı her estiğinde seçilmiş olan o zata salât olsun.

90. Onun kıymetli ashabına Aziz ve Celil olan Rabb'imiz salât (rahmet) etsin.

91. Bu şirde sahabe ve omun ailesine Allah merhamet etsin dediğim somucum daha tatlı.

92. Onun rızasını ancak sonunda ümit ederim.

93. Aynı şekilde Rabb'imden süslenilmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.

94. Aynı şekilde bu şiirin makamlarında aşağıdaki sözü tekrar okuduğumuzda Rabb'imden sözümün ve hâlimin iyi olmasını istiyorum.

95. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

96. Gözlerimi kanatıp akattığımda "ah!" demezdim.

KAYNAKÇA

- Abdel Nour, Antoine, "Traits et Conflits du Monde Rural Syrien au XVIII Siècle d'après les Fatwa de Hamid Al-'Imâdî", *Melanges de l'Université Saint-Joseph*, 50, 69-84.
- Abdunnûr, Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-'Edebî*, Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, ts.
- el-'Aclûnî, İsmâil, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs 'Amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nâs*, 3.b., D.K.İ., Beyrut, 1988.
- el-'Askerî, Ebu Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitabu's-Şın'ateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.
- 'Âşûr, Said Abdulfettah, *Mısr ve's-Şam fî 'Asri'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, Daru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, ts.
- Atîk, Abdulaziz, *el-Edebu'l-Arabî fî'l-Endelus*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, ts.
-, Abdulazîz *'İlmu'l-Meânî-el-Beyân-el-Bedî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 2009.
- 'Azme, Abdulazîz, *Mir'âtu's-Şâm Târîhu Dimeşk ve Ehluhâ*, 2.b., Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2002.
- e'l-Bağdâdî, İsmâil Paşa b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî, *Hediyetü'l-'Ârifîn ve Esmâu'l-Mu'ellifîn ve 'Âşâru'l-Muellefîn min Keşfi'z-Zumîn*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.
- Barbir, Karl K., *Ottoman Rule in Damascus 1708-1758*, Princeton University Press, New Jersey, 1980.
- el-Baytâr, Abdurrezzak, *Hilyetu'l-Beşer fî Târîhi'l-Ķarnî s- Şâlişe 'Aşar*, 2.b., Daru Şâdır, Beyrut, 1993.
- el-Bâherzî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen b. Ali b. Ebi't-Tayyib, *Dunyetu'l-Ķaşr ve 'Usretu Ehli'l-'Aşr*, D.K.İ., Beyrut, 2008.
- Bekkâr, Yusuf Hüseyin, *Binâu'l-Ķaşîde*, 2.b., Dâru'l-Endelusî, Beyrut, ts.
- Beyât, Fâdîl, *Dirâsât fî Târîhi'l-'Arab fî'l-'Ahdi'l-'Usmâni Ru'ye Cedîde fî Dav'l'l-Veşâiki ve'l-Meşâdiri'l-'Usmâniyye*, 1.b., Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

- el-Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali, *Kitabu Menâhici't-Te vessul fi Mebhâhici't-Te vessul*, thk., Mehdi Es'ad 'Arar, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut, 2008.
- Bozatay, Şeniz Anbarlı ve Demir, Konur Alp, Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI, (10), 85.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Band*, E.J. Brill, 1949.
- el-Bûrinî, Hasan b. Muhammed, *Terâcimu'l-'Ayân min 'Ebnâi'z-Zemân* Matbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, Dimeşk, 1959.
- el-Bustânî, Butrus, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Asri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, bsy., ts.
- C. Zilfi, Madeline, "Osmanlı Uleması", *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Editör, Suraiya Faroqhi, çev., Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Cârim, Ali, Emin, Mustafa, *el-Belâğatu'l-Vâdîha*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 2005.
- Ceviz, Nurettin, Kahvenin İslam Dünyasına Girişi ve Arap edebiyatında Ele Alınışı, *Ekev Akademi Dergisi*, VIII, (18), 343.
- el-Cumahî, Muhammed b. Selam, *Tabâhâtu'ş-Şu'arâ*, D.K.İ., Beyrut, 1988.
- el-Curcânî, Abdulkâhir, *Delâlu'l-'I'câz*, tahk., Muhammed Rıdvan ed-Dâc, Fayiz ed-Dâye, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 2007.
-, Abdulkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, 1.b., Dâru'l-Medenî, Cidde, 1991.
- Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, 5.b., Akçağ Yay., Ankara, 2010.
- Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, 2.b., Kapı Yay., İstanbul, 2011.
- Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-Duvel ve'l-'İmârat eş-Şâm*, 1.b., Dâru'l-Me'ârif, Kâhira, ts.
- Demirayak, Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-I*, 2.b., Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012.

-, Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-II Sadru'l-Islam Dönemi*, 2.b., Fenomen Yayınları, Erzurum, 2010.
-, Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-III Emeviler Dönemi (41-132/661-750)*, 1.b., Eser Ofset, Erzurum, 2012.
-, Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, 1.b., Fenomen Yay., Kayseri, 2015.
- Durmuş, İsmail, "Üslup", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.
- Emecen, Feridun, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan KüçükKaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999, I-II.
- el-Ensârî, Abdulkuddûs, 'Âşâru'l-Medîneti'l-Münevvera, 2.b., el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1973.
- Ergin, Mehmet Mesut, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dimaşk, 2004.
-, Mehmet Mesut, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.
-, Mehmet Mesut, *el-Keyvânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000.
-, Mehmet Mesut, X/XVI.-XII/XVIII. Yüzyıllar Arası Arap Şiirinde Kahve, *Marife Dergisi*, VI, 197-209.
- el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk., Abdülhâmid Hindâvî, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2003.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 8.b., Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2006.
- el-Fâhûrî, Hannâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bülisiyye, 12.b., Lübnan, 1987.
-, *el-Câmi' fi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Ğadîm*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 2005.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Mişbâhu'l-Munîr fi Ğaribi's-Şerhi'l-Kebîr*, 1.b., Daru'r-Risaletu'l-'Âlemiyye, Beyrut, 2010.
- Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2014.

- Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, 2.b., çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012.
- Grehan, James, *Everyday Life and Consumer Culture in 18th Century Damascus*, 1.b., University of Washington Press, Seattle and London, 2007.
- Güner, Selda, "On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII, (1), 131.
- el-Hafâcî, Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinân, *Sırru'l-Feşâha*, 1.b., Kitâb Nâşirün, Beyrut, 2010.
- el-Hafâcî, Şihâbuddîn, *Reyhânetu'l-Elibbâ ve Zehrati'l-Hayâti'd-Dunya*, 1.b., thk., Ahmed İnâye, D.K.İ., Beyrut, 2005.
- el-Hafız, Muhammed Muîî, Ebâza, Nizâr, 'Ulemâu' Dimeşk ve 'Ayâmuhâ fi'l-Ûarni'l-Hâdiye 'Aşar, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2000.
-, Muhammed Muîî, Ebâza, Nizâr, 'Ulemâu' Dimeşk ve 'Ayâmuhâ fi'l-Ûarni'g-Sâniye 'Aşar, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 2000.
- el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbûrî, *el-Mustedrak 'ale's-Şahihayn*, 4.b., D.K.İ., Beyrut, 2009.
- el-Hallâk, Ahmed el-Budeyrî, *Havâdisu Dimeşk el-Yevmiyye*, thk., Ahmed İzzet Abdülkerim, Dâru Sa'du'd-Dîn, Dimeşk, 1997.
- el-Hamevî, Mustafâ b. Fethullah, *Fevâidu'l-İrtihâl ve Netâici's-Sefer fi Ahbâri'l-Ûarni'l-Hâdiye 'Aşar*, 1.b., Dâru'n-Nevâdir, Beyrut, 2011.
- el-Hamevî, Taqıyyuddîn, *Hizânetu'l-Edeb ve Gayetu'l-Ereb*, 2.b., thk. İsam Şikyû, Dâru ve Mektebetu Hilâl, Beyrut, 2004.
- el-Hârezmî, Ebu Bekir Muhammed b. el-'Abbas, *Mufidu'l-'Ulûm ve Mubidu'l-Humûm*, Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, 1418.
- el-Hasen b. Muhammed b. Habîb, Ebu'l-Kâsım, 'Ukelâ'u'l-Mecânîn, 2.b., Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1998.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Edeb fi Edebiyyâti ve İnşâi Luğati'l-'Arab*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007.

-, Ahmed, *Mizânu'z-Zeheb fî Şinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 1.b., el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 2011.
- Hâtûm, Afîf Nâyif, *el-Ğazel fî'l-'Aşri'l-'Umevî*, 2.b., Dâru Şâdir, Beyrut, 2008.
- İbnu'Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *el-'Ukûdu'd-Durriyye fî Tenkîhi'l-Fetâvâ el-Hâmidîyye*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.
- İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, D.K.İ., Beyrut, 2011.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Haşâis*, 2.b., tahk., Muhammed Ali en-Neccâr, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 2010.
- İbnu'l-Eşîr Diyaüddîn Nasrullah b. Muhammed, *Meşelu's-Şâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, Daru Nahdati Mişr, Mısır, 1970.
- İbnu'l-Ğazzî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahman, *Divânu'l-İslâm*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 1999.
- İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-Ledümmiyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, thk., Salih Ahmed eş-Şâmi, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 2004.
- İbn Kennân, Muhammed, *Yevmiyyât Şâmiyye*, bsy., ts.
- İbn Muhammed, Ali, *en-Nesru'l-'Edebiyyi'l-Endelûsî fî'l-Ğarnî'l-Hâmis Medâmînihi ve Eşkâlihi*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2009.
- İbn Munkiz, Usâme b. Murşid b. Ali, *el-Bedi' fî'l-Bedi' fî Nakdi's-Şi'r*, 1.b., thk., Ali Muhennâ, D.K.İ., Beyrut, 1987.
- Cemâluddîn İbn Nubâte el-Mısri el-Fârûkî, *Divânu İbn Nubâte el-Mısri*, byy., ts., Beyrut.
- İbn Senâ' el-Mulk, es-Sa'îd Ebi'l-Kâsim Hibetu'llâh b. Ca'fer, *Daru'l-Fıraz fî 'Ameli'l-Muvaşşahât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1977.
- İbn Sîde, Ali b. İsmail el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîtu'l-'Azam*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2000.

- Ibn Şâşû, Abdurrahman, *Terâcimu Ba'di 'Ayâni Dimeşk min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ*, el-Matba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886.
- el-'Îmâdî, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *ed-Durru'l-Mustejâb fi Muvâfâkâti 'Umara'bni'l-Hattâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aşhâb*, 1.b., thk. Mustafa Osman Hâmid, D.K.I., Beyrut, 1996.
-, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *el-Lum'a fi Tahrimi'l-Mut'a*, 1.b., Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 1425.
-, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *er-Rac'a li Beyâni'd-Đac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîda*, 1.b., Dâru'l-'Usmâniyye, 'Amman, 2005.
-, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *Resâ'ilu'l-Hâmidîyye el-'Îmâdîyye*, Konya Yusufaga Kütüphanesi, Yazma no: 393; a.mlf, *Mecmû'u Resâ'ili 'Allâme Hâmid Efendi el-'Îmâdî*, Princeton University Library, Yahuda Arabic Manuscript, No: 509.
-, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *Salâhu'l-'Âlem bi İftâi'l-'Âlim*, 1.b., tahk., Ali Hasan Ali Abdülhâmid, Dâru 'Ammâr, 'Amman, 1988.
- İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.
- İpşirli, Mehmet, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 100.
- İshakoğlu, Ömer, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, 1.b., Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2012.
- İsmail, İzzuddin, *el-Meşâdir el-Edebiyye ve'lluğaviyye fi't-Turâsi'l-'Arabiyye*, Dâru'n-Nehđati'l-'Arabiyyeti, Beyrut, ts.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri-1 Tanzimattan Cumhuriyete*, 30.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2012.
-, Mehmet, *Şiir Tahlilleri-2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, 22.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2013.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Şubhu'l 'Aşâ fi Şma'ati'l-İnşâ*, 2.b., el-Muessesetu'l-Mişiyye, Kahire, 1960.
- el-Ķartâcennî, Hâzım, *Minhâcu'l-Buleğa' ve Sirâcu'l-'Udebâ'*, 3.b., tahk., Muhammed el-Habîb İbnu'l-Hûce, Daru'l-'Arabi'l-İslâmî, Beyrut, 2007.

- el-Kayravâni, Ebu Ali el-Hasan İbn Raşık, *Kitâbu'l-'Umde fi Nakdi's-Şi'r ve Tamhîsihi*, 3.b., Dâru Şâdir, Beyrut, 2012.
- el-Kayravâni, Ebu İshâk İbrahim b. Ali el-Huşari, *Zehru'l-'Âdâb ve Şemeru'l-'Elbâb*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2011.
- el-Kazvîni, Celaledin, Muhammed b. Abdurrahman el-Haîb, *Telhîs fi 'ulûmi'l-belâğa*, 2.b., D.K.İ., Beyrut 2009.
-, Celaledin, *Telhîsu'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2008.
-, Celâleddin, *el-'İqdâh fi 'Ulumu'l-Belâğa*, tahk. Muhammed Abdulkadir el-Fâdili, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2009.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yay., İstanbul, 2011.
- Komisyon, *Bilâdu's-Şam fi'l-'Ahdi'l-Usmâni*, IRCICA, İstanbul, 2009.
- Köse, Saffet, "İmâdi, Hamid b. Ali b. İbrahim ed-Dimaşki", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.
-, Saffet, "Şeyhülislam Pîri Zâde Mehmed Sahib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-'İmâdi'nin (1103-1171/1692-1758) el-Lum'a fi Ahvali'l-Mut'a Adlı Risalesine Yazdığı Tekmile", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V, 2005, 421-432.
-, Saffet, "Cinlerle Evlilik Konusunda Hanefî Fakihî Hâmid el-İmâdi'nin (1103-1171/1692-1758) Teka'ku'u-Şenn fi Nikahi'l-Cinn Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XV, 2005, 453-464.
- Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, thk., Muhammed Abdulmun'im Hafâci, D.K.İ., Beyrut, ts.
- Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelâni ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÛSBE, Konya, 2013.
- Leeuwen, Richard Van, *Bir Osmanlı Şehri Şam Vakıflar ve Şehir*, 1.b., çev., H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul 2012.
- el-Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefhu'l-Tîb min Ğuşni'l-Endelusi'r-Raîb ve Zikri Vezirihâ Lisaniddîn b. el-Haîb*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2012.

- Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşahâtu'l-Meşrikiyye ve Eşeru'l-Endelus fihâ*, 1.b., Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1999.
- Mehdâvî, Latîfe, *Merâsi'l-Hulefâi ve'l-Kâdeti fi's-Şi'ri'l-Abbâsi ilâ 'Âhiri'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicri*, D.K.İ., Beyrut, 2010.
- el-Merâgî, Ahmed Mustafa, *'Ulumu'l-Belâğa*, 4.b., D.K.İ., Beyrut 2007.
- el-Meydâni, Abdurrahman Hasan Habennek, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 3.b., Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2010.
- Mubeyyidîn, Muhenned, "Ġayru'l-Muslimîn fi Nuşûsi'l-Fetâva'd-Dimeşkiyye ibâne'l-Karni'- Şâmine 'Aşar el-Milâdi", IRCICA, *Bilâdu's-Şâm fi'l-'Ahdî'l-'Usmâni Buhûşu'n-Nedveti'd-Devliyyeti'l-Mun'akideti fi Dimeşk*, İstanbul, 2009.
- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Fağlullah el-Hanefî, *İfulâşatu'l-Eşer fi 'Ayâni'l-Karni'l-Hâdiye 'Aşar*, 1.b., thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, D.K.İ., Beyrut, 2006.
-, Muhammed Emîn b. Fağlullah el-Hanefî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tîlâ'l-Hâne*, 1.b., thk., Ahmed 'Înâye, D.K.İ., Beyrut, 2005.
- el-Murâdi, Muhammed Halîl, *Silku'd-Durar fi 'Ayâni'l-Karni's- Şâniye 'Aşar*, 3.b., Dâru Sâdir, Beyrut, 2012.
-, *'Arfu'l-Beşâm fimen Veliye Fetvâ Dimeşka's-Şâm*, 2.b., tahk., Muhammed Mutî' el-Hâfîz, Riyâd 'Abdulhamîd Murâd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1988.
- en-Nâblûsî, Şakir, *'Aşru'l-Tekâyâ ve'r-Re'âyâ*, el-Muessesetu'l-'Arabiyye, Beyrut, 1999.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.
- Paşa, Ömer Musa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Aşru'l-Memlûki*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1999
-, *el-Edeb fi Bilâdi's-Şam 'Uşûru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, 1.b., Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1989.
- er-Râfi'î, Mustafa Sâdik, *Târîhu 'Âdâbi'l-'Arab*, 1.b., Daru İbn Hazm, Beyrut, 2008.

- Rafeq, Abdulkerim, *The Province of Damascus 1723-1783*, 1.b., Acls Humanitises E-Book, Khayats, Beirut, 1966.
- es'Sabbâğ, Leyla, *min 'Alâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-Aşri'l-Uşmâniyyi'l-Evvel*, 1.b., eş-Şeriketu'l-Muttehide li't-Tevzi', Dimeşk, 1986.
- es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 2.b., tahk., Abdulhumejd Hundâvî, D.K.İ., Beyrut 2011.
- Sellâme, Râfi' Muhammed, *Tavzîfu't-Turâs fi'l-Muvaşşahâti'l-Endelüsiyye*, Mute Üniversitesi, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Seyûr, Ali Abdulaziz, Tahkîku Risâletin 'alâ kavlihi te'âlâ "biyedike'l-ğayr li'l-'Allâme Hâmid b. İbrâhim el-'İmâdî", *Mecelletu's-Şeri'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 85-147.
- Siracuddin Muhammed, *el-Ğazel fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, Daru'r-Raîbi'l-Câmi'iyye, Beyrut ts.
- es-Suyûfî, Mustafa Muhammed Ahmed Ali, *Melâmihu't-Tecdid fi'n-Neşri'l-Endelusi ħilâle'l-Ķarni'l-Ħâmisi'l-Ħicri*, 1.b., 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut, 1985.
- Soyyîğit, Osman Zeki, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Siyer Yayınları, İstanbul, tsz.
- eş-Şâmî, Eyyub Abdrrahman, *'Âilâtu Bilâdi's-Şam fi'l-Ahdi'l-Uşmâni*, Daru'l-Feth, Amman, 2011.
- Şu'ayb, İbn Abdillâh Ahmed, *Buhûsun Menhecîyye fi 'Uhumi'l-Belağati'l-'Arabîyye*, 1.b., Dâru İbn Hazm, Beyrut 2008.
- Tamarî, Steve, "The Mufti, the Muhaddith and the Sufi: Three Endowed Teaching Positions and the Institutionalisation of Imperial and Local Loyalties within Ottoman Damascus", IRCICA, *Proceedings of the International Symposium on Bilad Al-Sham During The Ottoman Era*, İstanbul, 2009.
- Tasa, Muhammed, *İbn Semmân ve Şiirleri*, 1.b., Adal Ofset, Konya, 2007,
-, Muhammed, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısı ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2014.
-, Muhammed, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî'ye Ait et-Tafsîl fi'l-FarĶ beyne't-Tefsîr ve't-Te'vil Adlı Eserin Tahkiki*, 1.b., Adal Ofset, Konya, 2005.

-, Muhammet, "Teşnifu'l-Esmâ fi İfadeti lev li'l-İmtinâ' li Hâmid b. Ali b. İbrahmi el-'İmâdi, *SÜİFD*, Konya, 2006, XXII, 19.
- et-Tırâblusî, Hasnâ Bûzvîte, *Hayatu 'ş-Şi'r fi Nihâyeti'l-Endelus*, Dâru Muhammed Ali, Tunus, 2001.
- et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunenu't-Tirmizî*, 2.b., Dâru'r-Risâletu'l-'Alemiyye, Beyrut, 2010.
- Turhal, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Arüz*, 1.b., Ensar Yay., İstanbul, 2011.
- Uslubaş, Tolga, *Geçmişten Günümüze Osmanlı*, Venedik Yay., Ankara, ts.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 10.b., Ankara, 2011.
- Uzunoglu, Vecih, *Arap edebiyatında Mütveşşah*, Tibyan Yay., İzmir, 2010.
- Yanık, Nevzat, *Edebi Bilgiler ve Aruz*, 2.b., Fenomen Yay., Kayseri, 2014.
- Yakûb, Emîl Bedî', *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2006.
- el-Yemenî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî, *et-Tırâz li Esrâri'l-Belağa ve 'Ulûmi Hağâi'ki'l-'İcâz*, tahk. AbdulHâmid Hendavî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2008.
- ez-Zebîdî, Murtağâ, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2012.
- ez-Zirikli, Hayruddin, *el-'Alâm*, 4.b., Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, ts.
- ez-Zurkânî, Muhammed b. Abdulbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabuddîn b., *Şerhu'z-Zurkânî 'ale'l-Mevâhibi'l-Ledummiye*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 1996.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Ahmed Said TUNÇPİNAR 1974 yılında Bayburt'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karamürsel'de tamamladı. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2001-2004 yılları arasında dil eğitimi için yurt dışında bulundu. 2004-2007 yılları arasında yurtdışında özel bir vakıf da öğretmen olarak çalıştı. 2010 yılında Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı'nda "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân* Adlı Tefsirinin Eğitim ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" isimli tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 2011-2013 yılları arasında NEÜİF hazırlık sınıflarında dışardan Öğretim Görevlisi olarak Arapça dersi verdi. 2008 yılından beri Konya'da din dersi öğretmenliği yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

